

**Gazdasági
és társadalmi konfliktusok
a szubjektív jóllét
és biztonságérzet
megközelítésében**

Gazdasági és társadalmi konfliktusok a szubjektív jóllét és biztonságérzet megközelítésében

Tanulmánykötet

Szerkesztette:
Bugovics Zoltán
és
Tóth Péter

L'Harmattan

Szerkesztő: Bugovics Zoltán, Tóth Péter
Szerzők: Bugovics Zoltán, Csizmadia Zoltán, Dusek Tamás, Gombos Szandra,
Horváth Helga, Páthy Ádám, Rechnitzer János, Róbert Péter, Tóth Péter

Olvasószerkesztő: Takács Tímea
Szakmai lektor: Böhm Antal

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T. / F.: 011.817.13.88

ISBN 978-963-236-980-8

A kiadásért felel Gyenes Ádám.
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Telefon: 267-59-79
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Borítóterv: Kára László
A nyomdai előkészítés Kardos Gábor, a sokszorosítás a Robinco Kft. munkája.

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú, „Társadalmi konfliktusok – társadalmi jól-lét és biztonság, versenyképesség és társadalmi fejlődés” című projekt keretében a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Tartalomjegyzék

Előszó	9
Bevezető	11
A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása	19
1. Bevezetés	19
2. A konfliktuselméleti szemléletmód néhány újabb sarokpontja	20
3. A konfliktuselmélet és a konfliktus-kérdéskör elméleti pozíciója	22
4. A társadalmi konfliktusok kutatásának fő irányai napjainkban	25
5. A társadalmi probléma fogalmának értelmezési kerete	29
6. Egy lehetséges konfliktuskutatási megközelítés logikai felépítése ..	31
7. Összefoglalás	33
A jóllét összefüggése a társadalmi-demográfiai tényezőkkel	35
1. Bevezetés	35
2. A szubjektív jóllét vizsgálata	37
2.1 A szubjektív jóllét koncepciója	37
2.2 A szubjektív jóllét mérései	40
3. Szubjektív jóllét: a magyar társadalom állapota	41
3.1 Nemzetközi összehasonlítás, időbeli változások	41
3.2 A magyar helyzet 2013-ban	44
4. A szubjektív jóllét társadalmi-demográfiai háttere	48
5. Az eredmények összegzése	54
A lakókörnyezeti elégedettség, bizalom és boldogság városok és falvak közötti különbségei	57
1. Bevezetés	57
2. Általános fogalmi és módszertani kérdések	58
2.1 A lakókörnyezet definiálhatósága	58
2.2 Az elemzés területi szintje	59
2.3 A területi tényező mint sajátos magyarázó változó értelmezése	60
2.4 A bizalom és boldogság mérése	61
2.5 Az általános szakirodalmi előzmények rendkívüli gazdagsága	62

3. Empirikus elemzés	64
3.1 A lakókörnyezeti elégedettség	64
3.2 A bizalom.	72
3.3 A boldogság	75
Települési-lakókörnyezeti konfliktusok és a jóllét összefüggései	78
1. Bevezetés.	78
2. Elméleti háttér, vizsgálati előzmények	79
3. A települési-lakókörnyezeti problémák percepciója és értékelése	83
3.1 A településsel, illetve lakókörnyezettel való elégedettség.	83
3.2 A lakókörnyezeti problémák érzékelése és értékelése	85
4. Települési és lakókörnyezeti konfliktusok	90
4.1 Az egyenlőtlenségeken alapuló lakókörnyezeti konfliktusok	91
4.2 A lakóhelyi szegregáció és a csoportközi konfliktusok kapcsolata	93
4.3 Környezeti és társadalm szerkezeti hatások a konfliktusok hátterében	96
Munkahelyi konfliktusok és stressz.	99
1. Bevezetés.	99
2. Munkahelyi konfliktusok és stresszorok jellemzői.	100
3. Munka és család közötti konfliktus	103
4. Munkahelyi stressz Magyarországon	105
5. Vizsgált eredmények	106
6. Összefoglalás	111
A magánéleti és társas kapcsolati problémák, és az ezekből fakadó konfliktusok néhány jellemzője.	113
1. Bevezetés.	113
2. Módszertani kérdések – a magánéleti problémák/konfliktusok kérdőíves módszerrel történő mérésének lehetőségei	116
3. A problémajelző indikátorok alapvető jellemzői.	119
4. A probléma- és konfliktushelyzetek összekapcsolódása	129
5. A magánéleti problémákkal és konfliktusokkal jellemezhető csoportok társadalmi sajátosságai	131
6. A konfliktusterheltség és a jóllét összefüggése	139
7. Összefoglalás	143

A jóllét jellemzői a területi-társadalmi kötődés és társas kapcsolatok szempontjából	146
1. Bevezetés.	146
2. Elméleti háttér	146
3. Jóllét és kötődés	150
4. Vizsgálati eredmények	155
4.1. Tér és kötődési minták	155
4.2. Elégedettség, boldogság és kötődés	158
4.3. Településtípusok és kötődés	161
4.4. Nemek, korcsoportok és kötődési minták	163
4.5. A társas kapcsolatok fontossága	165
4.6. Környezet és kötődés	168
4.7. Boldogság és kötődés.	169
4.8. Bizalom és kötődés	172
4.9. Elégedettség és kötődés	175
5. Összefoglalás	183
A szubjektív biztonságérzetet befolyásoló tényezők Magyarországon . .	189
1. Bevezetés.	189
2. A magyarországi bűnözési helyzet és az európai trendek	190
2.1 A magyar bűnügyi helyzet szubjektív megítélése	192
2.2 Vélemények a bűncselekmények okainak hátteréről	196
3. A bűnözéstől való félelmet meghatározó tényezők elméleti modellje	197
3.1 Az elméleti modell dimenziói	199
3.2 Az elméleti modell dimenzióinak mérhetősége	201
4. A bűnözéstől való félelmet meghatározó tényezők összefüggéseinek elemzése az adatfelvétel eredményei alapján . . .	204
5. A téma kutatásában rejlő további lehetőségek	209
Felhasznált irodalom.	211
A kötet szerzői	223

Előszó

PROF. DR. RECHNITZER JÁNOS DsC

A Széchenyi István Egyetemen a 2010-es évek elejétől kezd formálódni egy karakteres szociológiai kutatásbázis, aminek mára több érzékelhető eredménye van. Tagjai részt vállaltak a helyi elitkutatásban, bekapcsolódtak a járműipart érintő gazdaságszociológiai elemzésekbe, meghatározó szerepük volt a Győri Járműipari Körzet társadalmi szerkezetének feltárásában, és napjainkban fejezték be a jóllét és a társadalmi konfliktusok összevetésének vizsgálatát. Formálódik tehát egy szakmai közösség, fiatal szociológusokból, Róbert Péter professzor vezetése mellett, akik mind elméleti felkészültségükkel, mind szélesedő módszertani apparátusukkal felhívják magukra nemcsak a szakma, de a döntéshozók figyelmét is. A munkájuk iránt érzékelhető intenzív érdeklődés nemcsak izgalmas kutatási eredményeiknek szól, hanem annak is, hogy egy olyan nagyvárosban és térségében végez ez az új és fiatal szociológus csapat elemzéseket, amely a magyar, de állíthatjuk, hogy a kelet-közép-európai modernizációban is különleges helyet foglal el.

Győrt és térségét évszázados sikeres fejlődési pálya jellemzi, ahol a gazdasági bázisok megújítása folyamatossá vált, az ismeretek egyre szélesebb köre halmozódott fel, a munkaerő képzettsége és tudásszintje vált a jövőépítés egyik generálójává, miközben a gazdasági bázis egyre színesebb és eredményesebb képet mutat. A kialakult munkakultúra alakította az intézményi kereteket a szakképzéstől kezdve a felsőoktatás, a kutatás-fejlesztés megtelepedéséig, valamint a városi rendszerek működtetésén át egészen a városi terek megújításig. Számos városi formációban és szerkezetben kimutatható a permanens innováció eredménye, vagy pontosabban a törekvés, hogy a modernizáció legalább egy csomóponti régióban kedvezőbb irányba mozduljon el. Ennek az intenzíven változó és lüktető térnek, gyarapodó szellemi kihívásrendszernek az elemzésében a szociológiának meghatározó szerepe lehet. A változások s azok irányai csak akkor ismerhetők fel, ha a társadalom aktorainak igényeit, magatartását, a különféle csoportok és rétegek érdekeit, az azokat befolyásoló tényezők rendszereit megismerjük, vagy legalább közelebb kerülünk azok leírásához. Nos, ebben van és lesz a szociológiának meghatározó szerepe és egyben feladata is a jövőben.

Fontosnak tartottuk, hogy a Társadalmi konfliktusok – társadalmi jóllét és biztonság, versenyképesség és társadalmi fejlődés (TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069) című kutatási program konfliktusok fejezete az Egyetem szociológus közösségének szakmai irányítása mellett valósuljon meg. Elemzéseikben a társadalmi konfliktusok elméleti rendszereinek leírása és értékelése mellett a demográfiai, a magánéleti, a munkaerőpiaci és a területi-lakóhelyi összeütközések rendszereit tárták fel az országos minta feldolgozásával, s ezzel a magyar társadalom számos összefüggésére tudnak eligazítást, vagy jellemzéseket adni. A vizsgálatok jelzik azt is, hogy miközben általános és sajátos jellemzőkkel leírhatók a konfliktusok társadalmi dimenziói, azoknak a területi, lokális elemzése továbbra is szükséges. A helyi közösségek különösen a két szélsőséges – dinamikusan fejlődő és folyamatosan leszakadó – metszetben számtalan kihívásnak vannak kitéve, vagy kényszer alatt állnak, ami rendszeres elemzést követel meg.

A fiatal győri szociológus műhely ígéretes kutatásokat indított el, eredményeikkel folyamatosan jelentkeznek, s bízunk benne, hogy a hazai társadalomtudomány új csomópontja formálódik Győrben.

Bevezető

BUGOVICS ZOLTÁN

Ez a kötet összefoglalója egy 2013-ban végzett alapkutatásnak, amely a társadalmi-gazdasági konfliktusok feltárásának főbb eredményeit tartalmazza. A négy alprojektből felépülő, a társadalmi konfliktusok területén megfogalmazott kutatási cél lényegi alapvetése, hogy azok negatívan befolyásolják az ország versenyképességét gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt, s ezek feltárásával sor kerülhet egy új komplex megközelítésen alapuló versenyképességi modell kialakítására, az inkluzív jóléti társadalom megteremtésére, a többségi társadalom kulturális kohéziójának erősítésére.¹ E kötet tanulmányai a jóllét és társadalmi konfliktusok országos reprezentatív kérdőív elemzésén alapulnak, amely felmérést a TÁRKI Társadalomkutató Intézet végezte a 2013. év végén.

Természetesen ez a kiadvány nem szolgáltat teljes tartalmi keretet mind a négy felvetés és vizsgálat bemutatásának, szigorúan a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek elemzésével, az ebből fakadó konfliktusok forrásának feltárásával és azok következményeinek tárgyalásával foglalkozik a jóllét szubjektív indexének megalkotása alapján, amelyek segíthet abban, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés konfliktusok okozta akadályai megszüntethetők, mérsékelhetők legyenek. Ezért is lényeges a társadalmi és gazdasági alrendszerek kihangsúlyozása és az ebbéli konfliktusok és jóllét tényezőkné az elemzése. A kutatás első építőeleme tehát a két alrendszerből fakadó egyenlőtlenségek feltárása, azonosítása volt, s egyik lényeges alaptételként fogalmazódott meg, hogy a társadalmi és gazdasági konfliktusok közötti határ ritkán kutatott. Ezen a ponton lényeges kiemelni a Stiglitz-jelentés (2009) hangsúlyos mivoltát, amely a GDP-értékhez képest nyolc dimenzióban értelmezi a jóllétet: anyagi életkörülmények; egészségi állapot; képzettség; munkavégzés; politikai részvétel

¹ I. alprojekt: A gazdasági és társadalmi alrendszerek konfliktusainak feltárása és enyhítése.
II. alprojekt: Új, komplex megközelítésen alapuló versenyképességi modell kialakítása.
III. alprojekt: Inkluzív, jóléti társadalom alapjainak megteremtése.
IV. alprojekt: A nemzeti és etnikai kisebbségi és többségi társadalom kulturális kohéziójának erősítése.

és képviselő; társadalmi és egyéni kapcsolatok; környezet; gazdasági és fizikai biztonság.

A gazdasági és társadalmi konfliktusok vizsgálatának módszereiként az elméleti megalapozás keretében a vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom összegzésére, az empirikus vizsgálat keretei között pedig 2000 fős országos reprezentatív lakossági adatfelvételre került sor. A társadalmi konfliktusok és a biztonság összefüggéseinek feltárása érdekében összehasonlító statisztikai adatelemzésre épülő szubjektív biztonságérzetet felmérő kiegészítő vizsgálat készült.

A társadalmi konfliktusok és a térbeli egyenlőtlenségek közötti összefüggések feltárása fontos tudományos kutatási cél. Az előzmények ugyan kiderítették a térbeli különbségek konfliktusgeneráló hatásait, de az összefüggések nem egyértelműek, hiszen az egyenlőtlenségek ma Magyarországon jóval élesebbek, mint a kiobbant társadalmi konfliktusok, továbbá a társadalmi konfliktusok nem is a leginkább hátrányos térségekben, hanem a magasabb társadalmi státusúak által benépesített területeken jelentek meg. Ezért a kutatás a társadalmi konfliktus problematikát a térbeli egyenlőtlenségekkel összefüggésben úgy vizsgálja, hogy a korábbiaktól eltérően új elemként feltárja azokat az egyéb történeti, társadalmi, gazdasági és kulturális (szubkulturális) dimenziókat, amelyeket a konkrét terek közvetítenek, vagy háttérbe szorítanak, vagy éppen generálnak.

A kötet a következő fő szerkezeti elemekre bontható a kutatás logikájára épülve: egy elméleti bevezetőt követően a jóllét és a társadalmi-demográfiai összefüggésekről olvashatunk, majd a területi-lakóhelyi konfliktusok kérdésköréről értekezik két tanulmány. Ezt követően a munkaerőpiac, jövedelem és kulturális aspektus jut érvényre, amelyet a magánéleti, társas konfliktusok mélyelemzése követnek, s végül a biztonságérzetre reflektáló írás zárja egyfajta specifikumként a konfliktuselemzések körét. Valamennyi tanulmány közös módszertani vezérelven alapul, s már a kérdőív elemeinek szerkesztésekor ezen szempontok érvényesültek. Akkor, amikor közös vizsgálódási alapról beszélünk konfliktusok és jóllét kapcsán, kiemelendő az egységes szubjektív jóllét-index használata, amely szinte valamennyi tanulmány elkészítésekor mérlegeltünk. Ezen szubjektív jóllét-index az elégedettség mellett a pozitív érzelmek jelenlétét és a negatív érzelmek hiányát tekinti meghatározónak. Az elégedettség kategóriában az egyén életétől mint kiindulóponttól, a lakókörnyezetén vagy éppen településén keresztül az országos gazdasági-politikai és társadalmi folyamatokig értendő a keret. A pozitív érzések esetében szintén széles spektrum kínálkozik a mérések alapjául, így például a boldogság, szintén számos

dologgal kapcsolatban, úgymint élethez kapcsolódóan vagy munkához, családhoz fűződő módon. S végül a negatív érzelmek hiánya szintén mérhető változó, hiszen a düh, szomorúság, levertség hiánya, a konfliktusmentesség akár szomszédokkal vagy kollegákkal, szintúgy értékes szempontot képvisel. Emellett készült lakóhely-index és lakóhely főkomponens, amit a településszintű elemzéseknél, lakóhellyel való elégedettség-nél, kötődésvizsgálatoknál egyaránt figyelembe lehetett venni.

A tanulmányok sorát áttekintve egy lépcsőzetesen felépülő rendszerről beszélhetünk. Az elméleti alapok és háttér megfogalmazását követően a magyar társadalom jóllétállapotát nemzetközi összehasonlításból tekinthetjük át, kiemelve a 2013-as évi helyzetet.

Elméleti megalapozásként egy impozáns konfliktuselméleti háttérrel ad betekintést az olvasónak, és egyfajta eligazodásként is szolgál Csizmadia Zoltán írása. A többféle konfliktuselmélet és társadalmi konfliktus-megközelítések szemléletmódját veti össze a tudományos kutatások ebbéli irányvonaláival és az enciklopédiákban jelen lévő szócikkek és tudományos gyűjteményekben publikált tárgyköri jegyzék viszonylatában. Összességében megállapítható, hogy kurrens témakörrel beszélhetünk, pláne ha a konfliktuskutatás kérdésköreinek 55 darabot számláló témajegyzékét vesszük alapul. A konfliktusok szükségszerű velejárói a társadalmi létnek, a fejlődésnek, és egyben szerepet játszanak a jóllét mechanizmusában is. Konstrukciós szempontból szubjektív és objektív megközelítésre bonthatóak a társadalmi konfliktusaink, amelyek egy mátrixot alkotva a társadalmi problémák értelmezési keretét hozzák létre.

A jelen tudományos empirikus megközelítés alapja, hogy a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek életre hívják és növelik a társadalmi konfliktusokat, amelyek a jóllét csökkenéséhez vezethetnek. Mindezen elméleti háttérrel figyelembe véve e vizsgálat öt tartalmi dimenzió (demográfiai, magánéleti, munkahelyi, területi és hatalmi-intézményi) mentén elemzi a témakört.

A jóllét összefüggése a társadalmi-demográfiai tényezőkkel vizsgálat kimutatta, hogy a férfiak és nők esetében nincsen lényeges különbség a jóllét érzete kapcsán. A legkedvezőbb jóllét átlagai a fiataloknak vannak, s az életkor előrehaladtával ez csökken, ugyan nem lineárisan, azaz az ötvenes éveikben járók és a 70 felettiek esetében a legrosszabbak az adatok. Más megvilágításban azonban nem a nyugdíjasok jellemezhetőek jóllét-érzés-minimummal, hanem sokkal inkább a munkanélküliek. Az iskolázottságot illetően is azt tapasztalni, hogy az alacsony végzettségűeknél és a szakképzetleneknél esik a szubjektív jóllét-mérce értéke. Szintén igazol-

ható volt, hogy a jövedelmi helyzet kedvező mivolta javítja a jóllétérzetet, míg az anyagi körülmények romlása negatívan befolyásolja azt. Igazolható, hogy a lakóhelyi elégedettség szignifikánsan növeli a jóllét szintjét, csakúgy, mint azok, akik egészségesebbnek érzik magukat.

A magánéleti és társas kapcsolati problémák és az ezekből fakadó konfliktusok néhány jellemzője kapcsán az előző megállapításokkal szinkronban kijelenthető, hogy a mindennapi életben megjelenő konfliktusokban az anyagi életkörülmények meghatározóak, s a magasabb társadalmi státusz enyhíti a konfliktusokat. Érdekesség, hogy a munka világához és párkapcsolatokhoz kötődik a legtöbb konfliktus, s a legkiegyensúlyozottabb viszonyok a baráti és családi szálak mentén jelennek meg, s amikor a konfliktusok megoldásában támogatásra szorulunk, ugyanezen relációinkat aktivizáljuk. A felmérésből kiderült, hogy a lakosság majd egynegyede szembesült negatív életérzéssel, mint a mellőzöttség vagy a lenézettség. Azok, akik nehezen birkóznak meg problémáikkal, összetettebb konfliktusrendszerrel jellemezhetőek, s minél alacsonyabb társadalmi szegmenst vizsgálunk, úgy növekednek a kihívások, halmozódik a konfliktusok egymásra rakódása, az életkilátások romlása.

A demográfiai változók mentén, mint életkori csoportok, iskolázottság és társadalmi státusz, lakóhely és terület, fontos objektív és szubjektív megállapításokra jut az elemzés. A településtípusok hierarchiáját tekintve a boldogság, bizalom és elégedettség dimenziói is megjelennek különbségképpen, s például a városok és falvak között mérhető eltérésekkel szembesülhet az olvasó. A legmarkánsabb differencia a város és falu világa között a hajléktalanság, míg a legenyhébb a szegénység növekedése, ami viszont nem fogható fel feltétlenül területi problémaként, hanem inkább olyan szociális elemként vethető fel, amelynek lehetnek területi vetületei is. Ha a bizalmi viszonyokat tekintjük át, akkor ez a településhierarchia mentén gyengülő tendenciát mutat, hiszen a megyei jogú városoktól a kisvárosokon keresztül a falvak felé csökken a bizalom mértéke, ám a tendencia megbicsaklik, hiszen a minimális szint a fővárosban adódik, ezzel szemben például a boldogság szint a falvakban a legalacsonyabb.

A társadalmi konfliktusok megjelenése települési-lakóhelyi környezetben kiemelt kérdésköre volt a vizsgálatnak. Az ezzel foglalkozó tanulmány elsődleges vizsgálati célja az, hogy a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek szűkebb lakókörnyezetben való megjelenése és érzékelése milyen hatást gyakorol az egyéni és csoportszintű együttélési viszonyokra. Kísérletet tesz arra, hogy feltárja a potenciális konfliktusok környezeti meghatározottságának szabályszerűségeit, kiemelt figyelmet fordítva a

lakóhelyi szegregációra, illetve a jóllét és a települési társadalmi konfliktusok közötti összefüggésekre. A konfliktusokat két nagy csoportra bontva vizsgálja, úgymint környezeti, illetve társadalomszerkezeti jellegűek. Az előbbire a lakókörnyezet minősége és élhetősége, az utóbbira a települési társadalmi struktúrában konfliktusokkal kiemeltebben jellemezhető csoportok szolgálnak példával. Az elemzés három alapvető problémakörre koncentrált, és ezek összekapcsolódó jellegzetességeinek szintetizálására tett kísérletet. Az első a lakókörnyezet percepciója és értékelése, amelyen belül a településsel és a lakókörnyezettel való elégedettség meghatározza a konfliktusok gyakoriságát, erősségét. Szignifikáns kapcsolatot mutatott ki az elemzés a konfliktusok megjelenése, illetve azok súlyosságának értékelése és a lakókörnyezeti elégedettség indikátorai között. A második az általános és specifikus problémák megjelenése lakóhelyi környezetben, ahol a konfliktusok háttérében álló elsődleges környezeti faktorra helyezték a hangsúlyt a vizsgálatban. Az eredmények azt mutatják, hogy a problémák érzékelésében és értékelésében fontos szerepet játszanak a társadalmi státuszt meghatározó elemek, illetve a település, valamint a lakókörnyezet jellege. Csak részben sikerült azonban kimutatni, hogy ezen két tényezőcsoport mentén kialakíthatók olyan specifikus problémacsoportok, amelyek elsődlegesen jellemeznek adott lakókörnyezeteket, illetve társadalmi csoportokat. Ehelyett inkább az tapasztalható, hogy a problémaérzékenység általános mértékét befolyásolják elsősorban a vizsgált tényezők; csak halványan azonosíthatók bizonyos „tematikus” (nagyvárosi, középosztályi, stb.) problémacsoportok. Végül a harmadik szegmens magára a konfliktusok megjelenésére, intenzitására, változására koncentrált. Ebben az esetben a változatos társadalmi csoportok között fennálló konfliktusok meglétét vizsgálták, illetve azt, hogy az esetlegesen érintett társadalmi csoportok jelenléte, valamint lakóhelyi szegregációja milyen hatást gyakorol azokra. Alapvetően az látható, hogy az alacsonyabb társadalmi státusz esetében a „kézzelfogható” (életkor, munkaerőpiaci státusz, anyagi helyzet) tényezőkön alapuló konfliktusok érzete az erősebb, addig a kedvező helyzetben lévők esetében az elvontabb, konkrét megnyilvánulási formáikban nehezebben azonosítható konfliktusok (politikai-intézményi, területi, jogi) jelennek meg relatíve nagyobb mértékben.

A település és a lakókörnyezethez szorosan kapcsolódó kutatás a kötődéseket vetette össze jóllét- és konfliktuselemekkel több szempontból is. Rétegzett tércategóriák vizsgálatával (szomszédság, település, táj, régió, nemzet, Európa) keresett választ arra a kérdésre, hogy a kötődés, az elégedettség, a boldogság, a bizalom és a társas kapcsolatok mentén milyen

rajzolatok mutathatók ki. A társas kapcsolatok és kötődések között volt kimutatható a legerőteljesebb összefüggés, legyen az település, nemzet vagy az európai kategória viszonylatában. A szomszédság mint kötődési térkategória kilengett az adatok sorából, s konfliktusokra vonatkozó kérdés alátámasztásával lehetett indokolni, hogy ahol a szomszédokkal való viszonyt nem terhelte konfliktus, ott magas a kötődési ráta, ellenkező esetben viszont alacsony.

A boldogság, az elégedettség és a bizalom vonatkozásában az eredmények azt mutatták, hogy bár a kötődés erős, ezen tényezőkkel a szignifikancia korántsem igazolható minden esetben. Összességében a különféle társadalmi-térbeli tényezőkhez való kötődés stabilnak nevezhető, s a jólételelemek a kötődést erősítik.

A szubjektív biztonságérzet kutatása az elmúlt ötven év multidiszciplinárisan megközelített témája, aminek kapcsán a kriminológiának, a szociológiának, a pszichológiának, a politikatudománynak, a jogtudománynak is van közölnivalója. Az utóbbi évek magyar kutatásai pedig a bűnözés, bűnelkövetés területi aspektusainak is nagy teret szentelnek. Bár a statisztikákból köztudott, hogy a rendszerváltás óta emelkedő köztörvényes bűncselekmények számában Magyarország még mindig az európai átlag alatti mutatókkal rendelkezik, és közepesen fertőzött országnak tekinthető, de a lakosság percepcióját, tisztánlátását egyéb dimenziók is jelentősen befolyásolják. A szubjektív biztonságérzet azért is fontos tételel képezi a konfliktuskutatásnak, mivel a polgárok hétköznapjait erősen átható szempontról van szó. A szubjektív biztonságérzet azonban sok területen eltérhet a hivatalos statisztikára alapozott kutatástól. A polgárok egy része, ha sérelmükre kis összegű bűncselekményt követnek el, nem tesz feljelentést, mert nem tartja valószínűnek, hogy kiderül, ki a tettes. Mégis érdemes megyei statisztikákat is figyelembe véve, összegezve, komparatív módon elemezni a konfliktusok és a bűncselekmények közötti összefüggéseket.

A kutatás a személyes élmények és meggyőződések mögött húzódó főbb szociodemográfiai jellemzők hatásainak bemutatásán alapul, bemutatva és az uniós trendekkel összehasonlítva, tárva fel a magyar bűnügyi helyzetet, ennek helyes vagy torz megítélését a magyar társadalomban. Az elmúlt hat év települési, országos és megyei statisztikáinak objektív adatait a megkérdezettek saját településükről alkotott szubjektív véleményével veti össze, amiből kiderül, hogy a magyar lakosság 45%-a jobbnak ítéli meg a saját települése bűnügyi helyzetét a valóságoshoz képest. Különösen kiemelkedik a helyzetet rosszul értelmezők közül a fővárosi lakosság, ahol

a megkérdezettek jelentős hányada sokkal jobban vélekedik a főváros bűnügyi helyzetéről, mint amilyen az valójában. Ezzel szemben áll a községek lakossága, ahol pedig jelentős számban vannak jelen olyanok, akik az országos átlagnál sokkal rosszabb képet festenek településükről. A vonatkoztatási csoportok térbeli és települési helyzete tehát nagyban befolyásolja a saját település elhelyezését egy viszonyrendszerben.

Szintén e témán belül, a kurrens külföldi szakirodalmakra támaszkodva a bűnözéstől való félelmet befolyásoló tényezők konceptualizálására és operacionalizálására is kísérletet tesz a kutatás. Nem csupán a bűnözéssel kapcsolatos szubjektív és objektív elemek összevetését mutatja be az írás, ahol a szubjektív elemek a lakossági kérdőívek településekre vonatkozó adatai, míg az objektív elemek a területi statisztikákból vett átlagokat jelentik, de egy komplex hatás-ellenhatás rendszer bemutatására is törekszik, ahol a bűnözéstől való félelemre közvetetten, illetve közvetve ható elemek bemutatására is sor kerül.

A munkahelyi konfliktusok vizsgálatakor figyelembe kellett venni, hogy számos háttértényező jelenhetett meg az egyéni, csoport és szervezeti szinten egyaránt, s ezek lehettek a munkakörülményekhez, egyes feladathoz, személyekhez, külső körülményekhez kapcsolódó mozgatórugók. A kutatás során kiderült, hogy Magyarországon a főnökkel és a közvetlen kollegákkal való viszonyaikat érzik az emberek feszültséggel és konfliktusokkal terheltnek, de a többi kapcsolatot (család, rokonság, barátok stb.) tekintve ennek mértéke nem kiemelkedően magas. Az eredmények a sajátos magyar munkakultúra figyelembevételével árnyalandóak, s érdekes adalék, hogy az emberek az előmeneteli lehetőségekkel és a munkájuk megbecsülésével kevésbé elégedettek. Szintén kiemelendő, hogy a munka és a család nem zárja ki egymást az emberek gondolkodásában, s a munkavégzések során e tényező összeegyeztethető a családdal. Ha a feszültségforrásokra koncentrálnak az elemzésben, azok inkább az általános kimerültség és a munkahelyi stressz szintjén érvényesültek, s a legerősebb konfliktust a munkanélküliség veszélyében, az attól való félelemben lehet tetten érni.

A kutatás e kötettel a résztvevők szándéka szerint nem befejeződött, hanem elkezdődött. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy további tanulmányok készülnek, sőt már monográfia részeként hamarosan napvilágot is lát olyan kötet is, amely e vizsgálat adatait is magában foglalja. A kutatócsoport is tovább működik, s az adatbázis további elemzését és összehasonlító vizsgálatokat folytat, amelyeknek további publikációk, konferencia-előadások sora lesz az eredménye.

A társadalmi konfliktusok kutatásának elméleti megalapozása

CSIZMADIA ZOLTÁN

1. Bevezetés

A társadalmi-gazdasági különbségekből és egyenlőtlenségekből fakadó bizonyos szintű és formájú társadalmi konfliktusok mélyen átszövik mindennapi életünket. Formájukban, megnyilvánulásukban és hatásaikban szoros összefüggést mutat(hat)nak a társadalmi jólléttel (illetve annak hiányával) is. Ennek ellenére a kérdéskör elméleti és empirikus munkára is épülő alaposabb feltárása nem tekinthető egy szisztematikus, koherens kutatási programnak, sem hazai, sem a nemzetközi szociológiai életben.

Ez legalább három alapvető problémából fakad. Egyrészt a társadalmi konfliktus fogalmának tisztázatlansága, képlekenysége, eltérő értelmezése nehezíti a munkát. Másrészt a konfliktuselmélet mint alapvető szociológiai és társadalomtudományi paradigma az elmúlt három évtizedben jelentősen vesztett kutatást indukáló- és vezérlő funkciójából. Illetve új mozaikszerű, posztmodern elméletek formájában rengeteg irányba kinyújtotta elméleti „csápjait”, további nehézségeket okozva ezzel az empirikus kutatások szintjén. Harmadrészt meglepően kevés kvantitatív kutatás foglalkozik a társadalmi konfliktusok különböző formáival, jellemzőivel és hatásaival az egyén, a háztartás vagy a közösség szintjén.

Mivel egy jelenleg futó kutatási programban a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek társadalmi életre gyakorolt hatásai közül az ezekből fakadó konfliktusokra fókuszálunk, és egy nagymintás (N = 2031fő), országos, reprezentatív kérdőíves felmérés segítségével vizsgáljuk a kérdést öt konfliktusdimenzióban (demográfiai, magánéleti-társas, területi-lakóhelyi, munkaerőpiaci-jövedelmi, hatalmi-intézményi konfliktusok) az egyén, a csoport és a közösség egésze szintjén, így különösen fontos lépés a fenti elméleti problémák áttekintése. Ennek a folyamatnak a megalapozását jelenthetik a témakörben korábban publikált tanulmányaink (*Csizmadia* 2007; *Csizmadia* 2009). Ezekben a munkákban, a teljesség hiányával ugyan, de áttekintettük a társadalmi konfliktus fogalmával kapcsolatos

legfontosabb kérdéseket: a különböző fogalmi megközelítéseket (*Boudon* 1998; *Collins* 1974; *Coser* 1956; *Cseh-Szombathy* 1985; *Turner* 1982;), a szociológia konfliktuselméleti szemléletmódjának Dahrendorf által lefektetett (1959) alapelveit, a konfliktusok lehetséges formáit és típusait, a tipizálás alapelveit, illetve a társadalmi konfliktusok pozitív és negatív funkcióit. Jelen tanulmányban ezekre a megállapításokra építve az újabb fejleményeket, az elmúlt évtizedben kirajzolódó új konfliktusértelmezéseket, irányvonalat és kutatási eredményeket foglaljuk össze.

2. A konfliktuselméleti szemléletmód néhány újabb sarokpontja

Az első probléma a fogalom és az elméleti keretrendszer roppant szerteágazó, összetett és gyakran ellentmondásos jellegéből fakad. Érdemes tehát azzal kezdeni a konceptuális megalapozást, hogy áttekintjük, miként tematizálja és helyezi el a mai társadalomelmélet a szemléletmódot metaelméleti szinten.

A konfliktuselméletet hagyományosan a funkcionalista és pozitivisták elméleti hagyományokkal szembeni reakcióként megjelenő marxista és neomarxista elméletekkel szokták összekapcsolni. Ezzel szemben napjaink társadalomelméleti paradigmarendszerében már jóval összetettebb elméleti irányzatok egymásba kapcsolódó fogalmi, teoretikai hálózataként írható le inkább ez a perspektíva. Konfliktuselméleti alapon közelítenek a társadalmi kérdésekhez a kritikai elmélet, a feminista elmélet, a posztmodern elmélet, a posztstrukturalista elmélet, a posztkoloniális elmélet, a világrendszer-elmélet, a queer elmélet és a faji-konfliktus megközelítés hívei is – csak hogy a nagyobb elméleti irányzatokat említsük.

Ebből fakad az a probléma is, hogy a konfliktuselméleti szemléletmód közös magjának tekinthető paradigmatiság alapvonalak a klasszikus időszak óta jelentősen szétzilálódtak, sokkal nehezebben fűzhetők össze egységes irányvonallá. Csak néhány olyan közös pont maradt meg, amely egyfajta szilárd alapként szolgálhat az ilyen fókuszú empirikus kutatások számára is. Alan Sears (2008, 34–36) az alábbi előfeltevés szintű közös elméleti sarokpontok kiemelt szerepére hívta fel a figyelmet egy tanulmányában:

- A társadalmak az egyenlőtlenség által kitermelt konfliktusok formájában ragadhatóak meg, és nem a rend, a konszenzus letéteményesei-

ként. A társadalmi egyenlőtlenségek szükségszerűen konfliktusokhoz vezetnek, így ez tekinthető a társadalmi szerveződés alapvető jellemzőjének a stabilitás és harmónia ellenében.

- Az egyenlőtlenségekből fakadó konfliktusok kizárólag a jelenlegi társadalmi viszonyok alapokig lemenő transzformációja révén oldhatók meg, tehát az új társadalmi viszonyok, interakciók csak konfliktusokon keresztül épülhetnek ki.
- A jelenleg hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok strukturális érdeke az uralkodó állapotokkal szembeni fellépés, ami így a társadalmi változás, átalakulás egyik lényegi hajtómotorja. Ebben az értelemben a jelenleg elnyomott, kizárt, hátrányos helyzetű csoportokat cselekvő ágensként kell kezelni, nem pedig a szimpátia, együttérzés passzív szubjektumaiként.
- Nem beszélhetünk valódi társadalmi konszenzusról. Valójában a domináns csoportok képesek koncepcióikat, érdekeiket, ideológiájukat, sőt diskurzusaikat is ráerőltetni a többségre és elfogadtatni vele azokat.
- Egy elmélet nem pusztán semleges magyarázó eszköz, vagy a meglévő társadalmi berendezkedést fenntartó és legitimáló gondolat, hanem kritikai jellegű, az emberi potenciált kiteljesítő és a társadalmat átalakulásra (változásra) készítető aktív hatótényező is (Sears 2008, 34–36).

A kulcsszavak tehát az egyenlőtlenség, a konfliktus, a változás, új társadalmi relációk, a cselekvő ágens, konszenzusnak álcázott elnyomás, kritikai attitűd stb. Hasonló elméleti alapkoncepció jelenik meg Sanderson munkájában is (2007, 662). Ő a konfliktuselmélet négy alapvető előfeltevését különbözteti meg:

- A konfliktus vagy a harc a társadalmi élet esszenciája, lényegi alkotóelem, mivel olyan egyének és csoportok között alakul ki, amelyeknek eltérő az érdeke, és/vagy szűkös erőforrásokért versengenek egymással.
- A versenynek és a konfliktusoknak nagyon sok válfaja figyelhető meg a mindennapi életünkben. Elsődlegesen a hatalom és a gazdasági erőforrások a konfliktusok fő forrásai.
- A konfliktus tipikusan akkor jelentkezik, amikor néhány egyén vagy csoport befolyásolja és ellenőrzi a többit.
- A domináns csoportoknak megkülönböztetett befolyása van az erőforrások elosztására és az egész társadalom szerkezetének alakulására/alakítására (Sanderson 2007, 662).

A fenti közös alapnak tekinthető előfeltevések jól érzékeltetik a jelen kutatás során kirajzolódó kérdéskör mögötti alapvető összefüggésrendszert: a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek társadalmi konfliktusokat teremtenek, amelyek alapvetően befolyásolják a mindennapi társas interakciókat az egyén, a család, a közösség és nagyobb csoportok, intézmények szintjén is. Így az egyenlőtlenség és a társadalmi konfliktusok percepciójának, a velük kapcsolatos attitűdök vizsgálatának azért van fontos szerepe, mert ezen keresztül jobban megérthetők az éppen aktuális társadalmi viselkedési formák mögöttes tényezői is.

3. A konfliktuselmélet és a konfliktus-kérdéskör elméleti pozíciója

Az elmúlt két évtizedben a konfliktuselméleti szemléletmód feloldódása, vagy más elméleti irányzatokba történő beépülése, beolvadása figyelhető meg. Néhány friss és meghatározó szociológiaelméleti alapmű áttekintésével az a célunk, hogy bemutassuk a legfrissebb mérvadó referenciaanyagok alapján miként tematizálódik a társadalmi konfliktusok kérdése a szakmai diskurzusok során.

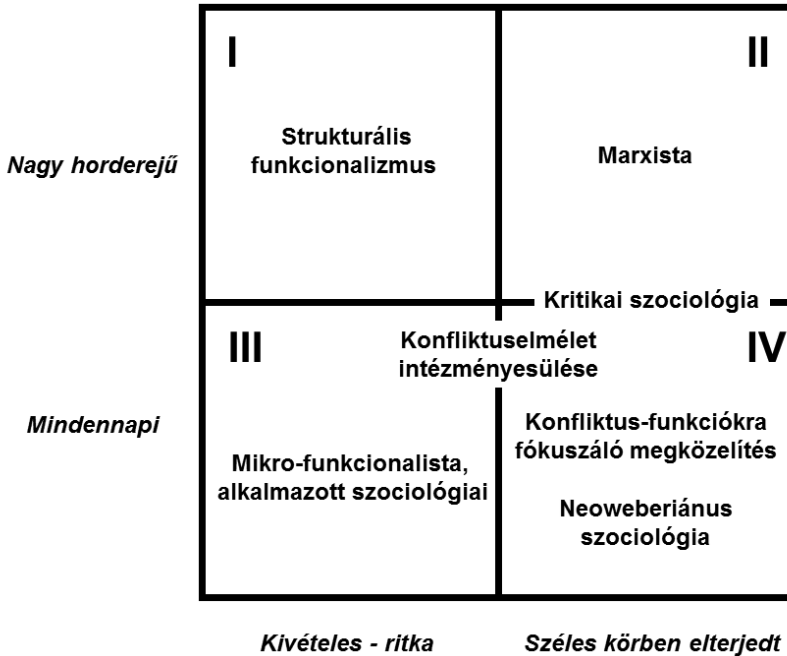
A társadalomelmélet új enciklopédiájában (*Ritzer 2005*) Jonathan H. Turner írta a konfliktuselméleti szócikket (*Turner 2005, 134–139*). Turner három fő klasszikus irányát különbözteti meg a konfliktuselméletnek. Beszélhetünk neomarxista, neoweberianus és történeti komparatív irányzatokról. Azonban ezek az irányzatok a hatvanas-hetvenes években élték a virágkorukat a funkcionalista paradigmával szemben megfogalmazott kritikai észrevételeikre építve. Álláspontja szerint a konfliktuselmélet mára olyan mértékben része lett a társadalomelmélet fősodrának (mainstream-elmélet), hogy nincs szükség az elmélet megkülönböztető felcímkezésére. Ezt nevezhetnénk akár a beépülésből fakadó feloldódásnak is. Gyakorlatilag a legtöbb elméleti irányzat központi magjának, kiindulópontjának tekinthető az az álláspont, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek alapvető szerepet kapnak a különböző erőforrások allokációjának megértése és elemzése során, illetve az ebből fakadó individuális, csoport, intézményi és közösségi társadalmi feszültségek, konfliktusok kérdése is kikerülhetetlen részei a mai elméleteknek. Jól érzékelteti ezt az új pozíciót a szócikk hivatkozott szakirodalmának időintervalluma is, szinte kizárólag a hatvanas és hetvenes évekből származó irodalommal találkozhatunk. Érdekes az

enciklopédia témához köthető más szócikkeinek a listája is a fő kapcsolódási pontok szempontjából: globalizáció, történeti-összehasonlító elmélet, hatalom, forradalom, társadalmi osztály, társadalmi mozgalmak elmélete, állam, vilárendszer-elmélet.

A társadalom- és viselkedéstudományok legfrissebb nemzetközi enciklopédiájában (*Smelser – Baltes 2001*) a „konfliktusszociológia” címszó alatt találhatjuk meg a kérdéskör átfogó szociológiai jellegű értelmezését (*Crouch 2001*). Crouch is a megkülönböztetett, címkézett konfliktusszociológia elolvadásáról, eltűnéséről beszél az ezredforduló tájékán. Értelmezésében a nyugati szociológiában mára a konfliktusok értelmezése olyan irányt vett, hogy a társadalmi viszonyok alapvető alkotóelemének tekintjük a konfliktusokat, nem pedig a társadalmi élet speciális, különleges aspektusának. Minél inkább normális, hétköznapi jelenségnek tűnnek a konfliktusok, egy erre fókuszáló specifikus elmélet annál inkább háttérbe szorul. Ezt a következtetést megerősíti a konfliktuselméleti irányzatok általa kidolgozott osztályozása is (*Crouch 2001, 2555*).

Crouch szerint legáltalánosabb szinten akkor beszélhetünk konfliktusról, ha két vagy több társadalmi cselekvő érdekei összeegyeztethetetlenek egymással; ez a konfliktusnak mint társadalmi viszonyoknak az alapja. Elméleti szinten viszont ezek a viszonyok szétbonthatóak négy nagyobb dimenzióra két alapvető „változó” használatával. Megkülönböztethetünk nagy jelentőségű (momentous) és hétköznapi, mindennapi (mundane) konfliktusokat, illetve felfoghatjuk őket kivételesnek (exceptional), esetinek vagy széles körben elterjednek (endemic). Ebből fakadóan a konfliktusokkal foglalkozó elméletek két alapvető választás elé kerülnek. Egyrészt dönteni kell abban, hogy a normál társadalmi élet konfliktusokkal terhelt, vagy azok csak kivételes, egyedi jelenségek, amelyek a társadalom nem megfelelő működéséből fakadnak. Tehát, hogy a konfliktusok léte vagy éppen hiánya tekinthető patológiás esetnek? Másrészt azt is mérlegelni kell, hogy elsődlegesen nagy jelentőségű, különleges eseményként, vagy a hétköznapi élet részét képező mindennapi történésként közelítünk-e az előforduló konfliktusokhoz. Ebből egy négycellás mátrix rajzolódik ki, amely a különböző irányzatok helyzete és súlypontjai megjelenítésének alkalmas heurisztikai eszköze (*1. ábra*).

1. ábra A fő konfliktuselméleti irányzatok rendszerezése

Forrás: Crouch 2001, 2555.

Napjainkra gyakorlatilag a szociológiában a konfliktusok értelmezése eltolódott a IV. cella sarka felé, amit a neoweberiánus szociológiai hagyományként kezelhetünk. Ez lett a nyugati szociológia domináns felfogása a társadalmi konfliktusok jelentésének, formáinak, jellemzőinek és hatásainak elméleti megragadása kapcsán.

Az enciklopédia releváns szócikkei ebben az esetben is beszédesek azzal kapcsolatban, hogy milyen csomópontokon emelkedik ki a társadalmi konfliktusok kérdése a társadalomtudományi kérdések szakmai felhőjének hálózatából: konfliktuskezelés, a konfliktus szociálpszichológiája, konfliktus és háború, a konfliktus archeológiája, antropológiai aspektusai, konfliktus és konszenzus, szervezeti konfliktusok, az együttműködés és verseny pszichológiája, etnikai konfliktusok, faji és nemi különbségek, erőszak, a háború szociológiája.

Amennyiben a szociológián belüli értelmezésére vagyunk kíváncsiak, akkor a legjobb kiindulópont a szociológia új Blacwell-enciklopédiája lehet

(Ritzer 2007). Ebben a megközelítésben a két nagy irányzat (neomarxista és neoweberianus) összehasonlítása kapja a főszerepet, illetve külön szócikkek formájában a konfliktus kérdéskör a rétegződés, az osztályellentét, a bűnözés, a faji és etnikai ellentétek, a függőségelméletek és a kritikai elmélet vonatkozásában is bemutatásra kerül. Stephen K. Sanderson (a szócikk írója) szerint a konfliktuselmélet napjainkban is él és virul, a modern szociológia fontos irányzata, számos szociológus ebben a keretrendszerben közelít a társadalmi kérdésekhez (Sanderson 2007, 665).

Azonban hogy mennyire igaz ez az állítás, ahhoz szélesebb perspektívába kell helyezni a társadalmi konfliktus kérdéskört, és érdemes áttekinteni, hogy a szociológia mely területein kap napjainkban szerepet a konfliktusok értelmezése, milyen szakterületekkel kapcsolható össze a konfliktusok kutatása.

4. A társadalmi konfliktusok kutatásának fő irányjai napjainkban

A kérdés megválaszolásához a korábban hivatkozott új szociológiai lexicont hívjuk segítségül (Ritzer 2007). A több mint 5000 oldalas munkában a „társadalmi konfliktus” (social conflict) szókapcsolatra összesen 70 találat vonatkozik, míg a „konfliktus” (conflict) kifejezés összesen 1768 esetben fordul elő, tehát átlagosan majdnem minden harmadik oldalra jut egy előfordulás. A tartalomelemzéssel az a célunk, hogy kiderítsük, milyen témakörökhöz kapcsolódóan jelenik meg a konfliktus kifejezés, és ezen keresztül milyen kutatási irányai rajzolódnak ki a társadalmi konfliktusok szociológiai vizsgálatának.

Az első meglepő dolog, hogy szócikkek formájában igen kevés utalás történik a 10 kötetes munkában a társadalmi konfliktusokra. Mindössze nyolc szócikk címében jelenik meg a konfliktus kifejezés, követve a napjainkban népszerű fontosabb konfliktuskutatási irányokat:

- konfliktuselmélet
- bűnelkövetés és konfliktuselmélet
- családi konfliktus
- intergenerációs konfliktus
- világ konfliktusok
- osztálykonfliktus
- faji és etnikai konfliktusok
- rétegződés: funkcionalista és konfliktus alapú elméletek

Ezzel szemben az enciklopédia teljes tartalmát figyelembe véve tényleg egy nagyon széles körű kutatási mező képe rajzolódik elénk (1. táblázat). Áttekintve a több mint 1500 utalást, kiemeltük a fontosabb és releváns pontokat. A korábban bevezetett feloldódási effektus, a szociológiai diskurzusba való végérvényes beépülése a konfliktusproblematikának valóban megtörtént, így gyakorlatilag tényleg nehézkes (talán az elméleti vonalon kívül) olyan specifikus területet kijelölni, ami indokoltá tenné a külön megcímkézést. Az alábbi lista megerősíti azt a feltevést is, hogy a konfliktusok kutatása nem egy sajátos elméleti és módszertani irányzat szemszögéből történő analízist jelenti, hanem egy társadalmi jelenségnek és az abból fakadó problémáknak a konceptuális és módszertani kiemelését, megkülönböztetett figyelmét, a konfliktusok társadalmi folyamatokban és szerveződésekben való megjelenésének és szerepének szisztematikus kutatását.

1. táblázat A konfliktuskutatás fontosabb témái, kérdéskörei napjainkban

1. Hiányzás – munkahelyi és szervezeti konfliktusok potenciális forrásaként
2. Lakhatási körülmények – megfelelő szállás csökkenti a konfliktusokat
3. Agresszió – csoportközi konfliktusok
4. Öregedés – kiszolgáltatottság, függőségből fakadó konfliktusok
5. Szövetségek, koalíciók – csoportok közti konfliktusok csökkentése
6. Antiszemitizmus – vallási konfliktusok
7. Háborúellenes és békemozgalomok – erőszak, fegyveres konfliktus
8. Asszimiláció – erőszakos csoportközi konfliktusok csökkenése
9. Előnyös-zóna és hátrányos-zóna (benefit zone, victimized zone) – sajátos társadalmi terek: konfliktusok folyamatának és a konszenzus nehézségének a magyarázatában, területi és környezeti konfliktusok
10. Multikulturális és többnyelvű oktatás – iskolai konfliktusok
11. Bioszociológiai elméletek – konfliktusok biológiai meghatározottsága, miként hat az ökológiai környezet a cselekvők közti konfliktusok interakciós mintáira
12. Kapitalizmus – csökkenő a konfliktus, erősödő az együttműködési készség
13. Változás menedzsment – konfliktusok kifutása és kibékülési lehetőségek
14. Gyermekvédelem – családon belüli konfliktusok kezelése, szülők közti konfliktusok
15. Társadalmi osztályok – osztályok közti konfliktusok, ellentétes osztályérdekek, osztálytudat, osztályhelyzet és hatalom
16. Kollektív cselekvés, identitás, memória és trauma – potenciálisan konfliktusos jellege
17. Közösségi konfliktusok
18. Faji és etnikai alapú konfliktusok
19. Bűnözés és deviancia – okok, indokok és következmények

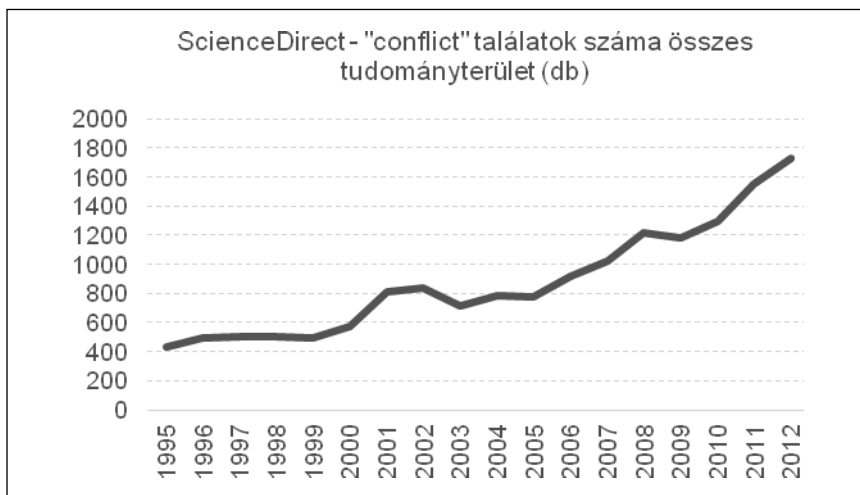
20. Kritikai elmélet – osztályok közti konfliktusok, politikai, hatalmi konfliktusok
21. Környezetszennyezés – mindennapi életre gyakorolt hatások, egészségkárosodás
22. Deviáns viselkedési formák, törvénszegő magatartások, deviancia okai és következményei
23. Társadalmi munkamegosztásból fakadó problémák, konfliktusok
24. Diád/triád – a társadalmi kapcsolatok alapvető építőelemei és mechanizmusai
25. Ökológiai problémák – környezet és gazdaság viszonya
26. Etnikai, kisebbségi konfliktusok, etnikai enklávék, etnikai csoportok
27. Migráció, menekültügy, térbeli mobilitás
28. Kulturális konfliktusok, etnocentrizmus
29. Családon belüli konfliktusok, új családmodellek, családstruktúra, munkamegosztás, szerepkonfliktusok
30. Feminista elméletek, mozgalmak
31. Meleg és leszbikus mozgalmak
32. Társadalmi nem kérdése, nemi egyenlőtlenségek és különbségek (gender bias)
33. Intergenerációs konfliktusok, generációs változás, mobilitás, öregedés, gerontológia
34. Globalizációból fakadó konfliktusok
35. Oktatás, képzés – társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése
36. Társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok kapcsolata
37. Genetikai kísérletek és génmanipuláció (engineering) – mint társadalmi probléma, vele járó konfliktusok
38. Csoportelméletek – saját csoport, külső csoportok (in-group, out-group), csoportkohézió
39. Bűnözés: biztonságérzet hiánya, bűnözéstől való félelem, veszélyérzet
40. Vezető-beosztott kapcsolatok, munkahelyi konfliktusok, alá-fölérendeltség
41. Marginalizálódás, liminalitás, kizárás, kívül rekedt személyek, csoportok
42. Piac – mint a hatalom és konfliktus területe, kizárólagosság, monopólium
43. Médiakutatás – média társadalmi szerepe és funkciója, hatása, nyilvánosság
44. Szervezeti konfliktusok
45. Posztindusztriális társadalom, posztmodern társadalomfelfogások
46. Mobilizálás, aktiválás – társadalmi változások, protestálás, társadalmi mozgalmak
47. Faji, etnikai, kisebbségi tudat – identitás, kisebbségi politika
48. Erőforrás-mobilizációs elméletek
49. Kockázat, rizikó (risk) – társadalom által kitermelt veszélyek, károk és azok hatása
50. Szerepkonfliktusok – Szerepelméletek (role taking)
51. Bűnbakképzés
52. Társadalmi mozgalmak és hálózatok – feszültségek, elégedetlenség, érdekvépviselet, egyenlőtlenségek, elnyomás stb. ellen/mellett
53. Átmenet – rendszerváltás, átmeneti gazdaság, politikai és társadalmi rendszer átalakulása

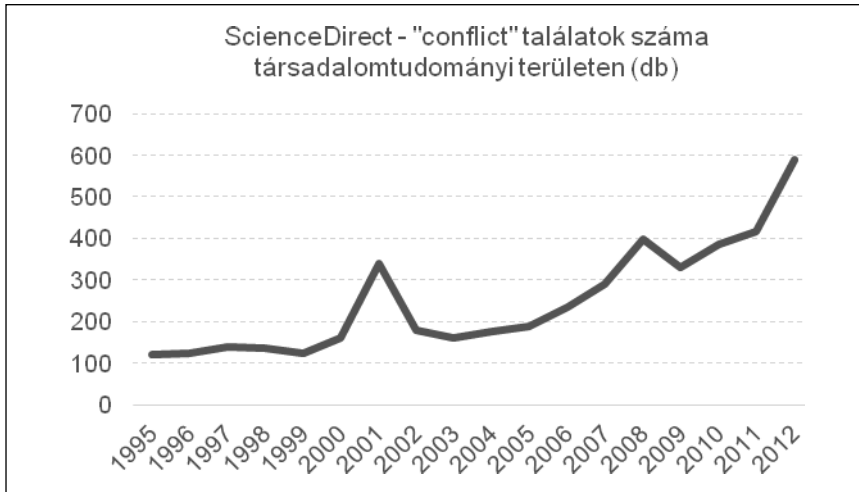
- 54. Urbanizálódás – mint a társadalmi konfliktusok forrása, melegágya, nagyvárosi konfliktusok, szuburbanizációs konfliktusok
- 55. Világméretű konfliktusok, háború szociológiája, erőszak

Forrás: Ritzer 2007.

A konfliktuskutatás egyre intenzívebb beágyazódása a társadalomtudományi vizsgálatok fő áramlatába a megjelent publikációk számának dinamikus növekedésében is jól nyomom követhető. A ScienceDirect online katalógusa (www.sciencedirect.com) alapján jelentős mértékű az ilyen tárgyú publikációk számának a növekedése az elmúlt két évtizedben. Amennyiben a megjelent publikációk címeiben a „conflict” és a „social conflict” kifejezésekre keresünk rá, megdöbbentő eredményekre bukkanhatunk. Összesen több mint 11 millió publikáció található az adatbázisban. A konfliktus keresőszóra (címben, kulcsszavakban vagy az absztraktban) 22 259 találat érkezett 2013 júniusában az összes tudományterületet figyelembe véve. Ebből 5122 jelent meg 1994 előtt. Ez az összes tanulmány 23 százaléka. Az online katalógusban szereplő találatok háromnegyede tehát az elmúlt két évtizedben keletkezett. A társadalomtudományi területen 6314 publikáció született (28%), és ott is hasonló növekedési dinamika figyelhető meg, mint az összes tudományterületet felölelő teljes adatsornál (2. ábra). A kilencvenes évek elején még évente 100-150 ilyen tárgyú publikáció jelent meg, míg az elmúlt öt évben már átlagosan 400 darab tanulmányról beszélhetünk.

2. ábra A konfliktus kifejezés megjelenése a címben, kulcsszavakban vagy az absztraktban

Forrás: www.sciencedirect.com – 2013. június.

A „social conflict” kifejezés esetén viszont már radikális csökkenés figyelhető meg a találatokban. Összesen 327 olyan publikáció szerepel a ScienceDirect adatbázisában, amelyeknek a címe vagy absztraktja utalna a kifejezésre. Ez évente 15-20 publikációt jelent. Az ábrák alapján az is látható, hogy mennyire érzékeny a kutatási terület a nagyobb, globális hatású folyamatok gyors interpretálására (ld. 2001. év és 2008. év kitüremkedéseit).

Az adatsorok tehát egyértelműen megerősítik, hogy a társadalmi konfliktusok kutatása nem szorult háttérbe, sőt igazolódnak azok a feltételezések, melyek szerint alapvetően beépült a kérdéskör a szociológiai és más társadalomtudományi kutatási irányok, szemléletmódok fogalmi-elméleti és módszertani-empirikus gyakorlatába.

5. A társadalmi probléma fogalmának értelmezési kerete

A konfliktus alapú szemléletmód, a társadalmi konfliktusokra való fókuszálás tágabb értelemben egyfajta problémaérzékenységet is jelent a társadalmi kihívásokra helyeződő nagyobb hangsúly révén, hiszen a nyilvánvaló konfliktusok bizonyos társadalmi nehézségek okai vagy következményei. Ebből fakadóan a konfliktusok mögötti, vagy azokból következő társadalmi problémák tekinthetők a vizsgálódásunk szélesebb tárgykörének.

A társadalmi probléma a legátfogóbb formában talán úgy határozható meg, hogy egy olyan társadalmilag megkonstruált, objektív tényekre és szubjektív érzetekre épülő egyéni és közösségi mérlegelésen áteső állapot, amely veszélyezteti, aláássa egy társadalom néhány, több vagy akár az összes tagjának a jóllétét, elvárt vagy célul tűzött életminőségét konkrét, közvetlen károk, hátrányok megjelenése, vagy az esélyek, lehetőségek, választások beszűkülése formájában (Macionis 2012). A megkonstruált, gyakran ellentmondásos, objektív és szubjektív alapokra épülő jellegéből fakadóan a társadalmi problémák értelmezése egy összetett, négycellás mátrix alapján képzelhető el. A problémák objektív hatása (hány embert érint ténylegesen) és szubjektív megítélése (problémásnak érezzük) alapján a társadalmi állapotokat, jelenségeket négy csoportba sorolhatjuk, melyek közül három (A, B, C) egyértelműen valamilyen problémának minősül (2. táblázat).

2. táblázat A társadalmi problémák típusai konstrukciós jellegük és hatásuk alapján

		Szubjektíve nagyon komoly problémának minősül	
		Igen	Nem
Objektíve komoly károkat okoz sok embernek	Igen	A pl. Öngyilkosság	B pl. Gépkocsi használat
	Nem	C pl. Iskolai lövöldözés	D pl. Ipod használata

Forrás: Macionis 2012, 5.

A társas életünkben felbukkanó problémák tehát olyan társadalmi konstrukciók, amelyek szorosan függenek az adott közösség értékrendjétől, tudásszintjétől, az objektív hatások ismeretétől, a szubjektív vélemények manifesztálódásától, és időben is változhatnak, formálódhatnak, megszűnhetnek. A társadalmi problémák szociológiai jellegű megközelítése számos világosan lefektetett alapelvre épül (Macionis 2012, 7–8). A legfontosabb, hogy 1) a problémák mindig annak a következményei, ahogy egy társadalom felépül és működik. Ebből következően 2) a problémákat nem a „rossz emberek” okozzák, nem egyszerűsíthetők le gonosz, antiszociális, gyenge stb. egyének cselekedeteinek a következményeire. 3) Társadalmi konstrukciók, mivel az emberek minősítenek egy állapotot károsnak és

változásra érettnek. Ráadásul 4) nincs egységes objektív alapja a problémák értelmezésének, különbözően látjuk a dolgokat, ellentmondások tarkítják a legtöbb ilyen kérdést. 5) A problémák meghatározása, tematizálása időben is változik, az egyes korosztályok nem ugyanúgy tekintenek a társadalmi problémákra. 6) A problémák értelmezése nemcsak objektív tényekre, hanem szubjektív értékekre és érdekekre is épül. Ráadásul 7) sok – de szerencsére nem az összes – társadalmi probléma nem is oldható meg és számos esetben ezek 8) összekapcsolódnak és egymással kölcsönhatásban állnak. Ez a nyolc alaptétel gyakorlatilag összefoglalja az ilyen irányú kutatásokkal kapcsolatos előfeltevéseket, dilemmákat, az empirikus kutatásokat megnehezítő problémákat. Sőt a lista azt is jól érzékelteti, hogy miért jelenthet komoly kihívást módszertani szempontból az ilyen tárgyú kvantitatív empirikus kutatások megtervezése és felvétele, de különösen az összehasonlítása.

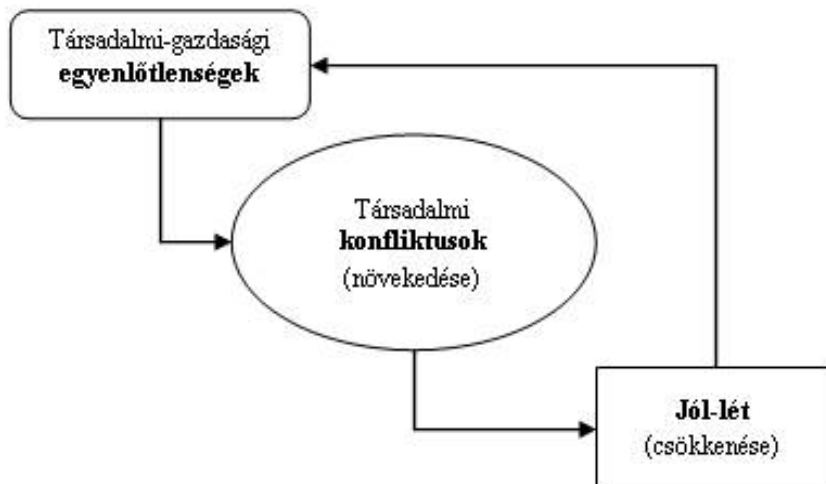
6. Egy lehetséges konfliktuskutatási megközelítés logikai felépítése

A fogalmi-elméleti kérdések áttekintése után bemutatjuk egy jelenleg folyó kvantitatív célzatú empirikus konfliktuskutatásunk összefüggésrendszerét és az ebben kidolgozott konfliktustipológiát. Értelmezésünkben a társadalmi konfliktusok szerves részét képezik a mindennapi társas interakcióknak az egyén, a csoportok és a társadalmi szervezetek, intézmények szintjén. Ebből fakadóan nem egy sajátos elméleti szemléletmód kapcsolja össze az ilyen tárgyú megközelítéseket, ez mára túlhaladottá vált, hanem a tartalmi fókuszpont. Az az alapvető előfeltevésünk, hogy a társadalmi viszonyok egy sajátos típusát jelentik az olyan interperszonális és szervezeti közti relációk, amelyek az érintettek általi érdekeltségéből fakadóan egymással összeegyeztethetetlen értékekre, érdekekre, információkra és erőforrásokra alapozva alakulnak ki és működnek. A konfliktusok szerves alkotóelemei a legtöbb társas viszonynak és szerveződésnek, szerepet játszanak a társadalmi mechanizmusok kialakulásában (okok), jellegében (formák) és hatásaiban (célok, következmények). Egyszerre befolyásolják a dinamizálódás, változás és fejlődés, illetve a társadalmi dezintegráció folyamatát.

Tágabb összefüggésben, egy olyan nagyobb elméleti rendszer központi elemeként is felfoghatóak a társadalmi konfliktusok, amelyben egyrészt

a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek tekinthetők bizonyos esetekben a konfliktusok hátterének, kiváltó okainak. Másrészt a társadalmi jóllét lehetséges indikátorai azoknak az ideális, elérendő állapotoknak tekintethetők, amelyek a társadalmi konfliktusok hatására nehezebben érhetőek el, tarthatók fenn, tovább növelve ezáltal az egyenlőtlenségeket (3. ábra).

3. ábra Az empirikus kutatás három fő kérdéskörének és összefüggésének jellemzői

Forrás: saját összeállítás.

A vizsgálat során elsődlegesen a társadalmi konfliktusok különböző formáira helyeződik a hangsúly, de gyakorlatilag az egyenlőtlenség és a társadalmi jóllét feltérképezése sem marad el a fenti logikából fakadóan. Mivel láttuk, mennyire összetett a társadalmi konfliktusok kutatásának a területe, így azok lehetséges osztályozása, a ténylegesen vizsgált típusok minél világosabb meghatározása elengedhetetlen. A társadalmi konfliktusok tipizálását két rendező elv alapján oldottuk meg. Egyrészt a kérdéskör legfontosabb dimenzióit tartalmi szempontból határoltuk körül (öt tartalmi dimenzió), másrészt hatóköre, elsődleges mérési szintje alapján (3 mérési szint szerinti dimenzió). Ebből gyakorlatilag 15 lehetséges konfliktusmező adódik (3. táblázat), amelyek közül természetesen nem az összes lehetséges kombináció kerül majd be a vizsgálatunk látóterébe.

3. táblázat A társadalmi konfliktusok empirikus vizsgálatának lehetséges típusai

Tartalmi dimenziók	Mérési szint / hatókör		
	Egyéni mikro-szint	Csoportos mezo-szint	Közösségi makro-szint
1. Demográfiai	korosztályi-generációs, nemi alapú, etnikai/kisebbségi		
2. Magánéleti-társas	családi, társas élet, személyes kapcsolatok		
3. Munkaerőpiaci	jövedelmi, munkavégzéssel összefüggő, vezető-beosztott		
4. Területi-lakóhelyi	lakóhelyi, szomszédsági, regionális-térségi, urbanizációs		
5. Hatalmi-intézményi	alá-fölérendeltség, politikai, döntéshozatali, képviseleti		

Forrás: saját összeállítás.

A tipológiában csak példák szerepelnek, mégpedig a saját kutatásunk fókuszában lévő témakörökre építve. A hatókör vonatkozásában a kiemelt társadalmi konfliktusok esetében természetesen mindhárom érvényesülhet, hiszen pl. egy munkahelyi konfliktusnak egyszerre lehetnek személyes, családi, szervezeti és akár nagyobb léptékű közösségi kihatásai is. Ennek ellenére bizonyos fokú logikai eltolódás azért érvényesül a rendszerben, hiszen a tartalmi dimenziókban lefelé haladva egyre inkább a csoport és közösség irányába mutató eltolódás figyelhető meg a hatókörben.

7. Összefoglalás

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy áttekintsük a konfliktuselmélet és a konfliktus alapú társadalomtudományi szemléletek kapcsán megfigyelhető újabb fejleményeket a nemzetközi szakirodalom alapján, illetve tisztázzunk néhány olyan definíciós, osztályozó és összefüggés alapú kérdést, amely egy ilyen tárgyú hazai empirikus kutatás kidolgozásához nélkülözhetetlen. A legfontosabb következtetés metaelméleti szinten talán úgy írható le, hogy a konfliktuselmélet mint szociológiai irányzat ugyan veszített jelentőségéből, nem igazán tekinthető életképes önálló irányzatnak, viszont a társadalmi konfliktusok problémarendszere egyre jobban foglalkoztatja a tudományos közvéleményt. A konfliktusok átszövik a társas életünk minden szegmensét, folyamatát és mechanizmusát, alapvető összefüggéseket mutatnak a társadalmi-gazdasági egyenlőtlen-

ségekkel és a jóllét dimenzióival. Amennyiben empirikusan megragadhatóvá szeretnénk tenni a kérdéskört, követni kell ezt a beolvadási, felolvadási folyamatot és a társas viszonyok különböző formáiban kell rákérdeznünk a konfliktusok jelenlétére és hatására. Ez viszont egy összetett tipológiát igényel. Tanulmányunkban ehhez kapcsolódóan is áttekintettük a lehetséges elméleti megoldásokat, és javaslatot tettünk egyfajta új osztályozási megoldásra.

A jóllét összefüggése a társadalmi-demográfiai tényezőkkel

RÓBERT PÉTER

1. Bevezetés

A jóllét olyan kategória, amelyik egyre gyakrabban kerül elő társadalmak értékelésekor, jellemzésekor, illetve összehasonlításakor térben vagy időben. A fogalom térnyerésének jelentős lökést adott a Stiglitz-bizottság jelentése (Stiglitz *et al.* 2009; Stiglitz 2010), amelynek talán legnagyobb érdeme, hogy túllép a gazdasági fejlettség többnyire az (egy főre jutó) GDP mértékével mért jólléti kritériumán, és helyette több dimenzió figyelembevételét javasolja.¹ A dimenziókhoz azután a bizottsági jelentés alapján számos *objektív*, egy adott társadalom, ország, gazdaság egésze szintjén mérhető *makro-jellegű* indikátor rendelhető hozzá.² Ez az indikátorrendszer lehetővé teszi a társadalmak sok szempontú minősítését, nemzetközi összehasonlítását, rangsorolását. A jelen tanulmány legfontosabb jellemzője viszont, hogy a jóllétet nem ilyen objektív mérőszámokon keresztül közelíti, hanem lakossági közvéleménykutatási adatokra építve *szubjektív* jólléti mutatókat alakít ki és vizsgál. Ez a szemlélet szintén összhangban van a Stiglitz-bizottság állásfoglalásával, amennyiben a szerzők – a téma korábbi, nem kevésbé (szociál)pszichológiai szakirodalma alapján – támogatón javasolják szubjektív tényezők figyelembevételét a jóllét mérésekor (Stiglitz *et al.* 2009, 15–16). Az ilyen tényezők közé tartozik a boldogság, az étellel való elégedettség, az öröm, a büszkeség és más pozitív érzelmek, vagy a fájdalom, a félelem, az aggodalom és más negatív érzelmek, ame-

¹ Összesen nyolc dimenzióról van szó: anyagi életkörülmények; egészségi állapot; képzettség; munkavégzés; politikai részvétel és képviselet; társadalmi és egyéni kapcsolatok; környezet; gazdasági és fizikai biztonság. Valójában nagyon hasonló dimenziókat emel ki Nussbaum és Sen (1993) is az életminőség vonatkozásában: anyagi helyzet, várható élettartam, egészségi állapot és egészségügyi ellátások szintje, oktatás, munka, politikai és jogi helyzet, családi kapcsolatok.

² A teljesség igénye nélkül: személyes jövedelmek; fogyasztási jellemzők; iskolázottsági szint; oktatási kiadások; egészségügyi kiadások; mortalitás; munkanélküliségi ráta; választási részvétel; korrupció mértéke; civil részvétel; környezeti kiadások; bűnözés mértéke; stb.

lyeket az emberek a mindennapokban érezhetnek. Valójában az ezekre vonatkozó pszichológiai mérések, mutatók, skálák kialakítása tekintetében a vonatkozó szakirodalom jóval megelőzi a jóllét mérését és vizsgálatát a társadalomban – de ezek ismertetése túlnyúlik a tanulmány alapvetően szociológiai megközelítésén.³ A pszichológiai szakirodalom általános emberi érzésekkel foglalkozik, miközben a szociológiai megközelítés – ebben az elemzésben is – arra kíváncsi, ahogyan ezek az általános emberi érzületek összefüggnek olyan egyéni társadalmi-gazdasági jellemzőkkel, amelyek lényegében összeköthetők a Stiglitz-bizottság által kiemelt dimenziókkal. Jelesül valakinek a képzettségi szintjével, az anyagi helyzetével, munkavégzésével, lakóhelyi körülményeivel, egészségi állapotával, stb. Ez a szemlélet összhangban van Stein Ringen klasszikus megállapításával, és érvényesnek tekinti azt: a jóléti társadalmakban az élet minősége szempontjából kiemelten fontosnak kell tekinteni azt, ahogy a társadalom tagjai élethelyzetüket, élettapasztalataikat megélik (Ringen 1995, 3).

A tanulmány először áttekinti a szubjektív jóllét mérésére vonatkozó szakirodalmat. Ezután ismertet néhány mérési eljárást és indikátort, amelyeket a projekt keretében elvégzett *Gazdasági és társadalmi konfliktusok* (2013) felvétel adatain alakított ki a győri Széchenyi Egyetem kutatócsoportja. Ezt követi a magyar társadalom szubjektív jóléti állapotának leíró bemutatása, amelyhez ezeket az indexeket használja a fejezet. Emellett a jóllétre vonatkozó két alapvetőnek tekinthető mutató (elégedettség, boldogság) nemzetközi és időbeli összehasonlításban is megjelennek; illetve az étellel való elégedettség kérdése, a viszonyítás további kiszélesítése érdekében, más elégedettségi mutatók kontextusában is látható lesz. Végül egy többváltozós regressziós elemzés zárja a tanulmányt, amely az egyének társadalmi-gazdasági, valamint demográfiai jellemzőinek és a jóllétnek az összefüggését vizsgálja.

³ Valószínű nem túlzás, amikor Diener és munkatársai a szubjektív jóllét vizsgálata kapcsán már másfél évtizede is három évtizedes múltól beszélnek, és szakirodalmi hivatkozásaik a 60-as évekre nyúlnak vissza (Diener et al. 1999).

2. A szubjektív jóllét vizsgálata

2.1 A szubjektív jóllét koncepciója

Mint szó volt róla, a szubjektív jóllét az egyénekhez szorosan kötődő érzelmi beállítódás, amelynek sok szempontból pszichikai alapjai vannak (ld. *Kahneman et al.* 1999) – jóllehet az ilyen természetű meghatározottság vizsgálatára ez a kutatás nem vállalkozhat. Hogyan válhatnak az ilyen típusú adatok országokat, társadalmakat jellemző információvá, indikátorokká? A rövid válasz a kérdésre megtalálható a Stiglitz-jelentés szövegében: „az egyének ítélik meg legjobban saját körülményeiket” (*Stiglitz et al.* 2009, 145).⁴ Valójában a jóllét objektív és szubjektív indikátorai nincsenek olyan messze egymástól, mint első pillantásra tűnne. A fentebb említett objektív ismérvek közül számos, mint a képzettség, a munkavállalás, a kereset, a lakóhely sajátosságai szintén egyéni szinten (is) megjelenő jellemzők, amelyekből azután országos, társadalmi szintre *aggregálva* jönnek létre a makroszintű indikátorok. Ugyanez a folyamat valósul meg a szubjektív jóllét mérése esetében is, amikor az egyéni szintű elégedettség vagy boldogság válik a társadalom minőségét jelző mutatóvá (*Kruger* 2009).

A *Social Indicators Research* folyóirat 2013-ban egy különszámban foglalkozott a szubjektív jóllét vizsgálatával. A lapszám bevezető tanulmánya áttekinti a témát mind a gyengeségek, mind az erősségek szempontjából (*Noll* 2013). A szubjektív jóllét-fogalom kritikusai szerint az ilyen információk túl „puhák” a jóllét objektív tényezőihez képest. Megbízhatóságuk, illetve érvényességük is gyengébb, hiszen az adatok forrása közvélemény-kutatás, ahol mind a mintavételben, mind az egyéni válaszokban lehet torzítás, bizonytalanság. Az objektív és a szubjektív indikátorok közötti korreláció néha meglepően alacsony: nem ritka, hogy jó életkörülmények között élők szubjektív jólléte alacsony mértékű, illetve hogy rossz életkörülmények között élők szubjektív jólléte magas fokú. Noll szerint éppen ez a jelenség teszi különösen érdekessé a szubjektív jóllét vizsgálatát. Emellett az erősségek oldaláról a közpolitikai relevancia kap hangsúlyt, miszerint a szubjektív ítéletek és vélemények befolyása jelentős (objektív tényezőknél akár jelentősebb) az egyéni választások és döntések esetében. A szubjektív jóllét vizsgálatának ezért több szerző kiemelt szerepet szán a közpolitikában (*Diener* 2006; *Dolan et al.* 2011; *Deeming* 2013). Ez lehet az

⁴ Hasonlóan frappáns egy másik angol megfogalmazás: „perception is reality”, amely azt fejezi ki, hogy valakinek nemcsak a jólléte, gazdagsága, egészsége, boldogsága tényszerű, hanem hasonlóan valóságos az is, hogy saját maga mennyire elégedett, boldog, érzi magát jól, jómódúnak vagy egészségesnek.

oka annak is, hogy a Stiglitz-jelentés odáig megy, hogy az országos statisztikai hivatalok számára is javasolja (Stiglitz et al. 2009, 58, 151), hogy lakossági felméréseikben tegyenek fel kérdéseket arról, hogy az emberek hogyan értékelik az életüket, milyenek a szubjektív tapasztalataik, s milyen prioritásaik vannak, amikor életük során különféle kérdésekben döntéseket hoznak.

A téma vizsgálatának jelentős hazai előzményei is vannak, de a korábbi magyar kutatások kevésbé a jóllét, mint inkább az életminőség fogalmát használták (ld. Kopp – Kovács 2006), amely nálunk talán szélesebben elterjedt terminológia. Ennek oka lehet az is, hogy a korábbi – többek között Andorka Rudolfhoz köthető – hazai kutatások és mérések olyan skandináv és német mintákat követtek, amelyek szintén az életminőség fogalmát használták (Allardt 1978; Zapf 1984). Ugyanakkor a fogalmi különbségek részletes bemutatása nem vinne előbbre, a két címke mögötti tartalom erősen átfedő, közös vonásuk, hogy az élet mennyiségi jellemzőivel szemben inkább annak minőségét próbálják megragadni. Diener (2006, 401) abban lát különbséget, hogy az életminőség vizsgálatok nagyobb hangsúly helyeződik az objektív körülményekre, miközben a jóllét kutatásának tárgya inkább a személyes tapasztalatok. Ezt az objektív-szubjektív különbséget indirekt módon jelzi továbbá talán két elterjedt, nemzetközi összehasonlításban is használatos „mérőműszer”. A többek között Amartya Sen-hez is köthető *Human Development Index* összetevői: a születéskor várható élettartam (egy egészségi indikátor); a tudás és képzettség, amelyet a felnőtt olvasás (adult literacy) felmérésekből vett országos adatokkal mérnek; s az életszínvonal, amelyet az egy főre jutó GDP-vel azonosítanak vásárlóerő paritáson számolva. Veenhoven (1996) ugyanakkor használja a szubjektív életminőség kifejezést, ahol szerinte az étellel való elégedettség a kulcsfogalom: az elégedettség az életminőség jellemzője. Ennél is tovább megy a *World Happiness Report* (az egyes kiadások szerkesztői John Helliwell, Richard Layard és Jeffrey Sachs), amely a nemzeti össztermék szerinti rangsorolás mellé helyezi hasonló értékkel és érvényességgel a nemzeti összboldogság (*national gross happiness*) szerinti szubjektív rangsorolást.

A szubjektív jóllét meghatározásakor mindenképpen az élet minőségének egyéni megítélése kapja a fő hangsúlyt, mégpedig – mint szó volt róla – mindenkinél a saját kritériumai szerint. A saját kritériumok egyben azt is jelentik, hogy a különböző személyek jólléte mögött eltérő tényezők és hangsúlyok állnak. A vonatkozó kutatások ezért sok esetben kijelölnek különféle dimenziókat, életterületeket (*life domains*), amikor az embereket

arról kérdezik, hogyan értékelik, ítélik meg például családi viszonyaikat, anyagi helyzetüket, munkakörülményeiket, egészségi állapotukat, lakóhelyüket vagy lakáskörülményeiket. Külön vizsgálat tárgya lehet, hogy az egyes életterületek megítélése mennyiben járul hozzá az általános jóllét érzetéhez vagy a boldogsághoz. Nyilvánvalóan egyénileg különbözik, hogy kinek mennyire fontos, hogy elégedett legyen a munkájával, az anyagi helyzetével, családi és társadalmi kapcsolataival, egészségi állapotával, lakóhelyével. Ebből adódóan az egyes életterületeken észlelt konfliktusok összefüggése a jólléttel is eltérő. Minél fontosabb valakinek egy életterület (munka, család, lakóhely, stb.), az adott területen felmerülő konfliktus annál inkább csökkent(het)i a jóllétet, a boldogság érzetét. Ez az ún. *lentről fölfelé* ható (bottom-up) modell, amely azt feltételezi, hogy az egyes életterületek értékelése hatással van az élet teljességének megítélésére, pl. a munkával, a családdal, a lakóhellyel való elégedettség kihat az étellel való elégedettségre. Az ezzel ellentétes *fentről lefelé* (top-down) modell viszont azt állítja, hogy az életterületek megítélésének nincsen hatása az általános elégedettségre (vagy boldogságra). Éppen fordítva: az általánosan elégedett ember az élet különféle területeit, munkáját, családját, lakóhelyét, egészségi állapotát is kedvezőbbnek látja és elégedettebb azokkal. Anélkül, hogy a különböző életterületek közti oksági kapcsolatokat vizsgálná, Spéder és munkatársai elemzése a Magyar Háztartás Panel adatokon azt mutatta, hogy a kilencvenes években az életszínvonalal vagy a jövedelemmel való elégedettség stabil, bár alacsony szintű volt, miközben a munkával, a lakással, a lakókörnyezettel, az egészségi állapottal való elégedettséget egy magasabb színről induló romló tendencia jellemezte (Spéder et al. 1998).

A jelen tanulmány jóllét-fogalma nem ennyire részletezett, bár – mint látható lesz – több konkrét kérdésből építi fel az alkalmazott jóllét-ideket, s figyelembe veszi mind az elégedettséget, mind a boldogságot, de nem bontja le ezeket a fogalmakat különféle lehetséges életterületekre. Az egyik alapvető koncepcionális elem, amelyre a tanulmány épít, az a pszichológiai megközelítése, hogy a jóllét vizsgálatakor különbséget kell tenni egy *kognitív* és egy *affektív* aspektus között (Diener 1984; Diener et al. 1999). A kérdőíves vizsgálatokban az előbbinek sokszor az elégedettség, az utóbbinak pedig a boldogság felel meg. Mind az értékelések, az elégedettség, mind pedig az érzelmi jóllét lehet pozitív és negatív. Mindezek alapján három aspektus elkülönítése fontos: az első az étellel való elégedettség; a második a pozitív érzések, érzelmek, mint boldogság, öröm, vitalitás, energia; a harmadik a negatív érzelmek, mint düh, szomorúság, levertség

hiánya (Argyle 1996; Diener et al. 2006). A tanulmány a jóllét empirikus vizsgálatakor, az egyes jóllét-indexek kialakításakor ezekre a felfogásokra épít.

2.2 A szubjektív jóllét mérései

A Széchenyi Egyetem kutatócsoportja *négy* jólléti indexet alakított ki, s ezeket használja ez a fejezet is. Felmerülhet a kérdés, miért van szükség több mérésre, miért nem lehet kiválasztani egy „legjobb” indikátort. Egyrészt a szubjektív jóllét koncepcionálisan különféle hangsúlyokat jelöl ki. Másrészt a szubjektív indikátorok mérésekor felmerült az érvényesség és megbízhatóság problémája. Amennyiben a különféle mérésekből adódó eredmények egy irányba mutatnak, nincsenek köztük jelentős eltérések, ez megerősíti a magyar társadalom szubjektív jóllétére vonatkozó eredmények érvényességét és megbízhatóságát.

Az első jóllét-index alapvetően az elégedettségre és a boldogságra vonatkozó kérdésekre épít, de kiegészíti ezt egy-egy optimizmusra és az élet megfelelő alakulására vonatkozó kérdés. Ez a 4 elemből álló szűkített jóllét-index.⁵ A második index a fenti 4 kérdés mellett 3 további változó is figyelembe vesz: hol helyezi el magát a kérdezett egy 0–10 fokú létrán a foglalkozása, az anyagi életkörülményei és az iskolázottsága, készségei szempontjából.⁶ A harmadik és negyedik index Argyle, illetve Diener bemutatott koncepcióján alapul, vagyis három dimenzióból áll össze: elégedettség, pozitív érzelmek, negatív érzelmek hiánya.⁷ Az első faktorpár és a második faktorpár közti korrelációk magasak, értékük 0.7.

⁵ A kérdések: Mindent egybevetve, mennyire érzi magát boldognak? Mennyire érzi magát elégedettnek? (0–10 fokú skálán mérve) Optimista vagyok a jövővel kapcsolatban. Az élettem nagyjából úgy alakul, ahogy szeretném (1=egyáltalán nem, 5=teljes mértékben). A főkomponens-elemzéssel létrehozott változó egyetlen olyan rotálatlan faktoron alapul, amelynek saját értéke 1 feletti, s ez a faktor a 4 változó szórásának 71 százalékát magyarázta meg.

⁶ Ez az index ismét főkomponenssel készült úgy, hogy csak 1 rotálatlan faktora legyen, és ez a faktor a 7 változó szórásának 61 százalékát magyarázta meg.

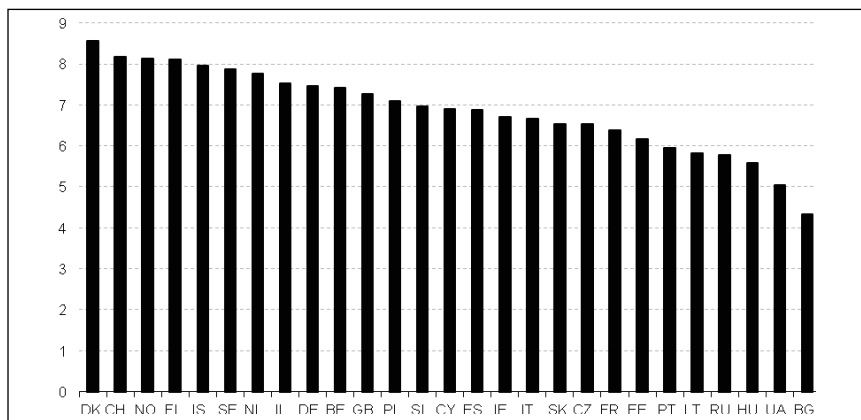
⁷ A pozitív érzelmek tartalma összesen négy kérdésből áll össze: egyetértés azzal a két említett állítással, amelyek az optimizmusra, illetve az élet alakulására vonatkoztak; egy olyan értékelés, amely a lakókörnyezetet kellemesnek találta; a boldogságra vonatkozó kérdésre adott kedvező válasz. A negatív érzelmek hiánya mögötti kérdések a következők voltak: a bűnözőktől való féltés tagadása; nem jellemzi a mellőzöttség érzete a társadalomban; nem jellemzi az életben való eligazodás képességének hiánya; nincs jelen az elismertség hiánya; nincs jelen a lenézettség érzete. Az index bővített változata tartalmazott egy kérdést a stresszes munkára vonatkozóan is, (akik nem dolgoztak, mind kedvező, stresszmentes értéket kaptak ennél a kérdésnél). Ezt az elemet az index második, szűkített változata nem tartalmazta. Az indexek előállítására főkomponens-elemzéssel történt, mindkét esetben egy rotálatlan faktor keletkezett, ahol a saját érték 1 feletti volt. Ez a faktor a felhasznált változók 56 százalékát (bővített), illetve 57 százalékát (szűkített, 1 elemmel kevesebb) magyarázta meg.

3. Szubjektív jóllét: a magyar társadalom állapota

3.1 Nemzetközi összehasonlítás, időbeli változások

Az alfejezet első lépésben a magyar társadalmat nemzetközi összehasonlításban vizsgálja. Ehhez a European Social Survey (ESS) 2012. évi adatai kínálnak lehetőséget.⁸ Az adatbázisban erre az évre vonatkozóan összesen 27 európai ország szerepel, ahol azonos módon tették fel az két kérdést, amely a szubjektív jóllét leggyakoribb mérésének számít.⁹ Az 1. és a 2. ábra a válaszok átlaga alapján rendezi sorba az országokat. A két ábra alapján egységes kép rajzolódik ki, jelezve, hogy a két egymással (is) összefüggő kérdés feltehetően valóban ugyanazt a beállítódást méri.¹⁰ Különbőségnek tekinthető talán, hogy az elégedettség „szigorúbb” mérés, a skála végpontjai a 0-10-es skálán 8,6 és 4,3 között vannak; miközben a boldogság esetében hasonló felső érték mellett az alsó végpont magasabb, 5,3 – vagyis az étellel való elégedetlenség mértéke nagyobb lehet, mint a boldogtalanságé.

1. ábra: A mennyire elégedett az életével kérdésre adott válaszok átlaga 27 európai országában 2012-ben.

Forrás: Az ESS 1–6 adatfelvételeinek összesített adatbázisa

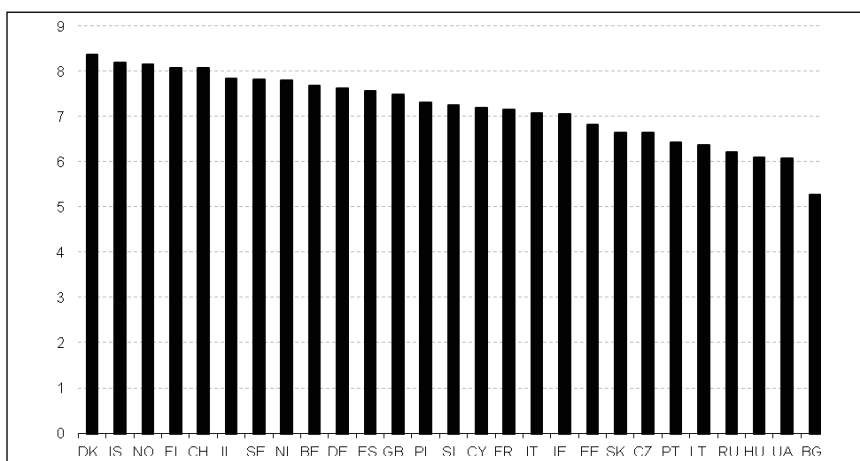
⁸ Nemzetközi kontextusban ezek az adatok „frissnek” számítnak. Vecernik és Mysikova (2014) elemzése a European Value Study (EVS) adatain 2008-ig terjed ki.

⁹ Az egyik kérdés: Mindent összevetve, mennyire elégedett mostani életével? A másik kérdés: Mindent egybevetve, mennyire érzi magát boldognak? Mindkét kérdés esetében a válaszok egy 0-10 fokú skálán szerepelnek, ahol a 0 az egyáltalán nem, a 10 a nagyon értékelést jelenti. A 27 országban összesen több mint 50 ezren válaszoltak erre a két kérdésre; a válaszolók a 15 éven felüli lakosságot reprezentálták az adott országokban. A European Social Survey kutatás Magyarországon az OTKA NN 101921 projekt keretében valósult meg.

¹⁰ A két változó között a 27 országból vett mintán 2012-ben a korreláció mértéke 0,717 volt.

A szubjektív jóllét mértéke a legmagasabb, 8-as érték körüli, a skandináv országokban (Dánia, Izland, Norvégia, Finnország, Svédország), de ez jellemző Svájcra vagy Hollandiára is. A skála másik végpontján, 6-os értékkel vagy alatta volt szocialista társadalmak vannak (Balti államok, Oroszország, Magyarország, Ukrajna, Bulgária). Egész pontosan Magyarország hátulról a harmadik helyen áll mindkét rangsorban. A rangsor vége felé található Portugália is; miközben a volt szocialista országok közül Lengyelország és Szlovénia helyzete a legjobb, ezek az országok a középmezőnybe tartoznak.¹¹

2. ábra: A mennyire érzi magát boldognak kérdésre adott válaszok átlaga 27 európai országában 2012-ben

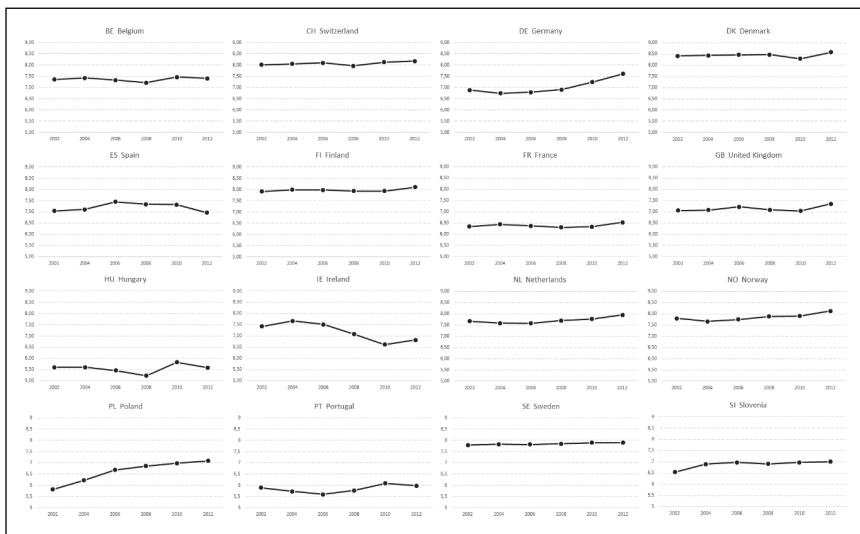
Forrás: Az ESS 1-6 adatfelvételeinek összesített adatbázisa

Az ESS-adatok lehetővé teszik az időbeli változások vizsgálatát is – bizonyos korlátok között. Egyrészt az eddigi 6 adatfelvétel (2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012) viszonylag rövid időtávot, az elmúlt 10 évet fedi le. Másrészt jóval kevesebb ország vett részt valamennyi ESS-felvételben. Ha mondjuk a volt szocialista országokra szűkül az összehasonlítás, akkor csak a két „nem tipikus” országgal (lengyelek és szlovének) való összevetés lehetséges. Látva a két ESS-mérés hasonlóságát, a 3. ábra csak az étellel való elégedettség kérdésre vonatkozó válaszokat tartalmazza.

¹¹ Érdeemes megjegyezni, hogy Lelkes (2005) az 1990-es évekre vonatkozóan még azt állítja, hogy Magyarország, Szlovénia és Lengyelország Kelet-Európa boldogabb részét jelenti, amely jellegzetesen különbözik más kelet-európai országoktól vagy a volt Szovjetuniótól (FÁK). Eszerint ez megváltozott az azóta eltelt másfél évtizedben.

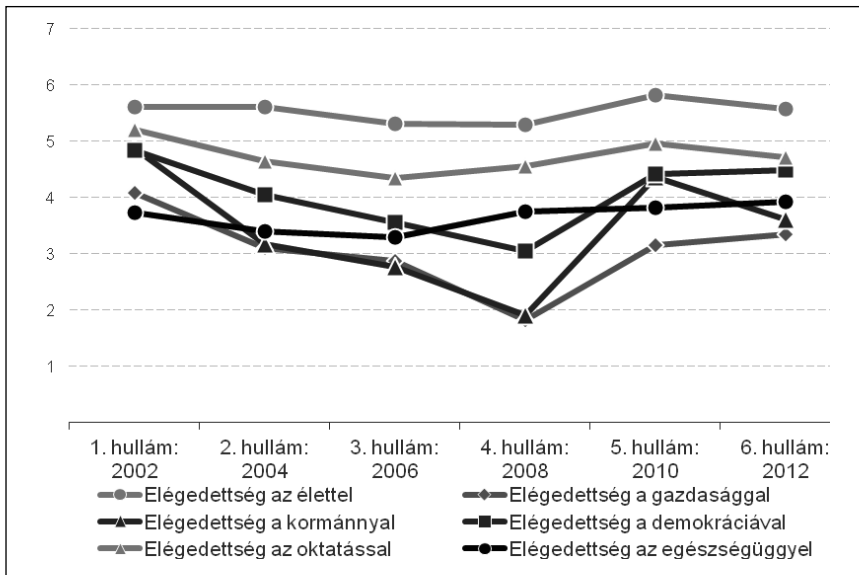
A két szocialista ország közül a lengyel társadalomban a szubjektív jóllét szintje 2002-ben hasonló volt a magyarországi állapothoz. Ott viszont az étellel való elégedettség folyamatosan emelkedett a lakosság körében. A trend Szlovéniában is emelkedő, bár kisebb mértékben, mint Lengyelországban, az átlag pedig az egész vizsgált időszakban magasabb. Magyarország esetében a szubjektív jóllét szintje (az étellel való elégedettséggel azonosítva) romlik 2002 és 2008 között. Egy relatíve kiugró érték mutatkozik 2010-ben, de ez az érték (5,83) is 1 fokkal elmarad a lengyel vagy a szlovén mértéktől. Ehhez képest 2012-re ismét romlik a mutató, bár magasabb, mint a 2000-es években. Érdeemes megjegyezni, hogy 2010-ben Magyarországon minden elégedettség-mutató kiemelkedően jó volt, amint a szintén az ESS-adatokból számított 4. ábra is mutatja. Fontos tudni ezzel kapcsolatban, hogy a 2010-es ESS-adatfelvétel az adott év őszén készült néhány hónappal a parlamenti választások után, amely a Fidesz kétharmados győzelmét hozta, és abban az időben ez a két ciklust magában foglaló MSZP-kormányzás után egy speciális (politikai) érzelmi-hangulati állapotot jelentett (Messing et al. 2013). Nem meglepő módon, a választások után 2008 és 2010 között leginkább a demokráciával és a kormánnyal való elégedettség javult. Az ESS adatai szerint az étellel való elégedettség Magyarországon egyébként minden évben magasabb szinten állt, mint más elégedettség-mutatók.

3. ábra: A mennyire elégedett az életével kérdésre adott válaszok átlagának változása Európa 16 országában 2002 és 2012 között

Forrás: Az ESS 1-6 adatfelvételeinek összesített adatbázisa, saját számítás

4. ábra: Elégedettségi mutatók átlagának változása Magyarországon 2002 és 2012 között

Forrás: Az ESS 1-6 adatfelvételeinek összesített adatbázisa, Messing et al. 2013

Ami a 3. ábrán szereplő többi országot illeti, kevés értelme van Magyarországot a skandináv országokhoz hasonlítani, de még a középmezőnyben lévő piacgazdaságokhoz is. Ezekben az országokban a szubjektív jóllét nemcsak magasabb szintű, mint nálunk, de nem mutat időbeli ingadozást sem. Írország és Portugália lehet talán viszonyítási pont még, ahol a magyar helyzethez hasonlóan jelentősebb mozgás mutatkozik. Írországban az étellel való elégedettség jelentősen csökkent 2004 és 2010 között, majd ez a trend visszafordult 2012-re. A szubjektív jóllét Portugáliában hasonlóan alacsony szintű, mint Magyarországon, de a tendencia összességében enyhén javuló. A helyzet mindkét országban, minden időpontban valamivel jobb, mint nálunk.

3.2 A magyar helyzet 2013-ban

A projekt keretében 2013-ban készített reprezentatív felvétel alapján Magyarországon az étellel való elégedettségre, illetve a boldogságra vonatkozóan még frissebb adatok állnak rendelkezésre. Az elégedettség esetében a 2012-es átlag (5,59) 2013-ban kissé magasabb (6,1), mintegy fél fokozat a különbség. Ez az átlag Magyarországot az ESS elégedettség rangsorában Észtország és Portugália közé helyezné. A boldogság esetében

a 2012-es átlag (6,1) szintén jobb 2013-ban (6,84), valamivel több, mint fél fokozat a különbség. Ezzel Magyarország az ESS boldogság-rangsorában is feljebb kerülne, Írország és Észtország közé. De ezen adatok alapján is látszik, hogy a szubjektív jóllét állapota nálunk alacsony mértékű.¹²

A 2013-as adatbázison kialakított és fentebb bemutatott négy jóllét-indikátor részletesebb vizsgálatára néhány társadalmi-demográfiai változó mentén került sor: iskolázottság, jövedelem, lakóhely és régió, életkor és munkavállalás. A négy indexből nyert kép többnyire egységes, és a szubjektív jóllétben jellegzetes törésvonalak mutatkoznak.¹³ Az 5. ábrán az iskola esetében a felsőfokú végzettséghez kapcsolódik nagyobb fokú jóllét, de pozitív értékek tartoznak a középfokú végzettséghez is. Szakmunkás képzettséggel a jóllét már negatívba fordul, s ez még erősebb, ha valakinek csak általános iskolája van. Az egy főre jutó háztartási jövedelem vonatkozásában az átlag feletti mértékhez tartozik magasabb (pozitív) szubjektív jóllét, az átlag alatti szint esetében pedig negatív értékeket vesznek fel a különféle indexek.

Lakóhely szempontjából mind a település típusa, mind a regionális elhelyezkedés érdekes. Először, a nagyobb település nem jelent feltétlen magasabb jóllétet. A szubjektív jóllét összességében a városi lakosok esetében tűnik a legmagasabbnak.¹⁴ Budapest esetében az átlaghoz közeli értékek adódnak az indexeken, a megyei városokban és a községekben viszont a jóllét alacsony, negatív. Budapestet leszámítva természetesen a településtípusok mögött jelentős a regionális szórás. A 7 régió tükrében Magyarország szinte kettészakad: a szubjektív jóllét magas (pozitív) Közép-Magyarországon, a Közép-Dunántúlon és Nyugat-Dunántúlon, viszont különösen alacsony szinten van (negatív) a Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon), valamint kisebb mértékben az Észak-Alföldön és Dél-Alföldön is.

Jellegzetes a korcsoportok szerinti kép. A fiatalok állapota kedvezőbb, de a helyzet romlik, ahogy középkorúak lesznek. Erősen kedvezőtlen a

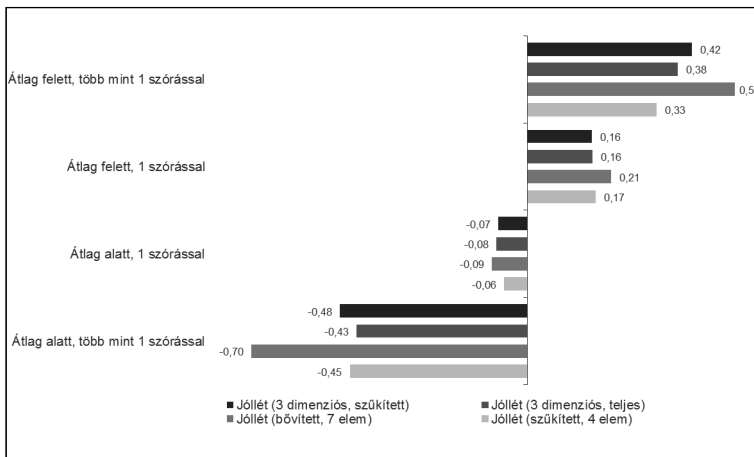
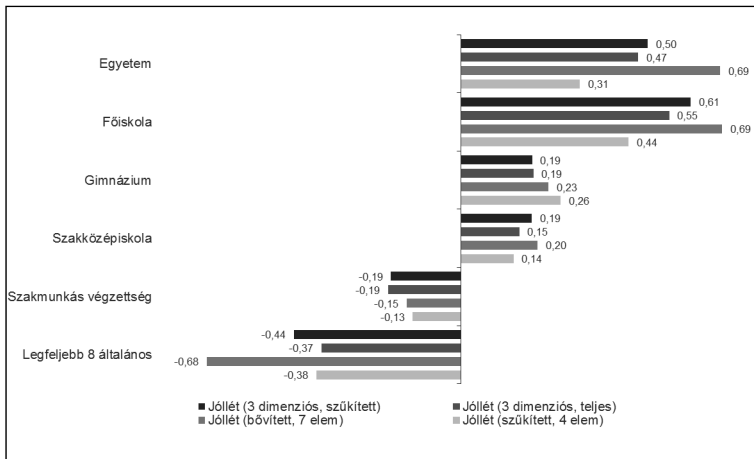
¹² Mind a 2012-es, mind a 2013-as adatfelvétel a TÁRKI-ban készült azonos módon vett országos reprezentatív mintán. Különbség, hogy az ESS-felvétel esetében 15 év, a TÁMOP-felvétel esetében 18 év volt az alsó korhatára a mintának.

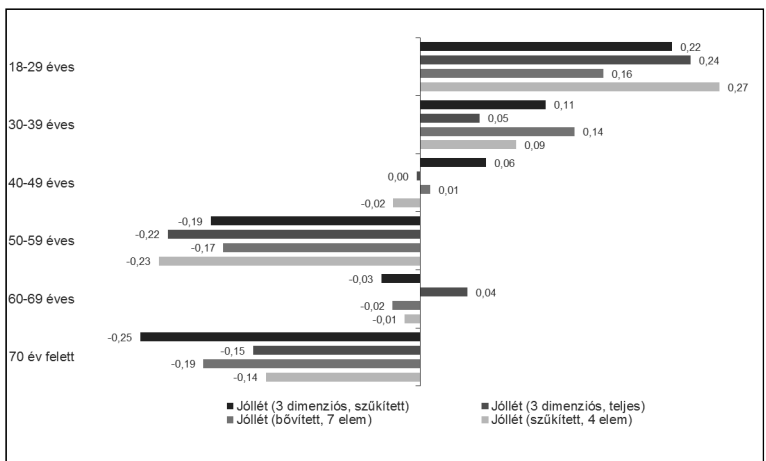
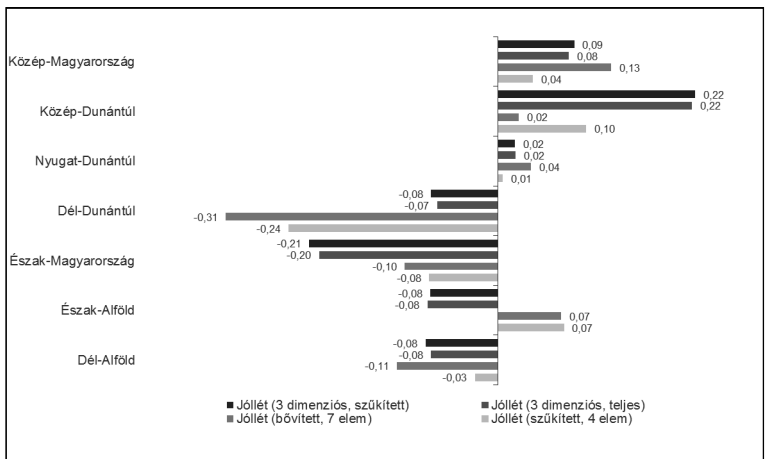
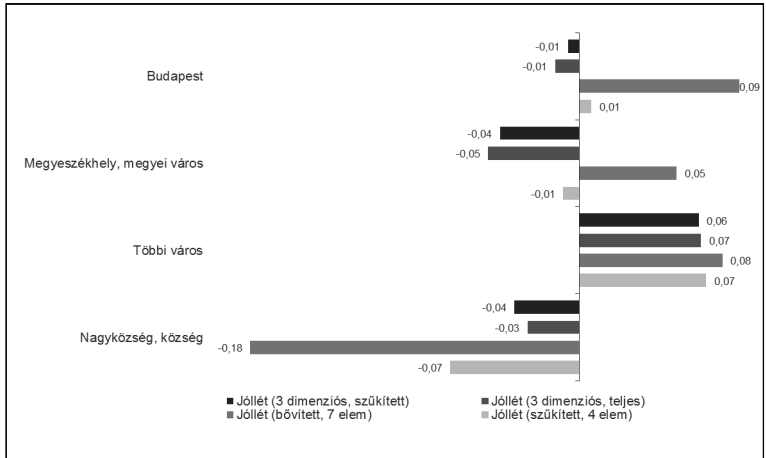
¹³ Mivel az indexek, mint szó volt róla, faktorelemzéssel készültek, az átlaguk 0, a szórásuk 1, a magasabb negatív értékek a szubjektív jóllét alacsonyabb mértékét, a magasabb pozitív értékek pedig a jóllét magasabb voltát jelölik.

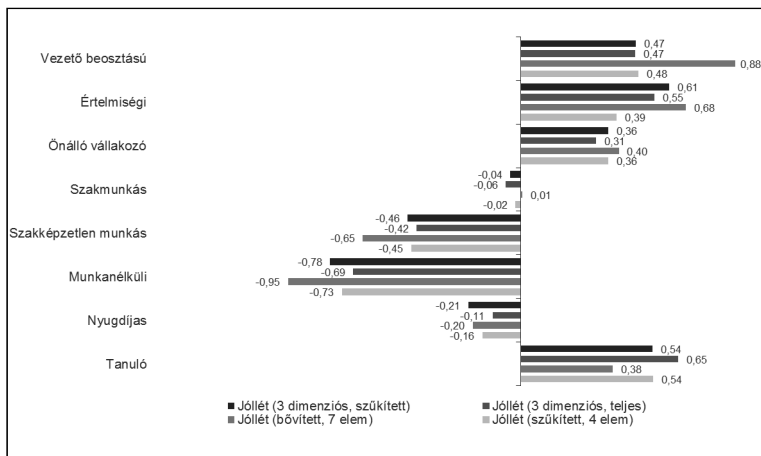
¹⁴ Kivételt jelent a 7 változót magában foglaló jólléti index, amely szubjektív egyéni foglalkozási, képzettségi és anyagi minősítést is tartalmaz, és ezek a tényezők, úgy tűnik, a nagyobb településeken, az ott élők körében kedvezőbbek. Más háttérváltozók mentén is, mint iskola, foglalkozás, jövedelem, ez az index jobban differenciál, magasabbak a szélső értékei.

jóllet az 50–59 évesek és a 70 felettek körében. Érdekes módon a 60–69 év közöttiek jóllete csak kevéssel átlag alatti, vagyis a szubjektív jóllet csökkenése és az öregedés kapcsolata nem lineáris. Az életkori különbséget tükrözi vissza a tanulók magas jóllete és a nyugdíjasok rosszabb állapota. A legrosszabb értékek a jólleti indexeken a munkanélkülieknél adódnak, de a szakképzetlen munkások sincsenek jobb helyzetben náluk. A szakmunkások jóllete átlagos, az önálló vállalkozóké viszont már átlag feletti. Náluknál is magasabb a jóllet a vezetők és az értelmiségiek körében.

5. ábra: A jóllet indexek átlaga Magyarországon 2013-ban

Forrás: A Gazdasági és társadalmi konfliktusok adatfelvétel adatbázisa

4. A szubjektív jólét társadalmi-demográfiai háttere

A tanulmány utolsó része a többváltozós elemzés módszerével vizsgálja a szubjektív jólét és a társadalmi-demográfiai tényezők összefüggését. Egy ilyen statisztikai modell alkalmazása beleillik abba a gondolati keretbe, amely a társadalmi-gazdasági állapot, illetve ennek megéltsége, vagyis a jólét közti viszonyt vizsgálja. Ebben az összefüggésben a legismertebb kutatási dilemma, hogy az anyagi-jövedelmi előnyök növekedése nem vezet hasonló növekedéshez az életkörülmények kedvező megítélésében, a jólét érzetében vagy a boldogságban (vö. Easterlin paradoxon – Easterlin 1973; 1995). Ugyanakkor a jólétet elsősorban a boldogsággal kapcsolatos érzettel azonosító Veenhoven (1989) szerint kimutatható összefüggés a nemzeti szinten mért gazdagság és az egyéni boldogság között. Frissebb adatok és elemzések szintén megerősítik ezt a pozitív összefüggést egyfelől a gazdagság, a gazdasági növekedés és a boldogság (Deaton 2008), másfelől az étellel való elégedettség (Diener et al. 2013) között. A tanulmány utolsó része tehát alapvetően azt vizsgálja, mennyire függ össze Magyarországon a jóléttel az egyéni, családi gazdasági helyzet, az anyagi életkörülmények.¹⁵ Ehhez figyelembe vesz más társadalmi és demográfiai ténye-

¹⁵ A jelzett dilemmát a gazdagság, gazdagodás és az ezzel arányosan mégsem növekvő boldogság között tárgyalja Richard Layard is, akinek könyve magyarul is olvasható (Layard, 2005).

zőket, mint az iskolázottság, a foglalkozás, az életkor, a lakóhely, az egészségi állapot, stb. amelyek nem függetlenek az anyagi helyzettől, vagyis *kontrollálnak egymásra*.

A modellben a függő változó a szubjektív jóllét, egész pontosan a fentebb bemutatott négy jóllét-index. A magyarázó változók a kérdezett (illetve háztartását) jellemző társadalmi és demográfiai ismérvek, illetve néhány vélemény és beállítódás kérdés. A statisztikai modell három lépésben vizsgálja a szubjektív jóllét és a magyarázó változók kapcsolatát. Az 1. modell a demográfiai jellemzőket tartalmazza, ezek a kérdezett neme, életkora, a család összetétele, a lakóhely regionális elhelyezkedése.¹⁶ A 2. modell hozzáadja az előzőhöz a személy (háztartás) szociológiai jellemzőit, mint az iskolai végzettség, a foglalkozás, a jövedelem, illetve az anyagi helyzet különféle tényezői.¹⁷ Végül a 3. modellben további három tényező szerepel, a lakóhellyel való elégedettség, az egészségi állapot megítélése és a valláshoz, felekezethez való tartozás.¹⁸

A regressziós modellek eredményei az 1. és a 2. *táblázat*ban szerepelnek. Az 1. *táblázat* az első két jóllét-indexre, a 2. *táblázat* pedig a második két (három dimenziós) jóllét-indexre vonatkozó regressziós becsléseket tartalmazza.

¹⁶ A nem kódolása: férfi=1, nő=0. Az életkor mérése: korév + korév négyzete. A család-összetétel egyik tényezője a családnagyság két dichotóm változóval mérve: 1 fős háztartás=1, más=0; 6 fő és több=1, más=0; referencia: 2-5 fős háztartás; másik tényezője a gyermekek száma szintén két dichotóm változóval mérve: nincs gyermek=1, más=0; 3 és több gyerek=1, más=0; referencia: 1-2 gyerek. A lakóhely esetében a szokásos 7 régiót különíti el 6 dichotóm változó, a referencia: Közép-Magyarország.

¹⁷ Az iskolai végzettség mérése 6 fokú ordinális skála: 1=legfeljebb 8 általános, 2=szakközépiskola, 3=szakközépiskola, technikum, 4=gimnázium, 5=főiskola, 6=egyetem. A foglalkozást három dichotóm változó jelenti a modellben: munkanélküli=1, más=0; önálló=1, más=0; felső- vagy középvezető=1, más=0. A jövedelem az 1 főre jutó háztartási jövedelem, (az adathiányok pótolva lettek). Az anyagi helyzet egyik tényezője a tartós fogyasztási cikkek száma, egy 0-13 fokú skála; a másik a megtakarítása formák száma, egy 0-5 fokú skála; a harmadik az adósságok száma, egy 0-3 fokú skála; s végül a rezsifizetésre vonatkozó 4 fokú skála a problémátlanságtól terjed odáig, hogy nem tudják fizetni a rezsit. (Az anyagi helyzetre vonatkozó pontos kérdések, a tartós fogyasztási cikkek, a megtakarítási és adóssági formák felsorolása a kérdőívben található.)

¹⁸ A lakóhelyi elégedettség egy főkomponens-elemzéssel létrehozott faktor, amelynek elemei a lakóhelyi környezettel és a településsel való elégedettség, mindegyik 0-10 fokú skálán mérve. Az egészségi állapot egy 7 fokú skála, amely két kérdésre adott válaszok együttes eloszlásán alapul: Milyen az Ön általános egészségi állapota? 5=nagyon jó, 1=nagyon rossz; Akadályozza-e Önt mindennapi tevékenységében bármilyen módon valamilyen tartós betegség, rokkantság, rossz egészségi állapot, vagy mentális probléma? 1=nagyon, 2=bizonyos mértékig, 3=nem. A vallásosság egy dichotóm változó, ahol a valláshoz, felekezethez tartozás értéke =1.

1. táblázat: Szubjektív jóllét-indexek és társadalmi-demográfiai változók összefüggése

Magyarázó változók	Szűkített jóllét (4 elem)			Bővített jóllét (7 elem)		
	1. modell	2. modell	3. modell	1. modell	2. modell	3. modell
Neme (férfi=1)	-0,018	-0,032	-0,042	0,022	0,031	0,026
Életkor	-0,006***	-0,008***	-0,002	-0,005**	-0,006***	-0,001
Kor-négyzet	0,081***	0,083***	0,070***	0,026	0,051**	0,041*
Nincs gyerek (=1)	-0,094	-0,154**	-0,108*	-0,049	-0,137**	-0,104*
Több (3+) gyerek	-0,329*	-0,040	-0,048	-0,309*	-0,008	-0,015
Egyfős háztartás	-0,236**	-0,093	-0,122+	-0,292***	-0,115+	-0,140*
Nagy (6+) háztartás	-0,071	0,119	0,087	-0,270+	0,001	-0,043
R: Közép-Dunántúl	0,036	0,152*	0,127+	-0,116	0,080	0,060
R: Nyugat-Dunántúl	-0,085	0,015	-0,007	-0,170+	0,031	-0,002
R: Dél-Dunántúl	-0,333***	-0,030	-0,036	-0,511***	-0,059	-0,059
R: Észak-Magyarország	-0,125	0,165*	0,176*	-0,236**	0,140*	0,147**
R: Észak-Alföld	0,024	0,403***	0,356***	-0,074	0,410***	0,366***
R: Dél-Alföld	-0,132+	0,143*	0,113+	-0,290***	0,094	0,077
Iskolai végzettség		0,031+	0,021		0,114***	0,107***
Munkanélküli (=1)		-0,372***	-0,374***		-0,494***	-0,491***
Önálló, vállalkozó (=1)		0,165*	0,167*		0,132+	0,131+
Vezető beosztású (=1)		0,139	0,158		0,294*	0,319**
Jövedelem egy főre		0,001*	0,001+		0,002***	0,002***
Anyagi javak skála		0,045***	0,037***		0,061***	0,054***
Megtakarítások száma		0,052**	0,044*		0,044*	0,036*
Adósságok száma		-0,105***	-0,096**		-0,109***	-0,099***
Rezsifizetési probléma		-0,423***	-0,365***		-0,392***	-0,345***
Lakóhelyi elégedettség			0,167***			0,136***
Egészségi állapot			0,133***			0,110***
Vallásosság			0,086*			0,115**
Konstans	0,414***	0,645***	-0,357*	0,469***	0,152	-0,692***
Kiigazított R-négyzet	0,035	0,300	0,353	0,047	0,434	0,472

Szignifikancia: *** $p < 0.001$; ** $p < 0.01$; * $p < 0.05$; + $p < 0.1$

Referencia: 1-2 gyerek; 2-5 fős család; Közép-Magyarország; nem munkanélküli, nem önálló, nem vezető; nem vallásos

Forrás: Gazdaság és társadalmi konfliktusok adatfelvétel (2013), saját számítás

A modell alapján nincsen szignifikáns különbség a férfiak és a nők között a jóllét érzékelésében, akár a szűkített, akár a bővített mérésről legyen szó. A korcsoportok kétváltozós elemzése szerint (5. ábra) a jóllét-deficit elsősorban az 50–59 és a 70 év felettiéknél mutatkozik, vagyis az életkor hatása nem lineáris. Ezért szerepel a modellben a kornégyzet. Az életkor negatív hatása és négyzetének pozitív hatása valóban az U alakú kapcsolatot igazolja: a jóllét csökken az öregedéssel, de nem egyenletesen. Ez a hatás jobban megmutatkozik, amikor a jóllét szűkebb változatát vizsgáljuk. Családösszetétel szempontjából az elemzés azt mutatja, hogy a jóllétre negatívan hat a gyermektelenség, illetve ha valaki 1 személyes családot alkot. A 3-nál több gyereket nevelő családokban szintén alacsonyabb a szubjektív jóllét mértéke, de ez a hatás statisztikai értelemben végül nem szignifikáns – más változók kontrollja mellett. A regionális különbségekkel kapcsolatban a többváltozós modell alapján módosul a korábbi kép (5. ábra), vagyis láthatóvá válik, hogy a területi eltéréseket részben a régiók társadalmi összetételének különbsége okozza. A viszonyítási alpnak tekintett Közép-Magyarországhoz képest a jóllét mértéke az 1. modell szerint a Dél-Dunántúlon kedvezőtlenebb, illetve szignifikáns negatív hatások a Dél-Alföld és Észak-Magyarország esetében a bővített jóllét becslése esetében mutatkoznak, ahol az index tartalmazza a foglalkozási, anyagi és képzettségi „önbesorolást” is. További objektív és szubjektív szociológiai ismérvek bevonása után, a 2. és 3. modell már azt mutatja, hogy a képzettség, munkavállalás, jövedelmek szempontjából kedvezőtlenebb régiók, mint Észak-Magyarország, Észak-Alföld *relatív*e jobb helyzetben vannak, mint Közép-Magyarország, a hatások pozitívak lesznek.

A 2. modellben megjelenő szociológiai ismérvek közül a kétváltozós elemzésben (5. ábra) egyértelmű volt, hogy a magasabb iskolai végzettség növeli a szubjektív jóllét mértékét, amely jelentős növekedést mutat az általános iskolai végzettségtől a diplomáig. A többváltozós elemzésben az iskola hatása jelentős abban a modellben, amelyik a bővített változatra vonatkozik, hiszen ott szubjektív státuszismérvek is részét képezik a jóllét mérésének. A szűkített jóllét-mérés esetében az iskola pozitív hatása csak 1 százalékos szinten szignifikáns, illetve az utolsó modellben már nem az. A foglalkoztatottság esetében a munkanélküliség jelentősen csökkenti a jóllétet, bármely mérés esetében, a kétváltozós elemzéshez hasonlóan a többváltozós elemzésben is. Foglalkozás szempontjából a képzetlen munkások jólléte a legalacsonyabb (5. ábra), de ez a hatás nem szerepel a regressziós modellben, mivel az (alacsony) iskolázottság lényegében ugyanazt méri, és célszerű volt tovább nem növelni a magyarázó változók közti

multikollinearitást. Szerepel viszont az elemzésben két olyan tényező, amelyek kevésbé korrelálnak a képzettséggel. Az önálló vállalkozó pozíció hatása szignifikánsan növeli a jóllét mértékét, főleg a szűkített mérés esetében. Éppen fordított a helyzet a vezető beosztással. Az erre vonatkozó változó szignifikánsan javítja a bővített jóllét mértékét, (ahol a szubjektív státusz-elemek is vannak), de nem szignifikáns a hatása a szűkített jóllét esetében.

Az anyagi helyzetet tekintve jelentősen növeli a jóllétet a magasabb 1 főre jutó háztartási jövedelem, a tartós fogyasztási javak nagyobb száma, a többféle megtakarítás. Csökkenti viszont a jóllétet az adósságok nagyobb száma és a rezsifizetés nehézsége. Hasonlóan az iskolai végzettség hatásához, a jövedelem hatása is erősebb a bővített jóllét mérésére vonatkozó modellben. A szűkített jóllét esetében az utolsó modellben a jövedelem már csak 1 százalékos szinten szignifikáns. Összességében az anyagi életkörülmények hatása erősnek mondható, különösen annak figyelembevételével, hogy a modell tartalmazza az iskolai végzettséget és bizonyos foglalkozási jellemzőket, pl. a rossz anyagi helyzetet jelentő munkanélküliséget, vagy a jó anyagi helyzetet jelentő vezető beosztást.

A 3. modell végül megmutatja, hogy a jóllét érzetét fokozza, ha valaki elégedettebb lakóhelyével, illetve a településsel, ahol él. Szintén pozitív a hatása a jóllétre annak is, ha valaki úgy gondolja, hogy egészséges, nem szenved olyan betegségben, amely akadályozná mindennapi életvitelében. Végezetül, aki vallásosnak minősíti magát, szintén jobb értékkel szerepel a jóllét-faktorokon.

A 2. táblázatban látható, hogy a szubjektív jóllét háromdimenziós koncepciójára (elégedettség, pozitív érzelmek, negatív érzelmek hiánya) építő indexekre vonatkozó becslések mintázata nagyon hasonló. Nemek szerinti különbségek itt sem látszanak, az életkor nem lineáris hatása is jelen van, és szintén a gyermektelenség és az egyfős háztartás csökkenti az így mért jóllétet. A regionális különbségeket módosítják az összetételhatások, a képzettség, foglalkoztatottság, anyagi helyzet szempontjából talán legkedvezőtlenebb Észak-Magyarország régióban jelzi a modell relatíve a legmagasabbnak a jóllétet.

Az iskolai végzettség pozitív hatása tán még inkább egyértelmű ezeknek a jóllét-indexeknek az esetében. Jelen van a munkanélküliség erős negatív hatása, de a vezető beosztás ennél a megközelítésnél nem szignifikáns a többi változó kontrollja mellett. Az önálló vállalkozó-lét akkor növeli a jóllétet, ha abban nem szerepel a munkahelyi stressz hiánya. Az anyagi helyzet és körülmények szerepe ezeknek a jóllét-méréseknek az esetében

is meghatározónak mutatkozik. Hasonlóan növeli a jóllétet a lakóhelyi elégedettség, a jobb egészségi állapot érzete és a vallásos önminősítés.

2. táblázat: Szubjektív jóllét-indexek és társadalmi-demográfiai változók összefüggése

Magyarázó változók	Szubjektív jóllét (3 dimenzió)			Szubjektív jóllét2 (3 dimenzió)		
	1. modell	2. modell	3. modell	1. modell	2. modell	3. modell
Neme (férfi=1)	0,033	0,028	0,026	0,042	0,038	0,034
Életkor	-0,005***	-0,005***	-0,002	-0,007***	-0,007***	-0,003+
Kor-négyzet	0,071***	0,087***	0,071***	0,029	0,049*	0,034+
Nincs gyerek (=1)	-0,083	-0,141**	-0,103*	-0,083	-0,144**	-0,105*
Több (3+) gyerek	-0,294*	0,003	0,006	-0,341*	-0,050	-0,049
Egyfős háztartás	-0,242***	-0,091	-0,119+	-0,244***	-0,091	-0,119+
Nagy (6+) háztartás	-0,204	0,002	-0,026	-0,227	-0,011	-0,040
R: Közép-Dunántúl	0,148+	0,283***	0,258***	0,138+	0,283***	0,258***
R: Nyugat-Dunántúl	-0,097	0,022	-0,006	-0,105	0,027	0,001
R: Dél-Dunántúl	-0,179*	0,155*	0,159*	-0,192*	0,158*	0,161*
R: Észak-Magyarország	-0,257***	0,059	0,071	-0,268***	0,077	0,087
R: Észak-Alföld	-0,155*	0,232***	0,191***	-0,153*	0,247***	0,205***
R: Dél-Alföld	-0,162*	0,133+	0,109	-0,170*	0,144*	0,118+
Iskolai végzettség		0,054***	0,048***		0,064***	0,057***
Munkanélküli (=1)		-0,267***	-0,264***		-0,396***	-0,393***
Önálló, vállalkozó (=1)		0,111	0,113		0,135*	0,137+
Vezető beosztású (=1)		0,042	0,057		0,030	0,045
Jövedelem egy főre		0,002***	0,001*		0,002***	0,002**
Anyagi javak skála		0,055***	0,047***		0,057***	0,049***
Megtakarítások száma		0,065***	0,060***		0,066***	0,060***
Adósságok száma		-0,076*	-0,067*		-0,068*	-0,059+
Rezsifizetési probléma		-0,369***	-0,318***		-0,352***	-0,301***
Lakóhelyi elégedettség			0,176***			0,172***
Egészségi állapot			0,096***			0,104***
Vallásosság			0,100*			0,098*
Konstans	0,372***	0,253+	-0,483*	0,495***	0,287*	-0,503**
Kiigazított R-négyzet	0,035	0,286	0,328	0,044	0,315	0,358

Szignifikancia: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; + $p < 0,1$

Referencia: 1-2 gyerek; 2-5 fős család; Közép-Magyarország; nem munkanélküli, nem önálló, nem vezető; nem vallásos

Forrás: Gazdaság és társadalmi konfliktusok adatfelvétel, 2013, saját számítás

5. Az eredmények összegzése

A tanulmány a szubjektív jóllét állapotát vizsgálta Magyarországon. A szubjektív jóllétet hasonlóan *valós és érvényes* indikátornak tekintette, mint a jóllét más, objektív méréseit. Ez a megközelítés összhangban van a Stiglitz-jelentés szellemével is, valamint azzal a szakirodalmi állásponttal, hogy az élet minőségének és a jóllétnek meghatározó eleme annak egyéni szintű megéltsége. Empirikusan, a szakirodalomra építve többféle szubjektív jóllét-index került kidolgozásra – alapvetően összhangban azzal a felfogással, hogy a jóllét mögött részben kognitív értékelő, részben affektív érzelmi beállítódások vannak. A különféle (összesen négy) jóllét-index szerepeltetése (és ezzel az eredmények *megnégyszerezése*) azt a célt szolgálta, hogy érvényesség és megbízhatóság szempontjából a tanulmány összességében meggyőzőbb legyen az olvasó számára. Ezt a cél szolgálta az is, hogy a TÁMOP-kutatás keretében készült saját adatfelvétel adatai mellett más adatforrásból, a European Social Survey-ből vett adatok is megjelenjenek a tanulmányban, ezzel szélesítve az értelmezés kontextusát.

Nemzetközi összehasonlításban a szubjektív jóllét mértéke az elégedettséggel, illetve a boldogsággal mérve, alacsonynak mondható nálunk. Egy 2012-es nemzetközi rangsorban Magyarország 27 ország között alulról a harmadik, alacsonyabb átlagok Ukrajnában és Bulgáriában látszanak. Ezt a képet kevésbé enyhíti, hogy az élettel való elégedettség vagy a boldogság kérdései alapján a volt szocialista országokban általánosan kedvezőtlenebb a helyzet, mint az EU-tagállamok többségében és kiemelten a skandináv országokban. Ennek megállapításnak a megbízhatóságát mutatja, hogy az országok közti rangsor nem csak a European Social Survey adatai szerint ilyen, hanem a European Value Studies alapján is ez az összkép adódik (*Vecernik – Mysikova 2014*).

Magyarországon az elégedettséggel mért jóllét alacsony szinten hullámzó. Az elmúlt egy évtized során inkább a csökkenés volt jellemző; ezt a trendet csak egyszer, 2010-ben törte meg egy kedvezőbb mérés, amely alapvetően egy szélesen vett és átmenetileg kedvezőbbnek tűnő politikai légkör következménye volt. De ez a tanulmány nem vállalkozott annak pontosabb vizsgálatára, hogy mi áll a látszólag együtt mozgó különféle, a demokráciára, a kormányzásra, a gazdaságra vonatkozó elégedettségek mögött, amelyhez hasonlóan alakult az élettel való elégedettség is.

A szubjektív jóllét és a társadalmi-demográfiai tényezők összefüggése jellegzetes törésvonalakat mutat a magyar társadalomban, amint a részben kétváltozós, részben többváltozós elemzésből kiderült. Érdekes eredmény-

nek tekinthető, hogy a férfiak és nők között nincsen különbség. Ez részben talán annak tulajdonítható, hogy a tanulmány nem tett különbséget különféle életterületek, pl. a munka, az anyagi körülmények, a család között, ahol esetleg inkább megjelentek volna a nemek közötti különbségek, legalábbis az elégedettség vonatkozásában. Nem triviális, hogy a jóllét érzete a fiatalabbak között a legerősebb, és az életkor előrehaladásával rosszabbodik. Talán kevésbé meglepő, hogy az idősek, a 70 év felettiek esetében a szubjektív jóllét átlagai a legalacsonyabbak, de ennek lehetséges okait, mint rosszabbodó anyagi körülmények, romló egészségi állapot, csökkenő társadalmi kapcsolatok, szükséges lenne tovább vizsgálni. Meglepőbb, hogy az 50–59 évesek körében ugyanolyan rossz a helyzet, mint a 70 év fölöttiekénél. Ez a kohorsz egyfelől feltételezhetően szakmai és jövedelmi pályája csúcsára ért (relatív, legyen az bármilyen pálya a magyar viszonyok között), ami bizonyos elégedettséget, boldogságot jelenthetne. Másfelől viszont ők az ún. „szendvics” generáció, akik támogatják a még erre rászoruló felnövő gyerekeiket, illetve az erre már rászoruló idős szüleiket, és ez kettős terhet ró rájuk, ami rontja jóllétüket. A középkorúak elégedettség-deficitje megmutatkozott egyébként Lelkes (2003) korábbi elemzésében is. Hozzájuk képest a 60–69 évesek jólléti állapota kedvezőbb, bár átlag alatti, hasonló értékeket mutat, mint a nyugdíjasoké. A kohorsz tagjai valóban friss nyugdíjasok, akik számára ez az állapot valószínű több nyereséget jelent, pl. a munkavállalásból, -végzésből adódó stressz megszűnése, mint amilyen veszteséget okoz, hiszen sem anyagi helyzetük, sem egészségi állapotuk, sem társadalmi integráltságuk még nem indult romlásnak. A nyugdíjasok egyébként valóban nem jelentik a szubjektív jóllét szempontjából legrosszabb helyzetben lévő csoportot. Náluk sokkal rosszabb helyzetben vannak a munkanélküliek, vagyis a munkából való kiszakadás aktív életkorban sokkal súlyosabb jóllét deficit, mint idősebb korban. Ezt a jelenséget, a munkanélküliség és a jóllét negatív kapcsolatát, magyar adatokon korábban Lelkes (2003) is kimutatta.

A társadalmi státusz és a szubjektív jóllét közti összefüggés egyértelműen pozitív. A magasabb képzettség (felsőfokú iskolai végzettség), s ezzel összefüggésben a magasabb foglalkozási helyzet, értelmiségi munka vagy vezető beosztás a szubjektív jóllét magasabb mértékét valószínűsíti, szemben az alacsony iskolázottsággal és az ebből adódó szakképzetlen munkavégzéssel. Emellett az elemzés egyértelműen azt bizonyította, hogy Magyarországon a jobb jövedelmi helyzet, a kedvezőbb anyagi körülmények javítják, az anyagi nehézségek (pl. az adósság vagy a rezsifizetés gondjai) pedig rontják a jóllét mértékét. A magyar eset így abba a sorba illeszkedik,

amely vitatja az Easterlin-paradoxon érvényességét. A kétváltozós elemzésben szereplő relatív jövedelmi mérés (átlagtól való eltérések mértéke), illetve a többváltozós elemzésben szereplő abszolút jövedelmi mérés egyaránt szignifikáns különbséget jelez a jóllét mértékében. Korábbi hazai elemzések szintén szignifikáns pozitív kapcsolatot találtak a jövedelem és az elégedettség között (Lelkes 2003; Hajdu – Hajdu 2011).

A lakóhelyi és területi különbségek is fontos eredményei az elemzésnek. Egyrészt nem feltétlenül magasabb a jóllét azoknak a körében, akik nagyobb településen, pl. Budapesten élnek. A kisebb település mint községi lakóhely viszont a jóllét alacsonyabb szintjével párosul. Ebben nyilván szerepe lehet annak, hogy a falvakban a lakosság képzettsége, foglalkoztatottsága, anyagi életkörülményei is rosszabbak. Ez az összetételi hatás jellegzetesen árnyalja a regionális különbségeket is. Abszolút értelemben a jóllét átlag feletti azok körében, akik az ország prosperálóbb területén, Közép-Magyarországon, Közép-Dunántúlon vagy Nyugat-Dunántúlon élnek. De ha a statisztikai modell kontrollál arra, hogy ezekben a régiókban a lakosság iskolázottabb, a munkanélküliség alacsonyabb, a jövedelmek magasabbak, többen tudnak megtakarítani, kevesebben adósodnak el vagy küzdenek rezsifizetési gondokkal, akkor úgy tűnik, mintha a jóllét az Észak-Alföldön vagy a Dél-Alföldön magasabb lenne.

A statisztikai modell utolsó lépése két konkrét életterület hatását vizsgálta. Az eredmények egyrészt azt mutatják, hogy a lakóhelyi elégedettség szignifikánsan növeli a jóllét szintjét, másrészt pedig a jóllét mértéke erősebb azoknál, akik egészségesebbnek érzik magukat. Végül az adatok a magukat vallásosként meghatározók körében is magasabb jóllétet jeleztek. Lelkes (2005) szintén kimutatta, hogy a vallásosság (az ő elemzésében a templomba járás nagyobb gyakorisága) és a jóllét szintje között pozitív kapcsolat áll fenn.

A tanulmány összességében meghatározott társadalmi-demográfiai tényezők és a jóllét közti összefüggés kimutatására vállalkozott. Az eredmények összhangban vannak a korábbi kutatásokkal és alapvetően plauzibilisek. A többféle jóllét-index használata is egy irányba mutató, egymást megerősítő eredményekre vezetett.

A lakókörnyezeti elégedettség, bizalom és boldogság városok és falvak közötti különbségei

DUSEK TAMÁS

1. Bevezetés

A lakóhelyi, lakókörnyezeti elégedettség vizsgálata az emberek hétköznapi életével, mindennapjaival, életminőségével, társas kapcsolataival, mentális állapotával rendkívül szoros kapcsolatban álló, a hazai gyakorlatban mégis ritkán kutatott témakört jelent. A lakóhelyi környezet nemcsak passzív terepe, színhelye az emberi viselkedésnek, hanem a viselkedést és a véleményt befolyásoló tényező. A bizalom, amely a társadalmi tőke egyik dimenziójaként is értelmezett a kutatók részéről, a hétköznapi életben szintén nap mint nap, számos szituációban, kontextusban megjelenő fogalom, amely összefüggésben van az embereknek a többi emberrel, azok csoportjaival és az intézményekkel való várakozásaival és az irányukban mutatott viselkedésükkel, együttműködési készségükkel, a konfliktusok megoldási módjával és a legáltalánosabb módon magának a társadalomnak a működésével. Maga a boldogságkutatás pedig egyidős az emberiség történelmével. Ennek egy szűk szeletét jelenti a térbeli elhelyezkedésnek, a környezeti elemeknek a boldogságra gyakorolt hatása.

Jelen tanulmány a három kérdéskör egyfajta területi szempontú elemzését kívánja nyújtani az alapvető jelentőségű város–falú dichotómia mentén. Ezen belül a vizsgálat színtere Magyarország, időpontja 2013, a vizsgálat empirikus bázisát pedig a kötet bevezetőjében bemutatott országos, reprezentatív kérdőíves felmérés (N=2031) szolgálja. A tanulmány első részében rövid szakirodalmi utalások mellett bizonyos fogalmi, módszertani kérdések tárgyalása történik. A második rész a címben megfogalmazott feltáró jellegű kutatás, a térbeli szempont mellett bekapcsolva néhány fontos szociodemográfiai jellemzőt is. A tanulmány eltekint a különféle illuzórikus, utópikus javaslatok tételétől, amelyek olykor megterhelik a téma kutatását.

2. Általános fogalmi és módszertani kérdések

2.1 A lakókörnyezet definiálhatósága

Maga a lakókörnyezet többféleképpen értelmezhető. Így megragadható mind térbeli, környezeti-ökológiai jellemzőkkel meghatározott szűkebb térségként, lokalitásként, mind a személyek közötti helyi kapcsolatok hálózataként. A számos kutatási kérdés közül alapvetőnek tekinthető, hogy a környezetével barátságos, elégedett viszonyban lévő emberek viselkedése, társas kapcsolatai, véleménye eltér-e, és ha igen, hogyan, azoktól az emberektől, akik nem elégedettek környezetükkel. Másrészt az egyes környezeti elemek milyen szerepet játszanak a környezeti elégedettségben, és ezen tényezőkre milyen befolyást lehet gyakorolni, mennyire változtathatók, alakíthatók a nagyobb elégedettségi szint elérése érdekében. Harmadrészt az elégedettségnek a szociodemográfiai és egyéb vizsgálati tényezőkkel (életkor, nem, családi állapot, végzettség, etnikum, munkaerőpiaci helyzet stb.) való kapcsolata is fontos kutatási kérdésként fogalmazható meg.

A lakókörnyezetre vonatkozó kutatások eredményei szerint a lakóhelyi elégedettség kapcsolatban áll a mentális egészséggel és az általános, élettel való elégedettséggel, a biztonság érzetével, stabilitással. A környezetükkel elégedetlenek hajlamosabbak a költözésre, amely potenciálisan elvezethet a szomszédsági szálak lazulásához, a társadalmi kapcsolatok gyengüléséhez (Adams 1992; Austin et al. 2002; Dassopoulos – Monnat 2011; Oh 2003). Ezzel szemben a magas lakókörnyezeti elégedettség és a pozitív közösségi érzés között kölcsönös, oda-vissza ható, egymást erősítő a kapcsolat (Brower 2003; Hur – Morrow-Jones 2008).

Míg a lakóhely, lakcím többnyire egyértelműen definiálható, a lakókörnyezet területi kiterjedése többnyire nem határozható meg egyértelműen, mivel a települések nem egymástól éles határvonalakkal, falakkal elválasztott egységekből vagy szigetekből állnak. Az egységes definíciót a települések és településrészek nagymértékű beépítettségi, szerkezeti különbségei is nehezítik. Bármilyen szabatosan is definiálná egy területi kutató a lakókörnyezetet és annak kiterjedését, határait, az emberek konceptualizálása ettől eltérhet, és ennek megfelelően a lakókörnyezetre vonatkozó kérdések területi érvénye is személyről személyre változhat, nemcsak a lakóhely objektív térbeli különbségei, hanem a lakókörnyezet eltérő konceptualizálása miatt is. A felmérések egy része a válaszadókra bízta a lakókörnyezet definiálását, ami így egy nem egységes, nem standard területi egységre fog vonatkozni, de legalább olyanra, amelyet a

válaszadó értelmezni tud (Lee – Guest 1983). Az ilyen felmérések nagyon eltérő területi léptékű válaszokat kapnak, amelyek a saját utca szintjétől a néhány utcányi környéken át a tízezresnél nagyobb városrészig terjednek; emellett megjelenik az ilyen környéket meghatározni nem tudók csoportja is (Mullins 1973). A térbeli viszonyokat leképező mentális folyamatok érdekes pszichológiai kutatási kérdéseket vetnek fel, de összességében az eltérő konceptualizálás extrém helyzetektől eltekintve nem jelenti a térbeli viszonyokkal kapcsolatos válaszok elemezhetetlenségét, csak egyfajta zavaró háttérzajként jelentkeznek. Jelen kutatásban a lakókörnyezetre, a lakás környékére és a településre vonatkozóan jelennek meg térbeli kérdések. Az utóbbi egyértelmű a válaszadók többsége számára, az előbbieket valamennyire személyfüggők.

2.2 Az elemzés területi szintje

Jelen elemzés a településeket tekinti térbeli elemzési alapegységnek. Érdekes módon a területi kutatások nagy része ennél vagy nagyobb egységekkel, nevezetesen országokkal, vagy kisebb egységekkel, a településen belüli lakókörnyezettel foglalkozik. Jelen elemzésben a településeken belüli településrészek nem elemzési egységként jelennek meg, hanem a lakókörnyezettel kapcsolatos attitűdök elemzésekor, de nem konkrét településekhez köthető módon, hanem a településtípusok (város–falu) lakókörnyezetének összehasonlítása révén.

A városok és falvak közötti különbséget általánosságban és elvileg lehetetlen definiálni, mivel bármely kritérium (szociológiai, történeti, jogi, közgazdasági, társadalomföldrajzi, méretbeli, funkcióra vonatkozó) abszolút érvénye ellen lehetne kifogásokat alkotni. Minden népességtömrülés valahol a tanya–világváros kontinuumban foglal helyet, anélkül, hogy bárhol közöttük éles határok lennének. Ez azonban nem gátolja a gyakorlati elemzéseket abban, hogy a települések nyilvánvaló méretbeli és funkcionális különbségeinek hatásait vizsgálja. A tanulmány a jogi településdefiníciót alkalmazza, amely szoros kapcsolatban áll a méretbeli kategorizálással, és a városi jogállású településeken belül még három kategóriát különböztet meg: a fővárost, a megyei jogú városokat és az összes többi várost. Ez a felosztás azért jó, mert nagyjából megegyezik a települések mérete alapján történő, és szintén alapvető kategorizálással. Nyilván a határvonalak önkényesek, vannak „majdnem város falvak” és „majdnem falu városok”, de maguk a csoportok egésze egymástól elkülönültnek tekinthető.

Módszertanilag a települések fekvése szerinti kategorizálással még indokolt lehet kiegészíteni a jogállási vagy méretbeli csoportokat. Elsősorban a városok szomszédságában lévő, szuburbán falvak és a városoktól távoli falvak közötti különbség lehet érdekes. Ezeknél a kategóriáknál nem a jogállási vagy méretbeli önkényesség, hanem a térbeli önkényesség jelentkezne, mivel a két kategória közötti átmenet nem éles. Másodsorban a tanyákon, külterületen élő népesség külön csoportba osztása lenne indokolt. Elemzésünkben terjedelmi okok miatt a települések fekvésével és a lakóhely településen belüli fekvésével kapcsolatos szempontot nem jelenítettük meg, de egy alaposabb vizsgálatban ennek a tényezőnek is helye lenne. Ezenkívül egy részletesebb elemzésben a településen belüli megosztottságok, településrészek is szerepelhetnének vizsgálati szempontként. A területi, időbeli és a személyekre vonatkozó individuális jellemzők vegyítését jelentő tényező lenne annak figyelembevétele, hogy a válaszadó milyen régen lakik az adott helyen. Számos kutatás bizonyította ennek a változónak többféle környezeti jellemző értékelésével való kapcsolatát, mivel a régebb óta egy helyen lakók erősebben integrálódnak a helyi közösségbe, tendenciaszerűen erősebb kötődéseik, több helyi baráti, rokoni és formális kapcsolataik vannak.

2.3 A területi tényező mint sajátos magyarázó változó értelmezése

A szociodemográfiai jellemzők és a viselkedés közötti kapcsolatok vizsgálata rendkívül komplex lehet, amennyiben több szociodemográfiai tényezőt együtt vizsgálunk, valamint a viselkedésre vonatkozó információk közötti kapcsolatokat is figyelembe kívánjuk venni. Ehhez képest a területi jellemző bevonása még komplexebbé teszi az egyes tényezők közötti lehetséges hatások körét és azok irányát is. Ennek az az oka, hogy a területi jellemzők az összes többi potenciális attribútum jellemző mellett, azokra ráarakódva, egyszerre jellemzik az embereket, vagyis mindenképpen egy új és sajátos elemzési dimenzióként jelennek meg. A térbeli szempont ezért a demográfiai és viselkedési jellemzőkhöz képest egy önálló, sajátos kategóriát alkot, amely lehet ok is (például a lakóhely befolyásolhatja a munkahely választását vagy a családi állapotot) és okozat is (például a munkahely vagy a családi állapot befolyásolhatja a lakóhely választását). Az okság abszolút érvényű irányát sokszor nem is lehet eldönteni a térbeli és nem térbeli jellemzők között, gyakoribb az oda-vissza irányú, kölcsönös kapcsolat.

Amikor az oksági szálakat kívánjuk felderíteni, akkor néhány alapesetet azért meg lehet különböztetni egymástól. Először is, a területi tényező gyakorolhat direkt, közvetlen hatást a viselkedésre. Ennek legnyilvánvalóbb

esete a klimatikus viszonyok és az időjárás hatása. Másodsor, a területi tényezőnek indirekt, közvetett hatása, mivel elsődlegesen direkt hatást a szociodemográfiai jellemzők területi eloszlására gyakorol, mind az emberek mobilitása, mind a belső területi folyamatok révén. Harmadsor, a szociodemográfiai tényezők hatással vannak a lakóhelyválasztásra, és ekkor a szociodemográfiai tényezők egyszerre gyakorolnak direkt hatást a területi jellemzőkre és a viselkedési jellemzőkre is. A magyarázat negyedik típusa, hogy a szociodemográfiai változók a lakóhelyválasztáson keresztül befolyásolnák a viselkedést. Ez egy területi kutató által elfogadható lehetőség, de a főáramú szociológiai elemzésben ritkán találkozhatunk vele.

Máshogyan megfogalmazva a lehetséges magyarázatok fő dilemmáját: a lakókörnyezet, településtípus a területi mobilitáson keresztül okoz eltérést egyes viselkedési jellemzőkben, vagy a településtípus befolyást gyakorol az ott lakók viselkedésére. Mindkét magyarázat egyszerre is érvényes lehet.

2.4 A bizalom és boldogság mérése

A bizalom és a boldogság koncepciója számos szempontból hasonló egymáshoz: a hétköznapi életben is használt fogalmak, mindenkinek van valamilyen sajátos véleménye róla, lehet vitatkozni a tartalmán, természetén, és érdeklődésre tart számot önmagában és más jellemzőkkel való kapcsolatában is a szociológiában, közgazdaságtanban, politológiában, pszichológiában és általában az emberekkel kapcsolatos tudományokban. Mindkét fogalom divatos lett a kutatás számára, amit a fogalmat tartalmazó, neves kiadók által megjelentetett szakfolyóiratok megjelenése (*Journal of Happiness Studies*, *Journal of Trust Research*) is mutat. Ennek megfelelően mindkét fogalom operacionalizálásával kapcsolatban elképesztően sok javaslat és módszertani jellegű tanulmány született. Például a boldogság világbázisa (*World Database of Happiness* 2014) 2014. augusztus 30-án a boldogság mérésére szolgáló kérdőíves vizsgálatok 997 különböző szóhasználatú, kérdésszámú és a válaszok skálázásában eltérő kérdéseit tartalmazta, ami az összes kérdőíves kutatásnak csak egy részét jelenti. Emellett a boldogság objektív megközelítése ettől eltérő módon, például az agyhullámok mérésével kívánja kvantifikálni a boldogság szintjét. A bizalom szintén számos társadalmi és biológiai tudományág számára vált kutatási témává a politológiától a menedzsmenten át a neurofiziológiáig. Ennek megfelelően nemcsak a fogalom konceptualizálása, operacionalizálása nagyon sokféle, hanem a definíciója is.

Végső soron minden kérdőíves, gyakorlati elemzés kétféleképpen mérheti ezeket a koncepciókat: egy kérdéssel és több kérdéssel. Többnyire a

kutatás céljától függ, melyik lehetőséggel élnek. Jelen tanulmány a bizalomra vonatkozóan többkérdéses felmérésen alapul, a boldogságra vonatkozóan pedig az egykérdésesen. Ez szerencsés megosztás, mivel általánosságban a bizalmat sokkal nehezebb értelmezni, mint általánosságban a boldogságot, és fordítva, a valamilyen konkretizált személy, csoport vagy intézmény iránti bizalom jobban értelmezhető, mint az élet valamely területére korlátozódó boldogság.

Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a boldogság és a szubjektív jóllét közé az alkalmazott kutatások nagy része egyenlőségjelet tesz, szinonimaként használva ugyanazt értik alatta. Hogy ez támogatható-e, az inkább parttalan fogalmi vitákhoz vezetne el, mintsem ténylegesen a kutatás tartalmával összefüggő kérdés lenne. Jelen tanulmány a szubjektív jóllét problémakörét nem érinti.

2.5 Az általános szakirodalmi előzmények rendkívüli gazdagsága

A lakókörnyezeti elégedettségre vonatkozó kutatások egyidősek magával a szociológiával. A történeti előzmények közül mindenképpen kiemelendő a huszadik század első felének chicagói humán ökológiai iskolája, amely vizsgálta a környezet, a népsűrűség hatását az emberi viselkedésre. Felfogásukban a helyi közösségek a baráti és rokoni szálak, informális és formális kapcsolatok és helyi intézmények rendszere (*Park – Burgess* 1925). Eredményeik egy része általános, tankönyvi tudásanyaggá vált, és szétterjedt a társadalomtudományok különböző ágaiban. A települések organikus rendszerként való felfogása, a komplexitás felismerése ma is érvényes kiindulópontként szolgálhat, a kilencven évvel ezelőtt rendelkezésre álló elemzési lehetőségek, tapasztalatok, adatok azonban mai szemmel nézve csekélyek voltak. A hatvanas és hetvenes évek szomszédsági környezetet vizsgáló kutatásai is nagyban épültek és hivatkoztak a chicagói iskola eredményeire (*Suttles* 1972; *Michelson* 1976; *Rapaport* 1977; *La Gory – Pipkin* 1981). Ugyanakkor a megközelítést kritikák is érték a túlzottan ökológiai, környezeti irányultság és a társadalmi-foglalkoztatási szerkezet háttérbe szorulása miatt (*Szirmai* 2014).

Napjaink szomszédsági kutatásai is abból a kutatások révén igazolt meggyőződésből indulnak ki, hogy a térbeli mobilitás növekedése ellenére a lakóhely és a lakóhelyi környezet változatlanul fontos magyarázó tényezője lehet az emberek számos viselkedési jellemzőjének. Az emberek túlnyomó többsége ma is ideje nagy részét lakóhelyén tölti, a legnagyobb kiadást a legtöbb ember számára a lakásvásárlás jelenti. A lakóhelyi elégedettségre vonatkozó empirikus kutatások alapján az a kép rajzolódik

ki, hogy nincsenek általánosítható, történeti időponttól, helyszíntől (országától, várostól) és egyéb szociodemográfiai, gazdasági körülményektől függetleníthető, általánosan érvényes szabályok, legfeljebb tipizálni lehet a különféle lehetőségeket. Ezért nélkülözhetetlenek az empirikus, adott országra, régióra vagy városra vonatkozó felmérések, mert csak így lehet megismerni az aktuális problémákat, és lehet gondolkodni azok lehetséges kezelési módjain.

A környezeti kutatások irodalma tehát hosszú múltra tekint vissza, és ez többnyire tükröződik a friss tanulmányok előzményeket ismertető részében is. Ami a társadalmi bizalom és boldogság (jóllét) területi és települési típusú kutatásaira vonatkozó közelmúltbeli irodalmat illeti, azok viszont gyakran tartalmaznak olyan állításokat, miszerint a téma kutatása egészen újnak tekinthető. Mintha azok a trivialisáshoz közel eső megállapítások, hogy a bizalom nagyobb szintje (bármiben) számos kedvező hatással jár együtt (kisebb tranzakciós költségek, nagyobb együttműködési készség, harmónia, hatékonyabb intézmények stb.), nem lettek volna ismertek a klasszikus közgazdászok számára, hanem új, Fukuyamához, Putnamhez, Colemanhez és néhány más kortárs szerzőhöz köthető felfedezésnek számítanának. Az elmúlt évek város–falu különbségek jólléti szeleteivel foglalkozó tanulmányainak többsége szerint a téma feldolgozása a kilencvenes években kezdődött. Például Brereton és társai 2008-as tanulmánya a boldogságról és földrajzról azt írja, hogy a szakirodalom vizsgálta a különböző társadalmi, gazdasági, demográfiai változók és a jóllét kapcsolatát, de a jóllét területi aspektusainak a vizsgálata csak a kilencvenes évektől folyik. Ezek a tanulmányok azt találták, hogy az emberek szűkebb és tágabb környezete is hat a boldogságukra (a szerzők, mint ahogyan az gyakori, és ahogyan már utaltam erre a gyakorlatra, a jóllétet és a boldogságot szinonimaként használják), például a zajszennyezés, légszennyezés, klimatikus viszonyok (Brereton *et al.* 2008 386–387).

Easterlin és társai 2011-es tanulmánya szerint bár a földrajzi helyzet befolyása a szubjektív jóllétre több tanulmány által igazoltnak tekinthető, a szubjektív jóllét város–falu különbségére fókuszáló irodalmak gyakorlatilag nem léteznek (Easterlin *et al.* 2011). Ezt az állítást minden alapot nélkülözőnek lehet tekinteni¹, ahogyan az ennél enyhébb kijelentéseket is, miszerint a kilencvenes években kezdődött a jóllét és boldogság területi szempontú

¹ Számos korábbi, a témát kutató irodalomra lehetne hivatkozni. Csak egyet megemlítve: First European Quality of Life Survey: Urban–rural differences 2006-os, 92 oldalas anyaga sokkal részletesebben foglalkozik a kérdéssel Easterlin és társai tanulmányánál.

vizsgálata. Pontosán a téma szakirodalmának hatalmas volta az, amely lehetetlenné teszi a téma irodalmának áttekintését, nem a csekély vagy nem létező volta. Sőt, maga a téma annyira közel áll a hétköznapok általános tapasztalataihoz, hogy feldolgozása ókori előzményekre vezethető vissza: a filozófusok, költők, írók gyakori témája a különböző természeti, társadalmi környezet leírása és az életmódok elemzése, előnyeinek, hátrányainak bemutatása. Érvényes ez az ókori Egyiptomra, a sumér és óperzsa irodalomra, a bukolikus költészetre. Igaz, ezek nem a mai kor tudományos sztenderdjei szerinti elemzések, hanem személyes tapasztalatokon alapuló spekulációk, de az ilyen típusú spekulációk tetten érhetők napjaink szakirodalmában is, a falusi, városi, azon belül például a lakótelepi életkörülmények szubjektív és sajátos kutatói elvárásokon alapuló értékelő elemzésében.

A szakirodalom szisztematikusan bemutatásától annak bősége miatt eltekintek, viszont a gyakorlati részben az eredményeket összevetem a korábbi tapasztalatokkal. Hasonló tematikájú magyar felmérést, pontosabban olyat, ami a témát érintő eredményeket településkategóriánként is közli, ugyanakkor nagyon nehéz találni. A KSH Háztartási és Életkörülmények Adatfelvétel tartalmaz a témával kapcsolatos kérdéseket, és közöl is településkategóriánkénti eredményeket, de nem ez az elsődleges érdeklődési köre (a későbbiekben EU-SILC felmérésként hivatkozom majd rá).² Nyilván számos felmérésből nyerhetők (vagy lennének nyerhetők) hasonló adatok, de azoknak nem a településkategóriánkénti különbségek feltárása állt a központjában, hanem inkább a szociodemográfiai változók szerinti elemzés, és esetleg a Budapest-vidék, vagy város-falu, nagyobb területi aggregációt jelentő különbségek jelennek meg mellékesen bennük. Másik oldalról, a város-falu különbségek sokféle dimenziója tárgyalt, de azok nem egyeznek a jelen elemzés tematikájával.

3. Empirikus elemzés

3.1 A lakókörnyezeti elégedettség

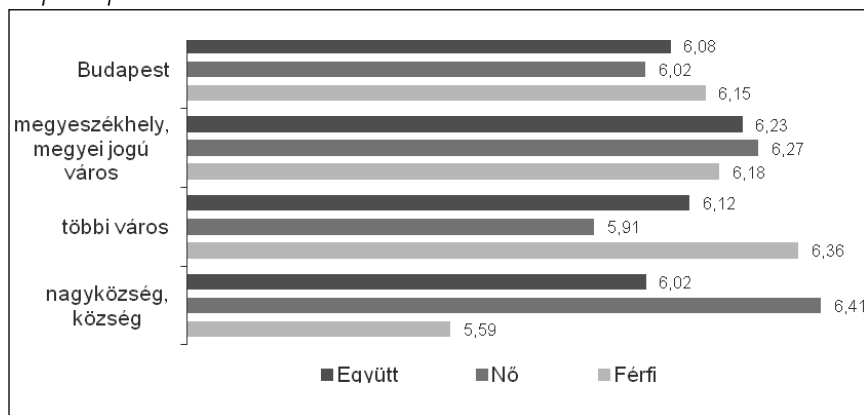
A lakókörnyezeti elégedettségre vonatkozóan számos kérdés szerepelt a kérdőívben, így árnyalt képet kaphatunk a kérdés tartalmáról. Ugyanakkor, mivel külön tanulmányban Páthy Ádám elemzi a problémakört, ezért

² A kutatás frissebb kiadványai: Érdekeségek a szubjektív jólét (well-being) magyarországi vizsgálatából. Statisztikai Tükör, 2014. február 4. A jólét magyarországi indikátorrendszere 2013, KSH, 2014; A háztartások életszínvonala, KSH, 2014.

itt csak az alapkérdések településtípus szerinti megosztottságával foglalkozunk. A mennyire elégedett a lakókörnyezet állapotával kérdésre 10 pontos Likert-skálán (10 pont: teljesen elégedett, 0 pont: teljesen elégedetlen) adott válaszok nemek szerint megosztva az 1. ábrán láthatók. Az eltérések, összhangban a hasonló, nagy aggregáltsági fokú vizsgálatok eredményeivel, nem nagyok. Átlagosan a legelégedettebbek a megyei jogú városok lakói, a nemek közötti különbségek is ebben a kategóriában a legkisebbek. A legkisebb elégedettségi szint a falvaknál tapasztalható, a megyei jogú városoknál 0,21-el kisebb átlaggal. (Az egyes csoportok közötti átlagosan 0,04-es különbségek már szignifikánsak 5%-os szignifikanciaszinten, ehhez képest kicsi különbségek adódnak csak a csoportok kisméretében eltérő elemszáma és szórása miatt.) A válaszok korcsoportok szerinti különbségei is markánsaknak bizonyultak, nevezetesen a középkorúaknál a legkisebb az elégedettségi szint (5,82-es átlag). Ez megfelel a már évtizedek óta ismert, korábbi nemzetközi tapasztalatoknak (*La Gory et al.*, 1985; *Lawton* 1980): az idősebb korosztály a legelégedettebb a lakókörnyezetével (jelen felmérésben is, a 60 éven felüliek átlaga 6,30).

Mivel a kormegoszlás némileg eltér az egyes településtípusoknál, ezért megvizsgáltuk azt is, hogy a településtípusok közötti azonos (az átlagosnak megfelelő) koreloszlás esetén a különbségek hogyan alakulnának. Az ilyen módon standardizált eredmények nem térnek el érdemben az eredeti eredményektől, a legnagyobb eltérés a falvaknál és a nőknél volt, de ott is csak 0,03-nyi. Más szociodemográfiai változóval történő standardizálás sem hozott ennél nagyobb különbségeket.

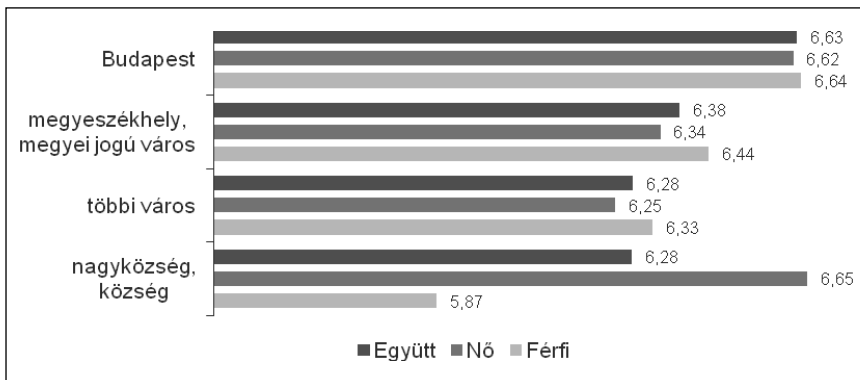
1. ábra: A lakóhelyi környezet állapotával való elégedettségre adott válaszok átlaga településtípus és nemek szerint

Ez azért érdekes, mert ez azt jelenti, hogy ezeknek a területi eltéréseknek legfeljebb csak a töredéke vezethető vissza a szociodemográfiai változók területi különbségeire, nagy részük tényleges, tiszta területi különbség. Vagyis az eredmények alapján átlagosan a vidéki nagyvárosok (többnyire megyeszékhelyek) lakosai a legelégedettebbek a lakókörnyezetükkel, a falvakban lakók a legkevésbé. Viszont az utóbbi esetben figyelemre méltó, hogy a kérdés nemek közötti megítélése markánsan eltér: a falvakban lakó nők jóval elégedettebbek, mint a falvakban lakó férfiak.

A lakókörnyezethez képest a település egészével való elégedettségre lényegesen magasabb válaszok születtek minden kategóriában (2. ábra), az átlagos különbség 0,28. A legnagyobb különbség a budapesti lakosoknál van a közvetlen lakókörnyezet és a település egészének megítélésében, mivel itt átlagosan 0,55-al magasabb az eredmény. A nemek szerinti különbségben megmaradt a nagy különbség a falvagnál, ahol a nők a falu egészével is jóval elégedettebbek a férfiakhoz képest.

2. ábra: A település egészével való elégedettségre adott válaszok átlaga településtípus és nemek szerint

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A legmagasabb iskolai végzettség szerinti bontásban vizsgálva a válaszokat, a gimnáziumi végzettségig a magasabb végzettség nagyobb elégedettséggel jár mind a lakókörnyezettel, mind a településsel. A lakókörnyezettel a gimnáziumi végzettségűek a legelégedettebbek, a településükkel a gimnáziumi végzettség és az annál magasabb végzettségűek között nincs szignifikáns eltérés. A lakókörnyezet megítélésének különbsége számos objektív forrásból származhat (a szubjektív szempontok mellett), míg a

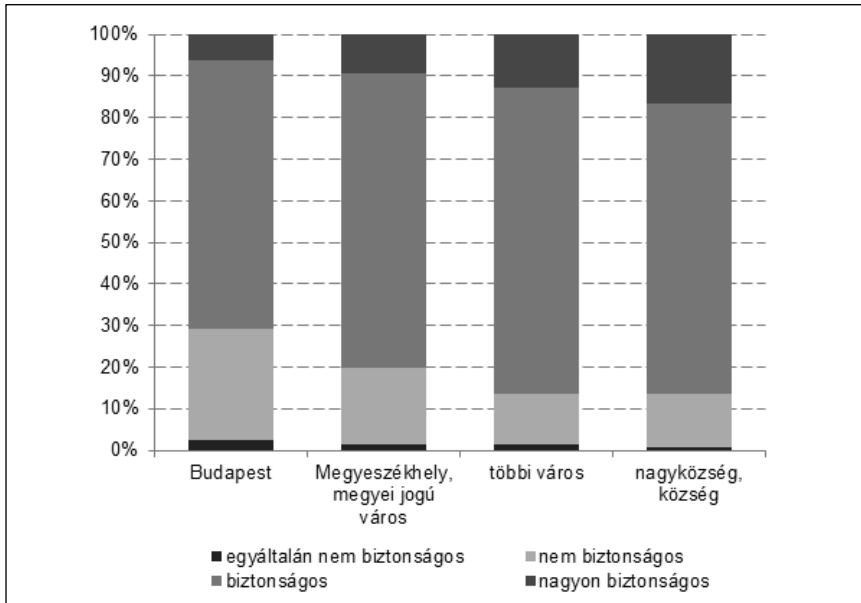
település egészének megítélésében fellelhető különbségek már szubjektív eredetűek. A településtípus szerinti különbségek ebben a vonatkozásban nem jelentősek.

A lakókörnyezettel való elégedettséghez képest más eredményt kapunk a lakókörnyezet leírására („Ön hogyan tudná a legjobban leírni lakókörnyezetét?”) adott válaszokból. A válaszokat ötfokozatú skálán lehetett megadni, amely a rossz, nyomasztótól a nagyon kellemesig terjedt, középső helyen az átlagossal. A válaszok főátlaga 3,52 lett, vagyis az átlagos értéket jelző 3-asnál lényegesen jobb. Saját környezetüket tehát az átlagnál jobbnak ítélik meg az emberek átlagosan. Ezt okozhatná az is, hogy a mintába az átlagosnál jobb környékek kerülnek, de a minta nagy elemszáma mellett ez a lehetőség csak egy területi értelemben szélsőségesen torz mintavétel esetén fordulhat elő. Inkább annak a jele a magas átlag, hogy az emberek többsége a saját környezetét, ha másért nem, de a kognitív disszonancia oldása vagy a megszokotthoz való ragaszkodás miatt, vagy mert tényleg kedveli, az átlagosnál jobbnak ítéli meg. Az már egy sokkal nehezebben vizsgálható kérdés, hogy ez a hatás településtípusonként azonos mértékű-e, mert ha igen, akkor jeleznek az eredmények tényleges lakókörnyezeti különbséget. Ennek vizsgálatára nem nyílt lehetőségünk, így csak annyit szögezhetünk le, hogy a legkisebb átlag Budapesten született (3,45), a legnagyobb a kisvárosokban (3,59), majd a falvakban (3,54). Vagyis itt fordított a sorrend a lakókörnyezeti elégedettséghez képest, de a különbség abszolút mértéke nagyon kicsi az egyes településtípusok között.

A lakókörnyezeti elégedettséggel szoros kapcsolatban áll a környezet biztonságának szubjektív megítélése. A bűnügytől való félelem érzete egyéni szinten pszichológiailag káros, emellett viselkedési hatásként korlátozhatja a szabad mozgást. A szomszédság szintjén a félelem csökkenti a szomszédsági kapcsolatokat, szálakat, kohéziót. A félelem érzése megnöveli a bűncselekmény áldozatává válásnak valószínűségét, és cselekvési következményként például az esti, éjszakai egyedüli utcán tartózkodás, sétálás elkerüléséhez vezethet. Ez csökkenti az egyes társasági, társadalmi programokban való részvételt (McCrea 2005), bár ezt a feltevést nem mindennyik vizsgálat erősítette meg (Baba – Austin 1989). A biztonság hiánya még néhány további negatív következménnyel jár együtt, ezért jelenléte, szintje a lakóhelyi környezet kutatása során többnyire vizsgálandó. A kérdőívben több kapcsolódó kérdés szerepelt, a legközvetlenebb ezek közül a következő: hogy érzi Ön, lakóhelye környékén sötétedés után mennyire biztonságos egyedül sétálni? A válaszokat a teljesen biztonságos (4) és az

egyáltalán nem biztonságos (1) végponttal rendelkező négyfokozatú skálán lehetett megadni. (3. ábra) Az eredmények nem meglepők, az intuíciónkkal és az általános tapasztalatokkal egybehangzóan Budapesten a legkisebb a szubjektív biztonságérzet (az átlag 2,57) és a falvakban a legnagyobb (az átlag 2,89). A férfiak biztonságérzete mindenhol nagyobb a nőkéénél (átlagosan 0,15-el), a legkisebb a különbség a nemek között a legbiztonságosabb falvakban.

3. ábra: A lakóhely környékén sötétedés után mennyire biztonságos egyedül sétálni?

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Csaknem ugyanezt a kérdést tartalmazta az EU-SILC 2013-as felmérése. („Mennyire érzi magát biztonságban sötétedés után, ha a lakhelye környékén sétál?”) Sajnos a vizsgálatot ismertető kiadvány a kérdésre adott válaszokat nem részletezte, csak egy ehhez nagyon hasonló kérdést: biztonságérzet a lakóhely környéki közterületen sötétedés után, a válaszlehetőségek: nagyon veszélyben érzi magát, kicsit veszélyben érzi magát, eléggé biztonságban érzi magát, nagyon biztonságban érzi magát. Az eredmények egyezők annyiban, hogy a falvakban a legnagyobb a biztonságérzet, viszont az EU-SILC felmérésben ezt Budapest, az egyéb városok és a megyei jogú városok követik. A másik eltérés, hogy az EU-

SILC felmérésben jóval nagyobb az aránya a skála mindkét szélét választóknak, vagyis mind a nagyon veszélyes, mind a nagyon biztonságos kategóriának.

A korábbi kutatások egybehangzó eredménye, hogy a demográfiai változók közül a nem a legjobb előrejelzője a bűnügytől való félelemnek (Hale 1996). Jelen kutatásban és ennél a kérdésnél a területi szempont ugyanakkor jelentősebbnek bizonyult a nemi különbségeknél, akármilyen módon is hasonlítjuk össze a két tényezőt. A falvakban a nők átlaga 2,84, Budapesten a férfiak átlaga 2,66 lett, vagyis a területi különbségek jócskán kompenzálják a nemi különbségeket, annak ellenére, hogy a területi szempont nagyon aggregált formában jelenik csak meg. Egy részletesebb térfelosztású vizsgálat nyilván még ennél is nagyobb területi eltéréseket eredményezett volna, a nemi különbségeket viszont nem lehet további altényezőkre bontani.

A bűnözéstől való félelem további kérdésekben is megjelent. Ez azért szerencsés, mert a globális félelemre irányuló kérdés, amely nem különbözteti meg egymástól a lehetséges bűntényeket, a vagyon és személy elleni támadásokat, valamint hipotetikus és nem reális szituációkra kérdez rá, bizonytalan lehet és túlbecsülheti a félelemérzetet (Hale 1996; Farrall 1997). Ez jól látszik a következő kérdésre adott válaszok eredményén: „Szokott-e Ön félni a bűnözőktől, ha éjjel egyedül van a lakásában/házában?” A válaszok teljes átlaga (ugyanúgy skálázva, mint az előzőt, vagyis 4 a soha válasz, 1 a mindig válasz) 3,49, szemben az előző kérdés 2,72-es átlagával. Ez mindenestre egy sokkal konkrétabb félelemérzetet jelent, amit a válaszadók 59%-a soha, 33%-a ritkán érez. Ennél a kérdésnél ugyanakkor a nemek közötti különbségek meghaladták a településtípusok közöttiét: az utóbbiak értéke 0,14, (Budapest 3,40, a falvak 3,54) az előbbieké 0,42. Ez a típusú félelemérzet tehát inkább személyfüggő (és emellett nagyobb azoknál, akik már voltak áldozatok, mint az ebben a felmérésben is egyértelműen kiderül), bár a környezet ebben is szerepet játszik. A két kérdés közötti kapcsolatból az látszik, hogy aki fél a lakásában, az fél az utcán is, viszont fordítva ez nem igaz, aki fél az utcán, nem feltétlenül fél a lakásában.

A lakókörnyezet biztonságának relatív megítélésben nincs különbség a nemek között. Az erre vonatkozó kérdés úgy szólt, hogy „annak az esélye, hogy valaki betörés vagy erőszakos támadás áldozata legyen. Hogyan értékeli a lakóhelyét az országos átlaggal összehasonlítva az alábbiak alapján?”. Budapest és a megyeszékhelyek között nem volt különbség,

utóbbiak értéke kicsit nagyobb csak Budapesténél, a kisvárosok relatív biztonságát jobbnak ítélték, a falvakét pedig a legjobbnak (1. táblázat). Az országos átlag 2,19 lett, ami azt jelenti, hogy átlagosan kedvezőbbnek ítélték a válaszadók lakókörnyezetük biztonságát az országos átlaghoz képest (az azzal megegyező szintet a 2,5-es eredmény jelentette volna). A válaszok az életkor szerint sem különböznek érdemben, a falvakat leszámítva a középkorúak egy kicsit ítélik meg rosszabbul a helyzetet átlagosan.

1. táblázat: A lakókörnyezet országos átlaghoz viszonyított relatív biztonságának megítélése

	együtt	férfiak	nők	fiatalok	középkorúak	idősek
Budapest	2,38	2,43	2,33	2,34	2,42	2,38
Megyei jogú város	2,43	2,39	2,46	2,40	2,51	2,38
többi város	2,15	2,15	2,15	2,06	2,30	2,08
Falu	1,95	1,99	1,92	2,00	1,92	1,94
Együtt	2,19	2,19	2,19	2,17	2,25	2,16

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A lehetséges problémák széles köréről kérdeztük meg, hogy az a válaszadók lakóhelyén mennyire jelentős. Ezek közül hat értelmezhető közvetlen és egyértelmű lakókörnyezeti problémának, a többi inkább általános probléma, amely nem feltétlenül köthető a településhez (pl. alkoholizmus, családon belüli erőszak), de érzékelését befolyásolja a válaszadó lakóhelye, vagy nem is egyértelmű probléma (a lakóhelyi elkülönülés). A nem súlyos (1) és súlyos (5) lehetőségek mellett a nincs ilyen probléma megjelölésére is lehetőség nyílt. Az utóbbit nulla értékkel figyelembe véve a 2. táblázatban látható eredményeket kaptuk (az eredmények ennél pontosabb közlésétől, így a „nincs ilyen” válaszok arányától eltekintünk). A leglényegesebb különbség általában a falvak és városok között van, a városokon belüli (főváros, megyei jogú város, többi város) különbségek ehhez képest többnyire kisebbek. Az egyedüli tényező, amely a falvakban a városokhoz képest nem jelent kisebb problémát, a szegénység növekedése, ami viszont nem tekinthető lakókörnyezeti, területi problémának, hanem inkább egy olyan szociális kérdésnek, amelynek lehetnek területi vetületei is. A legnagyobb különbség pedig a hajléktalanságnál adódik, amely érthető is, hiszen a hajléktalanság tipikusan városi probléma, függetlenül a hajléktalanná váló emberek eredeti lakóhelyétől.

2. táblázat: Problémák súlyossága a lakás környékén (vastaggal szedve azok a problémák, amelyeknél a nők átlaga nagyobb a férfiakénál)

A probléma rövid megnevezése	együtt	Bp.	Megyei j. város	többi város	falu
A szegénység növekedése	3,52	3,20	3,63	3,64	3,51
Az alkoholizmus	2,73	2,70	3,12	2,87	2,30
A betörések, rablások	2,50	2,78	2,73	2,58	2,09
Illegális hulladéklerakás	2,43	2,42	2,62	2,57	2,13
A nemzeti, etnikai konfliktusok	2,29	2,59	2,44	2,62	1,64
A családon belüli erőszak	2,19	2,27	2,51	2,42	1,66
A gazdagok és szegények egymás mellett élése	2,03	2,23	2,40	2,12	1,54
A drogfogyasztás	2,02	2,37	2,69	2,14	1,21
A gazdasági bűncselekmények	2,02	2,09	2,50	2,33	1,32
A gazdagok és szegények lakóhelyi elkülönülése	1,97	2,29	2,43	2,05	1,35
A hajléktalanság	1,94	2,58	2,98	1,88	0,87
Az erőszakos, élet elleni cselekmények	1,88	2,14	2,35	1,99	1,30
A szervezett bűnözés	1,68	2,06	2,23	1,78	1,02
A prostitúció	1,42	1,87	1,88	1,47	0,79

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A biztonságérzet és számos más probléma is a falvakban a legkedvezőbb helyzetű. Ennek ellenére, az általános elégedettségi mutatók (az első két ismertetett kérdés) a falvakban kapták a legkisebb átlagokat. Ez érzékelteti az elégedettséggel kapcsolatos érzet komplexitását: számos objektív (például munkalehetőségek, szolgáltatások elérhetősége, köre, minősége, stb.) és szubjektív szelete van, minden szempontból optimális település, optimális környezet és lakás nyilvánvalóan az utópiák világába tartozik egyéni szinten is, a csoport szintjén pedig még inkább.

Az ilyen típusú, aggregált területi szinten folyó lakókörnyezeti vizsgálatoknak komoly korlátjaik vannak, mivel a környezeti problémák okainak és a megoldások keresésének is egyedi körülmények ismeretén kell alapulnia. Ezek helyi szinten elvégezhető felmérések. Az említett problémákon túl az elégedettséget csökkentő gyakori tényezőként jelentkeznek a közlekedési problémák, az utcai szemét és rendetlenség, valamint az olyan társadalmi jellegű konfliktusok, mint a szomszédokkal való rossz viszony.

Az utóbbi szempontot meg tudtuk vizsgálni, mivel szerepelt a kérdések között, hogy a szomszédjával mennyire terhelt konfliktusokkal, veszekedésekkel a viszonya. Az egyáltalán nem terhelt választ adók lakókörnyezeti elégedettségi átlaga 6,07, a teljes mértékben terhelteké 4,10, a kicsit vagy nagyon terhelteké pedig a két érték között szerepel. A kapcsolat hasonló erősségű mind a négy településkategóriában, de a falvakban lényegesen kisebb a szomszédokkal való konfliktust említők aránya (itt 87%-nak nincs egyáltalán konfliktusa, míg Budapesten ez 57%). A szomszédban való bizalom és a lakóhelyi elégedettség közötti kapcsolat ugyanezt az összefüggést hozta: a kisebb bizalmúaknál kisebb az elégedettség szintje.

3.2 A bizalom

Mint a bevezetőben írtam, a bizalomhoz többnyire pozitív tartalmakat társítanak a kutatók. Ez általánosságban többnyire elfogadható, de nem mindig. Egy bizonyítottan irracionális, megbízhatatlan vagy bármilyen szempontból negatív intézménybe vetett bizalomnak nincs feltétlenül pozitív tartalma, sőt, ez negatív is lehet. Ezért is kedvezőbb a bizalom sokkérdéses vizsgálata az egykérdéses „általános” vagy „globális” bizalomvizsgálatoknál. A már említett EU-SILC felmérésnél 10 fokozatú skálán mérve az általános bizalom értéke 5,30, a nőknél 5,20, a férfiaknál 5,54 lett (KSH 2014b). Elemzésünk sokkal árnyaltabb, pontosabb, egyértelműbb képet ad ehhez az önmagában, de a nyelvi és kontextuális problémák miatt még nemzetközi³ vagy időbeli összehasonlításban is nehezen értelmezhető eredményhez képest, mivel 19 különböző csoport vagy intézmény iránti bizalomra vonatkozóan tettük fel a kérdést.

Az általános bizalomhoz képest az eredmények nagy szóródást mutatnak a bizalom tárgya szerint (3. táblázat), a bizalom tárgyára vonatkozóan pedig a településtípusok, életkor és nemek szerinti eltérések is jelentősek lehetnek. A legnagyobb bizalmi szintet a családtagok élvezik (átlag: 8,88), ami nem meglepő, de mégis fontos, mert mutatja, hogy az általános kérdések, vagy azok a kérdések, amik nem ismert (ld. például a pirézek) csoportokra vonatkoznak, nem értékelhetők, mert nem tudjuk, hogy milyen mentális folyamatok állnak a válasz mögött. Ezzel szemben a konkrét, megfogható és ismert jelenségekről lehet az embereknek véleményük. A kérdést tovább pontosítva (pl. bizonyos szempontból bízik-e anyukájában) még eltérőbb eredményeket kaphatnánk.

³ Likert-skálák eltérő kultúrák közötti összehasonlításának problémáiról, az eltérő referencia csoportok hatásáról ld. Heine et al. tanulmányát (2002).

3. táblázat: A bizalom különböző csoportokban és intézményekben településtípus szerint

Mennyire bízik meg On ...?	együtt	Bp.	Megyei jogú város	többi város	falu
Családtagjaiban	8,88	8,79	9,14	8,91	8,70
Barátaiban	8,01	7,79	8,33	8,08	7,86
Kollégájában	7,51	7,16	7,66	7,40	7,76
Munkaadójában	7,18	7,17	7,22	7,06	7,28
A tudományban	7,06	7,31	7,08	7,10	6,86
Szomszédaiban	6,83	6,20	6,92	6,98	7,01
Honfitársaiban	6,51	6,29	6,60	6,66	6,43
A lakótelepülésén élőkben	6,36	5,97	6,30	6,43	6,57
A rendőrségben	6,12	5,91	6,33	6,17	6,03
Az oktatásban	6,05	5,86	6,11	6,20	5,95
A jogrendszerben	5,91	6,09	5,88	6,09	5,63
A helyi önkormányzatban	5,82	5,57	5,86	5,64	6,14
A piaci rendszerben	5,72	5,86	5,79	6,00	5,25
Az egészségügyben	5,58	5,01	5,77	5,78	5,60
Civil társadalmi szervezetekben	5,57	5,51	5,69	5,40	5,73
Az egyházban	5,44	4,68	5,50	5,71	5,55
A kormányban	5,07	4,99	5,13	5,22	4,90
A politikai rendszerben	5,05	5,13	5,10	5,10	4,90
A pénzügyintézetekben, bankokban	4,68	4,92	4,93	4,64	4,39
Átlag	6,28	6,12	6,39	6,35	6,24

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A 19 tényező közül az első négy helyen kézzelfogható, személyes kapcsolatok szerepelnek, az első absztrakt intézmény a tudomány, amit a szomszédok követnek. A honfitársak és a lakótelepülésen élők, amelyek már általánosabb csoportokat jelölnek a barátoknál, szomszédoknál, kollégáknál, munkaadóknál, de még mindig köthetők személyekhez és nem teljesen absztraktak, a középmezőny elején szerepelnek. Ezt a nyolc tényezőt csak intézmények vagy absztrakt intézmények követik. Ez egy egészséges, érthető bizalmi sorrendet jelent: miért bíznának az emberek például jobban egy civil szervezetben, mint a szomszédjukban? Milyen lenne az a világ, ahol egy bürokratikus intézményben jobban bízhatnának, mint személyes ismerőseikben?

A települések típusai közötti különbségek többnyire úgy alakulnak, hogy a legnagyobb a bizalmi szint a megyei jogú városoknál, ezt a többi város, majd a falvak követik, a legkisebb bizalom pedig Budapestre jellemző. Ettől az általános képtől eltérő kivételek különösen érdekesek: a személyes kapcsolatok bizalmi szintjében Budapest lemaradása némileg nagyobb, mint a többi területen, vagyis ennek megfelelően az absztrakt szervezetekben és intézményekben (jogrendszer, piaci rendszer, politikai rendszer, bankok) való bizalom nagyobb Budapesten, mint a falvakban, míg a konkrétabb tapasztalatokkal is ismert szervezetek (helyi önkormányzat, oktatás, civil szervezetek, egyház) iránti bizalom a falvakban nagyobb, mint a fővárosban. Különösen nagy a különbség az egyházban való bizalom szintjében.

Ez a felosztás ugyanakkor tartalmaz bizonytalanságokat, hiszen a bankokról is lehet személyes tapasztalata az embereknek, ahogyan az egyházakról sincs feltétlenül mindenkinek közvetlen tapasztalata, ráadásul az egyház alatt is mást és mást érthetnek az emberek, és ez területileg is lényegesen különböző lehet. Mindenesetre ezek a különbségek jól magyarázhatók a személyesség eltérő szintjével, amely a falvakban szükségszerűen nagyobb, mint a fővárosban. A városok és falvak közötti különbség viszont fordított, a fővárostól eltekintve a városokban nagyobb a bizalom szintje. Ez azzal a feltevéssel vág egybe, hogy a túl kicsi és túl személyes közösségek és a túl nyitott, személytelen közösségek között található valahol egy társadalmi optimum a közösségek létszámára vonatkozóan.

Bár Budapesten a többi településkategóriához képest kisebb a személyes kapcsolatok bizalmi szintje, ezeket a településtípusok közötti különbségeket lényegesen meghaladja a személyes kapcsolatokra és a személytelen kapcsolatokra vonatkozó bizalom szintjének az eltérése.

Ami a férfiak és a nők közötti különbségeket illeti, a nők 19 tényezőre vonatkozó átlaga 6,39, a férfiaké 6,15 lett, vagyis az eredmény fordítottja az EU-SILC felmérésének. A férfiak a nőknél csak a családtagokban bíznak meg jobban, de a különbség elenyésző (0,02). A legnagyobb nemek közötti eltérés az egyházakra adott válaszokban mutatkozott, mivel itt a nők átlaga 0,87-el meghaladja a férfiakét. A nemek településtípusonkénti viselkedésének eltérései még érdekesebbek. Budapest és a falvak átlaga a családtagokkal szembeni bizalomban alig tér el, a nemenkénti különbségek viszont eltérők: a férfiaknak a fővárosban nagyobb a bizalmi indexük a nőkénel (0,35-el), a falvakban a különbség kisebb, de fordított (itt a férfiak értéke 0,10-el kisebb). Ezzel összevethető eredményeket nem ismer-

rek, bár szükségszerűen léteznek vagy számolhatók lennének más felmérésekből.

További érdekes eltérések figyelhetők meg a településtípusok és a válaszadók korosztályának együttes vizsgálatakor. Átlagosan az idősebb korosztály (ez a 60 éven felülieket jelenti) bizalomszintje a legmagasabb (a 60 éven felüli válaszadók átlaga: 6,49), a fiatalok (vagyis a 40 év alattiak, 6,18) és a középkorúak (6,20) átlaga közötti különbség csak 0,02. Viszont a fiatalok bizalomszintje Budapesten a legmagasabb átlagosan, főleg azért, mert az absztrakt intézményrendszerek nagy részében (jog, piac, politika, kormány, pénzügyintézetek) a budapesti fiatal felnőttek bizalmi szintje jóval magasabb a városoknál és falvaknál. Nem érvényes ez a szomszédokra, a lakótelepüléseken élőkre és a kollégákra, tehát a személyes kapcsolatok jó részére, és az egészségügyre. A többi személyes kapcsolatnál (barátok, családtagok, munkaadó) nincs jelentős különbség a fiataloknál a településtípusok között. A civil szervezetekben kicsit jobban bíznak az idősebbek (fiatalok: 5,33; idősek: 5,81), annak ellenére, hogy a fővárosi idősek bizalma (5,47) kisebb a fővárosi fiatalokénál (5,62).

3.3 A boldogság

A boldogsággal kapcsolatos számos vizsgálat foglalkozott legalább a következő tipizálásban megadott tényezőkkel:

1. Az emberek személyiségjegyei. Ez a pszichológiai vizsgálatok egyik fő iránya.
2. Demográfiai tényezők (életkor, nem, etnikum, családi állapot, iskolai végzettség).
3. Gazdasági tényezők (jövedelem, vagyon, foglalkoztatottság).
4. Élethelyzettel kapcsolatos tényezők (kapcsolat a családtagokkal, barátokkal, ismerősökkel, munkatársakkal, lakóhelyi és munkahelyi környezet).
5. Rendkívüli negatív és pozitív élethelyzetek (mint haláleset és születés a családban, közlekedési és egyéb baleset, rablótámadás stb.) időbeli közelsége.
6. A szabadidő mennyisége és eltöltésének módja.
7. Az egyén szempontjából külső adottságnak tekinthető kulturális-társadalmi-intézményi tényezők (politikai és általános társadalmi helyzet helyi, országos és világszinten, vallásgyakorlás, társadalmi értékek stb.).
8. Környezeti és társadalmi katasztrófák (háborúk, természeti csapások).

Ezekre a különböző szempontokra mind ráakódhat a térbeli vizsgálati szempont. Ha a fenti tényezők jellegzetes térbeli mintázatot mutatnak, akkor esetleges hatásuk a boldogságra egyben a boldogság területi különbségeihez is vezethet. Például a környezeti és természeti katasztrófák (szökőárok, árvizek, földrengések) többnyire térben nagyon koncentráltak, és egyben kimutatott a rövid távú hatásuk a boldogság szintjére (Kimball 2006; Uchida et al. 2014). Jellemzően a gazdasági helyzet, fejlettség is nagy térbeli különbségeket mutat, és ezek hatása is elfogadott, miszerint nagyobb anyagi jólét nagyobb boldogsággal jár együtt, az egyéni és a csoport szinten is. Ennek könyvtárnyi irodalmába, dilemmáiba ugyanakkor nem merülünk el, mert a településtípus szerinti különbségekhez ezek az országos vizsgálatok kevésbé kapcsolódnak. Csak annyit említünk meg, hogy jelen vizsgálat adatai egyeznek a boldogság metaanalíziseinek (Myers – Diener 1995; Blanchflower – Oswald 2008; Lelkes 2008) két fő demográfiai tapasztalatával: a nők egy egészen kicsit boldogabbak a férfiaknál, az életkor szerint pedig egy U alakú görbe a jellemző, vagyis a legkisebb boldogságérzet a középkorúaknál adódik, idősebb korban növekszik a boldogságérzet, de nem éri el a fiatalok szintjét.

Ami a településtípus szerinti megosztottságot illeti, a 4. táblázatban láthatóak a különbségek, nemek és korosztályok között is megbontva. A nemek szerinti főátlagok látszólag ellentmondanak az előző bekezdésben a nemek szerinti különbségekből írtaknak. Valójában a mintában az idősebbek aránya valamelyest meghaladja a fiatalokét. Korosztályok szerint standardizálva az adatokat a nők kicsit magasabb átlagos boldogság szintje egyértelműen látszik. A településtípus szerint vizsgálva az eredményeket az a legérdekesebb, hogy Budapesten a nők boldogság szintje kicsit magasabb, de ez a középkorúak nagy eltéréseinek tulajdonítható (itt a nők átlaga 0,56-al meghaladja a férfiakét), a másik két korosztályban a különbségek elenyészők. Falvakban a fiatal férfiak boldogabbak a nőknél (ez a második legmagasabb érték az összesen 12 kategória között), míg a középkorúaknál itt is a nők boldogabbak. A különbségek nagyságának értelmezése kapcsán ismét szükséges hangsúlyozni, hogy ezek térben nagyban aggregált egységekre vonatkoznak, amelyekre vonatkozóan sokkal kisebb különbségek is lényegesnek számítanak, mint a személyiségjegyeket középpontba állító kutatások számára.

4. táblázat: A boldogság szintje a különböző településtípusokban nemek és életkor szerint

Település-típus	Együtt	férfiak				nők			
		együtt	Fiatalok	Közép-korúak	Idősek	együtt	Fiatalok	Közép-korúak	Idősek
Budapest	6,76	6,68	7,14	6,19	6,62	6,81	7,13	6,75	6,61
Megyei j. város	6,90	6,91	7,12	6,68	6,88	6,90	7,37	6,82	6,55
Többi város	6,84	6,93	7,13	6,98	6,66	6,76	7,32	6,49	6,56
Falu	6,71	6,70	7,35	6,21	6,48	6,72	7,14	6,69	6,40
Együtt	6,80	6,81	7,20	6,54	6,64	6,79	7,24	6,67	6,52

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A teljes lakosságra vonatkozóan a falvakban a legkisebb a boldogságszint. Ez megegyezik az európai életminőség-felmérés (Eurofound 2006) és Easterlin és társai (2011) tanulmányának eredményeivel. Ezek alapján a legfejlettebb országokban a falvakban egy kicsit magasabb a boldogságszint, a közepesen fejlett és fejletlen országokban pedig a városokban. A különbség jórészt visszavezethető a gazdasági tényezőkre, a városok falvakénál kedvezőbb gazdasági helyzetére, amely a legfejlettebb országoknál sokkal kisebb vagy el is tűnik, míg a közepes fejlettségű és fejletlenebb országokra általában jellemző.

A korábban vizsgált két tényező, a lakókörnyezeti elégedettség és a bizalom szintje, valamint a boldogság között kölcsönös kapcsolat mutatható ki: a lakókörnyezetükkel elégedett emberek tendenciaszerűen boldogabbak, és fordítva, a boldogabb emberek elégedettebbek a környezetükkel. Ugyanez érvényes a bizalom és a boldogság kapcsolatára. Annak a vizsgálatára, hogy itt mi az elsődleges ok és mi az okozat, túlmutat a tanulmány keretein, és inkább filozófiai, életszemléleti kérdésnek tekinthető.

Települési-lakókörnyezeti konfliktusok és a jóllét összefüggései

PÁTHY ÁDÁM

1. Bevezetés

A társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek térbeli leképeződése magában hordozza a társadalmi konfliktusok egyéni, illetve csoportszinten való megjelenésének lehetőségét. A települési környezetben érzékelhető konfliktusok háttértényezői, illetve megjelenési formái változatosak; jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy feltárja a potenciális konfliktusok környezeti meghatározottságának szabályszerűségeit, kiemelt figyelmet fordítva a lakókörnyezeti szegregációra, illetve a jóllét és a települési társadalmi konfliktusok közötti összefüggésekre. Elsődleges kiindulópontunk az, hogy az általunk vizsgált konfliktusok alapvetően két irányból – környezeti és társadalomszerkezeti – közelíthetők meg. Az első esetben azt feltételezzük, hogy a települési környezet, a lakókörnyezet minősége, élhetősége önmagában jelentős hatást gyakorol a konfliktusok megjelenésére, míg a települési társadalmi struktúra sajátosságai egyfajta relacionális elemként vannak jelen.

Tanulmányunk felépítése a fentiekben vázolt vezérfonalat követi, a fogalmi kérdések, illetve a kutatási előzmények bemutatása után elsőként a település és a szűkebb lakókörnyezet értékelésének, illetve a lakókörnyezeti problémák percepciójának társadalmi hátterét vizsgáljuk. Ezt követi a települési társadalmi struktúra sajátosságainak feltérképezése, illetve az eltérő társadalmi státusszal rendelkező csoportok közötti konfliktusok megjelenésének vizsgálata.

Elemzésünk alapjául a kutatási program során elvégzett országos reprezentatív lakossági kérdőíves felmérés adatai szolgálnak. Annak érdekében, hogy a települési sajátosságokról, illetve az életminőség objektív jellemzőiről pontosabb képet kapjunk, kiegészítettük az adatbázist a felmérésben szereplő településekre vonatkozó fontosabb társadalmi-gazdasági mutatókkal, illetve a társadalomszerkezeti sajátosságok néhány indikátorával. A települési adatok forrása a 2011. évi népszámlálás, illetve a KSH területi statisztikai adatrendszere (T-STAR) volt. Azokban az esetek-

ben, ahol erre lehetőségünk nyílt, összehasonlításokat tettünk korábbi hazai és nemzetközi empirikus vizsgálatok eredményeivel.

2. Elméleti háttér, vizsgálati előzmények

A társadalmi konfliktusok térben való megjelenésének, leképeződésének elméleti megközelítése változatos kiindulópontokkal rendelkezik, de általánosan tekinthető a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeknek mint a potenciális konfliktusok forrásának középpontba állítása. A társadalom- és gazdaságtudományok megkülönböztetést tesznek a horizontális és a vertikális egyenlőtlenségek között, és ez a tipológia alkalmazható a térbeli jelenségek vizsgálatára is. Horizontális egyenlőtlenségnek azt tekintjük, amikor oly módon alakulnak ki társadalmi-gazdasági különbségek, hogy az egyének, csoportok vagy közösségek természetüknél fogva nem különböznek egymástól, de mégis eltérő esélyekkel, lehetőségekkel bírnak. Ezek az egyenlőtlenségek csoportképző tényezőként jelentkeznek, a csoporttagságon keresztül felépítve az egyén – sok esetben többes – identitását (Stewart 2002). A kulturális, etnikai, vagy életkori sajátosságokon túl a horizontális egyenlőtlenségek elsődleges háttértényezői közé tartozik a lokáció, pontosabban az eltérő térbeli minőség, amely települési és lakókörnyezeti szinten is értelmezhető a társadalmi esélyeket, lehetőségeket meghatározó faktorként. A vertikális egyenlőtlenségek fogalma tulajdonképpen az egyének közötti különbségekre reflektál valamely mérhető „teljesítménymutató” (jövedelem, státusz, iskolázottság, stb.) alapján. Leegyszerűsítő, nem éppen pontos megközelítésben definiálhatjuk úgy is a két fogalmat, hogy a horizontális egyenlőtlenség a társadalmi esélykülönbségeket, a vertikális pedig az elsősorban gazdasági alapon meghatározható egyenlőtlenségeket takarja. Ha ezt a tipológiát áthelyezzük a területi egyenlőtlenségek síkjára, akkor azt állíthatjuk, hogy a horizontális egyenlőtlenségek lesznek azok, amelyek a térbeli minőségből fakadnak, a vertikális egyenlőtlenségek pedig inkább az összehasonlító társadalomszerkezeti vizsgálatok alapjául szolgálhatnak, mintegy verifikálva a horizontális különbségeket. Ilyen például az, amikor több régiót, vagy települést társadalmi struktúrájuk és rétegződésük alapján hasonlítunk össze, és ebből próbálunk következtetéseket levonni a területi folyamatok eltéréseire vonatkozóan. A fentiekből kiindulva abban az esetben, ha az egyenlőtlenségek ilyen szemléletű megközelítését a lakóhelyi konfliktusok vizsgálatában kívánjuk alkalmazni, akkor a horizontális egyenlőtlenségek

elsősorban a csoportközi feszültségek háttérében álló környezeti hatások képében jelennek meg, míg a vertikális egyenlőtlenségek pedig a társadalmi szerkezeti oldalt világítják meg.

Ahogy az egyenlőtlenségek, úgy a szegregáció, illetve a csoportközi konfliktusok is értelmezhetőek egyfajta horizontális-vertikális dimenzióban. Horizontális konfliktusnak tekinthetjük azokat az ellentéteket, amelyekben az érintett csoportok valamely „hozzárendelt” jellemző alapján különböztethetők meg egymástól. Ilyennek tekinthetők a nemek közötti, vagy a generációs konfliktusok. Vertikálisnak tekintjük azokat a feszültségeket, amelyek esetében a szemben álló felek társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciója tér el egymástól (*Delhey – Keck* 2008). Bizonyos esetekben a konfliktus jellege nem sorolható be egyértelműen egyik kategóriába sem, mivel a horizontális csoportjellemzők jelentős mértékben és egyértelműen determinálják a társadalmi státuszt. Általában ilyen, a horizontális-vertikális dimenziót átmetszőnek tekinthetők az etnikai alapú konfliktusok, például a nyugat-európai társadalmakat tekintve a bevándorlók kérdése (*Esser* 2003), vagy a közép-kelet-európai régióban a roma népesség és a többségi társadalom között fennálló feszültségek (*Ladányi – Szelényi* 2002; *Örkény – Vári* 2009).

A települési-lakókörnyezeti konfliktusokkal foglalkozó hazai kutatások esetében két kiemelt problémakör vizsgálata tekinthető meghatározónak. Elsőként említhető a roma és nem roma lakosság közötti feszültségek kérdésköre. Ebben az esetben a lakókörnyezetben megjelenő konfliktusok vizsgálata domináns módon a lakóhelyi szegregációt veszi alapul. *Ladányi János és Virág Tünde* tanulmánya átfogó képet nyújt azokról az elsősorban migrációs folyamatokról, amelyek a rendszerváltást követően az etnikai és szociális alapú települési szegregáció növekedésében játszanak jelentős szerepet (*Ladányi – Virág* 2009). Alapvetően két típust különböztethetünk meg ebben a tekintetben.

1. Nagyvárosi gettósodás: elsősorban Budapesten érzékelhető jelenség. Azon leromlott állagú lakóövezetek esetében, amelyek már a rendszerváltást megelőző időszakban is jelentős roma népességgel rendelkeztek (*Ladányi* 1989), a homogenizációs és filtrációs folyamatok 1990 után felgyorsulnak. Míg korábban az itt élő középosztálybeli népesség – ide érthetjük a jobb anyagi helyzetben lévő roma családokat is – mozgására elsősorban az volt jellemző, hogy a lakóövezeten belüli magasabb státuszú területekre költöztek, addig a rendszerváltást követően körükben is általánossá válnak a szuburbanizációs folyamatok, így nagy részben csak a mélyszegénységben élő romák ma-

radtak a gettósodó övezetekben. Az ezredfordulót követően a budapesti gettósodás tendenciái megváltoznak, elsősorban a belső pesti kerületekben lezajló rehabilitációs projekteknek köszönhetően. Az egybefüggő gettósodó övezet terjeszkedése megáll, de nem csökken az etnikai és szociális szegregáció mértéke, hanem egy töredezetebb formában termelődik újra a város több pontján és övezetében, növelve ezáltal a lakókörnyezeti konfliktusok potenciálját.

2. Szociális migráció: a rendszerváltást követően a szuburbanizáció tekintetében két markánsan elkülönülő irány mutatkozik meg Magyarországon. A „klasszikus”, középosztályi szuburbanizáción túl a városok népességcsökkenésében jelentős szerepet játszik azoknak a rétegeknek az elvándorlása, amelyek a munkaerő-piaci lehetőségek beszűkülése, illetve az olcsóbb megélhetés reménye érdekében hagyják el a nagyvárosokat. Míg az első esetben a mozgás fő iránya az agglomerációs övezetek felé mutat, addig a szociális migráció célpontjai általában az agglomeráción kívül eső, sok esetben periferikus helyzetben lévő falvak (Kószeghy 2007). Jól lehatárolható azoknak a falvaknak a köre, amelyek a budapesti és nagyvárosi agglomerációkon, agglomerálódó térségeken kívül esnek, de esetükben megfordult a rendszerváltást megelőző évtizedek népességcsökkenési folyamata. Amennyiben megvizsgáljuk ezeknek a településeknek az elsődleges, társadalmi-gazdasági fejlettséget mutató indikátorait, azt tapasztaljuk, hogy jelentős mértékben érzékelhetők a leszakadás folyamatai. Az alacsonyabb társadalmi státuszú rétegek jelentős mértékű beköltözése olyan falvakat is érint, amelyekre korábban jelentős mértékű elvándorlás, illetve előregedés volt jellemző. A nagyvárosi mellett megjelenik, és egyre láthatóbbá válik a „falusi underclass” (Csatári 2004). Ezek a folyamatok mind települési szinten, mind pedig bizonyos régiók esetében gettósodáshoz vezetnek, amely felerősíti az etnikai, és bizonyos mértékben az anyagi helyzet alapján elkülöníthető csoportok közötti konfliktusok potenciálját (Virág 2006).

Ezen tendenciák egymásmellettsége és egymásra épülése alapján elmondható tehát, hogy a társadalmi és etnikai hátrányok összekapcsolódása, az etnikai gettók kialakulása és ezáltal az etnikai konfliktusok potenciáljának növekedése nem kizárólag tipikus nagyvárosi jelenségrendszerként, hanem a településhálózat más elemeire is kiterjedő folyamatként értelmezhető (Ladányi 2008).

A lakóhelyi konfliktusok vizsgálatának másik fő iránya a szuburbanizáció jelenségéhez, az agglomerációk kialakulásához köthető. Ebben az

esetben a konfliktusban érintett két csoportot az agglomerációs települések „óslakossága”, illetve a nagyvárosokból újonnan kiköltöző népesség alkotja. Az ilyen természetű konfliktusok hazai vizsgálata elsősorban a budapesti agglomerációt célozza meg. A migrációs folyamatok az agglomeráción belül a területi konfliktusok két szintjét alapozzák meg: fennállnak a feszültségek az eltérő fejlettséggel és társadalmi szerkezettel rendelkező települések között, illetve településen belül a korábban ott élők és újonnan beköltözők között. Az ilyen jellegű konfliktusok alapjául szolgálhat az újonnan betelepülők beilleszkedési törekvéseinek hiánya, illetve a térbeli elkülönülés, amely sok esetben tudatosnak tekinthető (*Gergely 2009*). A budapesti agglomeráció tekintetében sem tekinthető homogénnek a szuburbanizáció által érintett csoportok társadalmi státusza, földrajzilag markánsan elkülöníthetők a középosztályi lakóhelyi szuburbanizáció célpontjainak tekinthető települések, valamint az alacsonyabb státuszúak szociális migrációjának fogadó térsége (*Dövényi – Kovács 1999; Izsák 2003*). Az eltérő társadalmi státusból fakadóan a települési környezettel, illetve a szolgáltatásokkal kapcsolatos igények is differenciáltak, ami ugyancsak konfliktusok kialakulásához vezethet, bevonva a feszültségek intézményi dimenzióját – a lakosság önkormányzattal szembeni elvárásai és az ebből fakadó konfliktusok – is (*Váradi 1999; Schuchmann 2013*). Annak ellenére azonban, hogy az óslakosok és újonnan beköltöztek közötti konfliktusokat elméletben kiemelt súlyú problémaként kezeljük az agglomerációs övezetekben, a várostérségi konfliktusokat célzó empirikus vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az ilyen jellegű feszültségek érzékelése nem tekinthető szignifikánsan jelentősebbnek, mint a nagyvárosban élők körében, illetve nem tartozik a leginkább súlyosnak tekintett konfliktusok közé (*Szirmai – Váradi 2009*).

A térség-, illetve csoportspecifikus konfliktusok vizsgálatán túl az elmúlt másfél évtizedben több empirikus vizsgálat is zajlott Magyarországon, amelyek a konfliktusok települési-lakókörnyezeti dimenziójának komplex struktúráját vizsgálták. Kiemelhető ezek közül a TÁRKI által a települések társadalmi és gazdasági helyzetét vizsgáló önkormányzati kutatássorozat részeként elvégzett felmérés a lakóhelyi szegregációról és a települési társadalmi feszültségekről. A kutatás 1754 települést érintett, ahol a polgármestereket kérdezték meg a különböző társadalmi csoportok között mutatkozó szegregációs tendenciákról, illetve az ez alapján fennálló konfliktusok erősségéről és dinamikájáról. Az eredmények azt mutatják, hogy a szegregáció és a konfliktusok erőssége jelentős eltéréseket mutat mind a település mérete és jellege, mind pedig a földrajzi elhelyezkedés tekinteté-

ben. Alapvető tendencia, hogy a szegregáció jelenléte a nagyobb településeken, városokban erősebben érzékelhető. Amennyiben az elkülönülés típusait vizsgáljuk, az tapasztalható, hogy az etnikai, illetve jövedelmi-szociális alapú elkülönülés előfordulásának mértéke a hátrányos társadalmi-gazdasági helyzettel jellemezhető térségekben, régiókban, illetve a szegénységben élők magasabb arányával rendelkező településeken erősebb, míg a közép-magyarországi, elsősorban a budapesti agglomerációhoz tartozó településekről az mondható el, hogy a szegregáció mértéke az összes vizsgált dimenzióban magasabb az átlagosnál. A kutatás egyik alapkérdésére, miszerint a lakóhelyi szegregáció megléte növeli-e az érintett csoportok közötti konfliktus kialakulásának valószínűségét, az eredmények nem adtak általánosságban érvényesnek tekinthető választ (*Kopasz 2004*).

Az ELTE Társadalomtudományi Karának az új gazdasági-társadalmi kihívások vizsgálatát célzó kutatása keretében 2010-ben végeztek olyan országos adatfelvételt, amely a különböző társadalmi csoportok közötti konfliktusok települési dimenzióival foglalkozik. A vizsgálat kiemelt figyelmet fordított a budapesti és a leghátrányosabb térségekben élő népesség körében mutatkozó konfliktus-percepcióra. Az eredmények azt mutatják, hogy a konfliktusok általános percepciója, illetve az azokban való érintettség a hátrányos helyzetű térségekben élők esetében a legkisebb mértékű, és a budapestiek körében a legerősebb – az eredmények háttérben mindenképpen feltételeznünk kell a településnagyság korábbi kutatások esetében bemutatott hatását –, de a konfliktusok különböző dimenzióit, illetve a feszültségek erősségét egyenként vizsgálva differenciáltabb képet kapunk (*Tausz – Simon 2011*). A jövedelmi alapon elkülönülő csoportok közötti konfliktusok a hátrányos helyzetű térségekben jelennek meg a legerősebben, viszont a cigány és nem cigány népesség közötti ellentét súlyosságának megítélése átlag alattinak tekinthető ezeken a településeken. Ez utóbbi némileg ellentmond a TÁRKI vizsgálatánál mutatkozó eredményeknek.

3. A települési-lakókörnyezeti problémák percepciója és értékelése

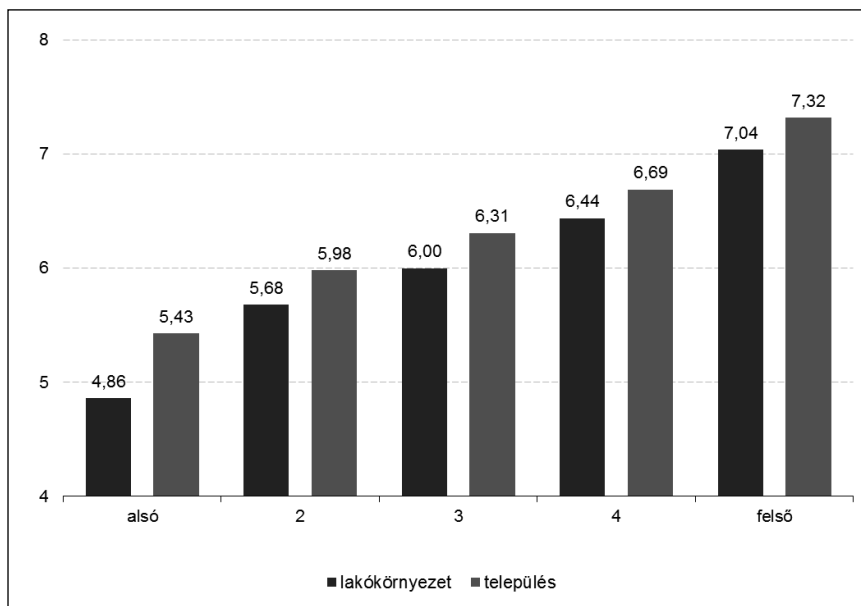
3.1 A településsel, illetve lakókörnyezettel való elégedettség

A kérdőíves adatfelvétel során a lakókörnyezettel, illetve a településsel való elégedettség mértékét tízfokozatú skálán mértük. Az eredményekkel, a megítélésben mutatkozó differenciák szociodemográfiai háttértényező-

ivel részletesen foglalkozik Dusek Tamás jelen kötetben megjelenő tanulmánya, ennek következtében itt csak az általunk vizsgált problémakör szempontjából releváns kérdésekre szorítkozunk.

Amennyiben abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a lakókörnyezet „élhetősége”, a környezettel való elégedettség önmagában fontos tényezőként szerepel mind a jóllét, mind pedig ezen túl a potenciális konfliktusok hátterében, meg kell vizsgálnunk az objektív és szubjektív életminőség, valamint a lakóhelyi elégedettség között fennálló kapcsolatokat. Amennyiben a lakókörnyezettel, illetve a településsel való elégedettség mértékét összevetjük a szubjektív jóllét mérésére kialakított indexünkkel, mindkét esetben szignifikáns, közepes erősségű, pozitív irányú korrelációval találkozunk (lakókörnyezeti elégedettség: $r=0,373$, sig: 0,000; települési elégedettség: $r=0,326$, sig: 0,000). A lineáris kapcsolat jól illusztrálható a szubjektív jóllét-index pontszámaiból képzett kvintilisekhez tartozó átlagértékekkel (1. ábra). Hasonló mintázatot mutat az anyagi helyzet megítélésének lakókörnyezeti és települési elégedettséggel való kapcsolata.

1. ábra: A lakókörnyezettel és a településsel való elégedettség átlagpontszámai a jóllét-index kvintilisei mentén

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

Amennyiben a településsel való elégedettség és az adott település fejlettségét leíró mutatók kapcsolatát vizsgáljuk, általánosságban elmondható, hogy ugyan szignifikáns, de gyenge összefüggésekkel találkozhatunk (1. táblázat). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fejlettség szerepet játszik abban, hogy az ott élők miként ítélik meg a települést, de nem tekinthető elsődleges meghatározó tényezőnek.

1. táblázat: A válaszadók településére jellemző néhány társadalmi-gazdasági mutató átlagai a települést és lakókörnyezetüket az átlagosnál magasabbra, illetve alacsonyabbra értékelők esetében

	Lakókörnyezet értékelése		Település értékelése	
	átlag felett	átlag alatt	átlag felett	átlag alatt
Lakónépesség (2012)	51 642	24 189	55 427	20 834
Vándorlási különbözet éves átlaga, 1990-2012 (ezrelék)	1,1	-1,1	1,6	-1,6
Egy főre jutó SZJA, Ft (2012)	777 671	681 171	785 139	675 118
Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év felettiek körében, % (2011)	15,7	14,6	16,2	14,2
Munkanélküliségi ráta, % (2013)	9,5	12,7	9,3	12,9

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, KSH T-STAR, KSH Népszámlálás 2011, NAV SZJA

3.2 A lakókörnyezeti problémák érzékelése és értékelése

A lakókörnyezetben tapasztalható problémák érzékelésére és súlyosságának megítélésére hatfokozatú skálát használtunk (a probléma fennállása esetén ötfokozatú értékelés, illetve a probléma hiánya a lakókörnyezetben). A 14 felsorolt problémacsoport között találhatunk olyanokat, amelyek elsődlegesen és specifikusan a lakóhelyhez köthetőek, illetve olyanokat is, amelyek általánosabbak, de feltételezhetjük, hogy a lakókörnyezet jellege, illetve a társadalmi státusz befolyásoló tényezőként hat megítélésükre. Mivel feltételezzük azt, hogy a lakókörnyezeti problémák megjelenése és érzékelése kapcsolatban áll az egyes társadalmi konfliktusok lakóhelyen való megjelenésével, ezért a továbbiakban megvizsgáljuk azokat a környezeti, illetve társadalomszerkezeti tényezőket, amelyek a problémák értékelésének háttérében állnak. Az elemzésben alapvetően háromféle indi-

kátort használunk: az adott problémához kapcsolódó átlagpontoszámot a hatfokozatú skálán; az adott problémát a lakókörnyezetben egyáltalán nem érzékelők (0 érték), illetve súlyosnak tekintők (4, 5 érték) arányát; valamint az érzékelt problémák átlagos számát.

A problémák általános megítélése azt mutatja, hogy elterjedtségében és súlyosságában egy általánosnak, és a lakókörnyezethez csak közvetetten köthetőnek tekinthető probléma, a szegénység növekedése kiemelkedik a többi közül. A válaszadók kevesebb mint 2%-a nyilatkozott úgy, hogy nem érzékelhető ilyen probléma a lakókörnyezetükben, azok aránya pedig, akik súlyosnak tekintik, megközelíti a 60%-ot. Négy problémakör – alkoholizmus; betörések, rablások; illegális hulladéklerakás; nemzeti, etnikai konfliktusok – esetében a súlyosság megítélése relatíve erősnek mondható; 20% felett van azok aránya, akik az adott problémát súlyosnak tekintik. A szervezett bűnözés, illetve a prostitúció esetében találkozhatunk azok legnagyobb arányával, akik egyáltalán nem érzékelik a problémát (2. táblázat).

2. táblázat: Az egyes lakókörnyezeti problémák észlelése és súlyosságának megítélése

Probléma	Egyáltalán nem érzékeli, %	Súlyosnak tekinti, %	Átlag-pontszám
Szegénység növekedése	1,7	56,2	3,52
Alkoholizmus	3,5	28,6	2,72
Betörések, rablások	5,8	23,3	2,50
Illegális hulladéklerakás	6,4	21,9	2,43
Nemzetiségi, etnikai konfliktusok	13,0	23,2	2,29
Családon belüli erőszak	9,6	14,5	2,19
Gazdagok és szegények egymás mellett élése	5,8	11,1	2,03
Drogfogyasztás	16,6	17,6	2,02
Gazdasági bűncselekmények	16,2	17,7	2,02
Gazdagok és szegények elkülönülése	14,4	13,3	1,97
Hajléktalanság	16,4	18,7	1,94
Erőszakos, élet elleni cselekmények	15,4	14,2	1,88
Szervezett bűnözés	23,8	12,8	1,68
Prostitúció	29,2	9,0	1,41

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

A problémák meglétének településtípusonkénti megoszlását részletesen elemzi Dusek Tamás tanulmánya, de ezen túl fontos megvizsgálunk egyéb területi-települési jellemzőket e tekintetben. Amennyiben regionális vetületben vizsgáljuk a lakóhelyi problémákat, megállapítható, hogy az adatok bizonyos mértékben kapcsolatot mutatnak a régiók gazdasági fejlettségének szintjével; szinte az összes problémátípus esetében a közép-dunántúli és a nyugat-dunántúli régió mutatja a legkedvezőbb képet, mind a problémákat súlyosnak tekintők aránya, mind pedig az átlagpontszám tekintetében. A legfejlettebb Közép-Magyarország helyzete speciális; mivel a válaszadók közel kétharmadát a magasabb problémaindexszel jellemezhető budapestiek teszik ki, ezért az átlagpontszámok az országos átlag közelében helyezkednek el, illetve a bűnözéssel kapcsolatos problémák esetében azt tapasztalhatjuk, hogy Közép-Magyarországon a legmagasabb azok aránya, akik ezeket súlyos problémának tekintik. A problémák súlyosságát jellemző átlagpontszámok tekintetében a legtöbb esetben Észak-Alföld és Dél-Alföld értékei a legmagasabbak, viszont amennyiben a problémákat súlyosnak tekintők arányát nézzük, akkor a bűnözéssel kapcsolatos problémák, illetve az illegális hulladéklerakás kivételével mindenhol Dél-Dunántúl áll az élen; erről a régióról elmondható, hogy jelentős mértékű az eredmények szélsőséges szórása, mivel azok aránya, akik az adott problémát egyáltalán nem érzékelik a lakókörnyezetben, a legtöbb esetben ugyancsak szignifikánsan pozitívan tér el a teljes minta átlagától. Elmondható, hogy minden vizsgált problémátípus esetében szignifikáns eltérés tapasztalható a régiók átlagos pontszámaiban. A súlyosnak tekintett problémák átlagos száma a Dél-Dunántúlon a legmagasabb (3,3), míg Közép-Dunántúlon a legalacsonyabb (1,8).

Amennyiben a problémák súlyosságának megítélését a válaszadók településének társadalmi-gazdasági fejlettségét mutató indikátorai alapján vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy bizonyos problémacsoportok esetében egyértelmű lineáris tendenciák rajzolódnak ki. Az egyes problémák skálaértékeihez tartozó csoportátlagokat öt indikátor (vándorlási különbözet éves átlaga, egy főre jutó szja-alap, felsőfokú végzettségűek aránya, legalább érettségivel rendelkezők aránya, munkanélküliségi ráta) esetében vizsgáltuk meg. A hajléktalanság, a szegények és gazdagok elkülönülése, a prostitúció, a gazdasági bűncselekmények, valamint a szervezett bűnözés esetében azt tapasztaltuk, hogy az átlagértékek a problémák súlyosságának megítélésével párhuzamosan növekednek, tehát ezekben az esetekben az mondható el, hogy a gazdaságilag fejlettebb településeken érzékelik álta-

lánosságban súlyosabbnak az említett problémákat. Fordított tendenciákat az alkoholizmus és a szegénység növekedése esetében tapasztaltunk, a többi problémacsoportnál az eltérések szignifikánsak, de lineáris trendek nem fedezhetők fel.

A problémák érzékelésének és értékelésének szociodemográfiai hátterét vizsgálva elmondható, hogy az életkor nem tekinthető befolyásoló tényezőnek, a különböző korcsoportok között egyik problématerület átlagpontszámaiban sem találtunk szignifikáns eltéréseket, illetve az észlelt problémák átlagos száma is megegyezik. Ugyancsak jelentéktelennek tekinthető az iskolai végzettség hatása. Elmondható ugyan, hogy bizonyos problémák (hajléktalanság, gazdagok és szegények elkülönülése, drogfogyasztás, prostitúció, gazdasági bűncselekmények) esetében az iskolai végzettség növekedésével az átlagpontszámok emelkednek, és a különbségek szignifikánsnak tekinthetők, de ezekben az esetekben az elsődleges hatás a problémák erősen „nagyvárosi” jellegének tulajdonítható; az iskolai végzettség kedvezőbb mutatóival rendelkező településeken inkább kézzelfogható jelenségekről van szó. A szegénység növekedésének érzékelése esetén fordított tendencia mutatkozik, itt az átlagpontszámok az alapfokú végzettséggel rendelkezők esetében a legmagasabbak, és ezt tekinthetjük az egyetlen problématerületnek, ahol a problémát súlyosként értékelők arányában is szignifikáns az eltérés; míg az alapfokú végzettséggel rendelkezők 61%-a tekinti súlyos problémának a szegénység növekedését, addig a diplomások esetében ez az arány mindössze 51%.

A gazdasági aktivitás szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a legtöbb probléma megítélésében a foglalkoztatottak esetében a legkedvezőbb a kép, míg a nem nyugdíjas inaktívaknál mutatkoznak a legmagasabb átlagpontszámok, ez utóbbi alól mindössze az illegális hulladéklerakás képez kivételt. Amennyiben a foglalkoztatottak és nyugdíjasok körében mért átlagpontszámokat hasonlítjuk össze, mindössze három esetben – hajléktalanság, drogfogyasztás, prostitúció – tapasztalhatjuk azt, hogy a foglalkoztatottak problémaérzékenysége erősebb.

Az anyagi életminőség objektív és szubjektív mutatóit tekintve sokkal markánsabban jelentkeznek az eltérések és az azonosítható tendenciák a problémák megítélésében. Az anyagi helyzetre vonatkozó mutatókon (tartós fogyasztási cikkek száma, anyagi életkörülmények osztályozása tízfokozatú skálán, anyagi helyzet szubjektív megítélése) túl ebben a körben vizsgáltuk a lakókörnyezet általános jellemzését (a lakókörnyezet ingatlanpiaci pozíciója a kérdezőbiztos besorolása alapján, a lakókörnyezet szubjektív leírása a válaszadó által).

Az anyagi helyzet mutatói tekintetében egyértelmű képet kapunk; mindhárom vizsgált indikátor esetében érzékelhető az a tendencia, hogy a problémák érzékelése és súlyosságának megítélése a kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévők körében erősebb. Csak néhány olyan kivétellel találkozhatunk, ahol nem tapasztalható szignifikáns lineáris eltérés a szubjektív anyagi státusz mutatói mentén (drogfogyasztás, prostitúció, illegális hulladéklerakás). Hasonló a helyzet az érzékelt problémák száma esetében is, akik anyagi helyzetükről úgy nyilatkoztak, hogy nélkülözések között élnek, átlagban 3,7 problémát említettek, míg azoknál, akik gond nélkül kijönnek a jövedelmükből, ez az érték mindössze 1,4. Kisebb eltérések tapasztalhatók az anyagi helyzet objektív és szubjektív megítélése tekintetében. Azt láthatjuk, hogy az anyagi helyzet szubjektív megítélése mentén erősen polarizálódik a problémák érzete, és súlyosságának megítélése, amennyiben viszont az egy főre jutó háztartási jövedelemből és a birtokolt tartós fogyasztási cikkek számából képzett súlyozott indexet használjuk magyarázó változóként, azoknál a problémátípusoknál, amelyek a bűnözéshez kapcsolódnak, nem találunk szignifikáns összefüggéseket.

A lakókörnyezetre vonatkozó mutatók esetében is markánsan megmutatkoznak az anyagi helyzet vizsgálatánál mutatkozó tendenciák. Az eredmények egyrészt azt mutatják, hogy az olcsó lakáspiaci övezetekben koncentrálódnak a problémák, másrészt pedig jól érvényesül az a természetesnek tekinthető összefüggés, hogy minél rosszabbnak, nyomasztóbbnak érzékeli valaki a saját lakókörnyezetét, annál nagyobb az érzékelt problémák száma, és azok súlyossága. Az ingatlanpiaci státusz esetében a hajléktalanság, a gazdasági bűncselekmények, illetve a szervezett bűnözés esetében nem látható szignifikáns összefüggés, elsősorban amiatt, mert az átlagosnál magasabbra értékelt lakáspiaci övezetekben is átlag felettinek tekinthető az említett problémákat súlyosnak értékelők aránya, viszont a lakókörnyezet szubjektív megítélésével kapcsolatban az összes probléma esetében szignifikáns lineáris összefüggéseket tapasztalhatunk.

Magyarázó változóink utolsó csoportjaként a jóllét mérésére képzett komplex mutatók hatását vizsgáltuk. Mind a hét változóból felépülő, a jóllét objektív és szubjektív elemeit tartalmazó index, mind pedig a tisztán szubjektív jellegű négyváltozós indikátor esetében azt láthatjuk, hogy kedvezőtlenebb értékekhez társul a problémák erősebb jelenléte. A két indikátor esetében annyi különbséget találhatunk addig, amíg a tisztán szubjektív jóllét-mutató tekintetében a problémákat minden esetben a felső kvintilisbe tartozók értékelik a legenyhébbnek, addig az objektív mutató-

kat is tartalmazó indexnél a problémák jelentős része a negyedik kvintilisnél jelentkezik a legkevésbé.

Összegezve azt tapasztalhatjuk, hogy a társadalmi-gazdasági státusz mentén hasonló módon rendeződik a problémák érzékelése és értékelése. Kísérletet tettünk arra, hogy olyan problémacsoportokat jelöljünk ki, amelyek mögött valamilyen specifikus szociodemográfiai háttérrel azonosíthatunk, de ezek a mintázatok csak nagyon halványan, esetlegesen jelennek meg. Az egyes problémák értékelése között fennálló páronkénti korrelációk minden esetben szignifikánsak, és általánosságban elmondható, hogy a kapcsolatok közepes erősségűek. Két esetben tudtunk olyan szélesebb problémaköröket azonosítani, amelyek szorosabban összetartozónak tekinthetők. Ilyenek a bűnözéssel kapcsolatos problémák, amelyek között erősnek tekinthető a kapcsolat, viszont itt nem tekinthető specifikusnak, a többi probléma esetében tapasztalattól jelentősen eltérőnek a szociodemográfiai tényezők hatása. Szorosabban egybetartozónak tekinthető ezen túl három olyan probléma – hajléktalanság, drogfogyasztás, prostitúció –, amelyek elsősorban nagyvárosi környezetben jelennek meg, viszont ezekről a problémákról az mondható el, hogy érzékelésükben a településtípuson és a lakókörnyezet állapotán kívül kevés esetben azonosítható a társadalmi státusz eltéréseinek szignifikáns hatása. Összefoglalva elmondható tehát, hogy az egyén társadalmi státusza sokkal inkább egyfajta általános hatást gyakorol a problémaérezékre.

4. Települési és lakókörnyezeti konfliktusok

A településen, illetve a lakókörnyezetben előforduló konfliktusokat kétfajta módon vizsgáltuk. Egyrészt a lakókörnyezetre vonatkozóan tettünk fel kérdéseket a különböző társadalmi csoportok között fennálló ellentétek általános észleléséről, illetve az azokkal kapcsolatos konkrét tapasztalatokról. A másik oldalról a különböző társadalmi csoportok településen belüli szegregációjának mértékét vizsgáltuk, valamint azt, hogy ez az elkülönülés jelentkezik-e a szűkebb lakókörnyezetben. Ehhez kapcsolódóan rákérdeztünk arra, hogy az érintett csoportok esetében tapasztalhatók-e feszültségek, illetve arra, hogy ezek mértéke miként változott az elmúlt öt évben.

4.1 Az egyenlőtlenségeken alapuló lakókörnyezeti konfliktusok

A lakókörnyezeti konfliktusok esetében 13 típusra kérdeztünk rá, melyek közül 11 lakóhelytől függően általánosnak tekinthető, míg két esetben (budapestiek–vidékiek, városiak–városkörnyékiek) a relevancia korlátozottnak tekinthető. Hasonlóan a lakókörnyezeti problémákhoz, melyek esetében a legjelentősebb és leginkább elterjedt a szegénység növekedése volt, a konfliktusoknál is hasonló a helyzet. A szegények és gazdagok közötti feszültségek tekintetében a válaszadók mindössze 21%-a nyilatkozott úgy, hogy az ilyen típusú ellentétek jelentéktelenek, és 29% – az összes konfliktustípus közül a legmagasabb – azok aránya, akik tapasztaltak is ilyen jellegű konfliktusokat. Azok aránya, akik szerint ezek az ellentétek nagyon erősek, 10% feletti, ugyancsak a legmagasabb az összes típus közül, hasonló arányt csak a törvényeket betartók és a törvényeket megszegők közötti konfliktusok esetében tapasztalhatunk. Ez utóbbi ellentét esetében még alacsonyabb az azt jelentéktelennek tartók aránya, mindössze 17%. Ezen két típuson túl még a magyarok és nem magyarok, valamint a keresők és munkanélküliek közötti konfliktusok érzete számít relatíve erősnek, 20%-nál magasabb azoknak az aránya, akik ezekről szereztek tapasztalatot lakókörnyezetükben (3. táblázat).

3. táblázat: A lakókörnyezeti konfliktusok percepciója és értékelése

Konfliktus típusa	Erősség		A konfliktusok erősségének megítélése	Lakókörnyezetében tapasztalta
	egyáltalán nincs	erős		
Törvényeket betartók és megszegők	17,3	10,0	2,92	22,9
Gazdagok és szegények	20,8	10,4	2,79	29,0
Az ország vezetői és polgárai	23,8	8,4	2,67	17,5
Magyar és nem magyar nemzetiségűek	24,0	7,2	2,65	27,8
Keresők és munkanélküliek	26,4	4,4	2,49	22,5
Budapestiek és vidékiek	30,2	4,9	2,39	14,0
Magas és alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők	32,1	4,5	2,38	18,9
Óslakosok és bevándorlók	34,2	3,5	2,28	13,5
Városiak és városkörnyékiek	33,7	2,6	2,23	13,6

Konfliktus típusa	Erősség		A konfliktusok erősségének megítélése	Lakó-környezetében tapasztalta
	egyáltalán nincs	erős		
Idősek és fiatalok	33,2	2,2	2,17	19,7
Még dolgozók és nyugdíjasok	36,2	1,9	2,14	15,9
Nők és férfiak	42,6	1,1	2,00	12,0
Gyermekek és gyermektelenek	48,9	1,7	1,89	10,0

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

A konfliktusok érzékelésének településtípusok szerinti megoszlása esetében nem annyira egyértelmű a kép, mint ahogy azt a lakókörnyezeti problémáknál tapasztaltuk. Egyrészt elmondható az, hogy a lakókörnyezeti problémákkal szemben a konfliktusok esetében csak a vizsgált típusok mintegy felénél találhatunk szignifikáns eltéréseket településtípus szerint, másrészt pedig a konfliktusok leggyakoribb előfordulása Budapesten, illetve a nem megyei jogú városokban tapasztalható. Az iskolai végzettség hatása mindössze az idősek és fiatalok, valamint az ország vezetői és polgárai közötti konfliktusoknál mutatható ki, előbbi esetben az alacsony, míg utóbbi esetben a magasabb végzettséggel rendelkezők tapasztalják nagyobb arányban az ellentéteket. Az életkor nem befolyásolja a konfliktusokkal kapcsolatos tapasztalatokat, mindössze a magyar és nem magyar nemzetiségűek közötti ellentét esetében találhatunk szignifikáns összefüggést, itt az életkor előrehaladtával csökkenő tendenciát mutat az ilyen jellegű konfliktusokat észlelők aránya.

Az anyagi helyzet mutatói mentén azt tapasztalhatjuk, hogy a konfliktusok erősségének általános megítélése tekintetében mind a jövedelem mértéke, mind pedig az anyagi helyzet szubjektív megítélése mentén érzékelhetők az összefüggések, ez alól kivételt csak a dolgozók és nyugdíjasok, valamint a törvényeket betartók és a törvényeket megszegők közötti ellentétek képeznek kivételt. A jövedelem és a szubjektív anyagi jólét szintjének növekedésével a konfliktusok súlyosságának megítélése enyhül, illetve növekszik azoknak az aránya, akik az adott konfliktust jelentéktelennek tartják lakókörnyezetükben. Kissé eltérő képet mutatnak az eredmények abban az esetben, ha az anyagi indikátorokat a konfliktusokkal kapcsolatos konkrét tapasztalatok meglétével vetjük össze. Itt is elmondható általánosságban, hogy a kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévők találkoznak nagyobb arányban az ellentétekkel, de az eltérések csak néhány

esetben (alacsony és magas iskolai végzettségűek, keresők és munkanélküliek, idősek és fiatalok, gazdagok és szegények) szignifikánsak.

A lakókörnyezet minőségének, élhetőségének megítélése fontos befolyásoló tényező a konfliktusok észlelésének hátterében; a legtöbb típus esetében hasonló összefüggések mutathatók ki. Azok körében, akik lakókörnyezetüket nyomasztónak, rossznak írják le, magasán átlag feletti a konfliktusokat tapasztalók aránya, ez csökkenő tendenciát mutat a lakókörnyezet kedvezőbbként való értékelésével párhuzamosan, viszont azok körében, akik egyértelműen kellemesnek írják le lakókörnyezetüket, a legtöbb ellentét-típus esetében növekszik ez az arány. Bizonyos mértékben hasonló képet mutat a környék ingatlanpiaci értékével való összefüggés is, az átlagosnak tekinthető övezetekben számolnak be legkisebb arányban a konfliktusok előfordulásáról, míg az olcsó, illetve a legmagasabbra értékelt lakáspiaci övezetek esetében magasabbak az arányok.

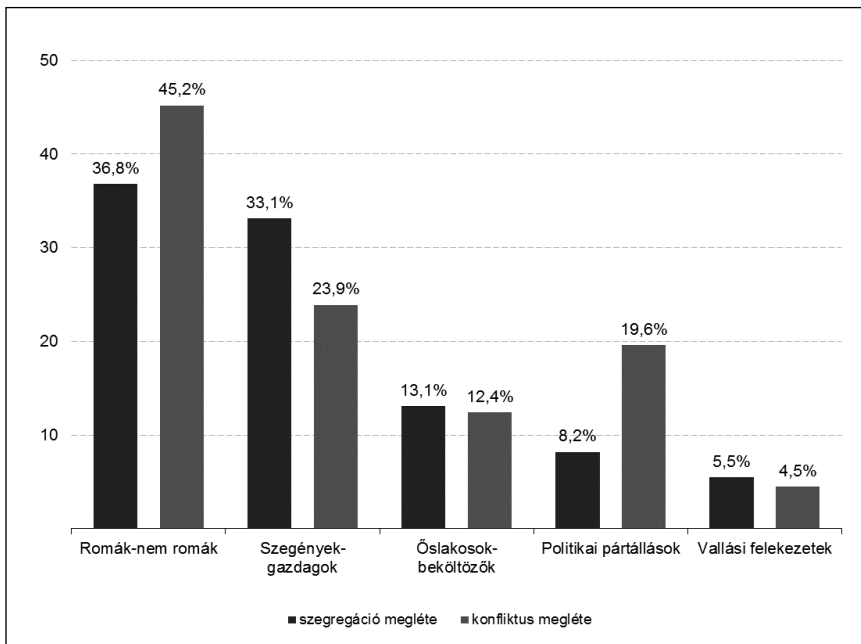
A komplex jóléti indexek magyarázóereje a konfliktusok előfordulása esetében jóval alacsonyabb mértékűnek tekinthető, csak néhány konfliktustípus esetében fedezhetünk fel szignifikáns eltéréseket a kvintilisenkénti előfordulási arányokban, és ezekről sem mondható el, hogy észlelhető hierarchikus rendbe tagozódnának, mindössze az alacsony és magas iskolázottságúak közötti ellentéteknél tapasztalható az, hogy a kedvezőbb jólét-mutatók mentén egyenletesen csökken az előfordulások aránya.

4.2 A lakóhelyi szegregáció és a csoportközi konfliktusok kapcsolata

A lakóhelyi környezetben fennálló szegregációt öt dimenzióban vizsgáltuk (vallási felekezet, politikai pártállás, anyagi helyzet, „óslakosok” és beköltözők, kisebbségiek) vizsgáltuk. Arra kérdeztünk rá, hogy vannak-e a településnek olyan részei, ahol az adott csoportok kiugróan magas arányban élnek. A válaszadók legmagasabb arányban (37%) olyan településrészeket azonosítottak, ahol jelentős a kisebbségiek, illetve a szegények aránya. Legalacsonyabb arányban (5%) a vallási felekezet alapján mutatkozó elkülönülést említették. A lakóhelyi szegregáció érzékelése alapvetően nem befolyásolt a válaszadó szociodemográfiai státusza által, ez alól csak a politikai preferenciák alapján való elkülönülés jelent némileg kivételt, ahol általánosságban az mondható el, hogy a magasabb társadalmi státuszúak nagyobb arányban érzékelik az ilyen típusú szegregációt. Jelentős viszont az eltérés településtípus, és bizonyos esetekben a település gazdasági fejlettségét meghatározó indikátorok alapján. Az összes szegregációs típus esetében Budapesten mutatkoznak a legmagasabb észlelési arányok, és a községekben a legalacsonyabbak. Az eltérés minden esetben szignifi-

káns, leszámítva a korábban a településen élők és az újonnan beköltözők szegregációját, melynek említési aránya kiegyensúlyozott képet mutat a különböző jogállású települések esetében. Azoktól, akik beszámoltak az elkülönülés adott típusairól a településen, megkérdeztük azt is, hogy ezt szűkebb lakókörnyezetükben is érzékelik-e. Az említések aránya nem különbözik jelentős mértékben egymástól, 40 és 60% közé esik, legnagyobb mértékben a szegények lakókörnyezeti szegregációját érzékelik a válaszadók (2. ábra).

2. ábra: Az egyes csoportok lakóhelyi szegregációját, illetve a köztük fennálló konfliktusokat észlelők aránya

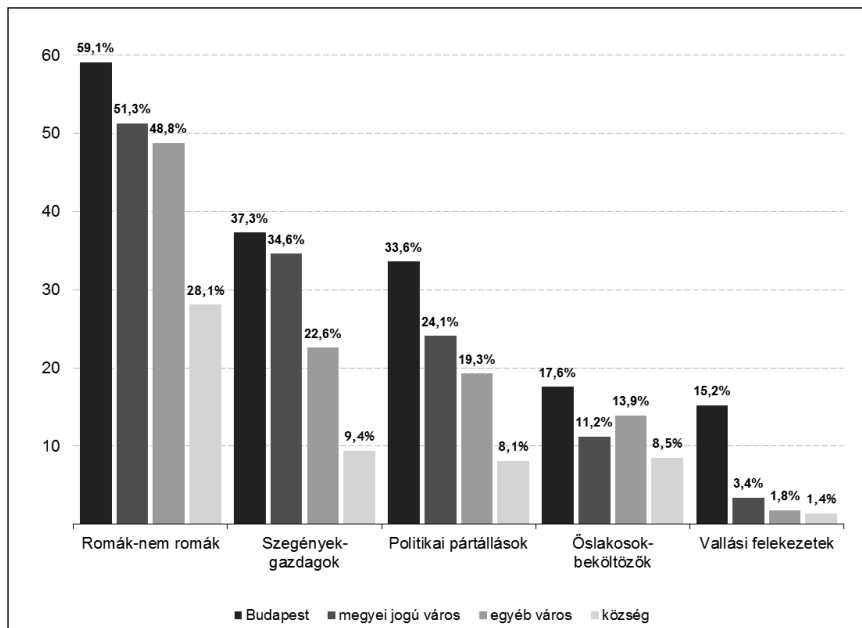
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

Azon keresztül, hogy a felsorolt csoportok közötti konfliktusok érzékelése milyen mértékben van jelen, alapvető információt kaphatunk arról, hogy milyen mértékben állhat a szegregáció a csoportközi feszültségek hátterében. Azt tapasztalhatjuk, hogy a vallási felekezetek és a különböző politikai pártállásúak közötti konfliktusok viszonylag gyenge kapcsolatot mutatnak a szegregáció jelenlétével, míg az őslakosok és újonnan beköltözők, a romák és nem romák, valamint a gazdagok és a szegények közötti feszültségek esetében fontos faktornak tekinthető a térbeli elkülönülés.

A konfliktusok intenzitásának változását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a gazdagok és szegények, a romák és nem romák, valamint a különböző politikai pártállásúak közötti feszültségek a válaszadók túlnyomó többsége szerint növekednek, míg a különböző vallási felekezetekhez tartozók, illetve a korábban a településen élők és az új beköltözők közötti konfliktusok intenzívebbé válásáról a válaszadók mintegy fele számolt be.

Míg a lakókörnyezeti konfliktusok alaptípusai esetében nem találkoztunk egyértelmű trendekkel a településtípusok tekintetében, addig a szegregáción alapuló csoportközi feszültségek mindegyike esetében szignifikáns lineáris trendekről beszélhetünk; a konfliktusokat érzékelők aránya Budapesten a legmagasabb, illetve a községekben a legalacsonyabb (3. ábra). Hasonló a helyzet az iskolai végzettség tekintetében is, az őslakosok és újonnan beköltözők közötti konfliktusokat leszámítva minden esetben elmondható, hogy a végzettség szintjének növekedésével párhuzamosan az ellentétek észlelési aránya is magasabb. Nem találtunk azonban összefüggéseket a szegregáción alapuló konfliktusok megítélése és az objektív, valamint szubjektív anyagi helyzet között, illetve ugyanez a helyzet a komplex jóllét-indexek tekintetében, amelyek mentén nem mutatkozik eltérés az ellentéteket észlelők között.

3. ábra: A szegregáción alapuló konfliktusokat érzékelők aránya településtípusonként

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

A különböző konfliktustípusok jelenlétének és súlyosságának megítélése nem mutat egyértelmű „tematikus” struktúrát; a típusok közötti kapcsolatok vizsgálatánál ugyanazt tapasztaltuk, mint a lakókörnyezeti problémák esetében. A konfliktusok erősségének páronkénti korrelációi minden esetben szignifikánsak és legalább közepes erősségűek, de a típusok nem rendeződnek homogén csoportokba.

4.3 Környezeti és társadalomszerkezeti hatások a konfliktusok hátterében

A lakókörnyezeti konfliktusok jelenlétével kapcsolatban egyrészt meg kívántuk vizsgálni azt a feltételezést, hogy a horizontálisnak és vertikálisnak tekinthető feszültségek súlyosságának érzékelése mögött eltérő társadalmi mintázatokkal találkozhatunk, másrészt pedig meg kívántuk határozni a bevezetőben körülírt két nagy tényezőcsoport – környezeti, társadalomszerkezeti – konfliktus-percepcióra gyakorolt hatását.

Az első esetben azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált konfliktusok észlelésük és súlyosságuk megítélése alapján nem rendeződnek olyan struktúrába, amelyben markánsan elkülönülnek a horizontális és vertikális jellegű ellentétek, a faktoranalízis során egy, 70% feletti magyarázóértékkel rendelkező főkomponenst kaptunk, amely magában tartalmazta az összes konfliktustípust. A konfliktustípusok szűkebb körét felhasználva az általunk horizontálisnak és vertikálisnak kijelölt ellentétek súlyosságának megítéléséből alkotott indexek átlagpontszámai sem települési metszetben, sem pedig a társadalmi státusz jellemzői alapján nem mutattak karakterisztikus eltéréseket, így vizsgálatunk eredményeiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a horizontális–vertikális dimenzió társadalmi meghatározottsága nem értelmezhető a települési-lakókörnyezeti konfliktusok esetében.

A környezeti és a társadalomszerkezeti hatásrendszer vizsgálatához komplex mutatókat alakítottunk ki, amelyek szubjektív és objektív elemeket is tartalmaznak, illetve bevontuk a szubjektív jóllét négy változóból képzett indexét is. A 4. táblázatban láthatók a komplex mutatókat felépítő alapváltozók, melyekből főkomponens-elemzéssel állítottuk elő az indikátorokat.

4. táblázat: A környezeti és társadalomszerkezeti főkomponenst, valamint a szubjektív jóllét-indexet alkotó változók

Környezet	Társadalomszerkezet	Jól-lét
A válaszadó településének gazdasági fejlettségi indexe (főkomponens a vándorlási különbözet éves átlaga, az egy főre jutó szja-alap, a felsőfokú végzettségűek aránya és a munkanélküliségi ráta felhasználásával)	Legmagasabb iskolai végzettség (hat kategória)	Optimista a jövővel kapcsolatban (öt fokozatú skála)
Az ingatlan elhelyezkedése a lakóövezet ingatlanpiaci értéke alapján (a kérdezőbiztos állapítja meg)	A háztartás birtokában lévő tartós fogyasztási cikkek száma (13 elem, kumulatív skála)	Az élete nagyjából úgy alakul, ahogy szeretné (öt fokozatú skála)
A lakókörnyezet általános leírása (nyomasztó – kellemes, öt fokozatú skála)	Az anyagi helyzet szubjektív értékelése a jövedelem és megélhetés tekintetében (öt fokozatú skála)	Általános boldogságérzet (tíz fokozatú skála)
A településrész épületeinek állapota (öt fokozatú skála)	Az anyagi helyzet általános szubjektív értékelése (tíz fokozatú skála)	Általános elégedettségérzet (tíz fokozatú skála)
A lakókörnyezet relatív pozíciója a településen fejlettség alapján (tíz fokozatú skála)		

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

A három komplex mutató konfliktusok meglétére gyakorolt hatását varianciaanalízis, míg a konfliktusok erősségének megítélésére gyakorolt hatást lineáris regresszió segítségével vizsgáltuk. A kapcsolatok meglétét és irányát mutatja be az 5. táblázat.

5. táblázat: A környezeti és társadalomszerkezeti, valamint a szubjektív jóllét-index kapcsolatai a lakókörnyezeti konfliktusok típusaival

Konfliktus típusa	Környezeti	Társadalomszerkezeti	Szubjektív jóllét
Magas és alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők	+	+	+
Városiak és városkörnyékiek	+	+	+
Gazdagok és szegények	+	+	+
Keresők és munkanélküliek	+	+	+
Idősek és fiatalok	*	+	+
Budapestiek és vidékiek	+	*	*
Magyar és nem magyar nemzetiségűek	+	*	*
Az ország vezetői és polgárai	*	-	*
Óslakosok és bevándorlók	*	*	*
Még dolgozók és nyugdíjasok	*	*	*
Nők és férfiak	*	*	*
Gyermekesek és gyermektelenek	*	*	*
Törvényeket betartók és megszegők	*	*	*

A jelek magyarázata: (+) pozitív kapcsolat: az adott index kedvezőbb pontszáma a konfliktus alacsonyabb mértékű észlelésével jár; (-) negatív kapcsolat: az adott index kedvezőbb pontszáma a konfliktus nagyobb mértékű észlelésével jár; (*): nincs szignifikáns kapcsolat
 Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés

Az eredmények azt mutatják, hogy a lakókörnyezeti konfliktusok hátterében csak részben mutatható ki a környezeti, illetve társadalomszerkezeti hatás, illetve ezek a kapcsolatok a legtöbb esetben egymás mellett, közel azonos mértékben jelentkeznek. A kapcsolatok pozitív irányúnak tekinthetők, azaz a lakókörnyezet és az egyén magasabb státusza a konfliktusok kisebb mértékű előfordulását mutatja, kivételt ez alól csak az ország vezetői és a polgárok között fennálló feszültségek jelentenek, ahol az egyén magasabb társadalmi státusza növeli az ellentétek érzékelésének valószínűségét, és ezzel párhuzamosan az ilyen típusú konfliktusok súlyosságának megítélését is.

Munkahelyi konfliktusok és stressz

GOMBOS SZANDRA

1. BEVEZETÉS

A konfliktusok, azok kialakulása, kezelése és megoldása a mindennapi élet részévé vált, sajnos a legtöbb esetben negatív értelemben, és mintegy problémaként viszonyulunk hozzájuk. A konfliktusok azonban pozitív szerepet is betölthetnek egy-egy helyzetben, serkenthetik például a kreativitást, egy új megközelítést mutathatnak, pozitív változást eredményezhetnek egy új taktika vagy stratégia kidolgozása által, és adott esetben a keletkezett feszültség feloldásában is segíthetnek. Mivel a konfliktus függetlenül attól, hogy melyik tudományterület által alkotott és elfogadott terminust vesszük alapul, mindig valamilyen értékek vagy érdekek ütközését jelenti, amely a legtöbb esetben valakire negatívan hat. Mivel egy átlagember ideje nagy részét a családjával, barátaival és a munkatársaival tölti, a konfliktusok nagy része is ezekben a közegekben alakul ki, és szükségessé válhat a kezelésük. Svelta Erzsébet (2014) szerint a konfliktusok alapvetően nem pozitívak és nem negatívak, utóbbinak akkor érezzük, ha az adott szituációban nem megfelelő a kezelésük. Például nem minden munkahelyi konfliktussal kell foglalkozni, de akkor mindenképpen, ha az rombolja a munkahelyi légkört, a munka eredményességének rovására megy, nem megfelelő viselkedésmódokat eredményez a munkahelyen, és további és elhúzódó konfliktusokhoz vezethet a későbbiekben.

A munkahelyhez kapcsolódó, munkaügyi konfliktus nem más, mint „a munkaügyi kapcsolatok különböző, ellentétes érdekű vagy az érdekközösség által egymásra utalt szereplői között a munkaszervezetben, vagy a szervezeteik között felmerült, a munkaviszonnyal közvetlenül vagy közvetetten kapcsolatban lévő nyílt, manifesztált vagy rejtett ellentét. A munkaügyi konfliktust a munkaügyi kapcsolatok lényegi elemének tekinthetjük: létezése azt tükrözi, hogy a munkavállalók és a munkáltatók érdekei különbözőek. A munkaügyi konfliktusokat gyakran csak a leglátványosabb formáikkal, az ún. elsődleges, közvetlen vagy direkt akciókkal azonosítják, azonban vannak közvetettebb megjelenési formáik is, így a bojkott, politikai nyomásgyakorlás, a szabotázs, a fluktuáció, a hiányzás...” (Tóth 2003, 235) Ezért fontos ezekkel foglalkozni, és megfelelően kezel-

ni kell őket, hogy a munkamorált rombolva ne csökkentse a munkahelyi elégedettséget, és ezáltal a hatékonyságot is.

2. Munkahelyi konfliktusok és stresszorok jellemzői

Morton Deutsch (1977) szerint a konfliktusoknak számos oka lehet, de alapvetően megkülönböztethetünk konstruktív és destruktív konfliktusokat, míg az előbbi megoldása például egy munkahelyen segíti elérni a felek elégedettségét, és haladást eredményez, addig az utóbbi (az egyén és a csoport szintjén is) a teljesítmény csökkenéséhez, a teljesítmény romlásához vezethet. A konstruktív konfliktus ösztönzi az új ötletek születését, segít felismerni az irracionális helyzeteket, enyhíti a feszültséget, miközben szétválasztja az egyént és a problémát. Míg a destruktív konfliktus sokszor rombolja, szétzilálja a csoportokat, egyéni kapcsolatokat, hosszabb időre szóló ellentéteket generál, változásokat eredményez a viselkedésben, és (egyéni és csoport szinten is) védekező, blokkoló magatartást eredményezhet, ami pedig a munka hatékonyságát csökkenti mind hosszú, mind rövid távon. Így mindenképpen szükséges ezen helyzetek felismerése és azok megfelelő kezelése.

Walton és Dutton (1969) a munkahelyi konfliktusoknak hat forrását nevezte meg; az erőforrásokért folytatott verseny, a kölcsönös függőség a szervezeti egységek, pozíciók és feladatok között, a hatás- és feladatkörök tisztázatlansága, saját és munkatársak státuszának értékelése, kommunikációs akadályok és az egyének személyiségéből fakadó konfliktusok. Ezek többsége a szervezet megfelelő kialakításával elkerülhető, például a feladat- és hatáskörök, az alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyok egyértelmű és pontos meghatározásával, valamint olyan kommunikációs csatornák kialakításával, amelynek során a munkatársak időben hozzájuthatnak a helyes, nem torz információkhoz a szervezeten belül.

A konfliktusok felmerülhetnek az egyén szintjén, csoport és szervezeti szinten is. Nahavandi-Malekzadeh (1999) szerint a személy szintjén is megkülönböztetünk személyek közötti (interperszonális) és személyen belüli (intrapersonális) konfliktusokat. A személyen belüli konfliktusok felmerülésének az oka lehet, hogy egymással ellentétes értékeknek akar megfelelni a személy, egymásnak ellentmondó szerepeket kíván betölteni, vagy a saját maga által meghatározott célkitűzések ellentmondásosak. A személyek szintjén a személyek között is felmerülhetnek ellentétek, amelyek abból fakadhatnak, hogy a személyek különböző értékrenddel bírnak,

más céloknak kívánnak megfelelni, vagy máshogyan akarják azokat elérni. Bár ezek az ellentétek személyi szinten merülnek fel, mégis károsak lehetnek a szervezet működésére.

A csoport szintjén különbséget tehetünk csoporton belüli (intragroup) és csoportok közötti (intergroup) konfliktusok között. Az első eset általában az alkalmazott eljárásrend, a ható- és feladatkörök, illetve a kijelölt célok miatt alakulhat ki, és a csoportkohézióra általában káros hatással van, de a csoporton belül előfordulhat konstruktív ellentét, amely egy bizonyos határig segíti a csoport munkáját (*Nahavandi -Malekzadeh 1999*). A csoportok közötti konfliktusok általában azon alapulnak, hogy a csoportok pozitív vagy negatív előfeltételezésekkel vannak egymás iránt, amelyek általában különböző szervezeti kérdéseknek a következménye, mint például a szervezeti hierarchia vagy a források elosztása az egyes szervezeti egységek között. A vállalatok az ilyen jellegű konfliktusokat úgy próbálják minimalizálni, hogy olyan működési struktúrákat építenek be, amelyek segítik a csoportok közötti kommunikációt és megértést (*Hodson 2001*). Ezek a csoportok közötti konfliktusok is lehetnek horizontálisak és vertikálisak aszerint, hogy a szervezet azonos, vagy egymáshoz képest eltérő szintjein helyezkednek el ezek a csoportok.

Doherty és Guyler (2008) megkülönböztet mindennapi és formális munkahelyi konfliktusokat. Előbbi esetben hivatalos panasz beadására nem kerül sor, a konfliktus általában nem éri el azt a szintet, a vezető feladata, hogy megoldja a helyzetet a munkavállalók között. Amennyiben azonban a konfliktus tovább fokozódik, a hivatalos formai útnak megfelelően panasz benyújtására kerül sor, és így a konfliktus feloldásában a hivatalos utat kell követni.

Ha a munkahelyi stressz nagyobb, akkor a munkavállalók között is nagyobb eséllyel alakulnak ki konfliktusok, kevésbé érzik magukat jól munkahelyükön, kevésbé lesznek elégedettek. A munkahelyi stresszorok egy csoportja a feladatokhoz kötődik. Gyakran a stressz forrása lehet, ha a munkavállaló minőségileg vagy mennyiségileg alul vagy túl van terhelve, ha nem megfelelőek a munkafeltételek, például nem állnak rendelkezésre megfelelő eszközök, ha a munkafeladatok értékelési kritériumai, eszközei változnak, de ugyanígy stresszorrá válhat az is, ha a feladat elvégzéséhez folyamatos tanulás szükséges (*Cooper - Davidson 1987; Cooper - Marshall 1978*). A stresszorok másik nagy csoportja a munkakörülményekhez köthető, amelyek közül a leggyakoribbak a különböző zajhatások. A munka hatékonyságára általában negatív hatással van, de nem csak az

egészségre káros szintű zajok, de akár kellemesnek tűnő rádiós háttérzene is negatívan hathat a munkavégzésre (Klein 2000).

A szervezetben betöltött szerephez is kapcsolódnak stresszorok egyéni, csoport és szervezeti szinten is. Egyéni szinten előfordulhat szerep-kétértelműség, amikor egy dolgozó számára nem egyértelmű, hogy mi is a feladata, milyen felelősség- és hatáskörrel bír. Szintén idetartozik a szerepkonfliktus, amikor a dolgozóval szemben támasztott követelmények egymásnak ellentmondóak, vagy ha túl kevés, illetve túl nagy felelősséggel bír másokkal szemben. Elégedetlenséget, stresszt okozhat az is, ha az egyén karrierfejlődése nem megfelelő. Ha az egyén nem kapja meg, vagy nem is lát esélyt az általa megfelelőnek vélt előléptetésre, vagy ha nem tud az általa elvárt ütemben előrehaladni a ranglétrán (Cooper – Davidson 1987; Cooper – Marshall 1978).

Csoport szinten gondot okozhat a munkatársak összetartásának a hiánya, ha nincsenek támogató kapcsolatok a munkahelyen, vagy extrém esetben, ha munkahelyi pszichoterror alakul ki. (Kaucsek – Simon 1997) A stressz és a konfliktusok másik forrása lehet még a nem megfelelő főnökbemosztott viszony, főleg amikor a felettes visszaél hatalmával. Szervezeti szinten stresszort jelenthet még a rossz munkahelyi légkör, a beosztottak számára nem elfogadható vezetési stílus, illetve ha nem egyértelműek a munkavállalók számára a különböző ellenőrzési és értékelési rendszerek. Mindemellett a túl alacsony fizetés, az állás bizonytalansága tovább növelheti a stresszt, és konfliktusos helyzetekhez vezethet (Cooper – Davidson 1987; Cooper – Marshall 1978).

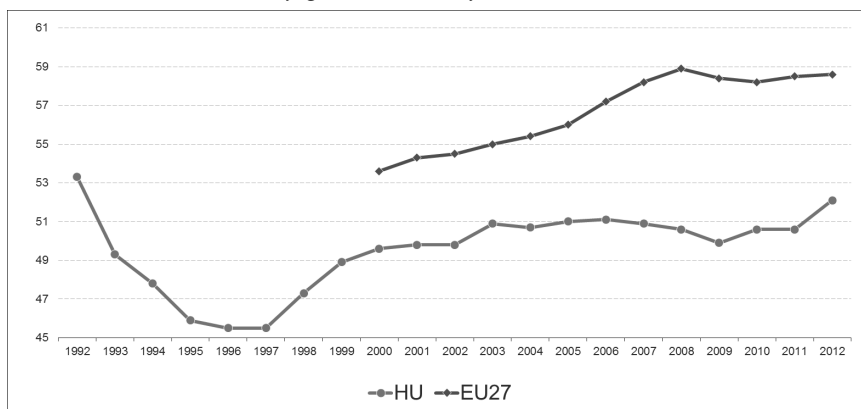
Természetesen vannak olyan stresszorok, amelyek nem közvetlenül a munkahelyhez, szervezethez köthetők. Ilyen például, ha a munkavállalónak családi vagy anyagi problémái vannak, ha személyes meggyőződése nem egyezik a vállalat által képviselt értékekkel, elvekkkel. Ezeket túl beszélünk még lakókörnyezeti, területi identitáshoz kapcsolódó konfliktusokról is. (Bugovics, 2007., 2014.) De ugyanígy stresszt válthat ki, ha a munkavállalónak túl sokat kell utaznia a munkahelyére, ha gyakran költözik, vagy város és falu között ingázik. Külön ki kell emelni a család és a munkahelyi szerepek összeegyeztethetőségének nehézségeit, amelyek a családos nők esetében különösen nagy jelentősége van.

3. Munka és család közötti konfliktus

A munka és család közötti választás, konfliktus kapcsán a nők többször is a figyelem középpontjába kerültek, számos hazai és nemzetközi kutatás foglalkozott a témával. Magyarországon Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit több évtizeden keresztül vizsgálta a magyar dolgozó nőket a családmunka viszony tekintetében.

Manapság a dolgozó nők foglalkoztatási rátája elmarad ugyan az európai uniós átlagtól, de a különbség bizonyos részmutatók esetében egész alacsony. A nők foglalkoztatása magasnak mondható, és az elmúlt években folyamatosan emelkedett, bár az EU-átlagtól való eltérés is nőtt (1. ábra). A nők részmunkaidős foglalkoztatását tekintve azonban jelentősen el voltunk és vagyunk maradva az uniós átlagtól, és ez a mutatószám az elmúlt években sem javult.

1. ábra: 15–64 éves nők éves foglalkoztatási rátája 1992–2012

Forrás: Szalai 2014

A női foglalkoztatás arányának változását azonban nagyon különböző gazdasági, politikai és társadalmi folyamatok befolyásolták, mint például Nyugat-Európában. Magyarországon, ahogy a többi szocialista országban is, az 50-es években „a dolgozó nő” örvendett megbecsülésnek, míg a kizárólag háziasszonyi és anyai feladatokat ellátó nők kevésbé. Nagyrészt ennek köszönhetően a foglalkoztatottak aránya a 80-as évekig nőtt, néhány korcsoportban elérte akár a 90 százalékot is, ám ezután csökkenés következett be. Ugyanekkor nyugaton a női foglalkoztatás folyamatos bővülése volt megfigyelhető (Pongrácz 2001).

Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit kutatásai a 70-es évektől vizsgálták a nők munkához és családhoz való viszonyát. Bár a kutatás kerete az elmúlt évtizedekben változott, a családhoz és munkához való viszony változását könnyen nyomon lehet követni. Az első (1974-ben készült) felmérés szerint a válaszadók kétharmada a hagyományos családmodellre talált leginkább elfogadhatónak, pedig ekkoriban a nők foglalkoztatottsága igen magas volt (Pongrácz – Molnár 1976). Később, 1978-ban, amikor dolgozó kisgyermekes anyákat kérdeztek meg, szintén a hagyományos családi szerepmegosztást preferálták leginkább, de itt már előkerült a részmunkaidős foglalkoztatás mint elfogadott, esetleg követendő példa. (Pongrácz – Molnár 1980) A következő adatfelvétel során, 1991-ben egy nemzetközi összehasonlítás során már a férfiak és nők véleményét is megkérdezték, és sokkal több területre kiterjedően. A magyar válaszadók esetében még mindig a konzervatívabb hozzáállás volt érzékelhető, amely szerint a család a legfontosabb egy nő életében, és az anyagi okok, illetve a „csak anyai vagy háziasszonyi” szerepkörben dolgozók lebecsülése játszott közre abban, hogy munkát vállaltak. Erre a hozzáállásra vezethető vissza az is, hogy a magyar nők életében miért nem okozott mélyebb konfliktust a munkahelyi és családi feladatok összeegyeztethetősége. Hiszen a magyar nők többsége nem vágyott karrierre, a családot és a gyerekevelést tekintette fő feladatának (Pongrácz – Molnár 1993). A 2000-ben megismételt országos reprezentatív vizsgálat sem hozott azonban jellemzően más eredményeket. A nők családcentrikussága szinte semmit nem változott az előző évtizedekhez képest, az anyagi kényszer nőtt, valamint a részmunkaidős foglalkoztatásra is egyre nagyobb lett az igény. Ugyanakkor a háziasszonyok megítélése javult az előző évtizedekhez képest (Pongrácz – Molnár – Dobossy 2000).

A közvélemény szerint manapság a nők azért feszültebbek és stresszebbek a férfiaknál, mert az otthoni teendők mellett nagy többségük munkát is vállal, és a kettős szerepnek és elvárásoknak nehezebben felelnek meg. Több kutatás is azt bizonyítja, hogy a háztartásbeli nők sokkal stresszebbek és feszültebbek, mint dolgozó társaik. Claes és társai (1995) azt találták, hogy az Amerikai Egyesült Államokban élő háztartásbeli nők 25 százaléka, míg a dolgozóknak csak 9 százaléka elégedetlen a munkájával. Baruch és társai (1987) is hasonló eredményre jutottak, miszerint az otthoni és a munkahelyi feladatok közül az előbbiek okoznak nagyobb stresszt, mivel kevésbé strukturáltak, kevésbé tudják kontrollálni őket, valamint a nők többsége felelősnek érzi magát a családja jóllétéért, de arra nem bír elég befolyással. (Juhász 2002)

A munkahelyi és nem munkahelyi stressz azonban nem független egymástól; az otthoni problémák felerősíthetik a munkahelyi konfliktusokat és ez fordítva is igaz. (Klitzman *et al.* 1990) Ugyanakkor a (nem otthoni) munka egy puffer szerepet is betölthet, és enyhítheti a munkahelyen kívülről magunkkal hozott problémákat és stresszt. (Baruch *et al.* 1987) A nők szerepkonfliktusba sem kerülnek családjuk miatt, hiszen a családjuk körében és a munkahelyükön más és más szerepet szeretnének betölteni, más céljaik vannak. Tény azonban, hogy a háromnál több gyereket nevelő nők stresszesebbek kevesebb gyermeket nevelő társaiknál, és azok a nők is kevésbé feszültek, akiknek szellemi munkát végez a férjük (Arnold *et al.* 1995)

4. Munkahelyi stressz Magyarországon

2013-ban az Ipsos MORI által az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség (EU-OSHA) nevében készítették el a 3. páneurópai közvélemény-kutatást, amelyben a munkavállalókat arról kérdezték, hogyan érzékelik a stresszt munkahelyükön. 31 európai ország 18 éves kor feletti lakosait kérdezték meg, összesen 16 622 interjút készítettek személyes és telefonos módszerrel. Eszerint az európai munkavállalók körülbelül fele (51 százalék) érzi úgy, hogy munkahelyén jellemző a munkával kapcsolatos stressz, míg 16 százalék szerint „nagyon általános”. A női munkavállalók a férfiaknál nagyobb valószínűséggel állítják, hogy a munkával kapcsolatos stressz általános a munkahelyükön (54 százalék a 49 százalékhöz képest); az életkort tekintve a 18 és 54 év közötti dolgozók 53 százaléka gondolja úgy, hogy a stressz a munka velejárója, az 55 éven felüli korosztályra ez kevésbé jellemző. (HR Portal 2013)

Ugyanezen kutatás szerint Magyarországon, az európai eredményekkel megegyezően, a munkával kapcsolatos stressz leggyakoribb oka a megkérdezettek szerint a foglalkoztatási helyzet bizonytalansága és a munkahelyek átszervezése (Magyarország 56 százalék, Európa 72 százalék) (2. ábra). Kiváltó okként jellemzően gyakrabban jelölték meg ezt az okot azokban az országokban, ahol az államadósság mértéke magasabb volt. Ezt a munkaórák száma és a munkaterhelés (Magyarország 48%, Európa 66%) követi. Magyarországon a munkahelyi stresszt (átszervezés és bizonytalanság miatt) leginkább a 35-54 éves korosztály érzékeli, amelynek oka lehet, hogy ebben a korban már bizonytalanabbnak látják, hogy a munkaerőpiacon újra megtalálják a helyüket.

2. ábra: A munkahelyi stressz leggyakoribb okai Magyarországon

Forrás: EU-OSHA 2015

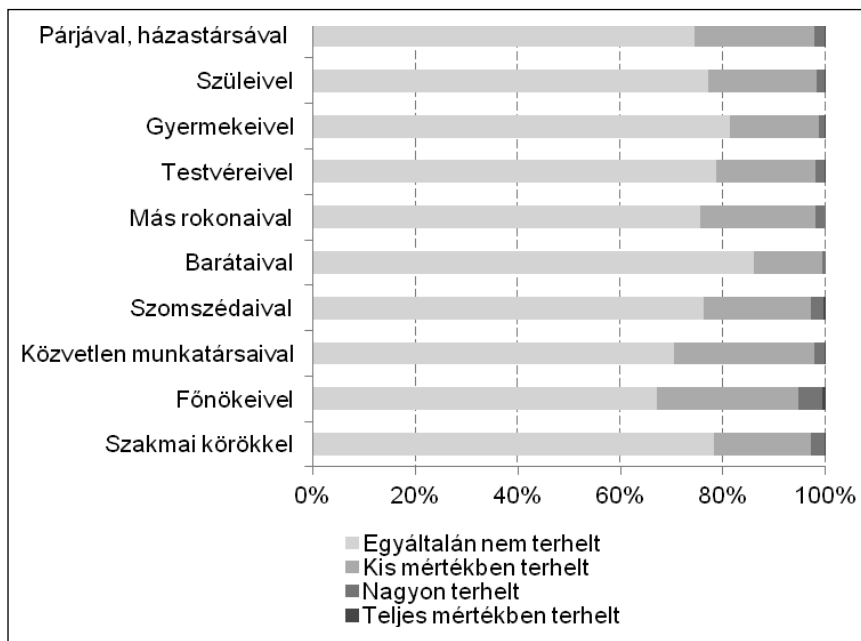
A kollégák vagy felettesek támogatásának hiánya a magyar válaszadók között (és az európai átlagot tekintve is) a harmadik helyen áll. Magyarországon ez a stresszkiváltó ok inkább a nőkre és a 250 főnél többet foglalkoztató intézményekre jellemző. Szinte azonos arányban választották stresszokozóként a nem megfelelően tisztázott szerep- és hatásköröket, és elfogadhatatlan magatartásnak a válaszadók 35 százaléka van kitéve. Legkevésbé a saját munkamódszerek alkalmazásának korlátozott lehetősége okoz stresszt, amelynek oka lehet, hogy hagyják a munkavállalókat kiteljesedni, vagy ami szerintem valószínűbb, hogy az erre való igény alacsonyabb, például nyugat-európai munkavállalókhöz hasonlítva. (EU-OSHA 2015)

5. Vizsgált eredmények

Jelen kutatás keretében 1018-1200 főt kérdeztünk meg a munkahelyével kapcsolatosan. A megkérdezés során rákérdeztünk a munkatársaival való viszonyára, a munkahelyi elégedettség egyes aspektusaira, illetve hogy a család-munka kettőség milyen mértékben okoz konfliktust az életükben.

A munkahelyi konfliktusok egyik fő oka a személyes ellentétek, nézetkülönbségek. A kutatás keretében közvetlenül rákérdeztünk, hogy a mindennapi életük során kik azok a közvetlen környezetükben, akikkel leginkább konfliktusokkal, feszültséggel terhelt a kapcsolatuk, kikkel fordulnak elő leginkább veszekedések, viták, félreértések (3. ábra).

3. ábra: Mennyire érzi konfliktusokkal, feszültségekkel terheltnek az alábbi társas kapcsolatát általánosságban?

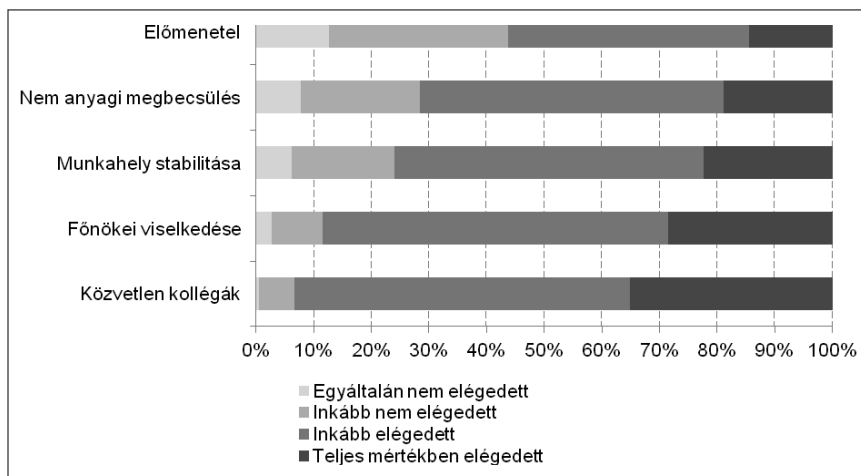

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

A leginkább konfliktusmentes és kiegyensúlyozott kapcsolat a barátokkal alakult ki, ezt követi második helyen a szakmai körökkel való viszony. A második esetben azonban az lehet az ok, hogy ez a fajta kapcsolat sokkal kevésbé szoros és napi szintű, ezért a konfliktusok kialakulására is kisebb az esély. A legnagyobb mértékben a főnökkel és a közvetlen munkatársakkal való viszony feszültségekkel és konfliktusokkal terhelt. A várttal megegyezően a közvetlen munkatársakkal kevésbé, mint a felelősökkel, de ez a jellemző magyar főnök-beosztott viszony esetén nem meglepő. Azonban ezek a kapcsolatok sem igazán mondhatók feszültséggel és konfliktusokkal telinek, hiszen a megkérdezettek 95 százaléka szerint egyáltalán nem vagy csak kis mértékben konfliktusokkal terhelt.

A következőkben a munkahelyi elégedettség bizonyos elemeit vizsgáltuk, amelyből kettő kapcsolódik az önmegvalósításhoz, a megbecsülés érzéséhez, kettő a személyes kapcsolatokhoz és egy a munkahelyi biztonságához (4. ábra).

4. ábra: Mennyire elégedett jelenlegi munkahelyén az alábbiakkal?

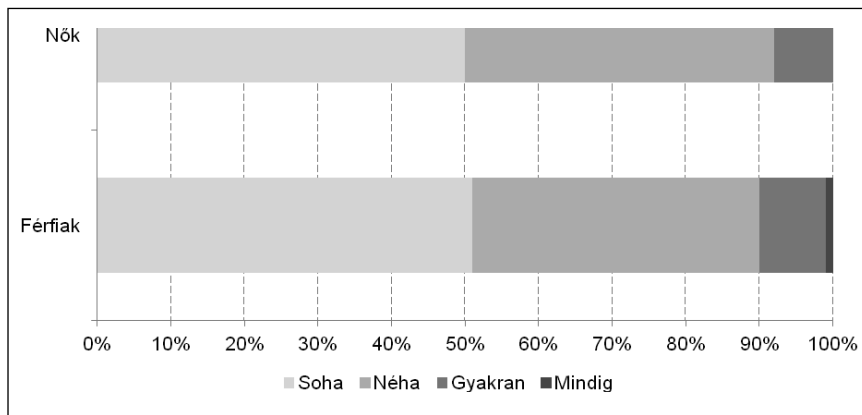

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

Alapvetően a válaszadókra a munkahelyükkel kapcsolatos elégedettség jellemző, hiszen az előmeneteli lehetőségekkel (amely a legalacsonyabb pontszámot kapta) is több mint 50 százalék elégedett. Az előmeneteli lehetőségek után a munkájuk nem anyagi megbecsülésével és értékelésével voltak a legkevésbé elégedettek, hiszen a megkérdezettek közel 30 százaléka elégedetlen munkája értékelésével és az egyéb nem anyagi motivációs eszközökkel. Jellemző azonban, hogy a fiatalabb, 18–35 éves, felsőfokú végzettséggel rendelkezők inkább elégedettek az előmeneteli lehetőségekkel, mint az idősebb korosztályba tartozók és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A munkahely stabilitásával a válaszadók 76%-a volt elégedett, ami érdekes, tekintve, hogy a már korábban említett nemzetközi kutatás szerint Magyarországon a munkahelyi stressz és az ebből adódó konfliktusok leggyakoribb kiváltó okai az alkalmazás bizonytalansága, a munkahelyi átszervezések voltak, ami a felmérés szerint a munkavállalók 56 százalékánál merül fel problémaként. Jelen kutatás során az európai trendekkel éppen ellenkezőleg a fiatalabb, 18–39 éves válaszadók elégedettebbek a munkahelyi biztonsággal, és az idősebbek kevésbé. Míg a nyugat-európai fiatalok bizonytalannak érzik a pályakezdés első éveit, és ezért kevésbé érzik biztosnak munkahelyüket, addig az idősebb magyar munkavállalók inkább tartanak munkahelyük elvesztésétől, és félnek az idősebb kori munkakeresés sikertelenségétől. A személyhez köthető problémák kevésbé jellemzőek, mind a főnökök, mind a közvetlen kollégák

viselkedésével elégedettek voltak a megkérdezettek, a kollégák viselkedésével talán egy kicsit jobban. Ez mindenképpen pozitív eredmény, hiszen a szervezetben belül felmerülő konfliktusok nagy része a személyek közti ellentétekből és egyet nem értésből fakad. A magyar munkakultúrát ismerve azonban nem meglepő, hogy a közvetlen kollégákkal jobb viszonyt alakítanak ki általában a munkavállalók, mint a főnökeikkel. Az elégedettség szintje és a nemek között nincs szignifikáns kapcsolat, tehát a nők nem elégedettebbek a férfiaknál, és fordítva sem. A kor és az iskolai végzettség azonban befolyásolja az elégedettséget. A fiatalabb korosztály és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jellemzően elégedettebbek. Érdekes azonban, hogy az alap- és középfokú végzettséggel rendelkezők elégedettségi szintje között nincs jelentős különbség.

5. ábra: Milyen gyakran fordul elő, hogy munkahelyi feladatai akadályozzák családi életében?

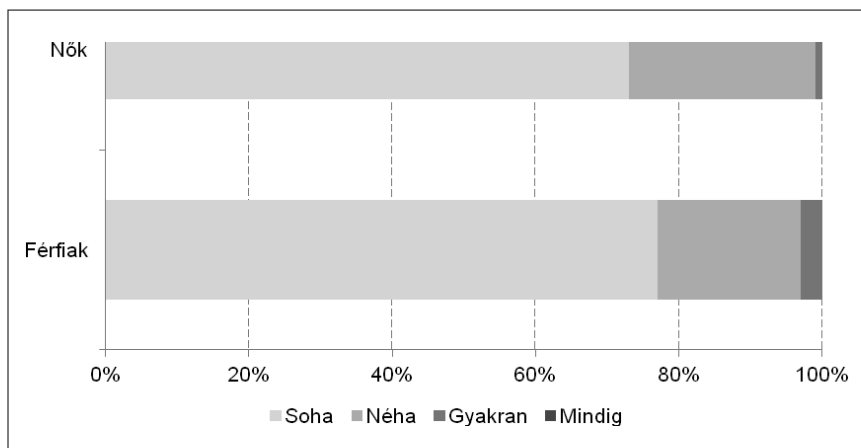

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, sajtó szerkesztés

A személyes konfliktusok mellett a szakirodalomban sokszor vizsgált téma, hogy a munkát és a családot hogyan lehet összeegyeztetni, különösen a nők esetében milyen konfliktusokat eredményez. A felmérés során a válaszokat egy négyfokú skálán kellett megjelölni aszerint, hogy milyen gyakran akadályozzák a munkahelyi/családi feladatok a másik területen felmerülő feladatok ellátását. A munka mint akadályozó tényező a családi élet esetében az átlagos érték 1,6 lett (1=soha, 4=mindig), ami azt jelenti, hogy a munka jellemzően nem zavarja a munkahelyi feladatok ellátását (5. ábra). Fordított esetben, a család mint akadályozó tényező esetén ez az átlagérték még alacsonyabb lett, 1,28 százalék, tehát a család még kismértékben sem zavarja a munkahelyi feladatok ellátását (6. ábra).

A válaszadók 90 százalékát soha vagy csak néha akadályozza munkája a család ellátásában. Tehát a munkahelyi feladataikat nem úgy érzékelik, mint családi életük nehezítőjét.

6. ábra: Milyen gyakran fordul elő, hogy családi élete akadályozza munkahelyi feladatai ellátását?

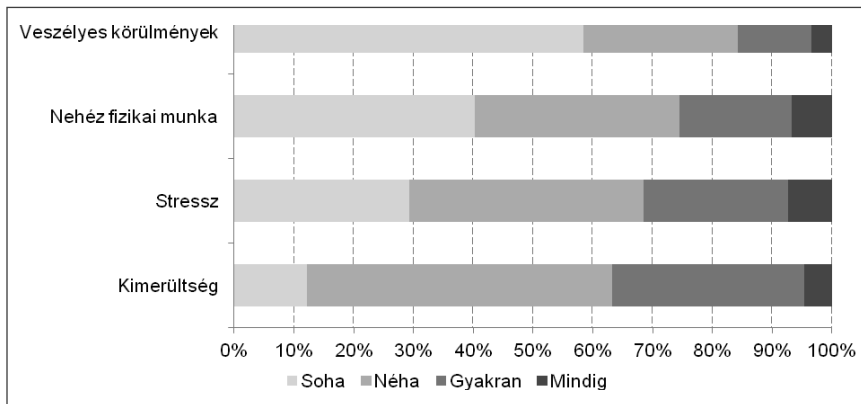
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

Az alábbi ábrán látható, hogy a család még kevésbé jelent hátráltató tényezőt a munka szempontjából. Hiszen a válaszadók közel 80 százalékát soha nem zavarja a családja a munkahelyi feladatok ellátásában. Ezekben az eredményekben is érezhető az a családcentrikusság, ami a magyar lakosságra jellemző, hiszen a nők közül szinte senkit nem zavar a családja, és a férfiakat is csak elenyésző mértékben.

Érdekes, hogy a család–munka viszonyának értékelésében nincs szignifikáns különbség a férfiak és nők válaszai között, a családi állapot és az iskolai végzettség tekintetében sem. Ez is összhangban van a korábbi kutatásokkal, hiszen Pongrácz és Molnár (2001) kutatásai során is kiderült, hogy az egyedülálló, gyermektelen, fiatal nők a családossal szinte teljesen megegyező mértékben a családot tartják a legfontosabbnak.

Szintén nem jellemző a válaszadókra, hogy veszélyes körülmények között dolgoznának vagy nehéz fizikai munkát kellene végezniük (7. ábra). Körülbelül 80 százalékuk esetében ez soha nem, vagy csak néha fordul elő. Így kevésbé jellemző, hogy ez konfliktus forrása lenne, vagy elégedetlenséget okozna.

7. ábra: Milyen gyakran jellemzik munkáját az alábbi tényezők?

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

A stressz és a kimerültség azonban a válaszadók közel 40 százaléka esetében gyakran vagy mindig fennáll. A kutatásban ennek okaira a munka és munkahely kapcsán nem kérdeztünk rá, de ez az arány elég magas, így erősen befolyásolja a mindennapi életet. A stressz és a kimerültség tekintetében a nők és férfiak között nincs szignifikáns különbség, mindkét nem életét egyformán nehezíti a munkával járó stressz és kimerültség. Az egyes korcsoportok között sincsen jelentős különbség, az 50–59 éves korosztály az, amelyik lelkileg megterheltebb és kimerültebb a többi korosztálynál. Az iskolai végzettség esetén pedig a 8 általánosnál kevesebbel rendelkezők kevésbé kimerültek és kevésbé érzik stresszesnek a munkájukat, amelynek az lehet az oka, hogy kevesebb felelősség nehezedik rájuk.

6. Összefoglalás

A munkahelyi konfliktusoknak számos oka lehet, létrejöhet egyéni, csoport és szervezeti szinten is, a konfliktusokat kiváltó és fokozó munkahelyi stresszorokat pedig okozhatják a munkakörülmények, feladatok, személyek, és más egyéb külső körülmények. Magyarország munkakultúrájából fakadóan a főnök-beosztott viszony is konfliktusokkal terhelt, amelyek főleg egyéni okokra/ellentétekre vezethetők vissza.

A kutatás során kiderült, hogy a válaszadók a szűkebb és tágabb családdal, barátokkal, ismerősökkel, szomszédokkal, főnökökkel, közvetlen munkatársakkal fennálló viszonyaikat tekintve leginkább a két utóbbi

esetben érzik a kapcsolatot feszültséggel és konfliktusokkal terheltnek, de a többi kapcsolatot tekintve ennek mértéke nem kiemelkedően magas.

Jellemzően elégedettek a kollégákkal és főnökükkel való viszonytal, de a korábbi kutatási eredményeknek megfelelően a közvetlen munkatársakkal való viszony jobb, mint a felettesükkel. Az előmeneteli lehetőségekkel és a munkájuk megbecsülésével azonban már kevésbé voltak elégedettek.

A felmérésből kiderült, hogy a válaszadók szerint a munka és a család nem zárja ki egymást, a jó munkavégzésben nem jelent akadályt a család, és fordítva sem. Jóllehet, ha a két tényező közül meg kellene nevezni egyet, akkor inkább a munkahelyi feladatok akadályozzák a családi életben felmerült feladatok ellátását, mint fordítva. Ez azért is érdekes, mert a nők esetében a munkavcsalád területeken való helytállás kérdése többször a figyelem középpontjába kerül, holott korábbi kutatások is bizonyították, hogy a dolgozó nők kiegyensúlyozottabbak és kevésbé stresszesek nem dolgozó társaiknál. A válaszadók esetében is inkább az általános kimerültség és a munkahelyi stressz merült fel problémaként, mintsem a szakmai és a magánélet összeegyeztethetlensége. Összességében elmondható, hogy munkahelyi konfliktusok bár vannak, nem jelentős mértékűek, sokkal nagyobb konfliktusok forrása a munkanélküliség, mint a munkahelyi környezet és a munkatársak egy már meglévő munkahely esetén.

A magánéleti és társas-kapcsolati problémák, és az ezekből fakadó konfliktusok néhány jellemzője

CSIZMADIA ZOLTÁN

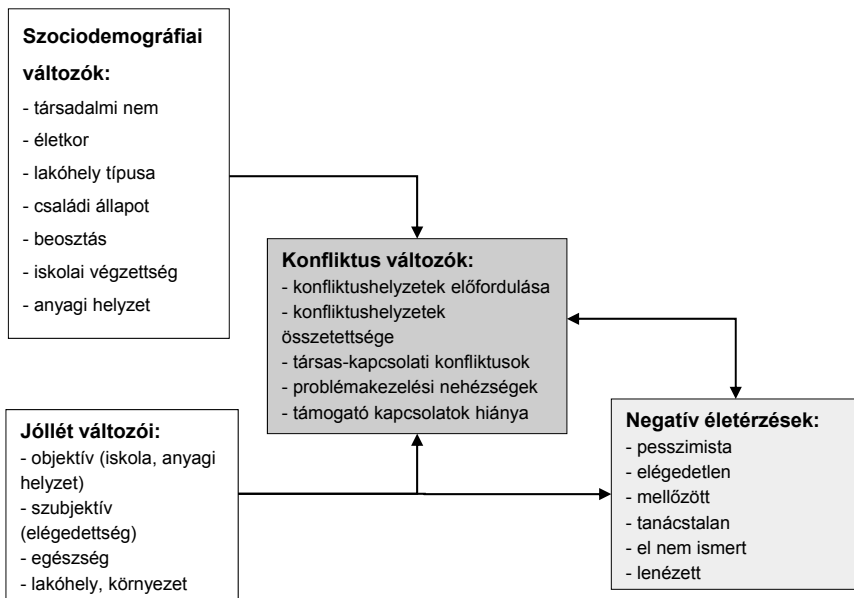
1. Bevezetés

A tanulmány célja a mindennapi életünkben megjelenő személyes-magánéleti, illetve a privát szféránkban jelentkező interperszonális társas-kapcsolati alapú problémák és az ezekből fakadó társadalmi konfliktusok néhány alapvető jellemzőjének bemutatása egy országos, reprezentatív kérdőíves felmérésen (N = 2031 fő) keresztül. A vizsgálat fogalmi-elméleti keretrendszerét, a társadalmi problémák és konfliktusok értelmezését korábban részletesen kifejtettük. A kutatási program egészét meghatározó ötdimenziós, átfogó konfliktusmodell egyik komponensének (magánéleti és társas-kapcsolati problémák) részletes empirikus elemzésére teszünk most kísérletet.

Első lépésben a rövid fogalmi és szakirodalmi áttekintés után bemutatjuk a magánéleti és kapcsolati alapú problémák kérdőíves módszerrel történő mérésének általunk alkalmazott módszerét, a vizsgálat során használt kérdéseket és az ezekből képzett konfliktus-indikátorokat. Ezután áttekintjük a lakosság mindennapi életének probléma- és konfliktusterheltségét, az egyes formák előfordulását és összekapcsolódását, egymásra épülését. Arra is válaszokat keresünk, hogy melyik társadalmi csoportoknál és milyen társadalmi jellemzők mentén figyelhető meg nagyobb valószínűséggel az ilyen jellegű helyzetek előfordulása? Milyen karakterisztikája van a társadalmi problémákkal és konfliktusokkal terhelt csoportoknak? Végezetül az általunk kidolgozott jóllétet mérő aggregált indikátorokat használva megnézzük a két jelenség összefüggéseit. A mindennapi életünk személyes, magánéleti, illetve társas-kapcsolati problémái és konfliktusai menyire szoros kapcsolatban állnak az objektív és szubjektív jóllét mutatóival? Lényegét tekintve ahhoz a kérdéskörhöz szeretnénk adalékokat szolgáltatni, amely az egész kutatási program alapját képezi: nevezetesen, hogy a különböző konfliktustípusok milyen mértékben és milyen irányba befolyásolják a jóllétet.

A vizsgálat egyes dimenzióit (tényezők), azok empirikusan mért alkotóelemeit (változók), illetve a köztük fennálló lehetséges összefüggési irányokat összefoglaló 1. ábra úgy is felfogható, mint a tanulmány tartalomtérképe. Az elemzés középpontjában természetesen az egyes konfliktusváltozók minél alaposabb leírása, bemutatása áll, illetve azoknak a negatív életérzéseknek a beazonosítása, amelyek egyszerre okai és következményei a mindennapok szintjén megélt problémahelyzeteknek. A lehetséges magyarázó tényezők arra szolgálnak, hogy minél precízebb jellemzést tudjunk adni azokról a társadalmi csoportokról, amelyeknél az átlagosnál fokozottabban jelennek meg a magánéleti, személyes alapú problémák és konfliktusok. A nyilak itt világosan jelzik, hogy eme faktorok hatását, szerepét szeretnénk tisztázni a következő oldalakon.

1. ábra: A vizsgálat elemei és összefüggései

Forrás: saját összeállítás

A lehetséges determináló tényezőket két csoportra osztottuk a társadalmi jóllét alaposabb vizsgálata okán, így a hagyományos szociodemográfiai elemek mellett a jóllét négy dimenzióját is be tudjuk emelni az összefüggések feltárásakor. Talán az ábra azt is egyértelműen jelzi, hogy a konfliktusok, problémahelyzetek alakulását mennyire sok tényező for-

málja, jelen esetben mindhárom mező (tényezőcsoport) felől is értelmezhetőek a potenciális hatótényezők.

A vizsgálatok során három alapfogalommal dolgozunk. A társadalmi konfliktus fogalmával kapcsolatban követve az elméleti bevezető fejezetben kifejtett gondolatokat, abból indulunk ki, hogy legáltalánosabb szinten akkor beszélhetünk konfliktusról, ha két vagy több társadalmi cselekvő (személy, csoport, intézmény stb.) érdekei összeegyeztethetetlenek egymással, és ebből fakadóan bizonyos fokú feszültség jelenik meg a kapcsolatukban (Crouch 2001). A társadalmi probléma fogalma a legátfogóbb formában talán úgy határozható meg, hogy egy olyan társadalmilag megkonstruált, objektív tényekre és szubjektív érzetekre épülő egyéni és közösségi mérlegelésen áteső állapot, amely veszélyezteti, aláássa egy társadalom néhány, több vagy akár az összes tagjának a jóllétét, elvárt vagy célul tűzött életminőségét konkrét, közvetlen károk, hátrányok megjelenése, vagy az esélyek, lehetőségek, választások beszűkülése formájában (Macionis 2012). A társadalmi fejlődés, az életminőség és jóllét mérésének kérdése az elmúlt néhány évben újra „forró témává” vált a szakmában (Harcsa 2011; Kopp – Martos 2011; Nagy 2014). A jóllét fogalmával kapcsolatban a Stiglitz-jelentés (Stiglitz – Sen – Fitoussi 2010) multidimenzionális megközelítését követjük, amely arra épül, hogy a háztartások életminőségét egyszerre legalább nyolc dimenzióban érdemes vizsgálni (anyagi életszínvonal, egészség, oktatás, egyéni tevékenységek, politikai képviselés, kapcsolatok, környezet, bizonytalansági tényezők) úgy, hogy a jóllét objektív elemei (pl. jövedelem, képzettség) mellett a szubjektív aspektusait (pl. boldogság, elégedettség, negatív életérzések hiánya) is figyelembe vesszük. Jelen kutatás keretei között négy dimenzióban mérjük a jóllétet: objektív jóllét, szubjektív jóllét, egészségi állapot, lakóhelyi környezet.

Nem célunk a teljes körű, átfogó szakirodalmi áttekintés, de annyit mindenképpen érdemes érzékeltetni, hogy a magánéleti és társas konfliktusok, problémák hazai kutatási folyamatában az empirikus vizsgálatokra is építő tudományos munkák száma meglepően alacsony és néhány súlyponti téma köré csoportosul. A társadalmi konfliktusok szakirodalmában elsődlegesen politikai, szociális és etnikai, nemzetiségi, vallási, környezeti aspektusokkal találkozhatunk. A magánélet, a mindennapi kihívások, a kapcsolatok szempontjából négy nagyobb kutatási irányzat különíthető el. A családon belüli konfliktusok esetében néhány korábbi munka tekinthető ma is a kiindulópontnak (Cseh-Szombathy 1985; Lengyel 1990; Csepregi 1994) a házastársi, párkapcsolati és tágabban értelmezett interperszonális konfliktusformák jellemzéséhez. A frissebb szakirodalom

a párkapcsolatokban megjelenő instabilitással (Pilinszki 2013) és az intergenerációs konfliktusokkal (Janky 2005) foglalkozik. Az elmúlt néhány évben megnőtt a száma azoknak a tanulmányoknak, amelyek a munka és a magánélet egyensúlyának, összeegyeztetésének, konfliktusának a kérdését tekintik át (Barakonyi 2007; Koltai 2010; Makra – Farkas – Orosz 2012; Nagy 2014; Szalma 2014). A harmadik kutatási irány a nagyvárosi léttel összefüggő társadalmi problémákra és konfliktusokra fókuszál a versenyképesség tágabb összefüggésrendszerében, figyelembe véve a területi-térégi alapú együttélésből fakadó kihívásokat (Csizmadia – Molnár – Váradi 2007; Szirmai – Váradi 2009; Szirmai 2009). Végezetül saját konfliktusértelmezésünk és jóllét-meghatározásunk következtében a lakosság életminőségével (Kopp – Kovács 2006) és lelkiállapotával (Kopp 2008; Susánszky – Szántó 2013) kapcsolatos vizsgálatok jelentik a kiindulópontot, mivel az elégedettség, a boldogság, illetve a negatív életérzések a jóllét szubjektív dimenziójaként és a magánéleti konfliktusok ok-okozati alapú meghatározó tényezőjeként fontos szerepet kapnak munkánkban is.

2. Módszertani kérdések – a magánéleti problémák/konfliktusok kérdőíves módszerrel történő mérésének lehetőségei

Az első problémajelző indikátor nem a saját háztartásra vagy személyes élethelyzetre vonatkozóan ragadja meg a kérdéskör lényegi aspektusait, hanem úgy általában a magyar társadalom szintjén. A kérdés arról szólt, hogy mely területeken látják a mintába került személyek a *legsúlyosabb problémákat* ma Magyarországon, és összesen 14 lehetséges probléma¹ közül kellett a két legfontosabbat kiválasztaniuk. Általánosított formában a konfliktusok mögötti hatótényezők körének és súlyának meghatározása kezdődik el ezen a ponton.

Konkrét helyzettől vagy eseménytől függetlenül, úgy általában (úgy összességében) mértük a *negatív életérzéseket*, attitűdöket is. Bizonyos állí-

¹ A választható problémák listája a következő volt: 1. alacsony gyerekszám; 2. a demokrácia állapota; 3. az emberek egészségi állapota; 4. a mindennapi megélhetés; 5. lakáshelyzet; 6. környezetszennyezés; 7. az erkölcs telenség; 8. alkoholizmus; 9. kábítószer-fogyasztás; 10. az oktatás hiányosságai; 11. öngyilkosságok száma; 12. az idősebbek és fiatalabbak közti elletét; 13. az etnikai problémák jelenléte; 14. közbiztonság.

tásokra kellett reagálni ötfokozatú pontrendszer segítségével.² Hat állítást fogalmaztunk meg, amelyek közül kettő pozitív, míg a másik négy inkább negatív irányú attitűdök jelenlétét mérte.³ A „teljes mértékben egyetért”, illetve az „inkább egyetért/egyet nem ért” válaszkategóriák összevonásával *hat negatív életérzésre utaló állapotjelző dummy változót* alakítottunk ki: 1. pesszimista (20,1%, válaszhiány: 0,4%); 2. elégedetlen (24,4%, válaszhiány: 0,1%); 3. mellőzött (16,6%, válaszhiány: 0,7%); 4. tanácstalan (22,2%, válaszhiány: 0,2%); 5. el nem ismert/nem értékelt (20,8%, válaszhiány: 2,8%); 6. lenézett (11,7%, válaszhiány: 3,3%). Az elemzés során részletesen megvizsgáljuk az egyes állapotok mögötti háttértényezőket, illetve az egyes negatív életérzések összekapcsolódásának a gyakoriságát is.

Két *specifikus konfliktuskérdés* tekinthető a vizsgálat központi részének. Ezek minden esetben a saját élethelyzetre, vagy tágabb összefüggésben az egyén szűkebb környezetére (család, munkahely, társas kapcsolathálózatok stb.) vonatkoztatva mérték fel a lehetséges problémákat és konfliktushelyzeteket. A két terület a következő: 1) különböző típusú magánéleti problémák előfordulásának valószínűsége és gyakorisága az elmúlt egy évben; 2) bizonyos, a megkérdezettek életében előforduló interperszonális kapcsolattípusok konfliktusokkal való terheltségének intenzitása.

A *magánéleti konfliktusokat és problémákat* az alábbi kérdéssor segítségével mértük fel: „Az elmúlt egy évben, a következő problémák, gondok⁴ milyen gyakran⁵ merültek fel, mint konfliktus- vagy vitaforrások az Ön mindennapi életében?”. Ebben az esetben fő cél a magánélet konfliktusterheltségének a meghatározása, illetve a problémakörök előfordulási gyakoriságára épülő hierarchikus problémalista kidolgozása.

A *társas élet és a kapcsolathálózatok konfliktusosságát* egy egyszerű intenzitási mutatóval mértük („Mennyire érzi konfliktusokkal, feszültségekkel

² Öt fokozatú pontrendszerre épülő válaszkódok: 1 pont = egyáltalán nem ért egyet; 5 pont = teljesen egyetért.

³ Állítások: 1. optimista vagyok a jövővel kapcsolatban. 2. az életem nagyjából úgy alakul, ahogy szeretném. 3. mellőzöttnek érzem magam a társadalomban. 4. az élet olyan bonyolulttá vált napjainkra, hogy alig tudok eligazodni benne. 5. nem érzem úgy, hogy értékéknél ismerik el, amit csinálok. 6. néhányan lenéznek a munkám/munkanélküliségem, jövedelmem miatt.

⁴ Problémák: 1. pénzkérés, jövedelem, megélhetési gondok; 2. nagyobb beruházások és kiadások megoldása; 3. háztartási feladatok, otthoni teendők, családi munkamegosztás; 4. egyéni ambíciók, vágyak háttérbe szorítása; 5. tanulásból vagy taníttatásból fakadó problémák; 6. egészségügyi problémák, betegségek; 7. családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartásból, feljük irányuló kötelezettségekből fakadó problémák; 8. párkapcsolati problémák; 9. egyéb, éspedig...

⁵ Négy fokozatú pontrendszerre épülő válaszkódok: 1 pont = nagyon ritkán ... 4 pont = nagyon gyakran felmerült.

terheltnék az alábbi társas kapcsolatait általánosságban?”), ahol négy lehetőség közül⁶ lehetett választani abban az esetben, ha egy adott kapcsolati forma előfordult a megkérdezett ego-hálózatában. A lehetséges kapcsolati irányokat tíz típusba soroltuk be a kérdőívben.⁷ A kérdésen keresztül a kapcsolatrendszer összetettsége és konfliktusterheltsége is vizsgálható folyamatosan figyelve arra, hogy feltehetően eltérő kapcsolati konfiguráció jellemzi a mintába került válaszadókat. Ez a konfliktusmutató lényegében azt ragadja meg, hogy az összes előforduló, adott élethelyzetben releváns kapcsolattípus közül hány százalék terhelt legalább kismértékben (legalább 3-as vagy 4-es pontérték) konfliktusokkal, problémákkal.⁸ Ebben az esetben a problémák, konfliktusok konkrét tartalmára időhiány miatt már nem kérdeztünk rá.

A konfliktusok előfordulása és intenzitása mellett fontosnak tartottuk a *konfliktuskezeléssel* kapcsolatos jellemzők meghatározását is. Egyrészt mennyire érzik könnyűnek (vagy éppen nehéznek) a válaszadók a problémákkal való megbirkózást, milyen a konfliktuskezelési potenciáljuk, másrészt kikre számíthat ilyen problémák felmerülése esetén, vannak-e ilyen helyzetekben mozgósítható külső természetes támaszaik, vagy alapvetően csak saját magukra számíthatnak? Ebben az esetben a magára maradt, támogató, segítő kapcsolat nélküli személyek érdekelnek minket.

Első lépésben azt kell tisztázni, hogy a lakosság mennyire érzi nehéznek a *konfliktusok kezelését, mennyire tud megbirkózni* a mindennapi életben felmerülő *kihívásokkal*.⁹ Egy 11 fokozatú skálán¹⁰ mértük a problémakezelési képességet, ahol az egyre nagyobb érték az egyre nehezebb konfliktuskezelési potenciálra utal. Természetesen a kérdőív időkorlátja miatt nem állt módunkban problématerületenként vizsgálni a témakört, „úgy általában” típusú válaszokat kértünk, figyelembe véve azt is, hogy a legkomolyabb kihívásokból kellett kiindulni. A felmerülő kihívások kezelésének nehézségei is részét képezik a magánéleti problémáknak, ráadásul a rosszabb problémakezelési képesség is szerepet játszhat újabb konfliktusok kiala-

⁶ Négy fokozatú pontrendszerre épülő válaszkódok: 1 pont = egyáltalán nem terhelt ... 4 pont = teljes mértékben terhelt.

⁷ 1. párjával, házastársával; 2. szüleiével; 3. gyermekeivel; 4. testvéreivel; 5. más rokonaival; 6. barátaival; 7. szomszédjával; 8. közvetlen munkatársaival; 9. főnökeivel; 10. szakmai körökkel.

⁸ A megkérdezettek 49 százalékánál (996 fő) egyetlen kapcsolati konfliktus sem lett megnevezve, így a mutató alapvetően csak egy szűkebb részmintára (1035 fő) vonatkoztatható.

⁹ A kérdés így hangzott: „Mennyire találja könnyűnek vagy nehéznek megbirkózni, az Ön életében felmerülő jelentős problémákkal?”

¹⁰ 1 pont = nagyon könnyű ... 11 pont = nagyon nehéz

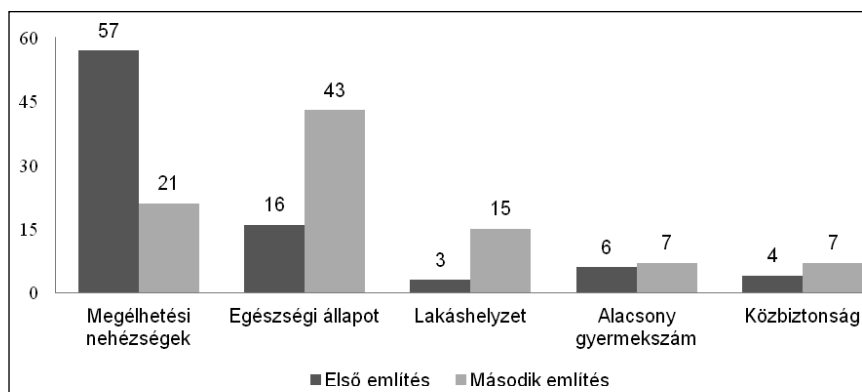
kulásában, így ez az indikátor is részét képezheti a konfliktusproblematika minél összetettebb leírásának.

Eldöntendő kérdés az is, hogy *kire számíthat ilyen helyzetekben az egyén, csak magára, vagy működik körülötte egy természetes kapcsolatokra épülő támogató védőháló.*¹¹ Három területen kérdeztünk rá a támogató kapcsolatok¹² előfordulására: lelki, érzelmi támasz; anyagi segítség; fizikai értelemben vett segítség, gondoskodás. A fő kérdés annak eldöntése lesz, hogy mennyire van magára hagyva, magára utalva az egyén ilyen helyzetekben, és hogy elsősorban kikre számíthat segítő kapcsolatok formájában.¹³

3. A problémajelző indikátorok alapvető jellemzői

A mai magyar társadalomban érzékelt legfontosabb problémák kapcsán egy viszonylag egyszerű sémát követ a lakosság gondolkodásmódja. A 14 előre definiált problématerület és az egyéb válasz lehetősége ellenére mindössze két tényező emelkedett ki markánsabban a válaszok között (2. ábra).

2. ábra: Legfontosabb problémák a mai magyar társadalomban, % (N=1990)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

¹¹ A kérdés így hangzott: „Ön kire számíthat elsősorban, ha segítségre van szüksége az alábbi területeken konfliktusai enyhítésében, megoldásában?”

¹² Az előző mutatónál használt kapcsolattípusokat alkalmaztuk ebben az esetben is.

¹³ A fent bemutatott konfliktusváltozók pontos kérdésfeltevéssel és gyakorisági megoszlásokkal a mellékletekben található meg.

Első helyen, *legfontosabb problémaként* a mindennapi megélhetési gondokra hivatkozott a válaszadók jelentős hányada (57%), majd ezt követi az egészségi állapot (16%), amely a második említés domináns tényezője is egyben (43%). Kisebb előfordulási arányokkal, de megjelent még a lakáshelyzet, az alacsony gyermekszám és a közbiztonság is a listában. A többi tényezőre érkezett szavazatok aránya elenyésző (csupán 1-2 százalék között mozog). A kérdésre, vélhetően a saját környezetből kiindulva válaszolt a legtöbb megkérdezett, így célszerű lesz majd összevetni a válaszokat a saját élethelyzetnél definiált problémarendszer logikájával és összetételével.

Az elmúlt egy évben a megkérdezettek saját életében gyakran vagy nagyon gyakran előforduló, konfliktusokhoz vagy vitákhoz vezető magánéleti problémák gyakorisági valószínűsége szintén hasonló logikát követ (1. táblázat). A négy válaszlehetőség közül csak a gyakran és a nagyon gyakran kategóriákkal foglalkozunk. A minta két egyenlő csoportra oszlik. A válaszadók 50 százalékánál fordult elő gyakran vagy nagyon gyakran legalább egy fajta magánéleti probléma az elmúlt egy évben. A minta másik felében csak ritkán jelentkező problémákról beszélhetünk.

1. táblázat: Gyakran, vagy nagyon gyakran előforduló problémák az elmúlt egy évben, %

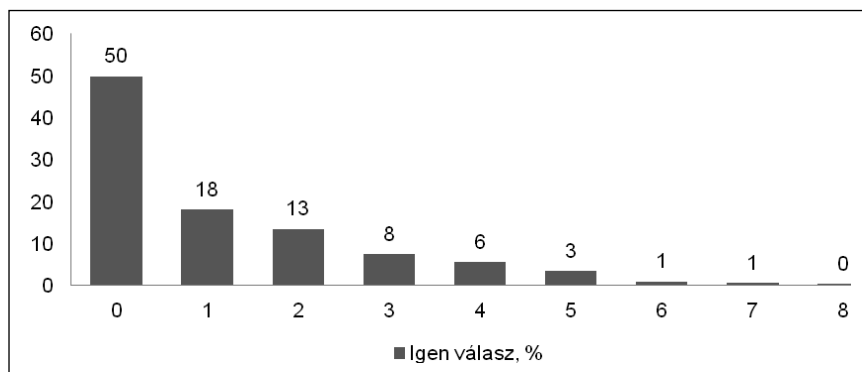
Problémák	Nem vonatkozik rá a kérdés, %	Teljes lakosság, %	Csak ha vonatkozik rá a kérdés, %
Pénzkereset, jövedelem, megélhetési nehézségek	12	33	38
Nagyobb beruházások és kiadások megoldása	15	23	28
Munkahely elvesztésének veszélye, munkanélküliség	50	12	25
Egészségügyi problémák, betegségek	11	19	22
Egyéni ambíciók, vágyak háttérbe szorítása	16	15	18
Háztartási feladatok, otthoni teendők, munkamegosztás	10	13	14
Tanulásból, vagy tanítatásból fakadó problémák	51	6	14
Családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartás	9	6	7
Párkapcsolati problémák	32	4	6

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A problémarendszerben egyértelműen az anyagi, életszínvonalai, megélhetési alapú tényezők kapják a főszerepet. A hétköznapiakban a leggyakrabban a pénzkeresettel, a megélhetéssel, a nagyobb beruházások és kiadások megoldásával és a munkahely elvesztésének veszélyével vagy a munkanélküliséggel függnek össze. A legnagyobb valószínűséggel ezek generálnak vitákat, konfliktusokat a háztartásokban. A gyakorisági sorrend középső zónájában, nagyjából minden ötödik válaszadónál szerepet kapnak az egészségügyi problémák és az egyéni ambíciók, az önmegvalósítási nehézségek körüli bonyodalmak. Meglepően alacsony viszont a társas kapcsolatokra épülő problémák előfordulása. Az érintettek körében mindössze 6-7 százalékos volt az ilyen alapú gyakran vagy nagyon gyakran előforduló magánéleti konfliktusok valószínűsége.

A gyakrabban előforduló, többször visszatérő problémák és konfliktusok komolyabb halmozódása nagyon ritka (3. ábra).¹⁴ A minta felénél egy sem fordul elő, 18 százalékuknál csak egy, 13 százalékuknál pedig legfeljebb két problématerület jelentkezett gyakrabban az elmúlt évben.

3. ábra: Magánéleti problémák összetettségének indexe - Hány probléma fordult elő az elmúlt évben legalább gyakran, vagy nagyon gyakran a lehetséges kilenc közül? % (N=2031)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

¹⁴ A magánéleti problémák összetettségét úgy mértük, hogy összeszámoltuk, hány esetben válaszolt a megkérdezett személy legalább „gyakran”, vagy a „nagyon gyakran előfordul” válasz kategóriával.

Az összetettség alapján három csoportot alakítottunk ki, amelyeket a későbbiekben alaposabban is megvizsgálunk. A legnagyobb csoport azoknak a személyeknek a halmaza, ahol egyik probléma sem fordult elő gyakran (50%), a második csoportba azok tartoznak, akiknél legfeljebb két problémátípus fordult elő nagyobb gyakorisággal (32%), a harmadik csoportban szerepelnek a magánéleti problémákkal fokozottan és intenzíven terhelt személyek (18%).

Keresztábra-elemzéssel megvizsgáltuk, hogy a két, problémákkal eltérően terhelt csoportban milyen valószínűséggel fordul elő a felsorolt 9 tényező (2. táblázat). Az értékek arra alkalmasak, hogy pontosítsuk, milyen jelenségek alkotják a magánéleti problémahelyzetek magvát a két csoportban.

2. táblázat: Az egyes problémátípusok megjelenése a két terheltségi csoportban, %

Problémák	2. csoport – 32% (1-2 probléma)	3. csoport – 18% (3-8 probléma)
Pénzkereset, jövedelem, megélhetési nehézségek	52%	90%
Nagyobb beruházások és kiadások megoldása	26%	82%
Munkahely elvesztésének veszélye, munkanélküliség	17%	32%
Egészségügyi problémák, betegségek	31%	51%
Egyéni ambíciók, vágyak háttérbe szorítása	13%	56%
Háztartási feladatok, otthoni teendők, munkamegosztás	11%	52%
Tanulásból vagy tanítatásból fakadó problémák	5%	26%
Családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartás	3%	30%
Párkapcsolati problémák	2%	18%

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Az összetett problémahelyzetű csoportban jól láthatóan a szinte mindenkinél jelen lévő megélhetési kihívások mellé (első két tényező), különböző valószínűséggel nem materiális alapú tényezők lépnek be. Különösen

magas az egészségügyi, önmegvalósítási és az otthoni munkamegosztás területén jelentkező viták és konfliktusok előfordulási valószínűsége.

Az egyes *problémák összekapcsolódását* úgy is mérni lehet, ha az előfordulást jelző gyakorisági pontszámok közötti korrelációs kapcsolatokat elemezzük (4. ábra). A tényezők közötti korrelációs együtthatók szignifikánsak, minden esetben pozitív összefüggésre utalnak, az értékek pedig 0,245 és 0,642 között szóródnak. Hat esetben kimondottan erős a páronkénti pozitív korrelációs együttható értéke.

4. ábra: Az egyes problématerületek összekapcsolódása – páronkénti korrelációs együtthatók

Munkahely	0,642	Pénzkereset
Pénzkereset	0,630	Nagyobb kiadások
Családi, rokoni kapcsolat	0,601	Párkapcsolat
Egyéni ambíciók	0,540	Tanulás vagy taníttatás
Egyéni ambíciók	0,520	Háztartás, otthoni feladatok
Háztartás, otthoni feladatok	0,488	Tanulás vagy taníttatás

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A *társas kapcsolataink* a mindennapi életünkben jelentkező konfliktusok alapvető csatornáit, kitermelődési és lecsapódási pályáit, míg bizonyos esetben viszont a konfliktusok kezelésének is hatékony eszközei. Tisztában vagyunk vele, hogy a kapcsolati konfliktusok interakció-függőek. Nehezen lehet általánosítani a kérdést. A kérdőíves felmérés során nem volt lehetőség mélyebb kapcsolathálózati vizsgálatra, így az interperszonális relációk során megjelenő feszültségeket sem tudjuk teljes pontossággal elemezni. Ennek ellenére rákérdeztünk bizonyos típusú társas kapcsolati formák konfliktusokkal, feszültségekkel való terhelttségére (3. táblázat).¹⁵ Akkor tekintünk egy kapcsolatot konfliktussal terheltnek, ha legalább a „kismértékben terhelt” válaszkategóriát választotta a megkérdezett személy (a nagyon, és a teljes mértékben terhelt válaszok egyértelműen ide sorolhatóak).¹⁶ Így mérve a jelenséget főként arra tudunk válaszokat találni,

¹⁵ Minden kapcsolati iránynál általánosságban kellett válaszolni, és nem a mögötte álló konkrét kontakt személy vonatkozásában, illetve egy négy fokozatú pontrendszerrel kellett minősíteni a terhelttség mértékét.

¹⁶ Kizárólag azokkal foglalkoztunk, akiknél előfordult az adott kapcsolati forma. Az előfordulási valószínűségeket csak ezekre a válaszadókra vonatkoztatva számoltuk ki.

hogyan az egyes kötésformák milyen valószínűséggel hordoznak konfliktusokra utaló nyomokat.

3. táblázat: Mennyire érzi konfliktusokkal, feszültségekkel terheltnek az alábbi társas kapcsolatait általánosságban? – Legalább kismértékben terhelt a kapcsolat, %

Kapcsolati irányok, formák	Van ilyen kapcsolata, %	Előfordult legalább kismértékű konfliktus, %
Főnökeivel	47	33
Közvetlen munkatársaival	49	30
Párjával, házastársával	60	26
Más rokonaival	96	24
Szomszédjaival	99	24
Szüleivel	62	23
Szakmai kapcsolatokban	48	22
Testvéreivel	81	21
Gyermekeivel	70	19
Barátaival	96	14

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Alapvetően az összes érték alacsony, figyelembe véve azt a tényt, hogy a kismértékű terheltséget is elfogadható kritériumnak tekintettük. Az összes kapcsolati forma esetében a lakosság kétharmada nem számolt be feszültségekről, problémákról. Gyakorlatilag a munka világához kapcsolódó relációk (érintettek 30-33 százalékánál), és a párkapcsolati interakciók (érintettek negyedénél) vannak a legnagyobb arányban konfliktusokkal terhelve. A legstabilabb viszonyok a szoros, erős kötésekre épülő interakciós formáknál, a barátokkal, gyermekekkel és a testvérekkel alakulnak ki.

Kidolgoztuk a kapcsolatrendszer konfliktusokkal való terheltségének összetettségét mérő mutatót. A felsorolt 10 féle kapcsolati irány közül átlagosan 7 típus fordul elő a mintába bevont személyek esetében. Ebből arra következtethetünk, hogy többségük összetett kapcsolatrendszerrel rendelkezik. Természetesen az egyes típusokhoz rendelhető kapcsolódási pontok számáról semmit nem tudunk és nem is foglalkozunk ezzel a kérdéssel. Azt viszont meg lehet mondani, hogy az összes létező kapcsolati irány mekkora hányadánál jelentkezik legalább kismértékben valamilyen konfliktus, vita, feszültség. Minél nagyobb a százalékos formájú mutatószám, annál

nagyobb arányban terheltek konfliktusokkal a társadalmi kapcsolatait a válaszadónak (5. ábra). A teljes mintán belül 1035 személynél jelentkezett valamilyen kapcsolati alapú probléma, konfliktus. Átlagosan a kapcsolattípusok 43 százalékánál fordult elő legalább kismértékű konfliktus. Az értékek 10 és 100 százalék között mozognak, a szórás 27,2. A csak néhány típusú kötésformából felépülő (1-5 kapcsolati típus) egyszerűbb, korlátozottabb személyes kapcsolatrendszerek esetén az átlagérték eléri az 50 százalékot, míg az igazán összetett szerkezetű kapcsolatrendszereknél (8-10 kapcsolati típus) a terheltségi mutató 40 százalék körül mozog.

5. ábra: A kapcsolatrendszer konfliktusterheltségének mutatói

Hány kapcsolattípus terhel legalább kismértékben konfliktusokkal a lehetséges 10-ből?	A terheltségi mutató átlagának alakulása a kapcsolattípusok száma alapján	A terheltségi mutató alakulása, 4 csoport
<p>Érvényes válasz: 1035 fő Átlag: 43% Medián: 37% Szórás: 27%</p> <p>Hány kapcsolattípus terhel konfliktusokkal legalább kis mértékben? % - 0 válasz kivéve</p> <p>Cases weighted by 4 dimenziós súly (nem-korrekciós/település típus) a 2011-es Népszámlálás adatai szerint</p>	<p>1-4 db - 49% 5-7 db - 46% 8-10 db - 40%</p>	<p>1-16% - 158 fő (15,3%) 17-43% - 438 fő (42,3%) 44-72% - 255 fő (24,6%) 72-100% - 185 fő (17,8%)</p> <p>Hány kapcsolattípus terhel konfliktusokkal legalább kis mértékben? % - 0 válasz kivéve (Binnek)</p> <p>Cases weighted by 4 dimenziós súly (nem-korrekciós/település típus) a 2011-es Népszámlálás adatai szerint</p>
<p>Átlag fölötti a kapcsolatrendszer konfliktusterheltsége:</p>	<p>44-71% 72-100%</p>	<p>255 fő (teljes minta 12,5%-a) 185 fő (teljes minta 9,1%-a)</p>

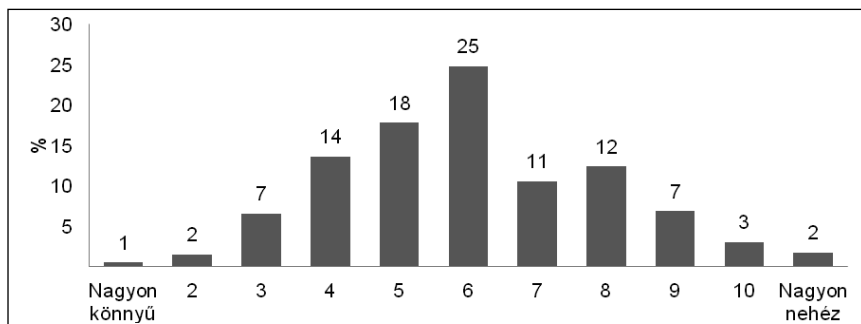
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Az eredményeket kategorizálva sikerült kialakítani két olyan csoportot, amelynek a tagjainál megfigyelhető, hogy kapcsolatrendszerükben az átlagosnál több interakciós csatorna terhel konfliktusokkal. A teljes mintát figyelembe véve minden ötödik megkérdezett a kettő közül tagja valamilyen csoportnak, de az összetettebb terheltséget jelző kategória (72-100%) mérete is eléri a 9 százalékot.

A problémakezelés területén egy egyszerűbb kérdés formájában, úgy általánosságban mértük meg azt, hogy mennyire találják könnyűnek vagy

éppen nehéznek a mindennapi életben felmerülő jelentős problémákkal való megbirkózást a válaszadók (6. ábra).¹⁷

6. ábra: A jelentős problémákkal való megbirkózás nehézsége, % (N=2011)

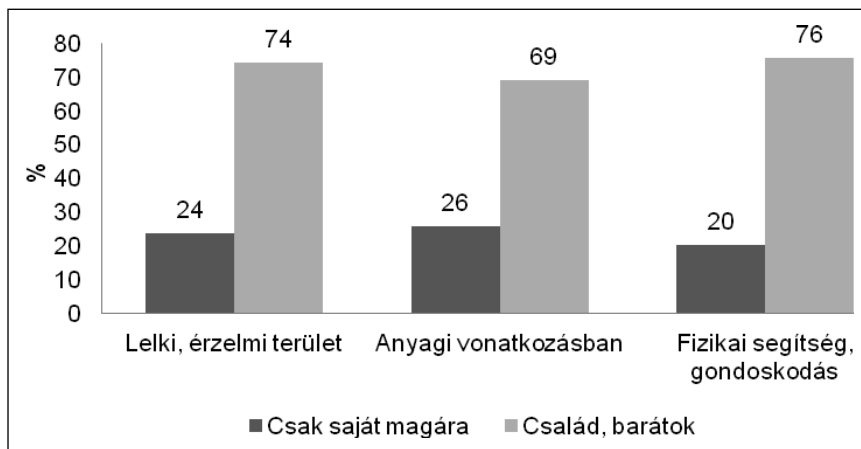
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A lakosság nagyobbik hányada, az ilyen típusú kérdéseknél megfigyelhető mintázatot követve, átlagosnak ítélte a problémákkal, konfliktusokkal való megbirkózás, megküzdés nehézségét. Minket viszont jelen esetben a szélső értékek érdekelnek. A későbbi vizsgálatok számára a normál eloszlást követő indikátor felső szegmense lesz fontos, azoknak a személyeknek a csoportja, akik inkább nehéznek (7-8 pont, 464 fő, 23%), vagy kimondottan nehéznek (9-11 pont, 237 fő, 12%) tekintik a problémakezelés, a konfliktusokkal való megbirkózás folyamatát.

A konfliktusok megoldásában, enyhítésében szerepet játszó elsődleges támogató kapcsolatok, természetes és mesterséges támaszok kapcsán kimondottan egyszerű logika érvényesül. Gyakorlatilag vagy a szűkebb környezet támogatására (család, barátok), vagy saját magukra számítanak a legtöbben (7. ábra). A szakmai szervezetek, a civil társadalom, a különböző segítő szakmák képviselői csak elenyésző (1-2%-os) arányban jelentek meg a válaszok között.

¹⁷ Nullától tízig kellett pontozniuk a kérdést (0 = nagyon nehéz...10 = nagyon könnyű. A témánkból fakadóan a skálát megfordítottuk. Minél nagyobb az érték, annál nehezebben birkózik meg a jelentős problémákkal a megkérdezett személy.

7. ábra: Kire számíthat elsősorban, ha segítségre van szüksége – első két leggyakoribb válaszkategória, %

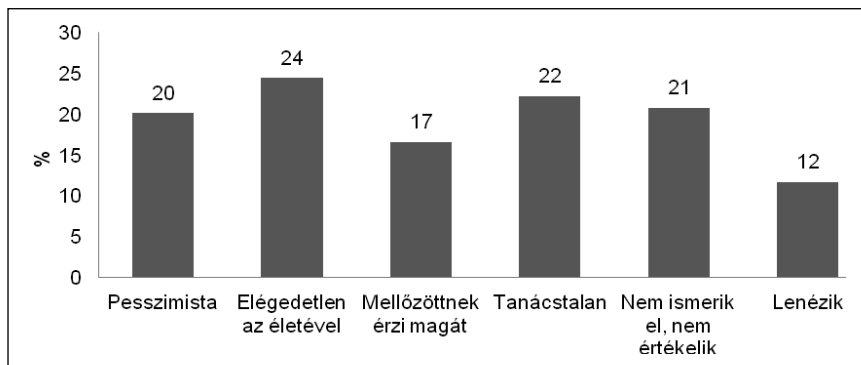
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Az erős kapcsolatok domináns szerepéből fakadóan ebben az esetben a nehézségek, problémák kezelésének komolyabb akadályozó tényezőjének az tekinthető, ha minél több problémaszituációban csak saját magára számíthat a válaszadó. Tehát nem tud aktiválni olyan természetes támaszokat a társas miliójából, akik meghallgatják, lelkileg támogatják, esetleg anyagi segítséget nyújtanak, vagy valamilyen fizikai formában is lehet rájuk számítani. Röviden, a kérdés az, hogy mennyire jellemző az egyén életében, hogy saját magán kívül nincs kire számíthatnia? A három területen adott „csak saját magára” válaszkódot összeszámolva egy olyan új mutatót lehet készíteni, ami azt méri, hogy a három terület közül hány esetben hiányoznak a támaszok, külső segítő kapcsolatok. A lakosság 58 százalékánál mindhárom területen léteznek külső segítő kapcsolatok, 24 százalékuknál pedig csak egy területen hiányzik a külső támasz. A kutatás szempontjából a fontosabb kérdés azoknak az embereknek a csoportja, akiknél felmerül a külső támaszok hiánya. Ez a csoport (2 vagy 3 területen csak saját magára számíthat) megközelítőleg a lakosság 18 százaléka, de a legszélsőségesebb esetben (3 területen csak saját magára számíthat) is 10 százaléka.

A társadalmi problémák és konfliktusok magánéleti vonatkozásainak az elemzését a *negatív életérzések* előfordulásával zárjuk. Itt olyan állapotokra gondolunk, amelyek egyszerre okai és következményei is lehetnek a mindennapi életünkben felmerülő kihívásoknak, illetve közvetett for-

mában, pláne egymással összekapcsolódva, a konfliktusterheltség jó fokmérőinek is tekinthetők (8. ábra).

8. ábra: Negatív életérzések előfordulása („teljesen”, vagy „inkább jellemző” válaszok), %

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

A válaszadók ötöde, esetenként akár negyede is beszámolt valamilyen negatív életérzésről (pl. pesszimista a jövőjével kapcsolatban, elégedetlen az élete eddigi alakulásával, nem ismerik el az érdemeit, nem boldogul a mai világban), sőt 17 százalékuk mellőzöttnek érzi magát a társadalomban, 12 százalékuk pedig úgy gondolja, hogy lenézik a munkája, jövedelme, életszínvonala miatt. Az egyes állapotjelző mutatók összekapcsolódása a lakosság többségénél nem jelentkezik: a minta 49 százalékánál nem fordultak elő ilyen negatív életérzések, 21 százalékánál legfeljebb egy esetben, 19 százalékánál pedig legfeljebb 2-3 esetben. A megkérdezettek 11 százaléka viszont legalább 4 kérdésnél is ilyen problémákról nyilatkozott.

Mint látható, a leíró elemzés során mindegyik konfliktus- és probléma-indikátor esetén arra törekedtünk, hogy körvonalazódjon azon személyeknek a csoportja, akiknek az életében az egyes helyzetjelző mutatók értékei az átlagosnál rosszabbak, sőt néha kiugróak, szélsőségesek. Az ilyen értelemben közös helyzetűnek tekinthető, problémákkal fokozottan terhelt személyek beazonosítása után azt vizsgáljuk meg, hogy milyen közös karakterjegyei vannak ezeknek a csoportoknak, és milyen az egyes problémajelző mutatók összefüggésrendszere az egyének mindennapi életében.

4. A probléma- és konfliktushelyzetek összekapcsolódása

A leíró elemzés alapján összesen öt helyzetjelző csoportváltozó¹⁸ bizonyult alkalmasnak a magánéleti kihívások különböző aspektusainak beazonosítására. Az elemzés következő fázisában azt vizsgáljuk meg, hogy milyen az összefüggés ezek között a problémahelyzetet, konfliktusállapotot megragadó állapotváltozók között. Mind az öt mérőszám (4. táblázat) valamilyen átlagostól jelentősen elütő, negatív, kedvezőtlen adottságot, helyzetet ragad meg, tehát arra alkalmas, hogy az országos reprezentatív mintában olyan specifikus csoportokat különítsünk el, amelyek tagjainál fokozottan jelennek meg a magánéleti problémák és konfliktusok.

4. táblázat: Az öt problémajelző állapotváltozó kiemelt csoportjainak súlya a teljes mintában

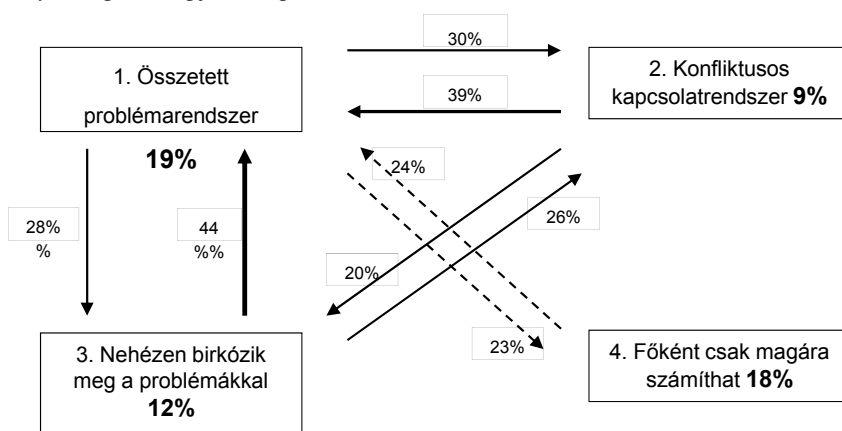
Változók	Elemszám	Gyakoriság
1. Legalább 3db különböző típusú magánéleti konfliktus előfordulása az elmúlt egy év során a lehetséges kilencből (pl. megélhetés, egészség, családi munkamegosztás)	375	18,5%
2. Kapcsolattípusok legalább 70 százaléka konfliktusokkal terhelt	185	9,1%
3. Nehezen, vagy nagyon nehezen birkózik meg az életében felmerülő jelentős problémákkal	237	11,8%
4. Főként csak saját magára számíthat probléma, konfliktus esetén	347	17,5%
5. Legalább három területen előfordult negatív életérzés a lehetséges hatból (pl. pesszimizmus, elégedetlenség, mellőzöttség)	354	17,5%

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

¹⁸ A kérdések jellegéből fakadóan legfeljebb ordinális mérési szintű változók kialakítására nyílt mód, amelyek a legtöbb esetben „bizonyos helyzetek” előfordulásából lettek kiszámolva. Így célravezetőbbnek tartottuk, ha elsődlegesen „bizonyos állapotok” (általában a szélsőséges helyzetű, negatív elemek) előfordulásával vagy hiányával mérjük a konfliktusos helyzetek jelenlétét a mindennapok szintjén.

Keresztábra-elemzéssel vizsgáltuk az egyes állapotok összekapcsolódásának a valószínűségét (9. ábra). A külső, segítő támaszok hiányát leszámítva minden esetben szignifikáns összefüggés figyelhető meg az egyes problémajelző állapotváltozók között (ábra értelmezéséhez ld. a magyarázatot). A legnyilvánvalóbb és logikus összefüggés a problémakezelési készség és a problémák összetettsége között figyelhető meg. Azok körében, akik nehezen birkóznak meg a mindennapi kihívásokkal, kétszer nagyobb (44 százalék szemben a 19 százalékos mintaátlaggal) az összetett problémarendszer előfordulási aránya. Hasonlóan meggyőző a konfliktusokkal terhelt társas kapcsolatrendszer és a problémák halmozódásának a viszonya is.

9. ábra: Az egyes állapotváltozók közötti összefüggés – keresztábra-elemzés, páronkénti tulajdonságok cellagyakorisága, %

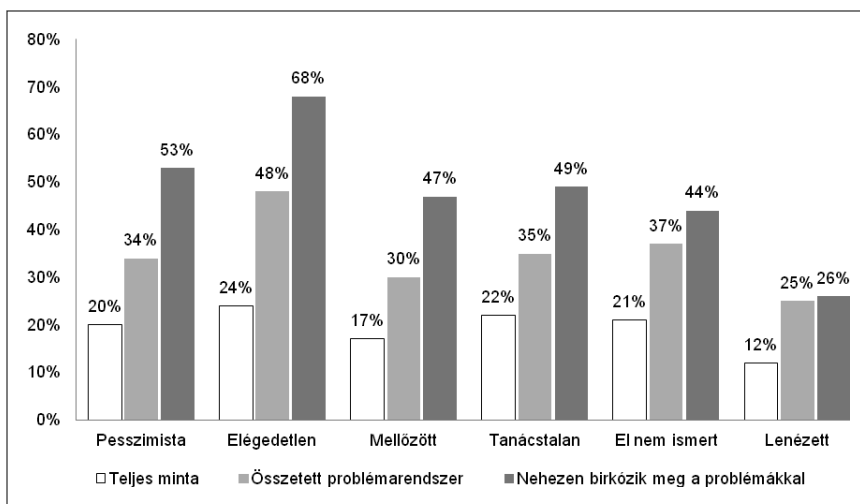
Magyarázat: A páronkénti tulajdonságok előfordulási valószínűségét mutatják az értékek. Pl. ha az összetett problémarendszer előfordul, akkor azoknak a személyeknek a 28 százalékánál az is előfordul, hogy nehezen birkózik meg a problémákkal, ami jóval magasabb valószínűség, mint a mintában megfigyelhető 12 százalékos átlag. Az ellentétes nyíl pedig arra utal, hogy akik nehezen birkóznak meg a problémákkal, azoknak a 44 százaléka összetett problémarendszerről számolt be, noha a teljes mintában csak 19 százalék az ilyen helyzetű személyek aránya. A nyilak vastagsága az összefüggés erősségére utal.

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Természetesen a konfliktushelyzetek, a magánéleti problémák koncentrációja lecsapódik a negatív élethelyzetek területén is. Arra kerestük a választ, hogy a problémákkal fokozottan terhelt csoportokban milyen mértékben

vannak felülreprezentálva azok, akiknél egyszerre több negatív életérzés is megjelent. A teljes mintában a válaszadók 17,5 százaléka számolt be legalább három területen negatív életérzésekről. Ezzel szemben az összetett problémarendszerű személyek körében az arány 36 százalék, a problémákkal nehezen megbirkózók körében 51 százalék, a konfliktusos kapcsolatrendszerű személyeknél pedig 25 százalék. A támogató, segítő kapcsolatok hiánya esetén nem figyelhető meg szignifikáns eltérés a válaszok között. Az élethelyzet negatív megítélésének egyes formái közül a legerősebben az elégedetlenségre és a pesszimista jövőképre hatnak a problémák, illetve az is jól látszik az eredményeken (10. ábra), hogy a problémakezelési nehézségekkel küzdők körében szintén kiugróan magasak az értékek.

10. ábra: A negatív életérzések különböző formáinak előfordulása a problémákkal fokozottan terhelt csoportokban, %

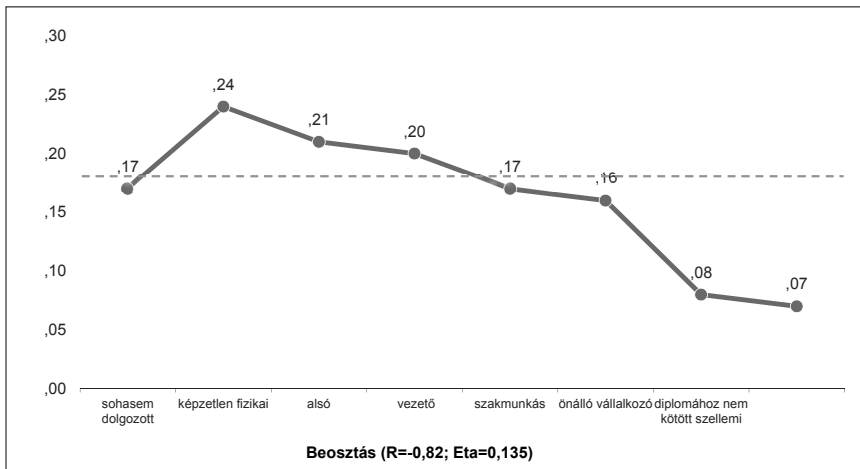
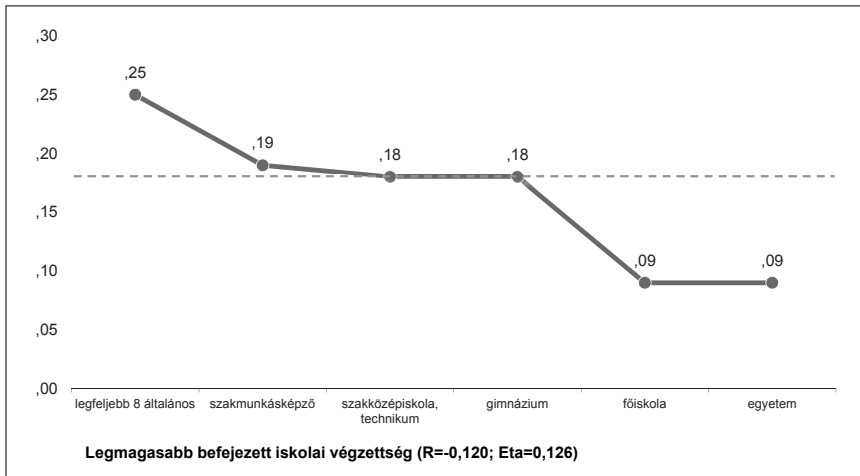
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

5. A magánéleti problémákkal és konfliktusokkal jellemezhető csoportok társadalmi sajátosságai

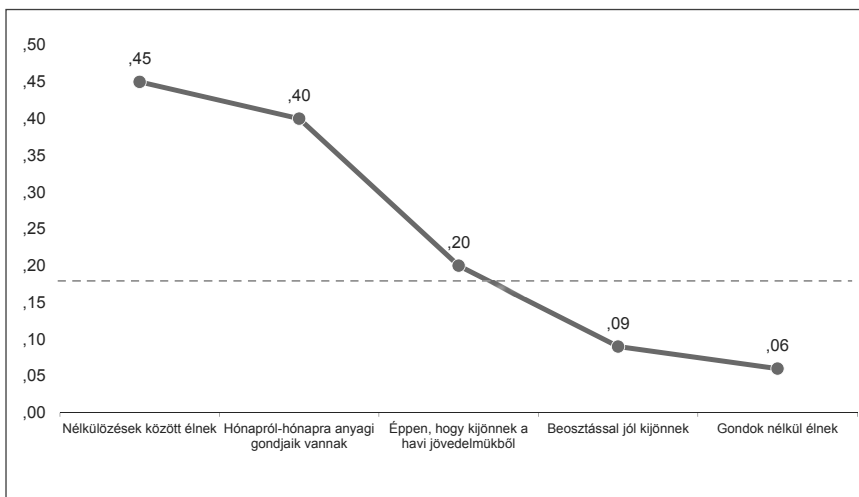
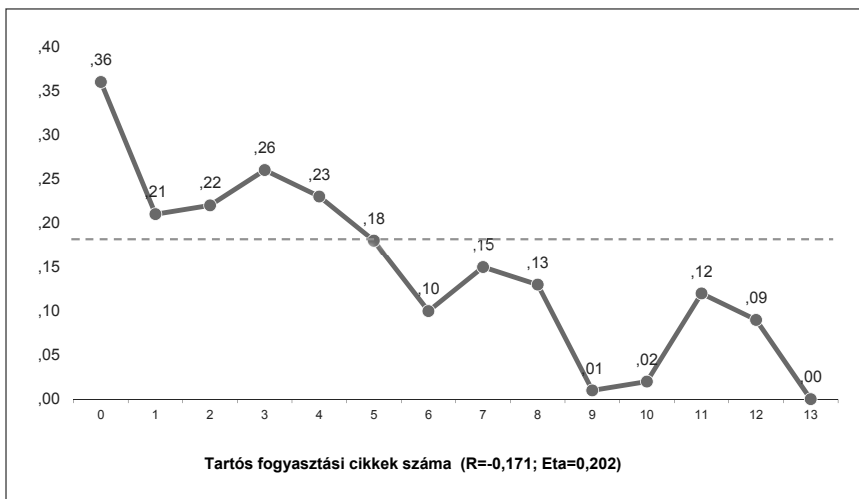
Korábban kiderült, hogy a mindennapi élethez kapcsolódó problémahelyzetek, konfliktusos szituációk szubjektív megítélésében az anyagi helyzettel, a megélhetéssel, a munkával összefüggő jelenségek voltak a kulcs-

tényezők, tehát az összetett problémarendszerű háztartásoknál ezek voltak a leggyakrabban előforduló jelenségek, így az sem meglepő, hogy a demográfiai háttérváltozók között szinte kizárólag csak az ezeket alakító adottságok kapnak főszerepet. Nevezetesen az iskolai végzettség, a beosztás és az anyagi helyzet (11. ábra).

11. ábra: Az összetett, legalább három tényezőtől álló problémahelyzet előfordulási valószínűsége az iskolai végzettség, a beosztás, és az anyagi helyzet alapján, 1 = 100%

11. ábra folytatása...

Magyarázat: A vízszintes vonal a teljes mintaátlagot (18%) jelöli.

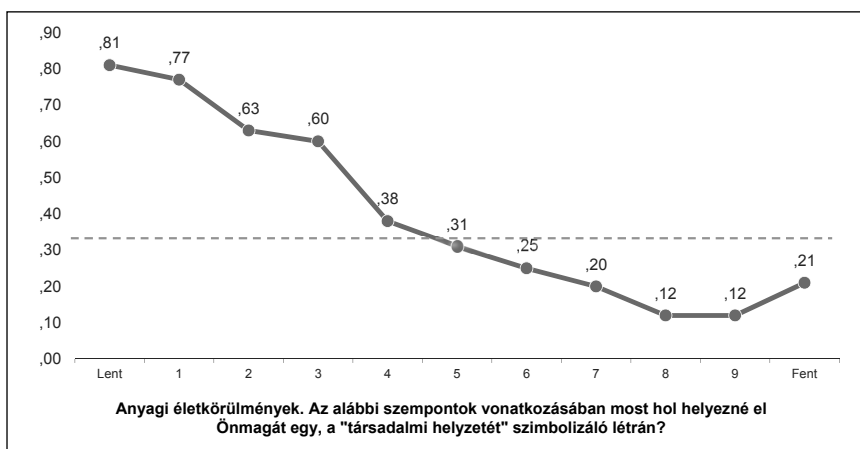
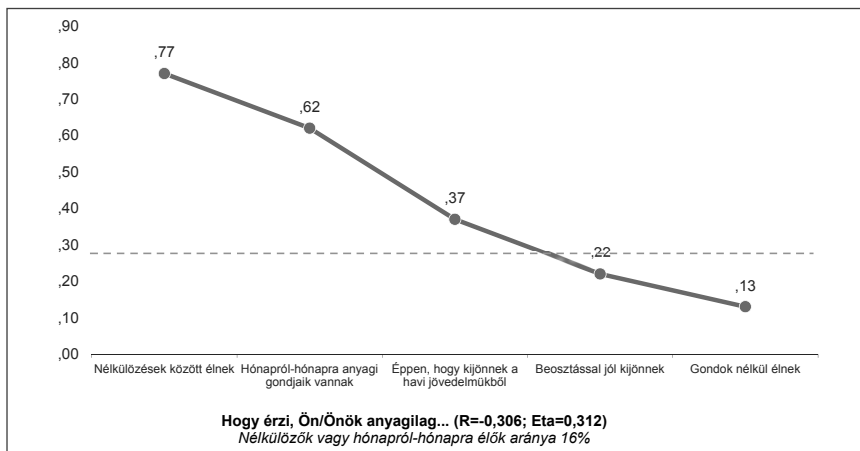
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Az eredmények egyértelművé teszik, hogy ha a „pénz nem is boldogít” szükségszerűen, azért a kedvezőbb társadalmi státusz csökkenti a mindennapi élet kihívásait. A lakosság körében megfigyelhető elsődleges konfliktusforrások előfordulását jelentősen mérsékeli a magasabb iskolai végzettség, a diplomás foglalkozási státusz, a kedvezőbb anyagi életkörülmények.

Amennyiben eltávolítjuk az első három anyagi tényezőt a problémalisztából, és csak a maradék hat elemre építve alakítunk ki egy probléma-összetettségi indexet, a kép kissé megváltozik. A lakosság 64 százalékánál ebben az esetben egyetlen probléma sem fordult elő gyakran az elmúlt egy év során. A minta maradék 36 százalékában pedig legfeljebb egy vagy két problémátípus jelent meg. Ebben a megélhetési faktoroktól mentesített mérőszámokban az összetett problémarendszert az jelenti, ha már legalább két típus egyidejűleg előfordult az elmúlt évben. A válaszadók 16 százaléka jellemezhető ilyen élethelyzettel. A nemnek, az életkornak, a település típusának itt sincsen szignifikáns szerepe az értékek alakulásában. Ellenben az alacsonyabb iskolai végzettségűek (22%), az elváltak (23%) és özvegyek (19%), az egyedül élők (22%), a képzetlen fizikai munkát végzők (21%), a rosszabb anyagi körülmények között élők, nélkülözők és hónapról hónapra élők körében (32%) ekkor is felülreprezentáltak az ilyen helyzetű személyek. Az iskolázottság, a magasabb foglalkozási státusz és az ezeken keresztül elérhető kedvezőbb anyagi körülmények mellé sorolható „védőfaktorok” listája kiegészíthető a párkapcsolattal (házasság és élettársi viszony egyaránt), az egyedüllét hiányával.

A problémákkal, a mindennapi élet területén jelentkező kihívásokkal való megbirkózás szempontjából korábban láttuk, hogy átlagosan a lakosság 35 százaléka nehezen vagy nagyon nehezen képes csak kezelni ezeket a szituációkat, helyzeteket, ezen belül is a teljes minta 12 százaléka kimondottan nagyon nehéznek érzi ezt a feladatot. Ebben az esetben is az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a kedvezőtlenebb anyagi helyzetűek és az egyedül élők felülreprezentáltak a nehezen megküzdők és a nagyon nehezen megküzdők csoportjában. A legmarkánsabb különbségek az anyagi tényezők mentén figyelhetők meg, így ezek közül két példát is bemutatunk (12. ábra).

12. ábra: Nehezen, vagy nagyon nehezen tud megbirkózni a mindennapi élet problémáival, konfliktushelyzeteivel, IGEN válaszok valószínűsége az anyagi helyzet alapján, 1 = 100%

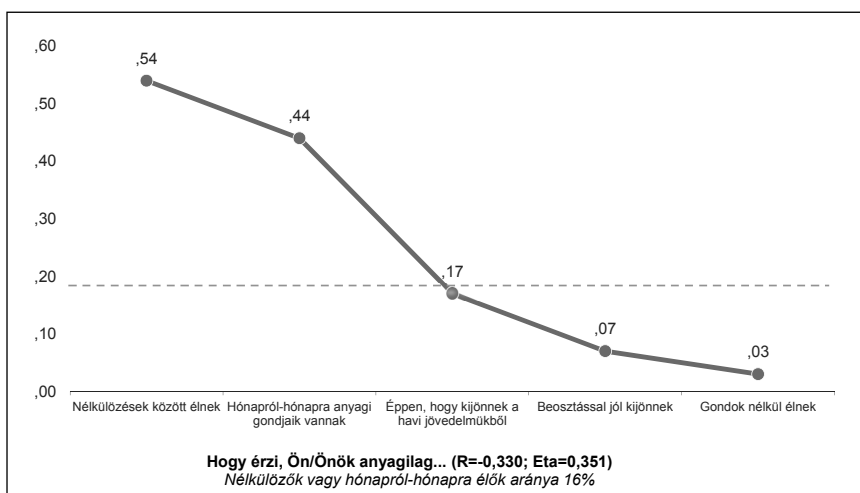
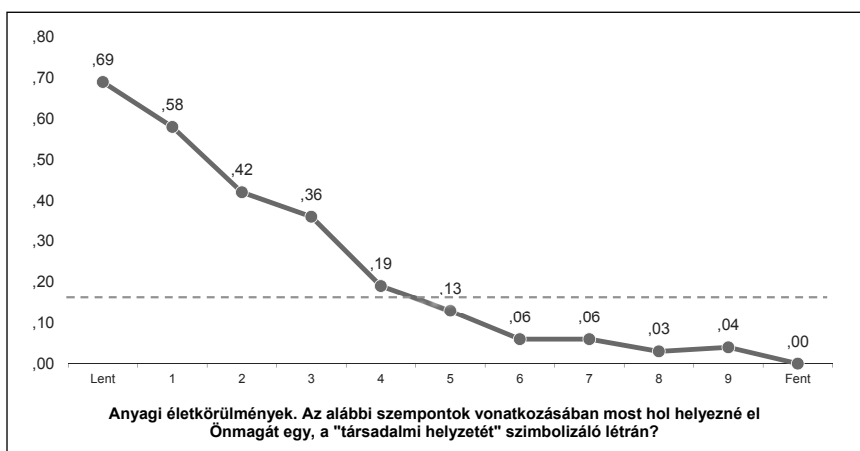
Magyarázat: A vízszintes vonal a teljes mintaátlagot (35%) jelöli.

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Egyértelműen látható, hogy a szegényebb, alacsonyabb társadalmi helyzetű és iskolázottságú csoportok problémakezelési potenciálja aggasztóan rossz. Nagyságrendileg a társadalom ötödét alkotó alsó csoportban a válaszadók 60-80 százaléka nagyon nehezen tud megbirkózni a mindennapi életében felmerülő problémákkal, konfliktusokkal, gyakorlatilag kilátástalannak érzi a helyzetét.

A negatív életérzések összekapcsolódásával leírható kedvezőtlen lelki állapot kapcsán is hasonló összefüggésrendszer tárul elénk. Az alacsonyabb iskolai végzettség, a párkapcsolat hiánya, az egyedüllét, az alacsony szintű fizikai munkakör, és különösen a kedvezőtlen megélhetési körülmények jelentősen növelik a saját élethelyzet, a perspektívák és életesélyek, a társadalmi megbecsültség és elfogadottság negatív megítélését (13. ábra).

13. ábra: Legalább három negatív életérzés egyidejű előfordulása, IGEN válaszok valószínűsége az anyagi helyzet alapján, 1 = 100%

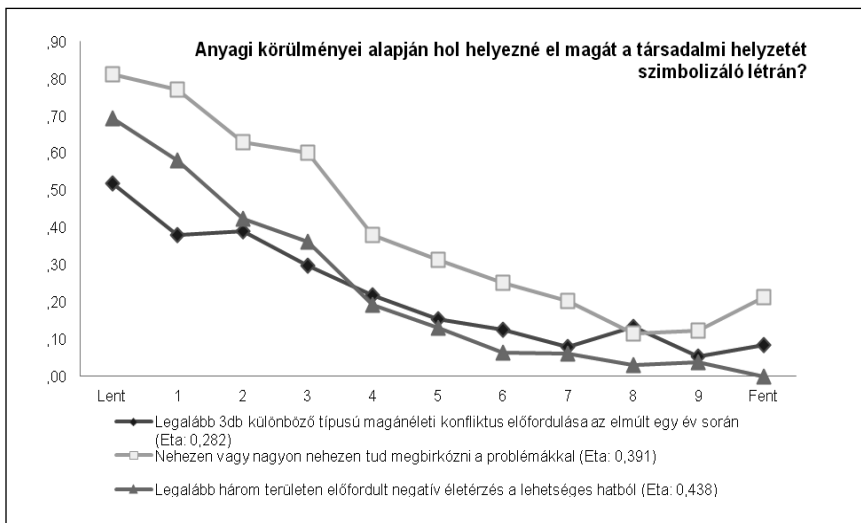
Magyarázat: A vízszintes vonal a teljes mintaátlagot (17%) jelöli.

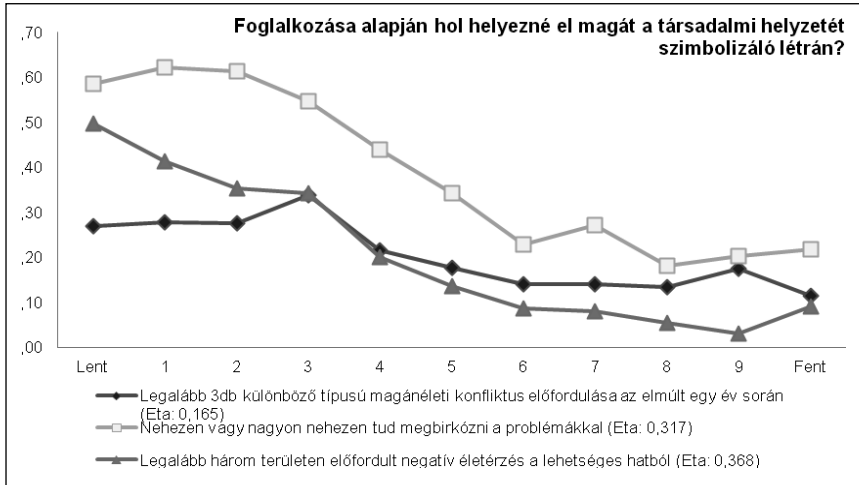
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Egyértelműen látható, hogy a szegényebb, alacsonyabb társadalmi helyzetű és iskolázottságú csoportok körében a negatív életérzések összekapcsolódása és előfordulási rátája rendkívül magas. Nagyságrendileg a társadalom ötödét alkotó alsó csoportban a válaszadók 40-60 százaléka egyszerre több szempontból is kedvezőtlen lelki-mentális állapotban van, pesszimizmus, elégedetlenség, tanácstalanság, mellőzöttség stb. miatt. A társadalom anyagi szempontból felépülő státuszlétrájának alsó ötödéhez tartozó személyek körében például 60 százalék között van az életével elégedetlenek aránya, 50 százalék körül mozog a jövőt pesszimistán látóké, 40 százalék körül mozog a magukat mellőzöttnek érzők aránya, de hasonló arányban érzik magukat el nem ismertnek, nem értékeltnek a munka világában, harmaduk pedig úgy gondolja, lenézik az életszínvona, jövedelme, státusza miatt.

Összefoglaló jelleggel megvizsgáljuk a három konfliktusmutató viselkedését az alapján, hogy a megkérdezett hova pozicionálta magát a társadalmi helyzetet szimbolizáló 10 fokozatú létrán iskolai végzettsége, foglalkozása és anyagi helyzete szempontjából. Az egyfajta szubjektív önbesoroláson alapuló rétegződési struktúra egyes fokainál nézzük meg a probléma- és konfliktusjelző indikátorok előfordulási valószínűségét (14. ábra).

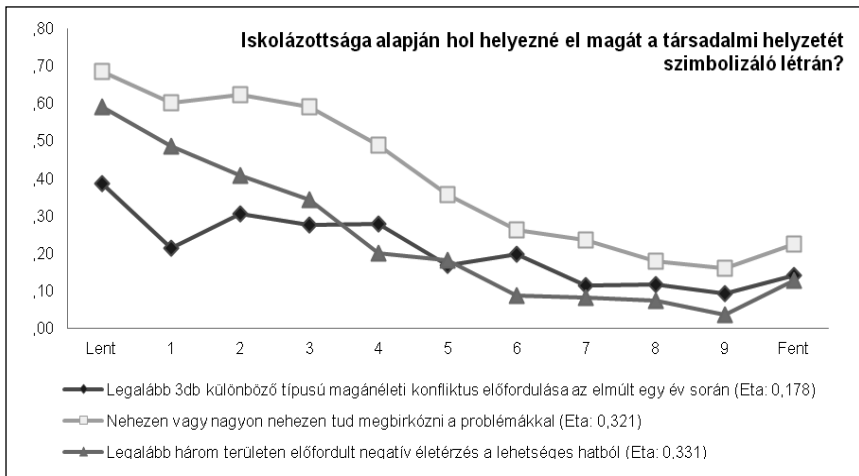
14. ábra: A saját besorolás alapján kirajzolódó társadalmi státusz és a konfliktusmutatók előfordulásának összefüggése, IGEN válaszok aránya, 1 = 100%

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

14. ábra folytatása...

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Világosan kirajzolódik a társadalmi ranglétrán elfoglalt státusz és a magánéleti problémák, konfliktusok bizonyos állapotai közötti negatív irányú, szoros lineáris összefüggés mindhárom „szimbolikus létra”, és mindhárom konfliktusjelző indikátor esetén. A társadalmi struktúra alsó szegmenseiben, különösen az alsó ötödben jóval gyakrabban fordulnak

elő összetett, egyszerre több problémából felépülő konfliktushelyzetek, kihívások. Ráadásul éppen a halmozódásból fakadóan nehezen, vagy nagyon nehezen tudnak megbirkózni a mindennapi életben felmerülő problémákkal az érintettek, és ezek a kedvezőtlen állapotok a saját életlehetőségek megítélésénél is lecsapódnak olyan negatív attitűdökben, mint pl. a pesszimizmus, elégedetlenség, tanácstalanság, mellőzöttség vagy éppen a lenézettség.

A fenti összefüggésrendszer logikus, és talán triviálisnak is tűnik, viszont a vizsgálat alapján remélhetőleg sikerült empirikus eszközökkel rávilágítani ennek a problémakörnek a mélységére, összetettségére és azokra a szélsőséges állapotokra, amelyek, úgy tűnik, nem csak a materiális dimenziókban szakítják szét a magyar társadalom szövetét, hanem a mindennapokban alapvetően ebből táplálkozó konfliktushelyzetek és mentális képzetek, lelki állapotok szintjén is. Már ezekből az összefüggésekből is jól látható, hogy a kérdéskör alapvető részét képezi a társadalmi jóllétnek, szoros kapcsolat figyelhető meg a két jelenségkör között, alapvető jelentőségű az életminőség ilyen alapú vizsgálatának a beemelése a jóllét mérésébe. A klasszikus társadalmi-demográfiai meghatározottság vizsgálata után így érdemes részletesebben is elemezni a jólléti mérőszámok és a mindennapi élet problémáit, konfliktusait jelző változók közötti összefüggéseket.

6. A konfliktusterheltség és a jóllét összefüggése

Feltételezhetően a magánéleti, illetve társas-kapcsolati problémák és a jóllét különböző dimenziói mögött olyan kölcsönhatás rejlik, amely során mindkét jelenség-halmaz egyszerre oka és következménye is egymásnak. A jóllét alacsonyabb szintje egyértelműen feszültségeket, problémákat generál a mindennapi életben, a társas élet mikrohálózati szövetében. Ezeket a hatásokat az előző részben bemutatott társadalmi meghatározottsági relációk világosan megerősítik, különösen a jóllét keményebb, objektív alapú dimenzióiban (pl. iskolázottság, beosztás, anyagi helyzet, társadalmi státusz). Elemzésünkben a negatív életérzések előfordulása és összekapcsolódása a szubjektív jóllét hiányára utal, és ebben az esetben is meggyőzően kirajzolódtak a szignifikáns összefüggések. A jóllét hiánya vagy kedvezőtlenebb állapota egyértelműen növeli az ilyen jellegű konfliktusokat, problémákat.

Az elemzés jelen fázisában az összefüggésrendszer másik oldaláról közelítünk: arra keressük a választ, hogy a különböző konfliktusindikátorok előfordulása és intenzitásának növekedése mennyire rontja a jólléti indexek értékét (az indexek kialakításának és tartalmának kérdéséhez a könyv módszertani fejezete ad támpontokat). Tehát azokban a háztartásokban, ahol beazonosíthatóak magánéleti és társas-kapcsolati problémák, vajon kedvezőtlenebbek a jólléti indikátorok? A problémák összetettsége milyen hatást gyakorol a jóllétre? A fokozottan terhelt háztartások esetén jelentősen rosszabbak a jólléti mérőszámok? Ha igen, akkor milyen mértékűek ezek a különbségek?

Variancia-analízissel vizsgáltuk a négy jólléti index (objektív, szubjektív, lakóhelyi, egészségi) alakulását annak függvényében, hogy milyen összetételű és intenzitású a megkérdezett személy magánéletének és kapcsolatrendszerének konfliktusterheltsége. A négy aggregált, standardizált skála szintű jólléti változó átlagértékeit három ordinális mérési szintű konfliktusváltozó (magánéleti konfliktusok összetettsége, kapcsolati konfliktusok összetettsége, problémakezelési nehézségek intenzitása) kategóriái mentén hasonlítottuk össze. A „kire számíthat különböző problémák esetén” kérdésnél nem figyelhető meg szignifikáns összefüggés, így ennek bemutatásától eltekintünk, a „negatív életérzések előfordulása” kérdés pedig részét képezi a szubjektív jóllét változójának (negatív érzések hiánya formájában).

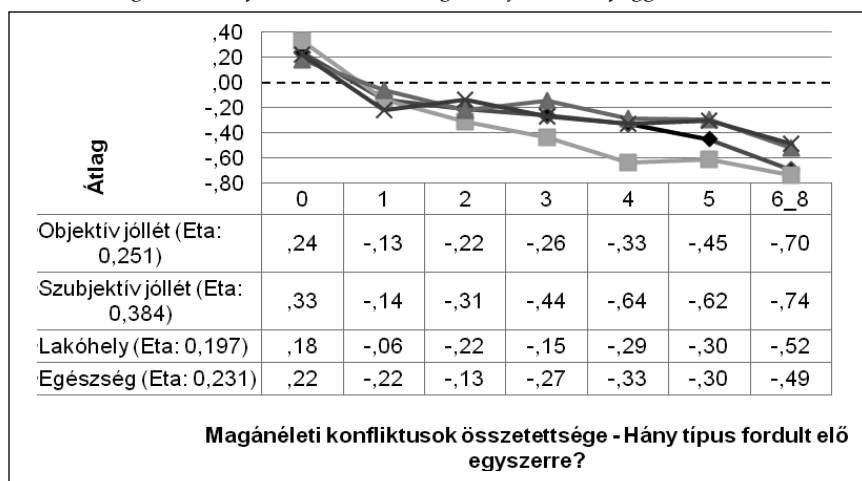
A szélsőséges helyzetű kis elemszámú kategóriákat összevontuk (pl. az 5-10 db kapcsolattípusnál jelentkező problémák egy csoportot alkotnak az alacsony elemszám miatt). A standardizálásból fakadóan a jólléti indikátoroknál az átlagérték nulla, a pozitív előjel az átlagosnál kedvezőbb, a negatív előjel pedig a kedvezőtlenebb adottságra utal. Az eredményeket három ábrán foglaltuk össze (15-17. ábra), ahol az elsődleges célunk a kapcsolat irányának és meredekségének minél jobb szemléltetése volt.

A konfliktusok és problémák összefüggésében a négy jóllét-változó nem egyformán viselkedik. A lakóhelyi elégedettség és az egészségi állapot dimenziójában bizonyos esetekben nem figyelhető meg szignifikáns összefüggés, vagy csak nagyon gyengén. Ez nem is meglepő, hiszen a mindennapok szintjén jelentkező kihívások, problémahelyzetek, konfliktusszituációk nem kapcsolódnak olyan szorosan össze az egészségi állapotunkkal, vagy azzal, hogy milyen környéken lakunk, és mennyire vagyunk elégedettek ezzel a lakómilióval. Ezzel szemben a két fontosabb alkotóelemnél (objektív és szubjektív jóllét) már markáns, egyirányú negatív, lineáris differenciálódás jelentkezik az indexek átlagértékeiben mind

a három konfliktusváltozó esetében. A másik közös pont, hogy mindegyik esetben a szubjektív jóllétet mérő indikátor kapcsán figyelhető meg a legerősebb asszociációs mérőszám. A problémák megjelenése, majd a konfliktusok összekapcsolódása, halmozódása, illetve az egyre intenzívebb problémakezelési nehézségek mentén egyre alacsonyabb a szubjektív jólléti index is.

A nyolc konfliktustípus kapcsán az első lényeges „törés” az előfordul – nem fordul elő alapú megkülönböztetésnél jelenik meg. Ez a 0 pontérték utáni első meredek zuhanással szemléltethető. Jól látható, hogy a problémák megjelenése az átlag alá tolja a jólléti indikátorokat. Innentől kezdve, ahogy a problémarendszer egyre heterogénebbé válik, ahogy egyre több típusú konfliktushelyzet rakódik egymásra, a jólléti mérőszámok csoportátlagai is egyre rosszabb tartományba tolnak. Mind a négy mérőszám együtt mozog, de a szubjektív jóllét viselkedik a legérzékenyebben.

15. ábra: Magánéleti konfliktusok összetettsége és a jóllét összefüggése

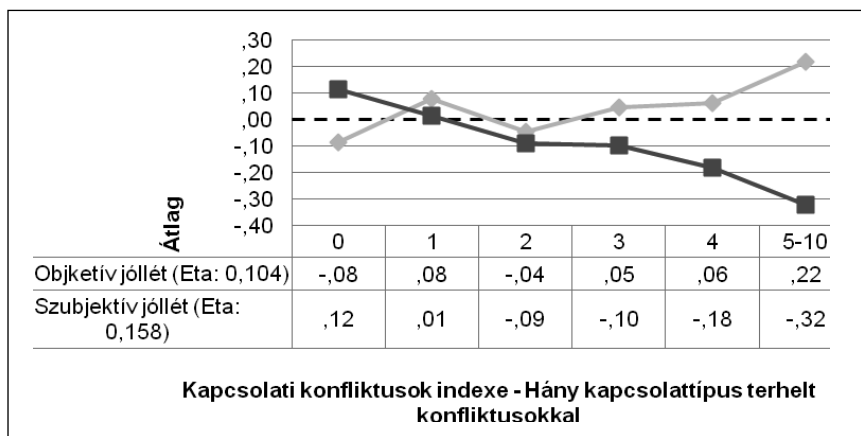
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Mivel a kilenc lehetséges problémátípus közül három (munkahely elvesztése, pénzkereseti és megélhetési gondok, nagyobb beruházások és kiadások megoldásának nehézsége) nagyon szorosan összefügg a jóllét megélhetési dimenziójával, ezért ellenőrzés gyanánt ezen itemek nélkül is lefuttattuk a variancia-analízist. Ebben az esetben csak az alábbi hat formával dolgozunk: háztartási feladatok, otthoni teendők, családi munkamegosztás; egyéni ambíciók, vágyak háttérbe szorítása; tanulásból vagy

taníttatásból fakadó problémák; egészségügyi problémák, betegségek; családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartásból, feljűk irányuló kötelezettségekből fakadó problémák; párkapcsolati problémák. A tendenciák ebben az esetben sem változtak, csak az asszociációs mérőszámok csökkentek le kissé. A nem anyagi természetű magánéleti problémák megjelenése és halmozódása is jelentős negatív hatást gyakorol a jóléti indikátorokra.

A kapcsolati alapú konfliktusok heterogenitási indikátora (16. ábra) esetében két jóléti indexre (egészség és lakóhely dimenzió) nem gyakorol szignifikáns hatást, és ezzel párhuzamosan a trendekben is megjelenik egy új tendencia. Az objektív jóléti index kapcsán pozitív kapcsolat figyelhető meg, ami abból fakad, hogy a kedvezőbb iskolai végzettségű és anyagi helyzetű csoportoknál általában a kapcsolati tőke is magasabb, összetettebb. Márpedig a kapcsolati konfliktusok előfordulásához és egymásra rakódásához is szükség van egy sokoldalú kapcsolatrendszerre.

16. ábra: Kapcsolati konfliktusok és a jólét összefüggése

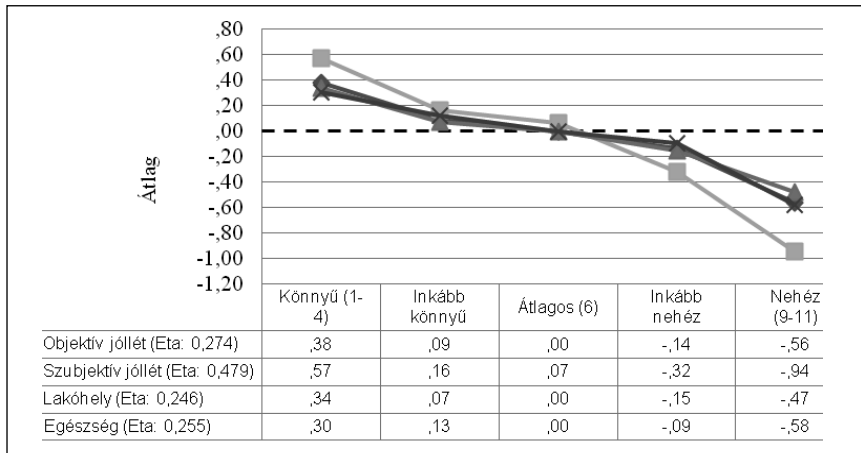

Magyarázat: az egészség és a lakóhely jóléti dimenzió esetén nem figyelhető meg szignifikáns összefüggés.

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Összességében a kapcsolati változó alapján jóval kisebb a mutatók differenciálódása, nem figyelhető meg olyan markáns negatív hatás, mint az előző változónál. A szubjektív jóléti indikátor viszont a várakozásoknak megfelelően viselkedik, a kapcsolati konfliktusok számának növekedésével egyenes arányban romlik az index átlagértéke az egyes csoportoknál.

17. ábra: A probléma- és konfliktuskezelési nehézségi intenzitás és a jóllét összefüggése

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

Korábban láttuk, önmagában az is kihívásnak tekinthető, hogy mennyire nehezen tudunk megbirkózni a mindennapi életünkben jelentkező kihívásokkal. A problémakezelési nehézségek okai és következményei is az ilyen helyzeteknek, állapotoknak. Az adatok alapján látható, hogy minél nagyobb kihívást jelent a problémák, konfliktusok kezelése, annál alacsonyabbak a jólléti indexek csoportátlagai. Akik könnyen vagy inkább könnyen birkóznak meg az életükben felmerülő problémákkal, azok a személyek az átlagnál magasabb jólléti mutatókkal jellemezhetőek. Míg azok, akik inkább nehéznek, vagy kimondottan nehéznek tartják az ilyen feladatokat, a legkedvezőtlenebb jólléti átlagpontszámokkal rendelkeznek.

7. Összefoglalás

Tanulmányunkban igyekeztünk empirikus eszközökkel, a kérdőíves felmérési módszerből fakadó korlátozó tényezők tudatában rávilágítani a problémakör mélységére, összetettségére és azokra a szélsőséges állapotokra, amelyek, úgy tűnik, nem csak a materiális dimenziókban szakítják szét a magyar társadalom szövetét, hanem a mindennapokban alapvetően ebből táplálkozó konfliktushelyzetek és mentális képzetek, lelki állapotok szintjén is.

A lakosság mindennapi életében jelentkező konfliktusok, problémák elsődleges faktorának a megélhetéssel összefüggő anyagi természetű ki-

hívások tekinthetők napjainkban. A pénzkeresettel, a nagyobb beruházásokkal és kiadásokkal kapcsolatos problémákkal, a munkahely elvesztésének a veszélyével szembesülnek a legtöbben. Meglepő eredményt hozott viszont a kapcsolati alapú konfliktusok előfordulási valószínűsége. Az összes kapcsolati formát figyelembe véve a lakosság kétharmada nem számolt be feszültségekről, problémákról ilyen területen. Gyakorlatilag a munka világához kapcsolódó relációk és a párkapcsolati interakciók vannak a legnagyobb arányban konfliktusokkal terhelve. A legstabilabb viszonyok a szoros, erős kötésekre épülő interakciós formáknál a barátokkal, gyermekekkel és a testvérekkel alakulnak ki. A konfliktusok megoldásában, enyhítésében szerepet játszó elsődleges támogató kapcsolatok, természetes és mesterséges támaszok kapcsán kimondottan egyszerű logika érvényesül: vagy a szűkebb környezet támogatására (család, barátok), vagy saját magukra számíthatnak a legtöbben. A lakosság lelkiállapota kapcsán kimondottan kedvezőtlen jelenségekre bukkantunk. A válaszadók ötöde, esetenként akár negyede is beszámolt valamilyen negatív életről, 17 százalékuk mellőzöttnek érzi magát, 12 százalékuk pedig úgy gondolja, hogy lenézik a munkája, jövedelme, életszínvonala miatt. Az egyes konfliktusindikátorok össze is kapcsolódnak egymással. A legnyilvánvalóbb logikus összefüggés a problémakezelési készség és a problémák összetettsége között figyelhető meg. Azok körében, akik nehezen birkóznak meg a mindennapi kihívásokkal, kétszer nagyobb az összetett problémarendszer előfordulási aránya. Hasonlóan meggyőző a konfliktusokkal terhelt társas kapcsolatrendszer és a problémák halmozódásának a viszonya is

Az eredmények egyértelművé tették azt is, hogy ha a „pénz nem is boldogít” szükségszerűen, azért a kedvezőbb társadalmi státusz csökkenti a mindennapi élet kihívásait. A lakosság körében megfigyelhető elsődleges konfliktusforrások előfordulását jelentősen mérsékeli a magasabb iskolai végzettség, a diplomás foglalkozási státusz, a kedvezőbb anyagi életkörülmények. A szegényebb, alacsonyabb társadalmi helyzetű és iskolai végzettségű csoportok problémakezelési potenciálja aggasztóan rossz. Nagyságrendileg a társadalom ötödét alkotó alsó csoportban a válaszadók 60-80 százaléka nagyon nehezen tud megbirkózni a mindennapi életében felmerülő problémákkal, konfliktusokkal, gyakorlatilag kilátástalannak érzi a helyzetét. A negatív életről szóló összekapcsolódásával leírható kedvezőtlen lelki állapot kapcsán is hasonló összefüggésrendszer tárult fel. Az alacsonyabb iskolai végzettség, a párkapcsolat hiánya, az egyedüllét, az alacsony beosztású fizikai munkakör, és különösen a kedvezőtlen megélhetési körülmények jelentősen növelik a saját élethelyzet, a perspektívák

és életesélyek, a társadalmi megbecsültség és elfogadottság negatív megítélését. Világosan kirajzolódott a társadalmi ranglétrán elfoglalt státusz és a magánéleti problémák, konfliktusok bizonyos állapotai közötti negatív irányú, szoros lineáris összefüggés. A társadalmi struktúra alsó szegmenseiben, különösen az alsó ötödben jóval gyakrabban fordulnak elő összetett, egyszerre több problémából felépülő konfliktushelyzetek, kihívások. Ráadásul éppen a halmozódásból fakadóan nehezen, vagy nagyon nehezen tudnak megbirkózni a mindennapi életben felmerülő problémákkal az érintettek, és ezek a kedvezőtlen állapotok a saját életlehetőségek megítélésénél is lecsapódnak.

A jóllét jellemzői a területi-társadalmi kötődés és társas kapcsolatok szempontjából

BUGOVICS ZOLTÁN

1. Bevezetés

A kutatás a társadalmi-térbeli kötődés alapján igyekszik a jóllét-index elemeivel a társas kapcsolatokra vonatkozó megállapításokat tenni, amelyek a társadalmi konfliktusok jellemzőire is magyarázatokkal szolgálhatnak. A kiindulópont a közösségekhez tartozás térbeli kategóriáiból indul ki, feltételezve azt a régi alapvetést, miszerint a tér egy társadalmi konstrukció. A térhez kötődés valójában tehát közösségekhez tartozást jelent, kiegészítve néhány földrajzi, természeti vagy épített környezeti elem jelenlétével. A kötődés elméleti háttere mellett a kutatásban alkalmazott szűkített jóllét-indexből indul a vizsgálat, amelyben az elégedettség, a pozitív érzelmek és negatív érzelmek hiányát vesszük alapul, s mint ilyen a boldogság érzését is magába foglalja. A jóllét-index alkalmazásával a konfliktusok tércategóriákhoz viszonyított jellemzőjére is megpróbál elemzéssel szolgálni. Lényeges eleme e megközelítésnek a bizalom is, hiszen a közösségekkel való stabilitást szolgáló faktorról beszélünk, s a közösségek iránti elkötelezettség minőségét is értelmezhetjük általa.

2. Elméleti háttér

A modernizálódó, majd posztmodern útra lépő társadalmak sajátosságai ugyan eltérőek, de minden bizonnyal megtalálhatóak a közös halmaz elemei is, amelyek között kiemelten szerepeltethető például a fragmentálódó identitás, identitáskonfliktusok, individualizáció, kötődések gyengülése, értékkonfliktusok, közösségek felbomlása stb. kifejezések (*Riesman 1958; Erikson 1959; Goffman 1991; Castells 1997; Wallerstein 1998; Bendle 2002; Beck 2003; Bóhm 2003*), amelyek egyben azt is sejtetik, hogy korunkban az egyén értékválasztásának lehetősége szélesedik. Mindez azt is erősíti, hogy konfliktusaink együtt járnak kötődéseink, identitásunk átrendeződésével, átértékelődésével, és újfajta problémákat vetnek fel, amelyek a posztmodern társadalom sajátosságainak a körét szélesítik. (*Bóhm 2003*)

Tönnies szerint az egyéni viszonyok – a közösség elméletét figyelembe véve – gyökere az anya-gyermek, a férfi-nő mint házastárs és a testvérek közötti kapcsolatban ragadható meg. Az első esetben a megszokás és az emlékezés tarthatja fenn a viszonyt, a másodikban a megszokás mellett döntő a gyermekekhez, illetve általában a tulajdonhoz és a gazdagsághoz való ragaszkodás, míg a harmadikban az emlékezet „járul hozzá leginkább a szívek közti kötelékek létrejöttéhez, megtartásához és megerősítéséhez”. (Tönnies 2004) Továbbá megkülönböztetett három közösségi formációt, a vér közösségét, amely a lényegét jelenti, a hely közösségét, amely lényegileg az együttélés, s végül a szellem közösségét. A közösség ezen formáit „közérthető elnevezésük” alapján rokonságnak, szomszédságnak és barátságnak tekintette, s ekként vizsgálta. Úgy vélte, a rokoni kapcsolatnak nem feltétele a fizikai tér közeli volta, az az emlékekből is táplálkozhat s *„annál inkább keresi (az egyén) a térbeli közelséget, és nehezen válik meg ettől, mert a szeretet vágya csak így lelhet nyugalomra és egyensúlyra”*. Ez a szempont az empirikus vizsgálat alapvetésénél különösen fontos akkor, amikor a területi kötődés és konfliktus kategóriáit körvonalazzuk. A tönniesi értelemben tehát a térbeliség és egyensúly, konfliktusmentesség kapcsolata között az affektív viszony lényeges elem. (Tönnies 2004)

A közösséghez tartozás nem csupán befogadás, de egyúttal kizárás is. Itt kapcsolható össze az identitás poszt-strukturális irányzatával, amely szerint az identitás és a területiség önmagukban nem léteznek, azok csupán a társas élet és hatalom szempontjából értelmezhetőek, a kizárás és befogadás rendszerében a saját csoport és a másik csoport megfelelőjeként. (Goffman 1991) A társadalom ettől eltérően Tönnies elemzésében egy elidegenedett tagokból álló rendszer, mivel abban „mindenki egyedül van, s állandó feszültség van közte és a többiek között. Tevékenységük és hatalmuk területe szigorúan elhatárolt a többiektől, úgyhogy mindenki védekezik a másokkal történő érintkezéssel és egymás birodalmába való belépéssel szemben, mert ezeket azonnal ellenséges cselekedetként értékelik.” (Tönnies 2004) E szempontból úgy tűnhet, hogy a saját és a másik csoport a társadalomban nem létezne. Elismerendő, hogy bizonytalan, fragmentált identitás jellemzi a posztmodern kort, tetézve a rétegzettséggel (Róbert 2009) és átfedésekkel, ám a társadalmon belüli közösségek identitást megőrző szigetekként foghatók fel. Az emberi kapcsolatok nem olyan súlyúak, mint egy közösséggel jellemezhető faluban, amelyet a kérdőív készítésénél figyelembe kell venni.

A közösség és társadalom viszonyát tekintve az előbbi „magasabb és általánosabb”, míg az utóbbi „mesterséges felettes személy”, aki hatalmi

pozícióval jellemezhető. Tönnies olvasatában a közösséghez a lényegakarát, a társadalomhoz pedig a választóakarat kapcsolódik. Ezzel összefüggésben lényeges szempont a szokás és hagyomány kérdése, amelyek „az emberi közösség animális akarataként” foghatók fel. A szokás partikulárisabb, hiszen közvetlenül a mikroközösségekre vonatkozik. A közösségi akarat ugyanis a „letelepült népben” jelenik meg, „amelyben számos egyes szokás nyugszik, a nép hagyománya”. (Tönnies 2004) Azaz a hagyomány egy nagyobb entitáshoz kötődő viszonyt jelöl, amely megközelítésünket tekintve nem elhanyagolandó szempont.

A rendszerváltástól datálhatóan egy olyan társadalmi átalakulási folyamat vette kezdetét, amelyben új identitások új közösségek viszonylatában jelentek meg. Ennek évtizednyi következményét summázza Hankiss: Az eredmény a „nagy csalódás”, „a kaotikus viszonyok”, „közönyösség” és „cinizmus”. Az „elemi erejű türelmetlenségre utalva” kifejti, hogy „futunk a hiányzó vagy meglévő pénzünk után, futunk egyik munkából a másikba, futunk az elérhetetlen nyugati életszínvonal után, versenyt futunk konkurenseinkkel, futunk, mert elvesztettünk negyvenöt évet, mert elmaradtunk a Nyugattól, futunk, mert futni jó, mert a sebesség, a habzsoló, száguldó élet mítoszát sugározzák a televíziók; futunk, mert minden percben meg kell valósítanunk magunkat ...” (Hankiss 2002) Majd sorolja a körből kimaradó nyugdíjasokat, rezignációba révedt munkanélkülieket, s levonja a következtetést: „Jelenlegi életünk s habitusunk tehát, érthető módon, meglehetősen zilált”. Mindazonáltal optimista, s a jólét és létbiztonság, valamint a jogrend megszilárdulásával lát megvalósítható kiutat. Néhány további fontos hiánytényezőt kívánok még Hankisstól átvenni, mert identitásvizsgálatunkhoz véleményem szerint nélkülözhetetlen. Az egyik a civilizációs deficit, amely az intézményi szint hiányaiból, a korrupcióból, a modernizációs deficitből adódik, s amely az egyes ember szintjén nehezíti az együttműködést, hiszen minden interakciót zéró összegű játszmaként értékelünk, ahelyett, hogy belátnánk, más nyeresége számunkra is hajthat hasznót, s együttműködésre törekednénk. A kooperáció hiánya szintén nagy defektusa habitusunknak. De ide tartozik a tolerancia hiánya vagy a viselkedési szabályok áthágásának napi rutinja is. A bizalomvesztés szintén kiemelendő problémakör, csakúgy, mint a társadalmi kohézió helyzete: „a társadalmi integráció és kohézió ilyen mértékű hiánya elvben szinte lehetetlenné teszi az igazi demokrácia működését”. Végül pedig a civil társadalom kérdése, amelyet gyengének minősít, pedig „a demokrácia jó működésének egyik legfontosabb előfeltétele” (Hankiss 2002)

A kollektív identitás főbb funkciói közé tartozik a biztonság nyújtása azáltal, hogy „jelentéssel tölti meg az egyént körülvevő világot, s biztosítja a közösségen belüli kommunikációt”, valamint olyan kollektív tudást, amely révén „nem kell minden általa tapasztalt dolog értelmét újra és újra megfogalmaznia. [...] Az egyéni és közösségi identitások kölcsönösen függenek egymástól.” Konklúzióként pedig kijelenthető, hogy a „közösségi identitások védik meg jelentéseiket”. Olyan mechanizmusokon keresztül érvényesül ez, amelyek lehetetlenné teszik idegen szemléletmódok teljes befogadását, a bizonytalanság kizárásával növelik az éntudatot és lehetővé teszik az egyén „cselekvőképességének érvényesülését”. Azonban „az immateriális világ iránti növekvő érdeklődésünk legelső sorban is a különféle identitásokra nézve jelent veszélyt”. (Schöpflin 2004)

Az identitást mint egyfajta kötődési narratívát tekintve közösséget összetartó erőként hathat, s a „társadalmak különösen a változások idején keresik az összetartást és stabilitást eredményező narratívákat”. Azonban a globalizáció hozta változások során (Bauman 2001) az új hálózatok kiépülésével az új technológiák „gyengítik a nemzeti összetartást és erősítik a partikularizmust”. Ez a posztmodern társadalmi jelenség, amely párhuzamba állítható a „liquid modernity” koncepciójával, ami a folyékonyság, a cseppfolyós tér képzetében is tetten érhető. Ennek a lényege, hogy az egyén a tér relativizálódása folytán (a kommunikációs és szállítási technológiák okán átalakult térben) egy nagyobb közösség részének tekintheti magát. Ilyen lehet az interneten vagy mobiltelefonon átlépett tércategóriák „cseppfolyósá válása”, amelynek következtében átalakul „a releváns közösség fogalmának lényege.” A tönnes-i közösségfogalom posztmodern, vagy folyékony jellegéről van tehát itt már szó, amikor a közösség kvázi jellege a tér feloldódásában jut kifejezésre. Ez a megközelítés tehát a felbomló nemzeti identitásról fest komor jövőt, hozzátevé, hogy az újfajta technológiák révén kvázi közösségek, vagy ahogy nevezi, „képzelt közösségek” születnek. (Price 1998)

Az identitás korunkra valóban fragmentáltabb képet mutat, ahol az identitás különféle élethelyzetekben történő megnyilvánulása mind-mind közösségi kapcsolatokhoz viszonyulnak, ám ezen közösségek kevésbé a tradicionális módon megjelölhető emberi csoportok, mint inkább kvázi, cseppfolyós, posztmodern hálózatokban kitapintható laza közösségek.

A posztmodern elemezve az építészet jellemzői alapján fogalmazott meg általánosságként elfogadható megállapításokat Manuel Castells: „a posztmodernizmus nem más, mint az új domináns ideológia szinte közvetlen kifejeződése: eszerint itt a történelem vége, és ideje, hogy az áram-

lások terében megtörténjen a helyek trónfosztása. [...] Mivel nem tartozik többé semmiféle lokalitáshoz és kultúrához, a posztmodernizmus szélsőséges változata a saját kodifikált kódfelbontási logikáját kényszeríti rá mindenre [...] A kulturális kódok uralma alóli felszabadulás mögött igazából a történelmi gyökerű társadalmakból való menekülés rejlik. Ebből a perspektívából nézve a posztmodernizmust tekinthetjük az áramlástér architektúrájának.” Következtetései szerint korunkat a „társadalmi kölcsönhatások és szerveződések” esetében a „kulturális minták” uralma jellemzi, legyen szó technológiákról, tömegmédiáról vagy akár építészetről. „Épp ezért társadalmi szerveződésünk kulcsfontosságú összetevője az információ, és az üzenetek és képek áramlásai a hálózatok között társadalmi struktúránk összekötő fonalaikat alkotják.” Az új „létforma”, amiben élünk, az információs társadalom, amelyben már nem alapvetően a materiális tényező a domináns, hanem a kultúra autonómiája. (Castells 2005) Ebben a kontextusban azonban – s erre figyelmeztet Castells – az elidegenedés, elmagányosodás, fragmentáltság, elkülönülés erősödése tapintható ki, amelyben az önreflexió egyre tágabb teret kap.

A településeken a politikai részvétel iránti hajlamosító tényezőket, illetve a bizalom kategóriáját vizsgálva Utasi Ágnes (Utasi 2000) a következő megállapításokra jutott. A településnagyság növekedésével az emberek egymás iránti bizalma csökken, s hasonlóképpen csökkenést tapasztalunk az idősektől az „erejük teljében lévő aktív korcsoportok” felé, a diplomásoktól az alacsony iskolázottságúak felé haladva. Amennyiben a bizalom kategóriáját kettébontjuk a közvetlen környezet és a tágabb társadalmi környezet iránt érzett tényezőre, azt látni, hogy a közvetlen környezethez kötődő bizalom a társadalom „gyengébb” tagjaiban növekszik, míg a tágabb társadalom iránti bizalom a képzetesebb és magasabb státuszú rétegekben erősödik. Ennek vizsgálata azért volt fontos, mert megállapítható, hogy a tágabb társadalmi környezet iránti nagyobb bizalommal élők az ebből fakadó tőkájukat könnyebben konvertálhatják kapcsolati hálóik építésébe, azaz „könnyebben integrálódnak a társadalomba”, és ezáltal sikeresebbé is válnak.

3. Jólét és kötődés

A társadalmi jólét-vizsgálatok keretében rendszerint gazdasági, társadalmi-egyenlőtlenségi, illetve deprivációs tényezőket szokás vizsgálni. Ezúttal azonban – nem teljesen rendhagyó módon – a társadalmi identitás

szempontrendszerét alkalmazva a társadalmi bizalom és elégedettség kapcsolatának elemzésére is kísérletet tesz ez a megközelítés. Az inspirációt több publikációra hivatkozva kell indokolni. Elsőként Anssi Paasit kell megemlíteni, aki a regionális identitás konceptualizálása mentén a sokféle térbeli koncepció társadalmi kohéziójaként értelmezi a térbeli azonosságtudat megjelenését. (Paasi 2009) Márpedig ez a konceptualizálás csak is társadalmi egyetértés révén, közös koncepció megléte esetén képzelhető el, hogy létrejöhessen. Szintén lényeges elem az ún. Stiglitz-jelentés, amely kihangsúlyozza a jóllét mérésének háttérében az egyén szubjektív életértékelésének fontosságát, beleértve az érzelmi jellemzők skáláját, s hogy ezen elemek kvantitatív felmérése kifejezetten ajánlott módszer a faktor mérésére. (Stiglitz 2009) A kutatás alapját jelenti a nagyvárosi térségekről, azok versenyképességéről készített elemzés, amelyet Szirmai Viktória vezetésével végeztek, és lényeges vonatkozásokat tárt fel a társadalmi jellemzőkről, egyenlőtlenségekről, gazdasági tényezőkről egyaránt. (Szirmai 2009)

Az empirikus adatok elemzését a területi kategóriák viszonyával alaphozhatjuk meg, mivel ezek eligazodási pontokként is felfoghatóak az előbb említett elméletek tükrében. A területi identitás burkán belül a kötődés térkategóriáit az alábbiak szerint lehet összefoglalni, figyelembe véve a Paasi által megfogalmazottakat (Paasi 2009).

A kötődés, a hovatartozás szerepe – főként a spontán identitásképzés folyamatában – domináns. Az identitás vizsgálata szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy közös élményekre és közös hangulatokra épülő tudat, a területi identitás kialakulásának fontos érzelmi háttérén alapul, amellyel azonosulni kívánunk, s gyökere a kvázi szociális azonosságtudatban rejlik. E megfogalmazás szerint a területi kötődésünk az a kiválasztott földrajzi tér, amit lelkünkben otthonunkként fogadunk el, ám korántsem függetleníthető az ott élőtől, a társas és társadalmi környezettől. A föld, ahol születünk, mint területi identitást meghatározó kategória „képlékeny”, hiszen egyrészt e szóban a „föld” rendkívül sokféle területi egységet jelenthet, másrészt egyáltalán nem biztos, hogy az egyén a szülőföldjével azonosul, s ahhoz kötődik érzelmileg. A viszony, az otthonosságérzés kifejezésére mégis drámaian pontos és helyénvaló, ami a regionális identitás fogalmának tartalmi bemutatásában nélkülözhetetlen.

A kötődés azonban nem identitás, csupán egy részlemeze annak, amely érzelmi kapcsolatot hív életre vagy tart meg, s ekként segíti az azonosságtudat kiteljesedését.

A társadalomban az egyének és környezetük közötti kapcsolatban többféle szinten jelenik meg. (Rechnitzer 2010) Első – s egyben a legtágabb értelemben – a földrajzi környezetet említhetjük, ami az ember potenciális tevékenységi, létezési tere. A második a működési tér, amelyben szoros kölcsönhatásban vagyunk a környezetünkkel, s azt alakítjuk, illetve az is hatással van ránk. A harmadik, szűkebb kategória az érzékelési környezet, amit érzékszerveinkkel felfogunk, s ami egyben információforrásunként is funkcionál. A „legkisebb” hatókör, amelyet a viselkedésföldrajz elemez, a viselkedési környezet, az a tér, amelyben interakcióink, cselekvéseink megvalósulnak adott időpontban. A viselkedésföldrajzi vizsgálódás az érzékelési környezet felé fordul, ahol például az egyén aktivitási terét elemzi. (Godó 2002, 41) Ez a területi kötődések egyik kulcsa, hiszen a távolság és ember kapcsolatát, az otthon szerepét egyaránt meghatározónak kell tekinteni az emberek területi identitásában. Aki egy adott térben nem találja meg az életmódjához szükséges infrastruktúrát, például iskolát, szórakozóhelyet, feltételezhető, hogy annak aktivitási tere más területre, településre tevődik át, így területi identitása feltehetően csökken, illetve megváltozik. Ám ez csupán a kognitív elemeket magyarázza, a spontán, érzelmi vagy narratívában rejlő identitást kevésbé. Abban a környezetben, amit életutunk során nap mint nap érzékelünk a területi identitás kialakulásának mozgatórugója, hiszen a környezetünkhöz való viszony és a kölcsönhatások révén formáljuk azonosságtudatunkat a tér különféle elemeivel.

Bóhm Antal nyolcvanas évekbeli kutatásai során kiemelte, hogy a területi kötődés két fő kategóriája a nemzeti és lokális szint, s a rendszerváltást követő kutatásokban pedig a lokalitások iránti kötődés tovább erősödött, s az önkormányzatiság révén egyfajta identitásrevelációként növelve e térelem kiemelkedését. (Bugovics 2014; Páthy 2014; Tóth – Ditrói 2014)

A földrajzi térben a kötődések és a társadalmi konfliktusok közötti kapcsolat elemzésekor fontos kitérni arra, milyen térbeli kategóriákat tekintünk olyan térelemnek (Rechnitzer 2007), amely társadalmi konstrukcióként számba vehető.

A területiség felosztásánál a NUTS¹ hivatalos statisztikai térfelosztását csupán viszonyítási alapként használtam fel, s a hazai kutatások gazdasági-kulturális-történeti jellemzőit vettem figyelembe elsődlegesen.

Ezek alapján a következő területi egységeket kapcsolom a társadalmi identitás területi eleméhez:

¹ Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques – NUTS I-V.

- szomszédság – utca
- település (lokalitás)
- táj/járás
- megye/régió
- országrész (pl. Dunántúl vagy Észak-Dunántúl)
- ország (nemzeti identitás kategóriájával azonos)
- Közép-Európa / Kelet-Közép-Európa
- Európa

Azért választottam viszonylag sok szintet, hogy az empirikus kutatásnál legyen lehetősége a kérdezetteknek a különféle szintek között a kötődés elemei alapján különbséget tenni.

A település szomszédság kategóriájánál kisebb területi egységet nem választottam, szemben Doxiadis szintjeivel, aki urbanisztikai felfogásában egészen a lakás szoba „területéig” lebontotta a teret. (*Doxiadis 1968*) E kutatás alapján azonban több vizsgálat elemezte az otthon jellegét mint az identitás burkát. Goffman az én-prezentáció hétköznapi jelenségét vizsgálva rámutatott például, hogy a lakásokban található egy a külvilág számára nyitott régió és egy rejtettebb, intimitásában mélyebb hátulós régió. A területiség ezen olvasatában a körülhatároltság a meghatározó. (*Goffman 1981*) A szomszédság és az utca kategóriája az, ahol az egyének konfliktusai megjelenhetnek társadalmi dimenziót alkotva mint feszültségforrás, együttműködés vagy éppen ellenségeskedés, közösség vagy annak hiánya.

Korábbi kutatások kiemelték, hogy a lokalitás mint település a területi identitás egyik legmeghatározóbb tényezője (*Böhm 2000; Szoboszlai 2003; Csepeli 2004*), ami főként a kilencvenes évek közepétől mutatható ki empirikus vizsgálatokban. Így a lokalitás különösen kiemelt szerepet jelöl e felmérésben, főként mint közösségi konfliktusok, problémák lakmuspápirjaként elemzendő szempont.

A járás, valamint a táj lehatárolása tág viszonykategória, bár jogilag nem egyező szempontok, s ezért a kérdezett saját belátása szerint dönthet, a táj, járás iránti kötődésről. Éppen ezért e kategória tényleges meghatározását a kérdezettre bízom, mivel rendkívül sok múlik identitásának történeti, kulturális, fogyasztási és társadalmi hátterén. (*Gombos, 2014*)

A megyei, regionális kategória mint elemzési tényező összevontan jelenik meg az elemzésben, s az egyének középszint iránti kötődését mint általános formulát elemeztem. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a megyerendszer nem csak jogi-közigazgatási kategória, hanem kulturálisan és

gazdaságilag is meghatározóvá vált az elmúlt ezer év alatt – annak ellenére, hogy a vármegyék területileg is módosultak, összevonásokon, átkelesztéseken estek át, mire elérték jelen alakzatukat. Azonban a megye mára olyan szintté vált, amely se nem elég kicsi (bejárható és átfogható), se nem elég nagy ahhoz, hogy a területfejlesztés szempontjából megfelelő egységet formáljon.

Az országos, illetve a nemzeti szinttel a Magyarországhoz mint területhez kapcsolódó kötődést kívánom értékelni, akár mint országotest, akár nemzeti-ideológiai kategóriaként is értelmezendő.

Az európai mint kontinentális kötődés esetében az általános kulturális-történeti kategóriát jelenítettem meg, nem volt európai uniós jellegre utalás, ugyanakkor a kérdezettek szabadon kezelhették e szempontot, azaz politikai értelmezésként is válaszolhattak e kategóriára a kiválasztásakor. Az európai identitás elemzésekor megállapítható, hogy történelmi szemlélet és jövőbeni célok alapján erősödést kell feltételezni.

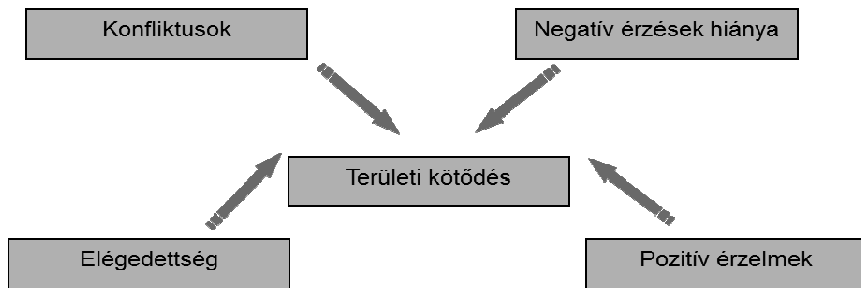
Mint látható, több olyan térkategóriát tartalmaz a felsorolás, amelyek tudományos szempontból „képlékenyek”, a területi identitásvizsgálat miatt mégis fontosak, pontosan azért, hogy a statisztikai felosztás „hiányosságaiból”, illetve az előre nem várt területi megnevezésekből adódó felkészületlenséget el lehessen kerülni. Lényeges azonban, hogy valamennyi térkategória létjogosultságát társadalmi alapon kívánom meghatározni, azaz a társadalmi identitás alapján megközelített térstruktúra a vizsgálat tárgya. Ezen térkategóriák iránti kötődés és egy jóllét-index kapcsolatának jellemzőit célozza vizsgálni a tanulmány egy elemzési modell vázlatát alapul véve. (1. ábra) Ezen modell azt jelzi, hogy a felhasznált jóllét-index elemei (elégedettség, negatív érzelmek hiánya, pozitív érzelmek) mellett a konfliktusokat is összevetem a térkategóriák iránti kötődés mértékével.

Ha konfliktuselemzés szempontjából közelítjük meg a témát, a magánéleti és társas konfliktusok, a boldogság és elégedettség értékei, valamint a kötődés viszonyaiban próbálok elemezni és értékelni a válaszok sorát. Fontos és külön kiemelendő kategória a bizalom mértéke a vizsgált térkategóriák lakói és a kötődés mintaterülete között, amelyek a társas viszony minőségi értékeit tartalmazzák.

A kötődés a társas kapcsolatok oldaláról tekintve nem csupán a tér iránti elköteleződést, identitást vagy szeretetet mutatja, hanem a közösséghez tartozást is, így a társas viszonyok részeként is értelmezhető attitűdöt képvisel, amelyet természetesen a rokoni, szomszédügyi kapcsolatok oldaláról is meg lehet világítani.

A főbb tércategóriák, amit e tanulmányban vizsgálunk: a) szomszédság, ami az egyén lakókörnyezetét jelenti, b) település, ami az egyén települési lakóhelyét jelenti legyen az nagyváros vagy falu, c) táj, ami a járás, földrajzi tájegység megyénél kisebb egységét fedi d) a régió, ami nem a hivatalos NUTS szerinti régiófelosztást jelenti, hanem jelentheti a magyar történelmi-politikai szempontból e közép kategóriába sorolható téregységeket, legyen az megye vagy országrész, régió, ami identifikációt eredményez (Bugovics 2007), e) nemzet, ami az ország szimbolikáját akár ideológiai-politikai, akár földrajzi-társadalmi értelemben testesíti meg, s végül f) az európai szint, ami nem elsősorban az EU, hanem az európai földrajzi-történelmi-politikai teret jelképezi.

1. ábra: Elemzési modell

Forrás: saját szerkesztés Argyle 1996 alapján

4. Vizsgálati eredmények

A vizsgálandó kötődési minták egyfajta sorrendiséget kialakítva mutatják ki a társas viszonyokra ható konfliktusok jellegét, legyen az rokoni, gazdasági, lakókörnyezettel vagy éppen a bizalommal, annak hiányával kapcsolatos kérdés.

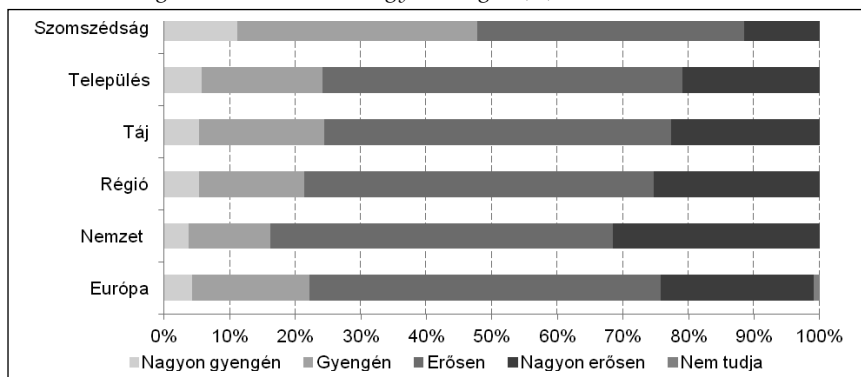
4.1. Tér és kötődési minták

Vegyük szemügyre a különféle vizsgált szempontok sorát, kezdve a tércategóriák iránti kötődés mértékével. Az eredmények azt mutatják, hogy erős kötődési jellemző szemben a gyenge értékekkel a gyakoriság szerint a település, táj, régió (megye), nemzeti és európai kötődésnél érvényes. Ha e gyakorisági adatokból összevonnuk a gyenge és nagyon gyenge párt, és

szembeállítjuk az erős és nagyon erős kötődési mintával, akkor külön kiemelendő az n-értékek alapján a települési, regionális és nemzeti kötődés értéke. (2. ábra)

A szomszédság kategóriája az, ahol feltűnően kiemelkedő a gyenge kötődés eleme, míg a többi tércategóriák esetében az alacsony kötődési értékek minimálisak. A többi tércategória esetében az erős kötődések a döntőek, de a gyenge adatokat a nagyon erős kötődési minták is felülműlják. Az adatok további elemzésénél fontos alap, hogy a szomszédságnál a gyenge kötődés értéke konfliktusokat fed, avagy a kötődés eme térelem iránti gyenge mivoltát tükrözi csupán (1. táblázat).

2. ábra: Tércategóriák iránti kötődés és gyakoriságuk (%)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

1. táblázat: Elemszám, átlag és szórás a kötődés szempontjából

	Szomszédság	Település	Táj	Regionális	Nemzet	Európa
N	2030	2030	2029	2028	2030	2030
Átlag	2,55	2,92	2,94	3,00	3,13	3,03
Szórás	,909	,807	,823	,845	,823	,959

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

Ha a kötődések különféle szempontú felosztásából indulunk ki, célszerű először összesített adatokkal megvilágítani a vizsgálandó kérdéskört. Ezért kiemelünk olyan kategóriákat, mint települési környezet, társas viszonylatok, boldogság és elégedettség mint általános állítások, hogy láthassuk, találunk-e jellemző értékeket, amelyekkel a későbbiekben mé-

lyebb elemzéseket lehet elvégezni. Ezennel azt találhatjuk, hogy a társas kapcsolatok fontossága kiemelkedően meghatározza valamennyi térkategória iránti kötődés mértékét. Nyilvánvalóan ebben az esetben a társas kapcsolatok jellege a konkrét emberi viszonylatoktól az ideológiai együvértartozás nemzeti vagy éppen európai szellemét egyaránt magába foglalja, ám döntő erőként mutatkozik a társadalmi szempont determináns mivolta a térkötődések viszonylatában. Ezen a ponton is érdemes leszögezni azt a tényt, hogy a tér mint társadalmi konstrukció emberi kapcsolatok szövevényes hálózatát feltételezi, s ezért a kötődés nem egy életidegen terület, hanem emberi viszonyokkal felruházott környezet iránt értelmezendő.

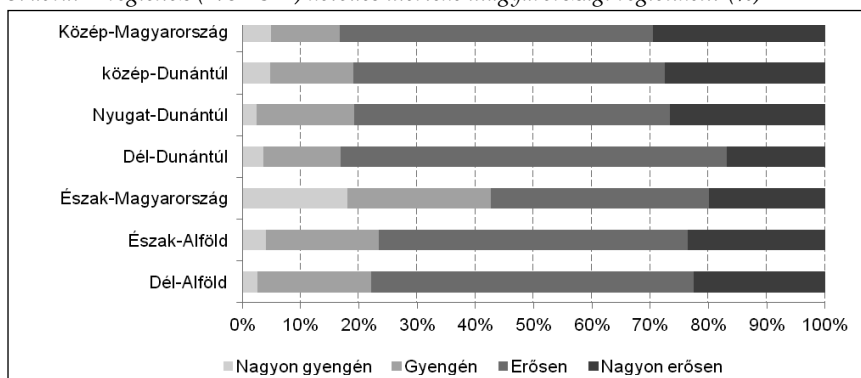
A magyarországi régiók esetében a régiókhoz kötődés értékeit véve alapul érdekes jellemzőre bukkanhatunk. Az észak-magyarországi régió kötődési értékei szignifikánsan eltérnek a többiétől mind a százalékos, mind az átlagértékek bizonyítéka szerint. (2. táblázat, 3. ábra) Az erős kötődés esetében e régióban jóval alacsonyabb a kötődés, míg meghatározó a nagyon gyengén kötődés kivételképpen viszonylag magas értékei is szembeűnőek a többi térséghez képest. Ez alapján elmondható, hogy az észak-magyarországi régióban alacsonyabb térség iránti kötődések tapinthatóak ki. Jellemző ugyanakkor a többi régió esetében, hogy az erős és nagyon erős kötődési értékek a döntőek, a gyenge kötődés főleg a közép-magyarországi (Budapest) és a dunántúli területeken tipikus.

2. táblázat: A régióhoz kötődés régióknéűti átlagértékei (N)

Régió	Átlag	N
Dél-Alföld	3,00	268
Dél-Dunántúl	2,98	193
Észak-Alföld	2,98	299
Észak-Magyarország	2,70	228
Közép-Dunántúl	3,11	228
Közép-Magyarország	3,07	612
Nyugat-Dunántúl	3,06	200
Magyarország	3,00	2028

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőűves felmérés, 2013

3. ábra: A régióhoz (NUTS II) kötődés mértéke magyarországi régióként (%)

(Szignifikancia: 0.000, $p < 0.01$, $F = 6.28$)

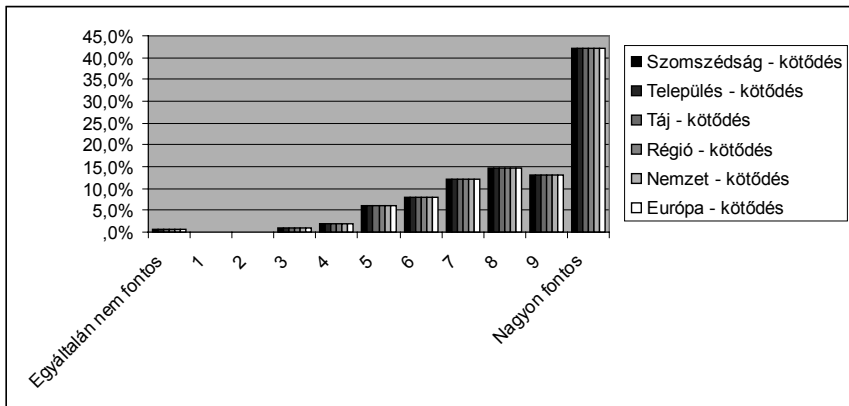
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4.2. Elégedettség, boldogság és kötődés

Természetesen további elemek is kiemelhetők, ha nem is ilyen látványos mértékben. A települési környezet fontossága esetében is elmondható, hogy a szomszédság és település iránti kötődés kategóriáiban a terület iránti kötődés és a környezet fontossága nagyrészt erősítik egymást. Amikor az elégedettség és boldogság értékeit próbáljuk hasonlóképpen összevetni a térbeli kötődés értékeivel, már nem kapunk ennyire egyértelmű kapcsolatot. Mind a boldogság, mind az elégedettség esetében azt találjuk, hogy két tényező kiteljesedésével nem maximalizálódik, hanem ellenkezőleg, lecsökken a különféle tércategóriák iránti kötődés mértéke, bár tény, hogy boldogtalansággal és elégedetlenséggel alacsony kötődési értékek járnak együtt. (4–7. ábra). Ha részletesen tekintjük az elemzést, a 4. ábra adatainak háttérben a szignifikancia a szomszédság kivételével mindenütt erős (Szig.: 0.000, , $p < 0.01$), kivéve a szomszédság esetében, ahol az érték nem mutat ilyen összefüggést (szig.: 0.185, , $p < 0.01$). Az összefüggés erősségét mutató éta-értékek alapján elég alacsony a kapcsolat erőssége, mindössze, 5-10%-ot magyaráznak az értékek. A negyedik ábra esetében szintén erős szignifikáns kapcsolatokat találunk, kivétel a szomszédság esete (Szig.:0.02, , $p < 0.01$), a kapcsolat erősségét hivatott éta pedig szintén tág határok között 3-10%-át magyarázza a kapcsolatoknak. A negyedik szempontot tekintve, a boldogság és kötődés kapcsolatánál szintén hasonló összefüggéseket és magyarázhatóságot kapunk. A szomszédsághoz kötődés szempontját leszámítva, mindenütt szignifikáns kapcsolatokat lelünk (Szig.:0.00, $p < 0.01$), míg az összefüggés erősségét magyarázó éta 1-10% között mozog. Végül

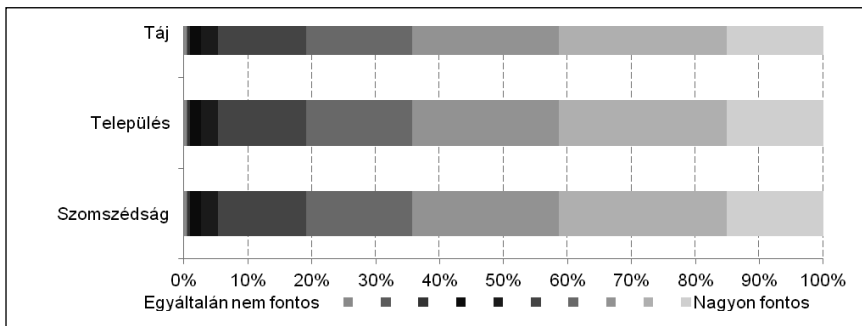
az elégedettség és területi kötődések között vizsgálandó összefüggésnél is az iménti eredményeket lehetne ismételni. Mindez tehát arra utal, hogy a területi kötődések viszonylatában a társas kapcsolatok fontossága, a lakó-környezet fontossága, valamint a boldogság és elégedettség esetében egyaránt szoros összefüggéseket mutathatunk ki, ám a szomszédság kivételt képez, s a következőkben erre próbálok magyarázatokkal szolgálni, amikor ezen szempontokat külön kiemelve vizsgálom.

4. ábra: A társas kapcsolatok fontossága a társadalmi-területi kötődés szempontjából (N=2029) (Vö. 6. Táblázat)

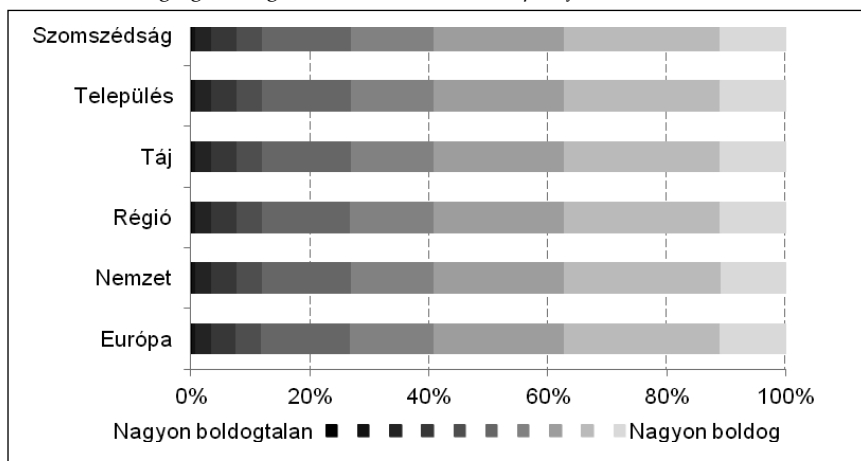
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés (Vö: 6. Táblázat)

5. ábra: A települési (épített és természeti) környezet fontossága a szomszédsági, települési és táj iránti kötődés szempontjából (N=2029)

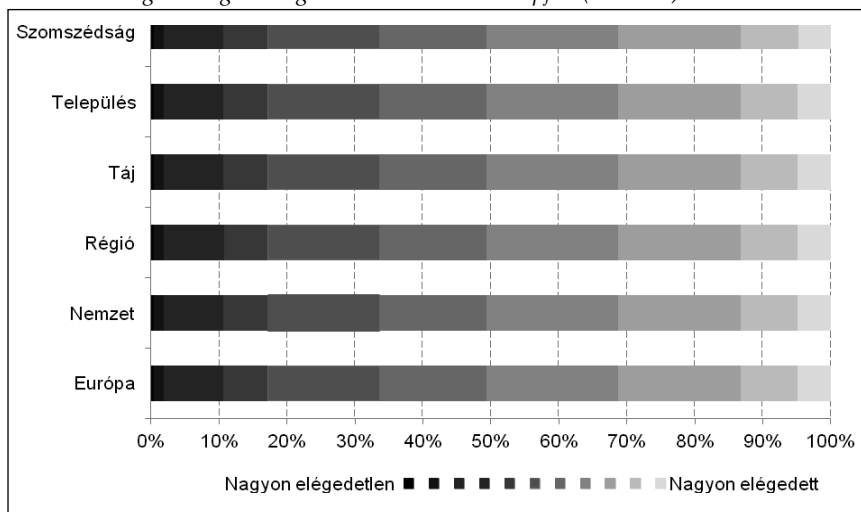
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés (Vö: 6. Táblázat)

6. ábra: A boldogság erőssége a térbeli kötődések szempontjából (N=2029)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés (Vö: 6. Táblázat)

7. ábra: Az elégedettség erőssége a térbeli kötődések alapján (N=2029)

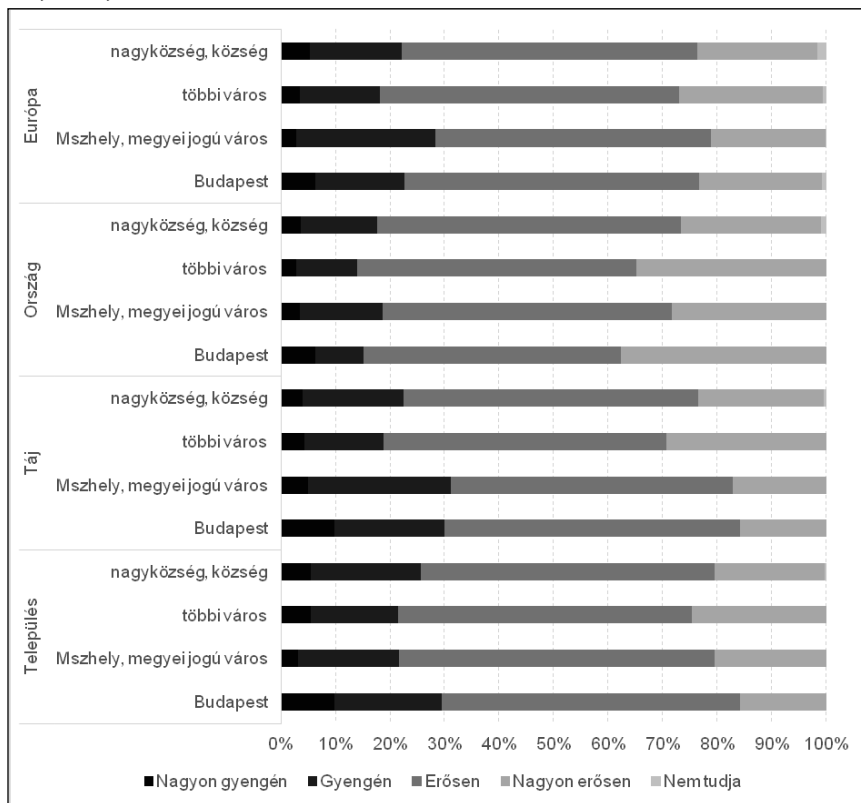

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés (Vö: 6. Táblázat)

4.3. Településtípusok és kötődés

Településtípusok alapján a különféle térkategóriák iránti kötődést vizsgálva enyhe eltérések tapasztalhatók. (7. ábra) Jellegzetesek a magas településhierarchiába tartozó kategóriák alacsonyabb kötődésértékei, az alacsonyabb településhierarchiában elhelyezkedő egységek magasabb kötődésértékeihez képest. Ez az elválás valamennyi kötődésértéknél megfigyelhető. Summázva kijelenthető, hogy a főváros és a megyei jogú városok esetében az erős és nagyon erős területi kötődési minták alacsonyabb (közel fele akkora) értékeket mutatnak, mint a kisvárosi és községi esetekben. Ugyanakkor a nagyon gyenge és gyenge kötődés valamennyi településtípusban megegyezik, hasonlóan minimális értékeket vesz fel. Az egyén által érzékelhető tértípusoknál, mint a település és a táj, a város és község kategóriáknál erőteljesebb kötődések (erős és nagyon erős) rajzolódnak ki. A szomszédsághoz a falvak, illetve a kisvárosok lakói kötődnek a leginkább, a fővárosiak és a megyei jogú városokban élők kevésbé. Érdekes, hogy a konkrétan tekinthető térkategóriáknál adódnak a legnagyobb különbségek az átlagok mentén a településtípusok összevetésénél, míg a képlékenyebb fogalom, mint Európa, alig eredményez eltérést ugyanezen szempontból. Látható, hogy a nemzethez és Európához kötődés és településtípus között nincsen szignifikáns különbség, azaz az egyén élettere eredményez szignifikáns eltérést a kötődésekben. (8. ábra, 3. táblázat). Kiemelendő, hogy a konkrétan értelmezhető térkategóriák esetén, mint település, táj vagy szomszédság a nagyvárosi lakosok kötődése gyengébb, mint a falvakban vagy kisvárosokban.

8. ábra: Tájhoz, településhez, nemzethez és Európához való kötődés különféle településtípusok esetében

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

3. táblázat: A településhierarchia és területi kötődés átlagértékei

Településtípus	Szomszédság	Település	Táj	Nemzet	Európa
Budapest	2,26	2,77	2,76	3,17	2,99
Megyeszékhely, megyei jogú város	2,48	2,96	2,81	3,06	2,92
többi város	2,61	2,98	3,06	3,18	3,09
nagyközség, község	2,70	2,91	3,00	3,11	3,05

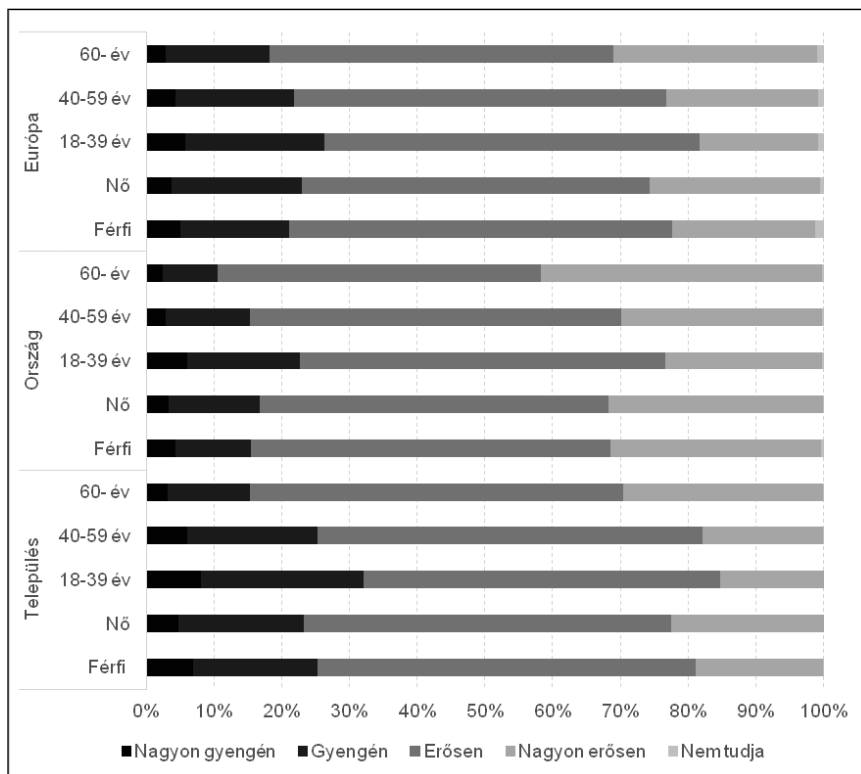
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4.4. Nemek, korcsoportok és kötődési minták

A demográfiai szempontok szerinti vizsgálat alapján néhány területi kötődési kategória összevetéséről elmondható, hogy hasonló. A kötődési mintázatokban a gyenge, illetve nagyon gyenge kötődés alacsony arányt képvisel, az erős kötődési stílus a döntő hatású, s a nagyon erős típus ismét alacsonyabb értéket mutat. Ez a nemi bontásban és a korcsoportos változatban eltérően igazolható jellemző. (9. ábra, 4. táblázat) A nemek esetében úgy tűnik, mintha a nők következetesen magasabb erős kötődéssel bírnának akár települési, nemzeti vagy európai kötődésről beszélünk, míg a férfiak átlagosan öt százalékpontos értékkel maradnak el az előbbiektől, ám nem található szignifikáns eltérés statisztikai értelemben.

Más a szignifikancia a korcsoportos bontásban, ahol az összefüggés erőssége is kimutatható az eta értékei mentén. Ebben a megközelítésben a fiatal felnőttek és az idősek között húzódik a fő eltérés. Általánosságban az jelenthető ki, hogy a fiatal felnőttek gyenge kötődési értékei magasabb arányúak, míg az idősekre kevésbé jellemző a gyenge kötődés. Ezzel szemben a nagyon erős kötődés az idősekre jellemzőbb, míg az erős kötődés mindhárom korcsoport esetében a maximum értékeket mutatja. A legerőteljesebb eltérés a nemzethez kötődés esetében látható, ahol az idős korcsoporthoz tartozók nagyon erős kötődése kimagasló, míg a fiatal felnőtteké majd fele ekkora (9. ábra). A településhez és Európához kötődés esetében a különbség csekélyebb, megegyezően egyébként valamennyi tércategóriához, amelyeket itt hely híján nem mutatok be. Az átlagértékeket tekintve (3. táblázat) látható, hogy a korosztályok mentén a kötődés értékei a kor előrehaladtával emelkednek. A fiatal és közép korosztályok jellemzően enyhén gyengébben kötődnek a konkrét élettérrel azonosítható szomszédsági és települési térhez, s az elvontabb kategóriákhoz, mint régió, nemzet vagy Európa, számukra magasabb átlagértékekkel vázolható, ugyanakkor az idősek jellemzően az előbbi tércategóriák viszonylatában is magas átlagokkal írhatóak le. A korcsoport szerinti jellemző tehát befolyásolja a tércategóriák iránti kötődést.

9. ábra: Településhez, nemzethez és Európához kötődés ereje nemek és korcsoportok szerint (Vö. 5. táblázat)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4. táblázat: Területi kötődés nemi és életkori bontásban

Kérdezett neme/életkora		Szomszédság	Település	Táj	Régió	Nemzet	Európa
férfi	Átlag	2,52	2,88	2,93	3,00	3,14	3,03
	N	910	909	909	910	909	909
	Szórás.	,893	,845	,875	,856	,856	1,025
nő	Átlag	2,57	2,95	2,94	3,00	3,13	3,02
	N	1120	1121	1120	1118	1121	1121
	Szórás.	,921	,773	,779	,836	,795	,903
fiatal (18-39)	Átlag	2,35	2,75	2,76	2,79	2,96	2,91
	N	680	680	680	680	680	680
	Szórás.	,899	,810	,838	,825	,862	,960

Kérdezett neme/életkora		Szomszédság	Település	Táj	Régió	Nemzet	Európa
középkorú (40-59)	Átlag	2,53	2,88	2,91	3,00	3,13	3,02
	N	668	667	667	668	668	667
	Szórás.	,942	,806	,825	,836	,791	,947
idős (60-)	Átlag	2,76	3,12	3,14	3,21	3,30	3,15
	N	681	682	681	679	681	682
	Szórás.	,838	,761	,762	,823	,778	,956

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013

4.5. A társas kapcsolatok fontossága

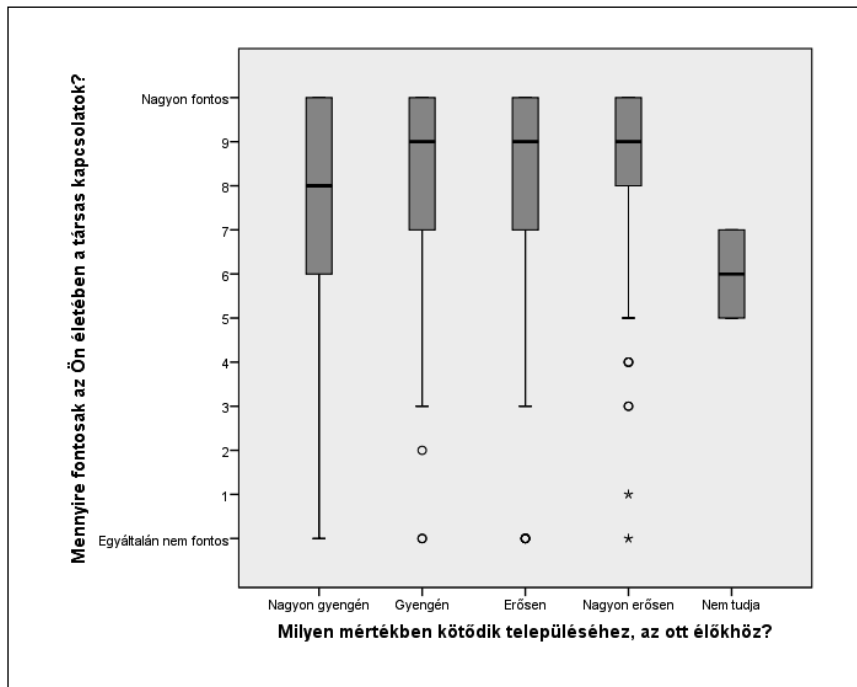
A társadalmi konfliktusok elemzési körét elérve a már korábban tárgyalt társas kapcsolatok körére kell visszautalnunk. Megállapítottuk, hogy a társas kapcsolatok a tércategóriák iránti kötődés jellemzőit meghatározó erővel bírnak, és így az emberi kapcsolatok a tér egyfajta humanizálódását eredményezik. Ezúttal tekintsük át mélyebb elemzés révén a szempont érvényét.

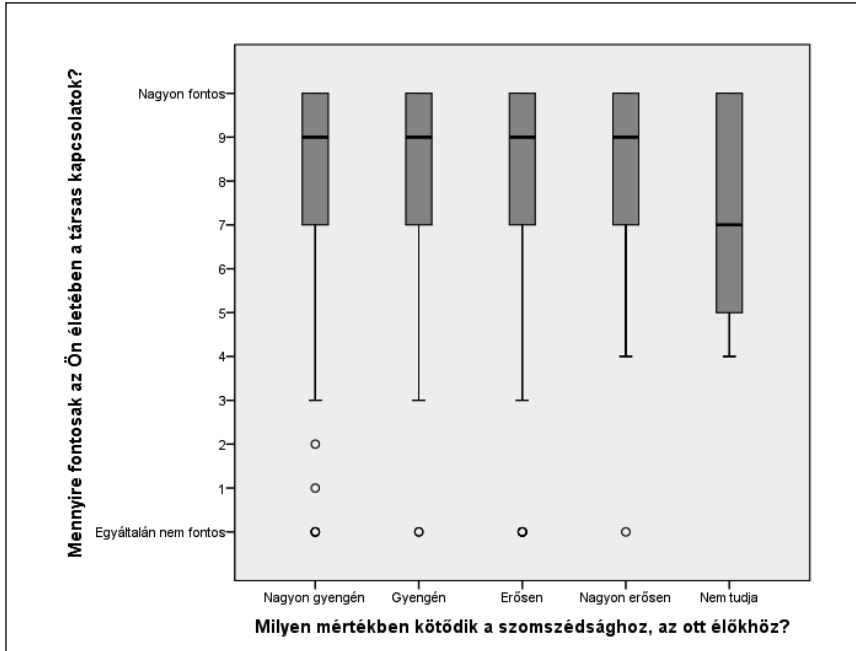
A nemzethez kötődés esetében a társas kapcsolatok fontossága a leg-erősebb összefüggést mutatja, amikor a kapcsolatok fontossága és két tércategóriához (nemzethez és településhez) kötődés erőssége közötti viszonyt vizsgáljuk ($p < 0.001$). Az adatokból következik, hogy azon esetekben, amikor a kapcsolatokat egyáltalán nem tekintik fontosnak, a nemzethez, településhez kötődés értékei is rendkívül alacsonyak, s ez igaz valamennyi tércategória viszonylatában, így például a szomszédságnál is. Ugyanakkor a kapcsolatok fontosságának növekedésével a nemzethez és településhez kötődés erőssége is megnövekedik, különösen a nagyon fontos és nagyon erős kategóriák esetében maximalizálódik ez az összefüggés. Megjegyzendő, hogy egy csekély részarányban található nagyon fontos kapcsolati fókusz és nemzethez kötődés gyenge vagy nagyon gyenge fordított kapcsolata csupán. Ugyanakkor a szomszédsághoz kötődés és a társas kapcsolatok viszonyában ezek a megállapítások csak részlegesen igazak. Annyiban van hasonlóság tehát, hogy akinek a szomszédság iránti kötődés hiányzik vagy gyenge, azok esetében a társas viszony sem fontos. Szemben azonban az előbbi tércategóriák jellemzőivel, a társas kapcsolatok fontosságának növekedésével a gyenge és erős szomszédság iránti kötődés egyaránt kimagaslik, azaz a szomszédság esetében a szignifikancia elvész, ráadásul a nagyon erős és nagyon gyenge kötődés azonos arányt képvisel abban az esetben, amikor a társas kapcsolatokat ma-

ximális fontosságúnak vélik a válaszadók. A szomszédság tehát szélsőségesen ellentétes értékeket vesz fel akkor, amikor azt szeretnénk megtudni, hogy a társas kapcsolatok és egyes tércategóriák között milyen viszony jellemző. Feltételezhető, hogy a rossz szomszédi kapcsolatok mint konfliktusforrás eredményezi ezt a kilengést, s egyúttal utalhatunk arra, hogy ez társadalmi konfliktusforrást is jelöl. (10. ábra)

Érdeemes ezért a szomszédokkal kapcsolatos konfliktus és a szomszédsághoz kötődés erőssége közötti kapcsolatot is áttekinteni. Az adatok (11. ábra) azt mutatják, hogy azok esetében erős a szomszédsághoz kötődés, akiknek szomszédi kapcsolataikat nem terheli konfliktus, viszont a konfliktusok terheltségével eltűnik e tércategória iránti kötődés, ami igazolni látszik az előbbi feltevésünket.

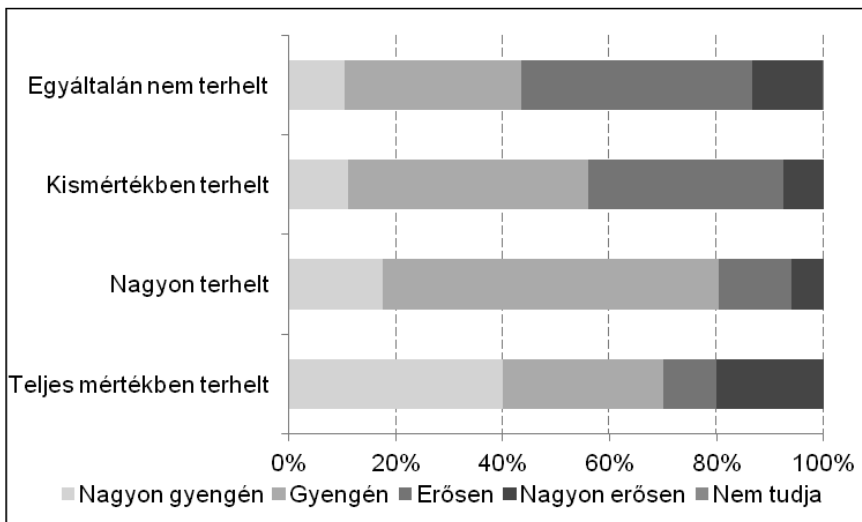
10. ábra: Társas kapcsolatok fontossága és a településhez és szomszédsághoz kötődés mértéke (Vö. 6. Táblázat)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

11. ábra: Konfliktus mértéke szomszédokkal és a szomszédsághoz kötődés erőssége

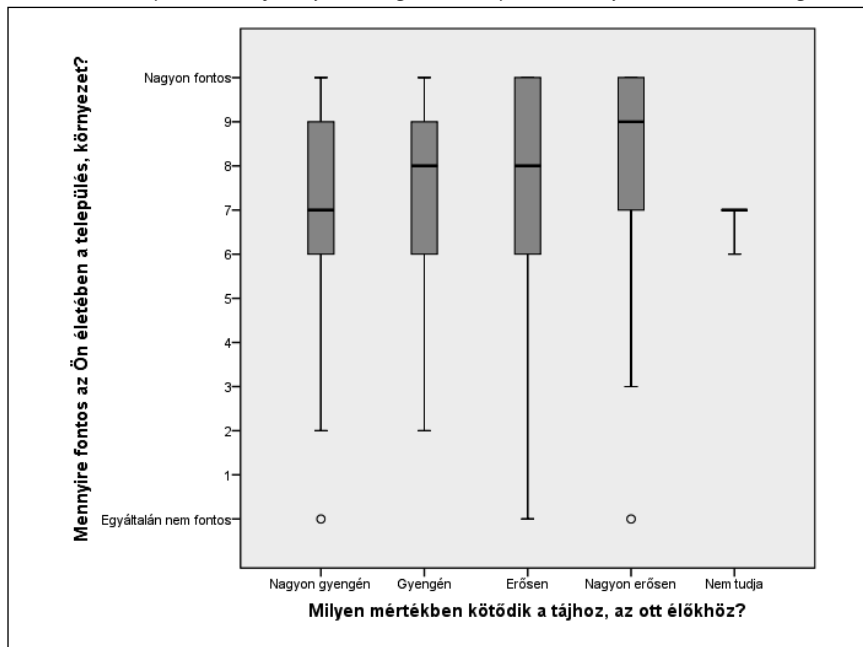

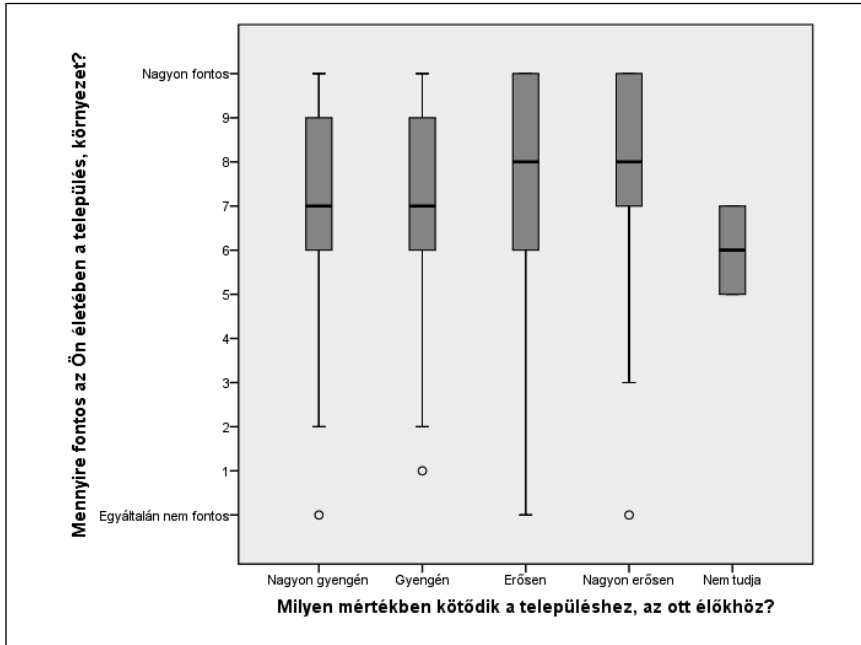
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4.6. Környezet és kötődés

Az egyén települési és életkörnyezete szintén lényeges eleme a hétköznapiok kiegyensúlyozottságának, életminőségének. Ebből a megközelítésből kiemelendő, hogy a települési környezet, legyen az épített vagy természeti, egyaránt összefüggést mutat ($p < 0.005$) a lokalitás és táj iránti kötődéssel. A környezetet nagyon fontosnak tartó válaszadók esetében a településhez, tájhoz kötődés erős és nagyon erős jellemzője meghatározónak tekinthető. Igaz, hogy az erős kötődés nem egyenletesen intenzív, ám összességében a számadatokból kirajzolódó grafikon töredezettsége mellett az erős kötődés és a természeti és épített környezet fontossága közötti kapcsolat tagadhatatlanul meghatározó. (12. ábra). Az éta-értékek ugyanakkor rávilágítanak arra, hogy a kapcsolat erőssége távolról sem teljes, relatív kis részét magyarázza a kapcsolatnak ebben az összefüggésben.

12. ábra: A település, környezet fontossága és a településhez, tájhoz kötődés erőssége

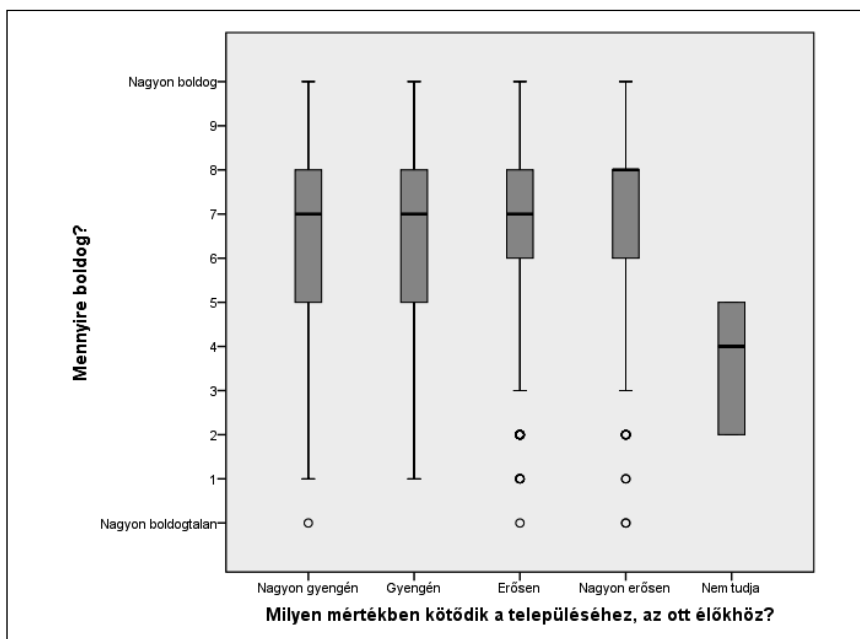
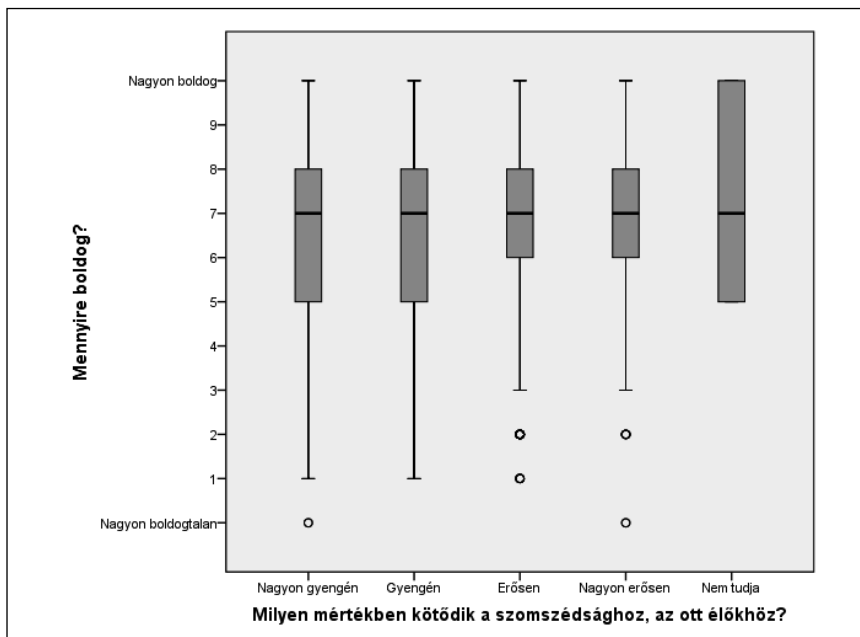

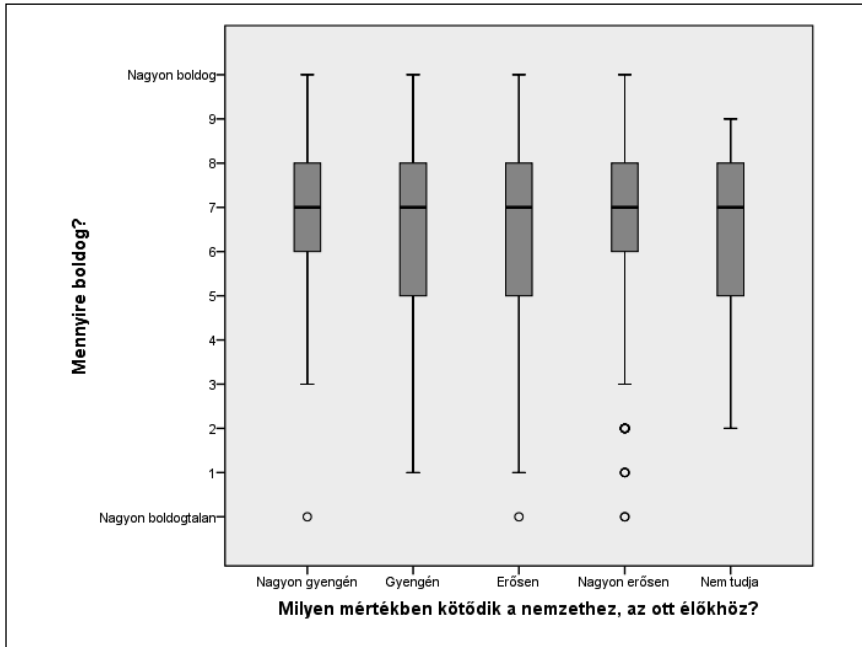
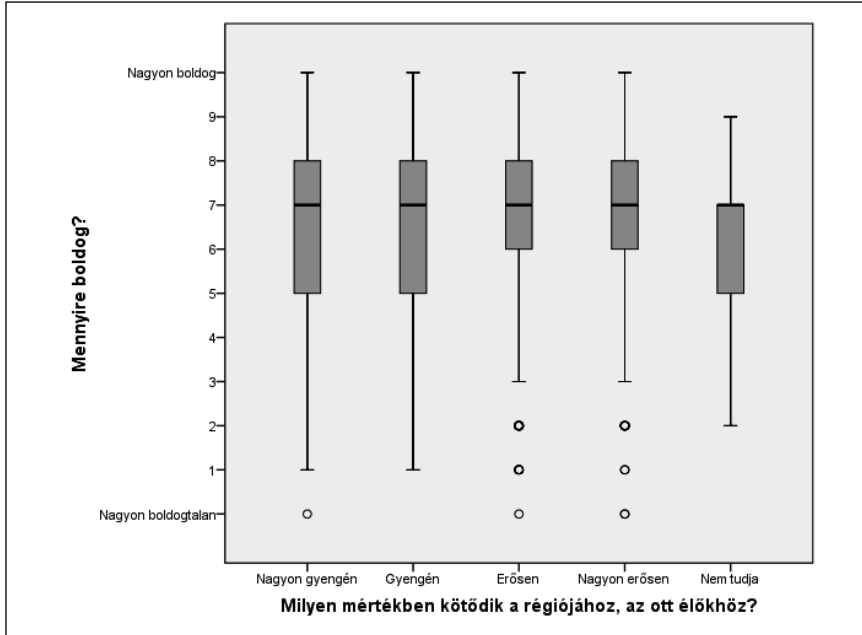
Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4.7. Boldogság és kötődés

A konfliktusok szempontjából a boldogság, elégedettség és bizalom értékeinek elemzése is lényeges az eredmények áttekintésekor. Tekintsük át először a boldogság szempontját a területi kötődések mentén. (13. ábra)

13. ábra: A településhez, a nemzethez, a régióhoz és a szomszédsághoz kötődés erőssége és a boldogság mértéke

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

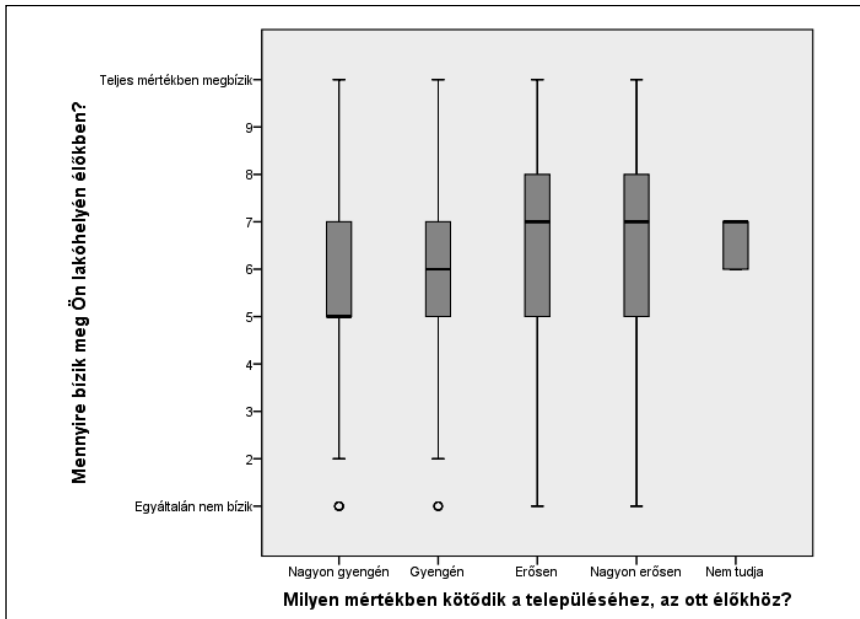
A boldogság adatai a nemzethez, településhez vagy régióhoz kötődés esetében rendkívül nagy hasonlatosságot mutatnak, amiben az erős és nagyon erős kötődés együtt jár a viszonylag magas boldogság-értékekkel. Tény ugyanakkor, hogy a gyenge kötődési mintázat is felerősödik a boldogság magasabb értékei esetében, igaz, sokkal csekélyebb érvénnyel. Amiben azonban eltérés tapasztalható, az a szomszédság-effektusnak nevezhető jelenség. Ebben a kategóriában ugyanis az erős kötődéssel szinte megegyező módon viselkedik a gyenge kötődés, azaz mindkettő magas értéket mutat, amikor a válaszadók egy része boldogságának ad hangot. Megjegyzendő, hogy itt nem található szignifikáns kapcsolat a két tényező között (Vö. 6. táblázat) és az éta-érték is gyenge, tehát a szomszédság és a boldogság kapcsolata aligha egyeztethető össze. Itt ugyanazt tapasztalhatjuk, mint a korábban tárgyalt társas kapcsolatok fontossága esetében, amikor is a szomszédság iránti gyenge és erős kötődés mértéke felerősödött akkor, amikor magasra értékelték a társas viszonyokat. Most is azt találjuk, hogy a szomszédság esetében kileng a mérték, a gyenge és erős kötődés együtt jár erős boldogságérzéssel egyaránt, azaz a szomszédság nem meghatározó, illetve a szomszédviszonyok esetlegesen negatív hatása nem határozza meg az egyén boldogságát. Ez azt sugallja, hogy a szomszédság konfliktusforrást is fed kötődési szempontból, mivel az egyén szomszédság iránti kötődését minimalizálja úgy, hogy boldogságérzését ez nem befolyásolja.

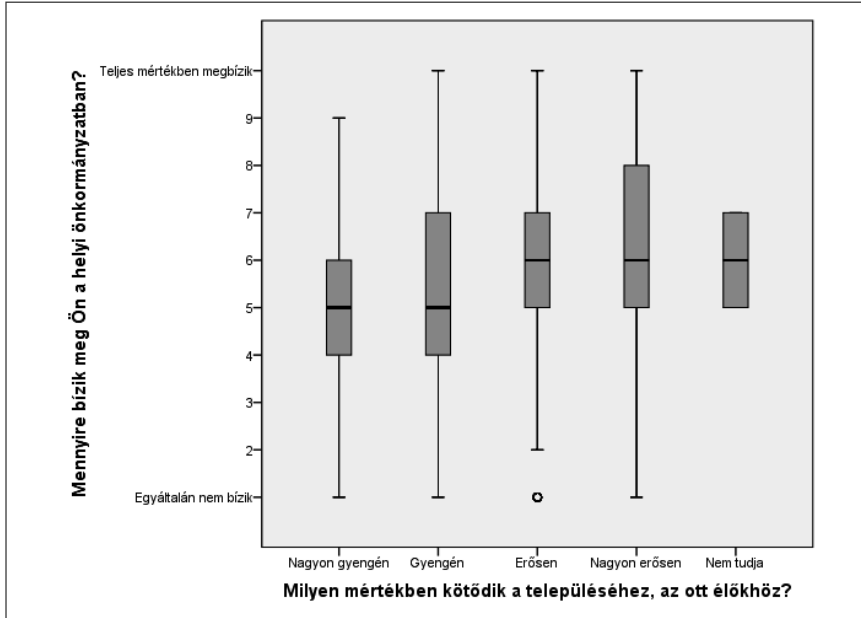
4.8. Bizalom és kötődés

A másik lényeges szempont a társas viszonyok tekintetében, különösen ha a társadalmi tőke szempontját is kiemljük, a bizalom tényezője. Különböző kategóriák iránti bizalom mértékét összevetve a hozzáillő térelemmel az tapasztalható, hogy a szignifikancia minimálisan tapasztalható, s például a honfitársakban való bizalom és nemzethez kötődés esetén határon áll az összefüggés (sig.: 0.047, $p < 0.05$), s a Pearson-féle korreláció 0.037, a településhez kötődés és a helyi önkormányzat iránti bizalom összefüggésében (sig.: 0.019, $p < 0.05$), s korrelációs 0.047. (Vö. 6. táblázat) Mint a következő ábra részleteiből (14. ábra) látható, az összefüggéseket rontja, hogy a bizalom (legyen az a település vagy éppen honfitársak iránti jellegű) magas értékei nem társulnak magas kötődési értékekkel. A kötődés a bizalom közepesen erős értékeinél maximalizálódik, az összefüggés így gyenge, szignifikancia szempontjából éppen a határvonalon mozog. Az eltérések rendkívül csekélyek ugyan, de a nemzethez kötődés nagyon erős tartományába esőknél a honfitársak iránti bizalom mértéke a magasabb

bizalmi tartományokban is jelen van, ami talán nem meglepő. A településhez kötődés esetében két bizalmi viszonyt vizsgáltunk, az önkormányzatban és a település lakóiban való bizalmat. A két szempont nagyon hasonló eredményeket produkált, s ezen esetekre is igaz, hogy a bizalom kiteljesedésével a kötődési értékek nem maximalizálódnak, hanem arányaiban visszaesnek, azok tehát, akik teljesen megbízhatnak az önkormányzatban vagy településük lakóiban, arányaikban kevesen vannak. A nagyon alacsony és nagyon magas bizalmi szélső értékek levágásával azonban jellemzőbbé válik a magas bizalom esetén az erős kötődés, ugyanakkor ezen esetben már relatíve közepesnél alacsonyabb bizalmi értéknél is jellemzővé lesz az erős kötődés. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szélső bizalmi értékektől való megszabadulás eredménye, hogy erős területi-társadalmi kötődés tapasztalható ugyanazon térszegmenshez tartozó, ott élő lakosság viszonylatában, ám akár közepesnél is gyengébb bizalommal társulva is.

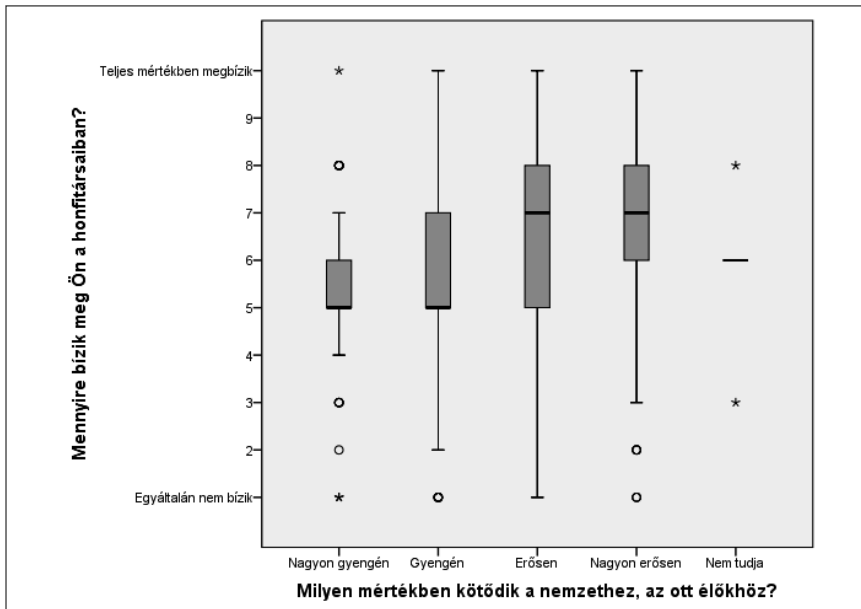
14. ábra: Településhez kötődés és az ott élők, valamint az önkormányzat iránti bizalom mértéke

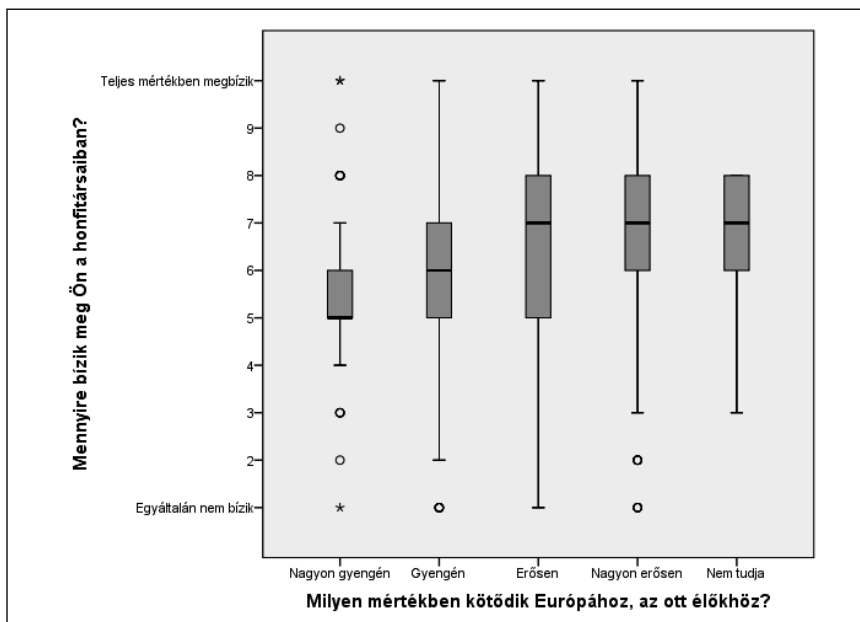

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

15. ábra: A nemzethez és Európához kötődés és a honfitársak iránti bizalom mértéke

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

4.9. Elégedettség és kötődés

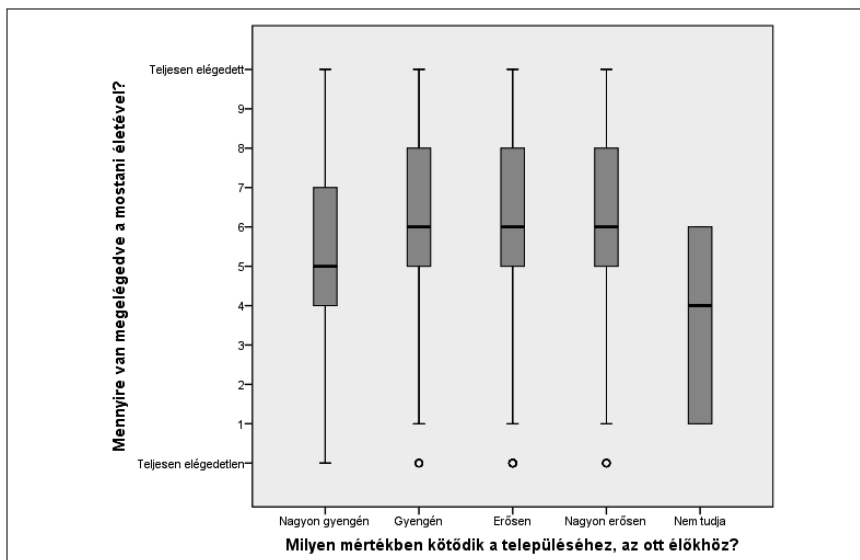
A bizalom esetéhez nagyon hasonló rajzolatot mutat az elégedettség különféle módozatainak vizsgálata is. Akkor, amikor a kérdezettek étellel való elégedettségükről kellett számot adjanak, akkor a településhez, régióhoz, nemzethez és Európához viszonyított kötődéseikkel szembesítettük az adatokat. Azért ezen tércategóriákat vizsgáltuk, mert az egyén életviszonyaihoz, mint intézményi vagy életviteli, életmód vagy térbeli mozgás, ezen kategóriák voltak a legközelebb állóak, amelyek az élet szinte minden rezdülését leképezni képesek a térben.

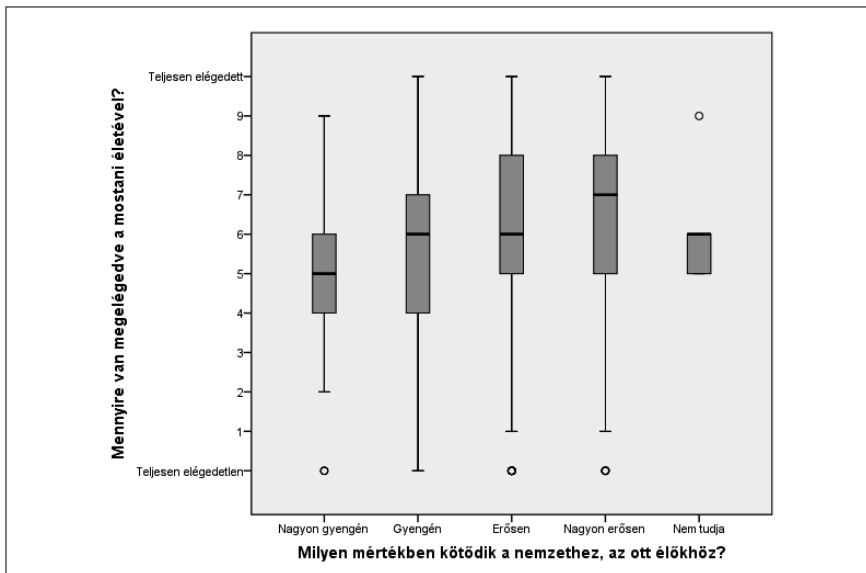
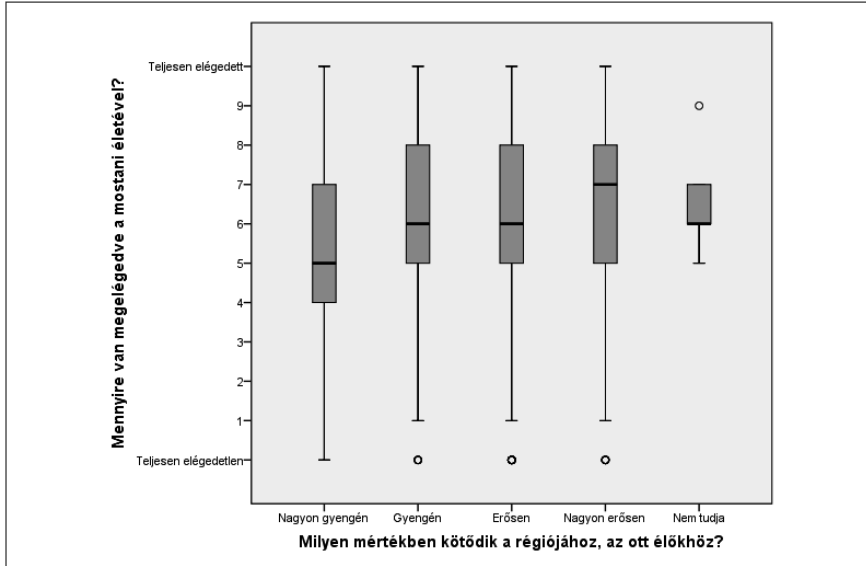
4.9.1. Az étellel való elégedettség szempontja

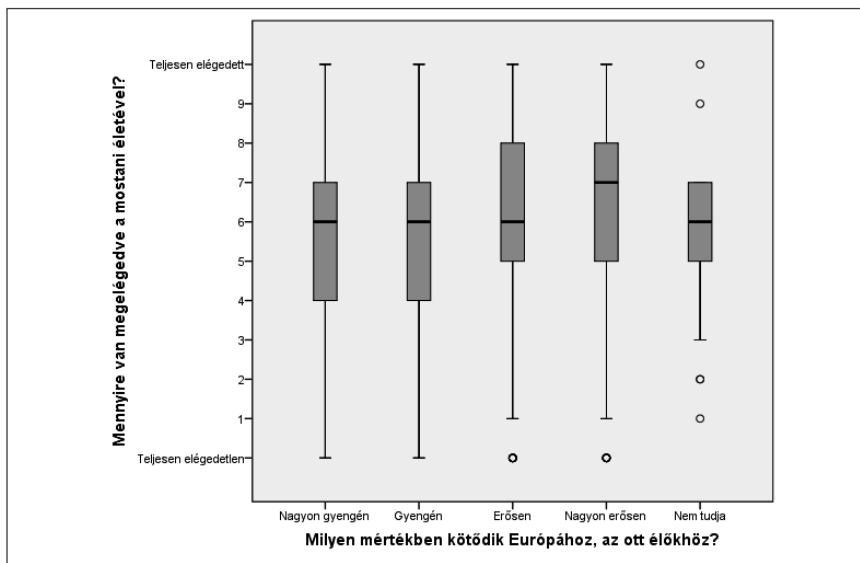
Ha áttekintjük az adatokat, talán első ránézésre is szembetűnő, hogy az erős mértékű kötődések valamennyi tércategória esetében hasonló alakzatot vesznek fel, s ezek kísértetiesen egybeesnek azzal a logikával, amit a bizalom esetén tapasztalhattunk. Ezúttal az elégedettség található a bizalom helyén, az ábrákon (16. ábra) is a szélső magas érték, azaz a maximális vagy ahhoz közeli elégedettség relatíve alacsonyabb arányú magas területi kötődéssel párosul, legyen az települési, régióhoz vagy nemzethez, esetleg Európához kapcsolódó faktor. A nagyon erős kötődés arányait te-

kintve az olvasható le, hogy ekkor az elégedettség közepes vagy annál valamivel erősebb mértékénél tapasztalható magas arányban nagyon erős kötődéssel leírható válaszadási arány, ám a nagyon erős kötődés és a teljes elégedettség értékei nem esnek egybe egyik tércategória esetében sem. Amennyiben a gyenge kötődés arányait vesszük figyelembe, az a közepes értékű elégedettségénél mutat enyhén magasabb, míg szélső elégedettségénél alacsonyabb értékeket, a kifejezetten gyenge kötődés adatai pedig valamennyi esetben minimális arányúak, függetlenül az elégedettség mértékétől. Viszont azt nem lehet állítani, hogy az elégedetlenség esetén a tércategóriák közösségei iránti gyenge vagy nagyon gyenge kötődési arányok megnövekednének, sőt rendkívül alacsonyak maradnak százalékos bontásban. A szignifikancia ezen esetekben is változatosan van jelen. Ha az ábrákon vizsgált (16. ábra) tércategóriákat vesszük alapul, mindenütt igaz a szignifikancia (Vö. 6. táblázat, A9). Ugyanakkor jelzésértékű, hogy a táblázatból leolvasható módon a szomszédság és az étellel való elégedettség között ugyanez a szignifikancia elvész. Fontos lehet még megemlíteni, hogy a boldogság és étellel való elégedettség között is érvényes szignifikáns kapcsolat található (Vö. 6. táblázat A8-A9) s ráadásul e témakörben itt található erős kapcsolat (éta: 0.666), ami egyébként rendkívül alacsony értékeket mutat az elégedettség és területi kötődések mentén (éta: 0.1-0.2 között).

16. ábra: A településhez, régióhoz, nemzethez és Európához kötődés és az étellel való elégedettség mértéke (Vö. 6. táblázat A9)

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

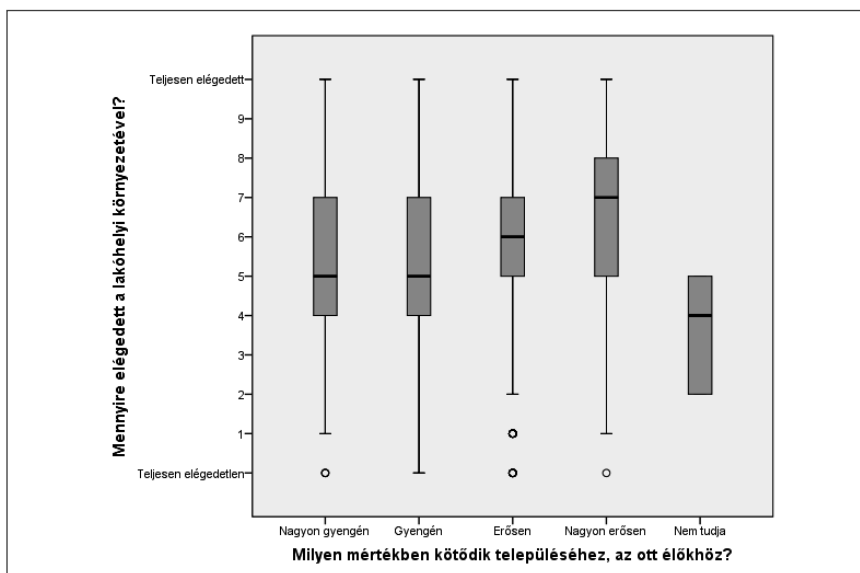
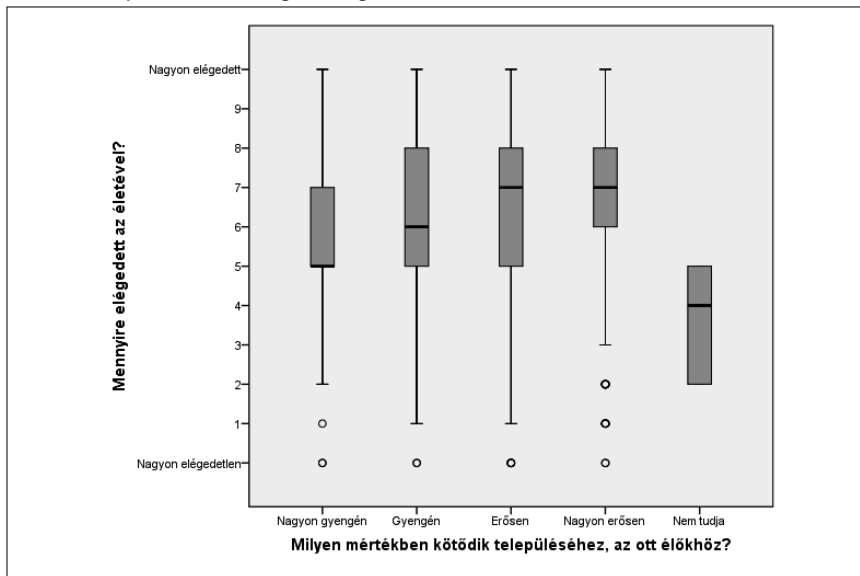
4.9.2. Az elégedettség speciális szempontjai és konfliktusok

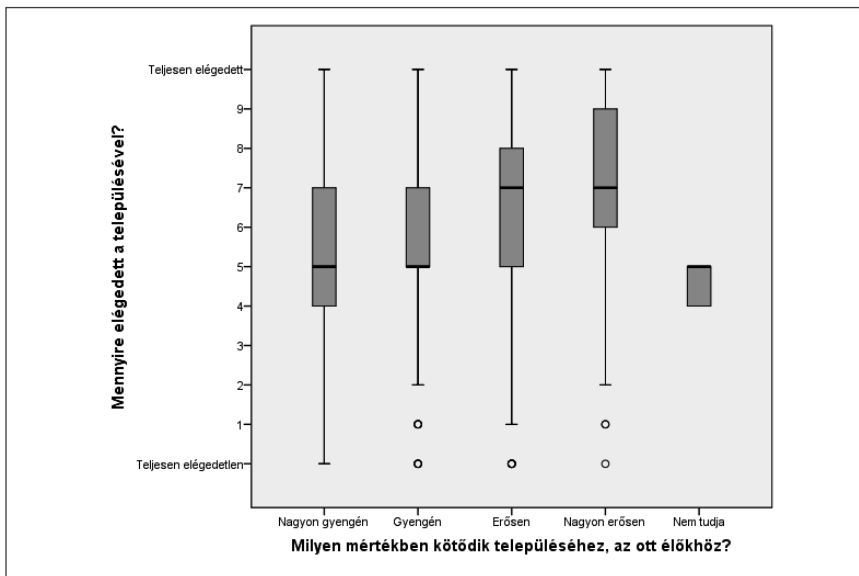
Ha az elégedettség speciális szempontjait tovább elemezzük, az előzőekben tárgyalthoz nagyon hasonló jellemzőket találunk. (17–19. ábra) Az erős és nagyon erős kötődés tipikusan a közepes és annál magasabb elégedettségénél lesz nagy arányú, ám az elégedettség maximumra növekedését az erős kötődési arány már nem támogatja, sőt visszaesik. S ugyanígy a gyenge vagy nagyon gyenge kötődési arányokat sem kíséri elégedetlenség. E konstelláció alóli kivétel talán a szomszédsághoz kötődés, ahol az elégedettségnek megjelenik egy szignifikánsabb összefüggése a kötődéssel, azaz azok, akik a lakóhelyi környezetükkel elégedettek, a szomszédsághoz is nagyobb arányban kötődnek. Viszont ezen példákban sem igaz két tétel; nevezetesen az elégedetlenség itt sem párosul magas arányú gyenge vagy nagyon gyenge kötődéssel, illetve a nagymértékű elégedettség esetében az erős kötődés arányai leapadnak. Szignifikáns kapcsolatokat láthatunk az esetek többségében, kivételt a település és az általános elégedettség közötti viszony jelent (17. ábra), s ezen esetben az éta is gyenge. Ugyanakkor a többi tércategória (17–19. ábra) szignifikanciája esetében az éta az elégedettségi kapcsolatok viszonyában 20-30%-ban magyarázza az erősséget, tehát itt sem található döntő tényező, viszont világosan látható, hogy a településsel, a lakóhelyi környezettel való elégedettség csakúgy,

mint a nemzethez kötődés és az ország gazdasági állapotával való elégettség között szignifikáns és enyhén erős kapcsolat mutatható ki.

Ha a területi kötődéseket 3 különböző konfliktustípussal vetjük össze, változatos szignifikanciájú és kapcsolaterősségű viszonyrendszerre jutunk. A három konfliktusindukáló tényező a következő: szomszédokkal való konfliktus, a munkahely elvesztés veszélyének előfordulása (gyakoriság szerinti válaszadással mérve), illetve a megélhetési gondok előfordulásának gyakorisága. E konfliktusindukáló tényezőket sorba véve változatos területi kötődések irányába találunk szignifikáns kapcsolatot, amelyek azt mutatják, hogy ezen konfliktus háttértényezők előfordulásának növekedése (átlagértékek emelkedése) mentén csökken az adott területek iránti kötődés. Hogy mely területi elemek a meghatározóak, többnyire belátható kategóriák, mint látni fogjuk. (Vö. 7-8. táblázat) A szomszédokkal előforduló konfliktusok növekedésével szignifikánsan csökken a szomszédság, illetve picit enyhébben, de a település iránti kötődés is a fordított korreláció nyomán. A kapcsolat ereje ugyan nem túl magas, ($F=7.444$, $F=4.89$), viszont magyarázó tényező. A többi vizsgált tércategóriát ezen konfliktus szignifikánsan nem érinti. A második vetület a munkahely elvesztésének veszélye és a tércategóriák iránti kötődés kapcsolatának szignifikáns összefüggése, amely a szomszédság, a település, a régió és nemzet iránti kötődés esetén mutatható ki, jelezve, hogy ezen esetekben a kötődési átlagértékek csökkennek a veszély előfordulásának növekedésével. A bizonytalan munkahely tehát rontja ezen térelemek esetében a kötődés mértékét. (Vö. 7-8. táblázat). S végül a megélhetési problémák (pénzügyi, jövedelmi stb. értelemben) előfordulásának gyakorisága és a tércategóriák iránti kötődés esetében a szomszédság, a régió, s a nemzet esetében mutatható ki szignifikáns kapcsolat, s magyarázó ereje is érvényes, igaz, nem általánosan átható érvényű. Mindazonáltal kijelenthető, hogy a magánéleti és gazdasági jellegű konfliktusok egyaránt rontják az adott területi egységek iránti kötődési értéket, legyenek azok az egyének számára konkrétan érzékelhető életszerű elemek, mint a szomszédság vagy a település, vagy inkább elvont kategóriák, mint a régió, nemzet vagy európai jelleg.

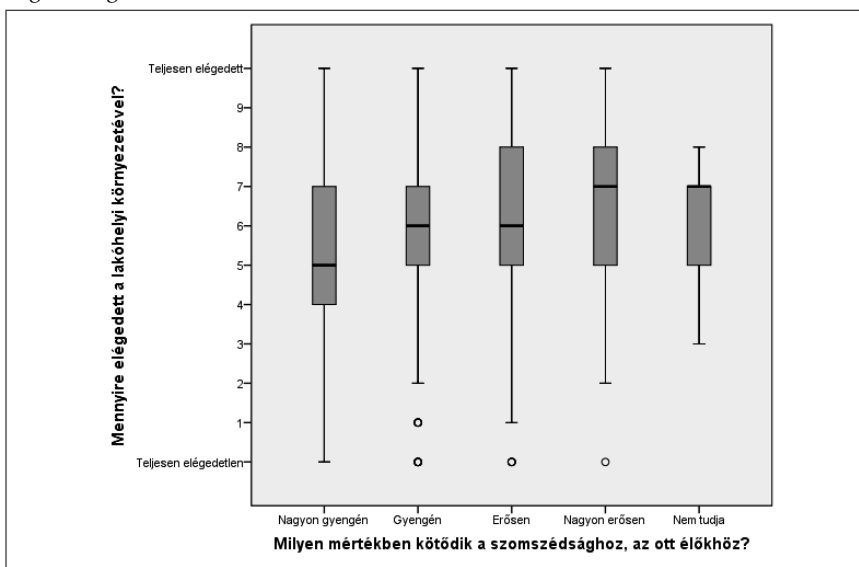
17. ábra: A településhez kötődés és általános elégedettség, a lakókörnyezet állapotával való és a településsel való elégedettség mértéke

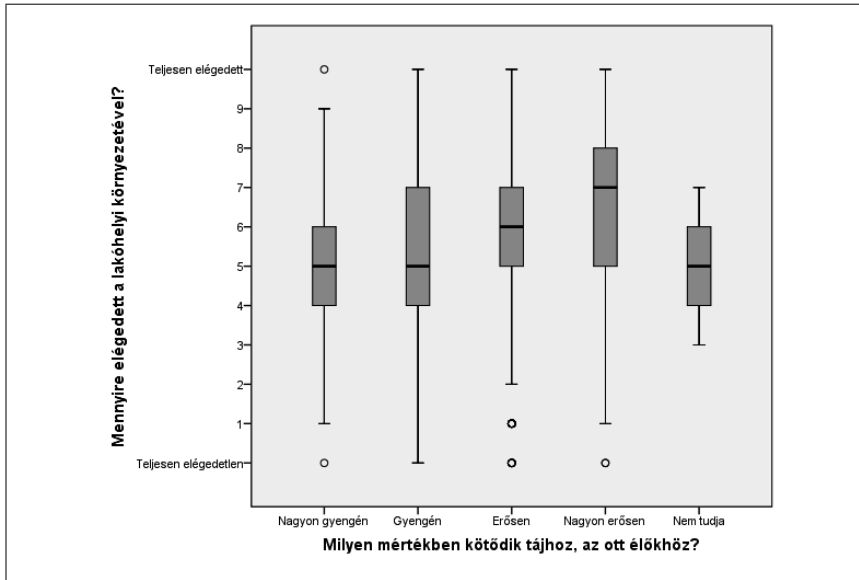

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

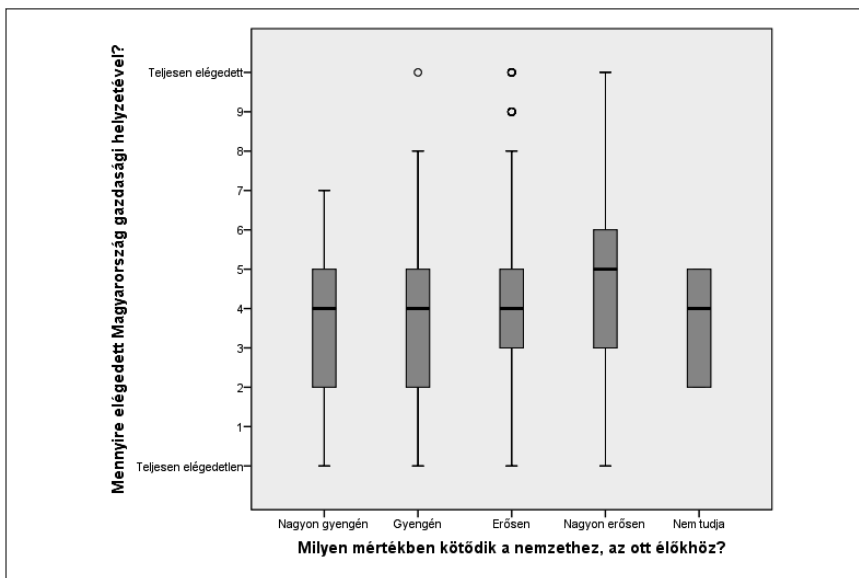
18. ábra: A szomszédsághoz és tájhoz kötődés és a lakóhelyi környezet állapótával való elégedettség mértéke

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

19. ábra: A nemzethez kötődés és az elégedettség mértéke Magyarország gazdasági állapotával

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

5. Összefoglalás

A vizsgálat, amelynek alapját részben egy szűkített jóllét-indexre alapoztam, illetve a társadalmi-térbeli kötődés alkotta a gerincét, összekötő anyagát, különféle változók bevonásával igyekezett a konfliktusokról és a társadalmi jóllétről betekintést nyújtani. A térkategóriák, amelyeket figyelembe vettem, egyben közösségeket feltételeztek, akár konkrétan értelmezhető módon (szomszédság, település és lakói) avagy valamiféle halmazként (régió, nemzet), ami lehet történelmi-ideológiai vagy gazdasági, esetleg egyfajta tapasztalati tényezőként leírható formula is. A különféle kötődési mintázatok során a következő lényegi megállapításokat lehet tenni. A társas kapcsolatok és kötődések között volt kimutatható a legerőteljesebb összefüggés, legyen az település, nemzet vagy az európai kategória viszonylatában, ám a szomszédság szélsőségesen ellentétes értékeket vesz fel akkor, amikor azt szeretnénk megtudni, hogy a társas kapcsolatok és egyes térkategóriák között milyen viszony jellemző. Igazolással már a vizsgálat kezdetén felvetett kérdésre, a szomszédság mint kötődési térkategória kileng az adatok sorából, s konfliktusokra vonatkozó kérdés alátámasztásával lehet indokolni, hogy ahol a szomszédokkal való viszonyt nem terheli konfliktus, ott magas a kötődési ráta, ellenkező esetben viszont alacsony. Egyfajta jelzőértéket képvisel a szomszédság, hiszen akinek e téren konfliktusai vannak, minimalizálódnak kötődési értékei e szinten.

Kiemelkedő eltérés az észak-magyarországi régió alacsony térségi kötődési adata, a többi országrészhez képest, illetve az, hogy a közép-magyarországi és dunántúli régiókötődések enyhén magasabbak az ország keleti feléhez képest.

A boldogság, elégedettség és bizalom vonatkozásában az eredmények azt mutatják, hogy bár az erős kötődés ezen tényezőkkel párhuzamosan magas arányú kötődést feltételez, a szignifikancia korántsem igazolható minden esetben. Összességében a különféle társadalmi-térbeli tényezőkhöz való kötődés stabilnak nevezhető, s az elégedettség, boldogság és bizalom, mint jóllét-elemek a kötődést erősítik. Amikor a területi kötődések és konfliktusindukáló tényezők kapcsolatát vesszük szemügyre, látható, hogy szignifikáns összefüggéseket találunk közöttük, s a negatív gazdasági események, illetve társas konfliktusok csökkentik a kötődés mértékét.

5. táblázat: Nem és korcsoport területi kötődéshez viszonyított korrelációi

A ₁		Korrelációk				
		A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	
Településhez kötődés A ₁	Pearson-korreláció	1	,573**	,415**	,042	,187**
	Sig.		,000	,000	,061	,000
	N	2030	2029	2029	2030	2029
Nemzethez kötődés A ₂	Pearson Korreláció		1	,647**	-,009	,170**
	Sig.			,000	,700	,000
	N		2030	2029	2030	2029
Európához kötődés A ₃	Pearson Korreláció			1	-,003	,105**
	Sig.				,883	,000
	N			2030	2030	2029
Kérdezett neme A ₄	Pearson Korreláció				1	,093**
	Sig.					,000
	N				2031	2030
Kérdezett korcsoportja A ₅	Pearson Korreláció					1
	Sig.					
	N					2030

** Korreláció szignifikáns: 0.01

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

6. táblázat: Összesített korrelációs táblázat

A ₁		Korrelációk											
		A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	A ₈	A ₉	A ₁₀	A ₁₁	A ₁₂
Szomszéd- sághoz kötődés A ₁	Pearson- korre- láció	1	,483**	,384**	,334**	,260**	,005	,014	,041	,076**	,020	-,026	-,009
	Szig.		,000	,000	,000	,000	,824	,530	,067	,001	,359	,237	,698
	N	2030	2029	2027	2029	2029	2029	2030	2028	2028	2019	2024	2020
Telepü- léshez kötődés A ₂	Pearson- korre- láció		1	,647**	,573**	,415**	,046*	,042	,079**	,119**	,046*	,007	,008
	Szig.			,000	,000	,000	,036	,061	,000	,000	,038	,746	,710
	N		2030	2027	2029	2029	2029	2030	2028	2028	2019	2024	2020

A_1		Korrelációk											
		A_2	A_3	A_4	A_5	A_6	A_7	A_8	A_9	A_{10}	A_{11}	A_{12}	
Régióhoz kötődés A_3	Pearson-korreláció			1	,746**	,565**	,040	,054*	,087**	,128**	,039	,034	,001
	Szig.				0,000	,000	,074	,014	,000	,000	,081	,125	,976
	N			2028	2027	2027	2027	2028	2026	2026	2017	2022	2018
Nemzethez kötődés A_4	Pearson-korreláció				1	,647**	,068**	,060**	,099**	,137**	,060**	,099**	,037
	Szig.					,000	,002	,007	,000	,000	,007	,000	,095
	N				2030	2029	2029	2030	2028	2028	2019	2024	2020
Európához kötődés A_5	Pearson-korreláció					1	,064**	,064**	,057**	,085**	,050*	,118**	,067**
	Szig.						,004	,004	,010	,000	,024	,000	,003
	N					2030	2029	2030	2028	2028	2019	2024	2020
Társas kapcsolatok fontossága A_6	Pearson-korreláció						1	,597**	,077**	,072**	,143**	,023	,015
	Szig.							,000	,001	,001	,000	,305	,493
	N						2030	2030	2028	2028	2019	2024	2020
Település fontossága A_7	Pearson-korreláció							1	,006	,020	,095**	,076**	,024
	Szig.								,781	,362	,000	,001	,276
	N							2031	2029	2029	2020	2025	2021
Boldogság A_8	Pearson-korreláció								1	,819**	,107**	,041	,004
	Szig.									0,000	,000	,066	,850
	N								2029	2029	2018	2023	2019
Elégedettség A_9	Pearson-korreláció									1	,134**	,042	-,021
	Szig.										,000	,060	,342
	N									2029	2018	2023	2019

A ₁		Korrelációk												
		A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	A ₈	A ₉	A ₁₀	A ₁₁	A ₁₂		
Bizalom helyi önkormányzatban A ₁₀	Pearson-korreláció											1	,081**	,028
	Szig.												,000	,214
	N											2020	2016	2012
Bizalom a lakótelepülésen élőkben A ₁₁	Pearson-korreláció												1	,294**
	Szig.												,000	
	N												2025	2019
Bizalom honfitársai-ban A ₁₂	Pearson-korreláció													1
	Szig.													
	N													2021

** Korreláció szignifikáns $p < 0.01$

* Korreláció szignifikáns $p < 0.05$

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

7. táblázat: Területi kötődések és 3 konfliktusterület kapcsolata átlagok alapján

Szomszéd-konfliktus	Szomszédság	Település	Régió	Nemzet	Európa
Egyáltalán nem terhelt	2,61	2,94	3,01	3,15	3,06
Kismértékben terhelt	2,40	2,84	2,93	3,04	2,85
Nagyon terhelt	2,08	2,98	3,14	3,20	3,14
Teljes mértékben terhelt	2,10	3,00	3,20	3,10	2,80
Szig.:	0.000	0.000	0.255	0.113	0.002
F	7.449	4.893	1.290	1.782	3.792
Munkahely elvesztésének veszélye, munkanélküliség.	Szomszédság	Település	Régió	Nemzet	Európa
Nem vonatkozik rá	2,62	3,01	3,09	3,22	3,10
Nagyon ritkán	2,50	2,86	2,96	3,08	2,97
Ritkán	2,46	2,81	2,89	3,02	2,93

Szomszéd-konfliktus	Szomszédság	Település	Régió	Nemzet	Európa
Gyakran	2,41	2,74	2,83	3,03	2,90
Nagyon gyakran	2,32	2,73	2,87	2,95	2,88
Szig:	0.000	0.000	0.000	0.000	0.004
F	4.245	6.927	5.624	5.215	3.425
Megélhetési gondok.	Szomszédság	Település	Régió	Nemzet	Európa
Nem vonatkozik rá	2,48	2,96	3,03	3,17	3,14
Nagyon ritkán	2,62	2,94	3,05	3,17	3,03
Ritkán	2,64	2,98	3,10	3,19	3,07
Gyakran	2,41	2,85	2,90	3,08	2,97
Nagyon gyakran	2,40	2,76	2,82	2,94	2,86
Szig:	0.000	0.013	0.000	0.004	0.029
F	8.579	2.916	5.139	3.429	2.494

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

8. táblázat

		Korrelációk							
		A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	A ₈
Konfliktus szomszédaival A₁	Pearson-korreláció	1	,100**	,169**	-,069**	-,088**	-,026	-,026	-,033
	Szig.		,000	,000	,002	,000	,241	,236	,143
	N	2030	2028	2028	2029	2029	2027	2029	2029
Munkahely elvesztésének veszélye, munkanélküliség A₂	Pearson-korreláció		1	,478**	-,077**	-,110**	-,107**	-,086**	-,061**
	Szig.			,000	,000	,000	,000	,000	,006
	N		2029	2027	2028	2028	2026	2028	2028
Megélhetési gondok A₃	Pearson-korreláció			1	-,013	-,054*	-,079**	-,057*	-,046*
	Szig.				,569	,016	,000	,010	,037
	N			2029	2028	2028	2026	2028	2028
Szomszédsághoz kötődés A₄	Pearson-korreláció				1	,483**	,384**	,334**	,260**
	Szig.					,000	,000	,000	,000
	N				2030	2029	2027	2029	2029

		Korrelációk							
		A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	A ₈
Településhez kötődés A₅	<i>Pearson-korreláció</i>					1	,647**	,573**	,415**
	<i>Szig.</i>						,000	,000	,000
	<i>N</i>					2030	2027	2029	2029
Régióhoz kötődés A₆	<i>Pearson-korreláció</i>						1	,746**	,565**
	<i>Szig.</i>							0,000	,000
	<i>N</i>						2028	2027	2027
Nemzethez kötődés A₇	<i>Pearson-korreláció</i>							1	,647**
	<i>Szig.</i>								,000
	<i>N</i>							2030	2029
Európához kötődés A₈	<i>Pearson-korreláció</i>								1
	<i>Szig.</i>								
	<i>N</i>								2030
**. Korreláció szignifikáns: p < 0.01.									
*. Korreláció szignifikáns: p < 0.05.									

Forrás: Gazdasági és társadalmi konfliktusok kérdőíves felmérés, 2013, saját szerkesztés

A szubjektív biztonságérzetet befolyásoló tényezők Magyarországon

HORVÁTH HELGA – TÓTH PÉTER

1. Bevezetés

A szubjektív biztonságérzet kutatása az elmúlt ötven év multidiszciplinárisan megközelített témája, aminek kapcsán a kriminológiának, a szociológiának, a pszichológiának, a politikatudománynak, a jogtudománynak is van közölnivalója. Az utóbbi évek magyar kutatásai pedig a bűnözés, bűnelkövetés területi aspektusainak is nagy teret szentelnek. Bár a statisztikákból köztudott, hogy a rendszerváltás óta emelkedő köztörvényes bűncselekmények számában Magyarország még mindig az európai átlag alatti mutatókkal rendelkezik és közepesen fertőzött országnak tekinthető, de a lakosság percepcióját, tisztánlátását egyéb dimenziók is jelentősen befolyásolják. Ezen írásunkban eltekintünk a média és a közélet bűncselekményekkel kapcsolatos elképzeléseket alakító hatásaitól, és a személyes élmények és meggyőződések mögött húzódó főbb szociodemográfiai jellemzők hatásainak bemutatását tervezzük.

Tesszük ezt több szinten. Elsőként az uniós trendekkel összehasonlítva tárjuk fel a magyar bűnügyi helyzetet, ennek helyes vagy torz megítélését mutatjuk be a magyar társadalomban. Az elmúlt hat év települési, országos és megyei statisztikáinak objektív adatait a megkérdezettek saját településükről alkotott szubjektív véleményével vetjük össze, amiből kiderül, hogy a magyar lakosság 45%-a jobbnak ítéli meg a saját települése bűnügyi helyzetét a valóságnál. Különösen kiemelkedik a helyzetet rosszul értelmezők közül a fővárosi lakosság, ahol a megkérdezettek jelentős hányada sokkal jobban vélekedik a főváros bűnügyi helyzetéről, mint amilyen az valójában. Ezzel szemben áll a községek lakossága, ahol pedig jelentős számban vannak jelen olyanok, akik az országos átlagnál sokkal rosszabb képet festenek településükről. A vonatkoztatási csoportok térbeli és települési helyzete tehát nagyban befolyásolja a saját település elhelyezését egy viszonyrendszerben.

A bűncselekmények kiváltó okaként a megkérdezettek a legnagyobb százalékban a szegénységet és a munkanélküliséget jelölték meg, illetve

az etnikai összetételből származó konfliktusokat, ami rímel a korábban említett közéleti hatások begyűjtésére.

Másodikként pedig, a kurrens külföldi szakirodalmakra támaszkodva, kísérletet teszünk a bűnözéstől való félelmet befolyásoló tényezők konceptualizálására és operacionalizálására. Érdekes összefüggés, hogy jelen kötet fő témájaként megjelölt konfliktusok és jólléti elemek (települési, egészségi, mentális, szubjektív, objektív) szerepelnek a bűnözéstől való félelem mértékét meghatározó dimenziók között.

Érdekes eredménye kutatásunknak, hogy ebben az esetben nem tudtuk megcáfolni azt a korábban széles körben terjesztett, de az utóbbi évtizedekben megdőlni látszó elképzelést, hogy a bűncselekményt megélő, vagy arról közvetlen környezetéből értesülő személy percepciója sokkal negatívabb lesz, mint aki ilyen élménnyel nem rendelkezik. Ebben a kutatásban a korábbi élmények hatása kimutatható volt a bűnözéstől való félelemre. Ehhez kapcsolódóan az épített környezet állapotának megítélése, a lakóhelyi faktorok mutatták a legerősebb kapcsolatot a bűnözéstől való félelem mértékének alakulására, ami a konzervatív kriminológia által használatos betört ablak-elméletek hatását és használhatóságát igazolja. Az egyes dimenziók egymásra hatását regressziókkal képzett útmodellel mutatjuk be.

2. A magyarországi bűnözési helyzet és az európai trendek

Magyarország bűnözési helyzetét számos kutatásban vizsgálták már. Esetünkben is elhagyhatatlan a hazai helyzet áttekintése és nemzetközi viszonylatban elhelyezése ahhoz, hogy a jelen kutatási adatokat értelmezhesük és keretbe tudjuk foglalni. Ennek jelentőségét az is alátámasztja, hogy a közbiztonság és annak megítélése fontos politikai-gazdasági tényezővé nőtt ki magát, hiszen közvetlen hatása van olyan nemzetstratégiai területekre, mint az idegenforgalom, beruházások, tőkebeáramlás és nem utolsósorban a lakosság mentális állapota.

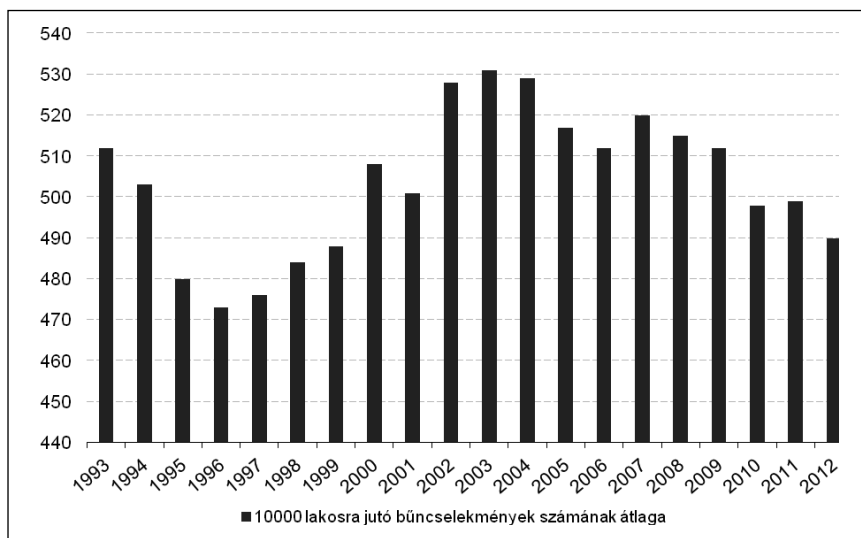
A helyzet érzékeltetéséhez az Európai Unió tagállamait jellemző bűnözési trendekről általános képet vázolunk fel, majd ehhez kapcsolódóan a magyar adatok generális, áttekintő bemutatására törekszünk.

Az ismertté vált bűncselekmények száma olyan objektív mutató, mely érvényes adatot szolgáltat az adott ország helyzetéről, és összehasonlíthatóvá teszi nemzetközi tekintetben is. Az összehasonlíthatóság érdekében a bűncselekményeket 10 000 lakosra vetítve vizsgáljuk és értelmezzük (kivételt egyedül az emberölések képeznek, ahol a kis elemszám miatt

1 000 000 lakos képezi a viszonyítási alapot). A bűnügyi adatok forrását az Eurostat honlapján található bűnözési és igazságszolgáltatási statisztikai adatbázis képezte.

Az Európai Unióban a bűncselekmények száma 2003-ban tetőzött, azóta folyamatos csökkenő tendencia figyelhető meg (1. ábra). Ezt a jelenséget Van Dijk és kutatótársai vizsgálták (Van Dijk et al. 2005), véleményük szerint ezeket a kedvező trendeket általában a demográfiai változások indokolják, mivel a bűncselekményeket jelentős részben fiatal férfiak követik el, a bűncselekmények számának alakulását az ilyen korú népesség jelenléte határozza meg. Emellett találunk olyan magyarázatokat, miszerint az effektívebb törvényhozással és a büntetések súlyosbodásával is van kapcsolat, valamint felmerül a bűnmegelőzés jelentősége, értve ez alatt például a lakosság vagyónvédelmi intézkedéseinek hatékonyabbá válását. (Aebi – Linde 2010)

1. ábra: A 10 000 lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények számának változása az EU 27 tagállamában

Forrás: Piskóti-Kovács 2014

A magyar viszonyokra is hasonló tendenciák igazak, mint az európai helyzetre, azonban Magyarország (és Csehország) megelőzte a bűncselekmények számának tetőzése tekintetében Európát, ugyanis ezekben az országokban 1998–1999-ben volt a legmagasabb az ismertté vált bűncselek-

mények száma. Magyarországon az ismertté vált bűncselekmények átlaga (hasonlóan a többi visegrádi országhoz), az európai uniós átlag alatt maradt.

Tárgyuk szempontjából különbséget kell tennünk vagyon elleni és erőszakos (személy elleni) bűncselekmények között, mert a nemzetközi kutatások és szakirodalom alapján ezeknek különböző mértékű a hatása az egyének bűnözéstől való félelmére.

Az adatok vizsgálata során látjuk, hogy a lopások (vagyoni elleni) és az emberölések (személy elleni) száma ugyan csökken, de közben az egyéb erőszakos és személy elleni bűncselekmények száma kicsi mértékben ugyan, de folyamatosan nő. Ez azért fontos a számunkra, mert a későbbiekben akár magyarázó tényezőként is felhasználható lesz az adatok elemzésekor.

2.1 A magyar bűnügyi helyzet szubjektív megítélése

Első körben arra kerestük a választ, hogy a magyar lakosság mennyire jól ítéli meg a települése bűnügyi helyzetét az országos átlaghoz képest, vagyis mekkora azoknak az aránya, akik helyesen értékelik a helyzetet, és mennyien vannak azok, akik a fennálló helyzetet sokkal rosszabbnak vagy jobbnak látják. Korábban bemutattuk, hogy Magyarország a bűnügyi érintettség szempontjából milyen mutatókkal rendelkezik az európai szinten. A közepes bűnügyi fertőzöttség azonban különbözőképpen oszlik meg az ország településein. Nem tettünk különbséget az egyes bűncselekmények között ebben az esetben, hanem a KSH-TEIR adatbázisában található települési adatokból a regisztrált bűncselekmények ötéves átlagát vettük alapul.

Bűncselekmények szempontjából a legfertőzöttebb területnek egyértelműen a főváros és a megyeszékhelyek tekinthetők. A magyar átlag feletti mutatókkal ezek a városok rendelkeznek. Ahogy azt a 1. táblázat 10 000 lakosra jutó regisztrált bűncselekményeket felsoroló oszlopában láthatjuk, nem csupán a településtípusok, de az ország megyéi között is jelentős különbségek tárhatók fel, bár az átlagértékek nem szóródnak annyira, mint a településtípusok kapcsán. Megyei szempontból átlag felettinnek mondható az elmúlt öt év bűnözési statisztikái kapcsán Fejér, Hajdú-Bihar és Somogy megye, míg a legalacsonyabb mutatókkal Vas és Tolna megye rendelkezik.¹ (Amennyiben a fővárost külön vizsgáljuk, akkor Pest megye mutatói is az országos átlag alá kerülnek.)

¹ A vizsgálatba bevont bűnügyi statisztikákból hiányzik 2010, amire a KSH Teir adatbázisából nem találtunk adatot. Az ötéves átlag elkészítéséhez ezért felhasználtuk a 2007-es év adatait is.

1. táblázat: A lakosság lakóhelyének bűnügyi érintettségét az országos átlaghoz képest helyesen, ill. helytelenül megítélő csoportjainak megoszlása megyénként és településtípusonként, illetve az egyes térelemek valós bűnügyi statisztikai adatai

	Az országos átlaghoz képest települése bűnügyi helyzetét			regisztrált bűncselekmények száma 10000 lakosra (db)*
	jól ítéli meg (%)	jobbnak ítéli mint a valós (%)	rosszabbnak ítéli mint a valós (%)	
Bács-Kiskun	41,6	23,4	35	339
Baranya	34,3	29,9	35,8	382
Békés	19,1	41,2	39,7	328
Borsod-Abaúj-Zemplén	33,1	15,5	51,4	376
Csongrád	42	44	14	437
Fejér	32,9	51,3	15,8	504
Győr-Moson-Sopron	35,5	37,6	26,9	353
Hajdú-Bihar	30	64,3	5,7	527
Heves	43,8	15,6	40,6	375
Jász-Nagykun-Szolnok	56,8	35,8	7,4	409
Komárom-Esztergom	52,2	40,3	7,5	361
Nógrád	100	0	0	367
Pest	38,1	25,4	36,4	334
Somogy	55,1	25,6	19,2	477
Szabolcs-Szatmár-Bereg	28,2	52,8	19	367
Tolna	74,4	23,1	2,6	321
Vas	21,4	40,5	38,1	316
Veszprém	46,2	50	3,8	334
Zala	40	15	45	331
Budapest	6,1	93,9	0	642
Megyeszékhely, megyei j. város	35,8	56,7	7,5	575

	Az országos átlaghoz képest települése bűnügyi helyzetét			regisztrált bűncselekmények száma 10000 lakosra (db)*
	jól ítéli meg (%)	jobbnak ítéli mint a valós (%)	rosszabbnak ítéli mint a valós (%)	
Többi város	44,5	33,3	22,2	377
Nagyközség, község	36,4	18,7	44,9	264
Magyar- ország	33,3	45	21,7	425

* 2007–2012 közötti adatok átlagából számítva

Forrás: KSH TEIR alapján saját szerkesztés

Miután felmértük az országos helyzetet, és minden egyes településre kiszámítottuk a fent bemutatott értéket, ezeket összepárosítottuk a kutatás lakossági mintájába került lekérdezésekkel is. Így a megkérdezettek szubjektív véleménye és az objektívnek mondható statisztikai adatok közötti különbségek bemutatására is lehetőségünk nyílt. A települési adatokkal a következőképpen jártunk el: a kiszámított országos átlaghoz (425 db bűncselekmény/10000 lakos) képest egy szórásnyira eső átlagokkal rendelkező települések az *átlagnál rosszabb*, illetve az *átlagnál jobb* címkéket (attól függően, hogy az átlagtól pozitív avagy negatív irányú volt az eltérés), míg a két szórásnyira eső átlaggal rendelkező települések az *átlagnál sokkal rosszabb*, illetve az *átlagnál sokkal jobb* címkéket kapták. Ezt a települési változót párosítottuk össze a kérdőívben a következő kérdésre adott válaszokkal: *Hogyan értékeli a lakóhelyét az országos átlaggal összehasonlítva az alábbiak alapján? A bűnözés mértéke, annak az esélye, hogy valaki betörés vagy erőszakos támadás áldozata legyen.*

Látható, hogy ebben az esetben is együtt kezeltük a bűncselekmények két nagy típusát, a személy, illetve a vagyon ellen elkövetett bűneseteket. Az erre a kérdésre kapott válaszok egy négyfokú skálának feleltethetőek meg. (A *nem tudom* választ adók és a *nem válaszolók* aránya ebben az esetben a teljes minta 4,4%-át tette ki, amit nem használtunk fel.)

A két változó együttes vizsgálatával egy mátrixban 16 új típust kaptunk, amiből hét, majd később három kategóriát szűrtünk le településenként, aminek a lényege az volt, hogy a válaszadó skálaértéke és a településről alkotott objektív mutató mennyiben egyezik, vagy tér el egymástól. Ezen három kategória megoszlását mutatjuk be az *1. táblázatban* megyei szinten és az egyes településtípusok esetében.

A magyar lakosság egyharmada jól érzi és értékeli települése bűnügyi helyzetét az országos állapotokhoz képest, legyen az jó, avagy rossz.

A legtisztább rálátás a magyar városokban látható, ahol a helyzetüket helyesen értékelők aránya eléri a megkérdezettek 44,5%-át. A legalacsonyabb pedig a fővárosban, ahol csak a megkérdezettek 6,1%-a látja jól a helyzetet. Meg kell azonban állapítanunk azt is, hogy kérdésünkben a lakóhelyre, és nem feltétlenül az illető lakhelyéül szolgáló településre kérdeztünk rá. Amennyiben a választ adó a kérdésben a saját szomszédságára, vagy kerületére gondolt, és nem a fővárosra, akkor ez az arány lehet jobb is, hiszen Budapesten belül jelentős különbségek mutathatók ki bűnügyi fertőzöttség szempontjából. Például a belvárosi, turizmus kapcsán érintett, így az ehhez kapcsolódó speciális bűncselekményekkel bíró kerületek mutatói jelentősen eltérnek a többi kerület átlagaitól.

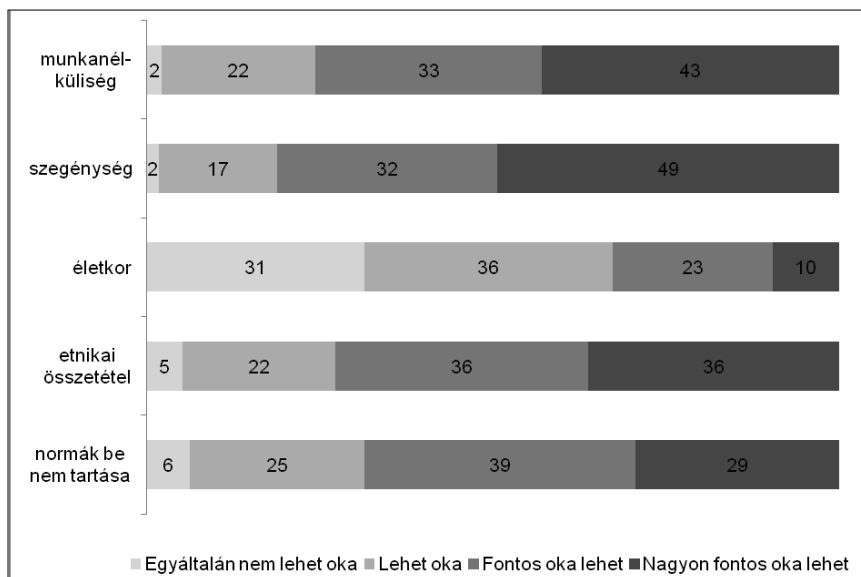
A kérdés a továbbiakban az, hogy amennyiben a lakosság nem látja jól a valós helyzetet, akkor a szubjektív véleménye jobb, avagy rosszabb a valóságnál. Ebben az esetben látható, hogy minél kisebb településen lakik valaki, annál inkább rosszabbnak látja a lakóhelyi bűnügyi helyzetet az országos átlagnál. A városi szintnél van egy törés, a megyei jogú városok és a főváros kapcsán elmondható, hogy ott inkább a valós helyzetenél jobb helyzetről számolnak be a megkérdezettek.

Megyei szinten is problémákba botlottunk, hiszen a nógrádi értékek mindegyike egyazon város adataiból származik, ami befolyásolja a végső eredményt. Adódna a lehetőség, hogy a nagy határátkelőkkel bíró megyékben, ahol a határátkelőkön észlelt bűncselekmények is a megye statisztikái közé számolódnak, de a megye lakosságát ez nem érinti annyira a hétköznapokban, a megkérdezettek jobbnak érzékelik a helyzetüket a statisztikákban mutatott képnél. Ez az előfeltevésünk nem bizonyosodott be, hiszen míg a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében lakók jóval rosszabbnak találják a helyzetüket a valóságnál, addig a határátkelőkkal nem rendelkező Fejér és Veszprém megyékben áll fenn a fenti helyzet. (Ebben az esetben a Balaton és az üdülőkörzetből fakadó magasabb bünelkövetési szám állhat a háttérben, bár ezt nem igazolja a Balaton déli partján fekvő megyék eltérő adata (*1. táblázat*). A rosszul értékelő – akár pozitívan, akár negatívan – lakosság arányát tehát közvetlenül nem befolyásolja a valós területi statisztika. A legnagyobb arányban a helyzethez képest negatívan ítélő megye az imént említett Borsod-Abaúj-Zemplén, Zala és Heves megyék voltak, míg a helyzethez képest legnagyobb arányban pozitívan értékelő megye, a fővárost nem számítva, a fent említett Veszprém és Fejér mellett Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék lakossága volt.

2.2 Vélemények a bűncselekmények okainak háttéréről

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a jogsértések, bűncselekmények elkövetésének háttéréként milyen társadalmi folyamatokat észlel a magyar lakosság. Értelemszerűen ebben az esetben sem fogalmaztuk meg, hogy a jogsértés fogalmához pontosan mely bűncselekményeket, kihágásokat számítjuk, de nagy valószínűséggel a lakosság által észlelt, a lakóterületén jellemző, ezáltal átélhető és értelmezhető bűncselekmények esnek ebbe az elméleti kategóriába. A fehérgalléros bűnözés tipikusan nem ebbe a típusba tartozik. Az okok fontossági sorrendjében az egyén gazdasági helyzetét meghatározó elemek szerepeltek a legnagyobb arányban, ami a fenti megjegyzésünket is alátámasztja. A válaszadók közel fele mondta azt, hogy a szegénység nagyon fontos oka lehet a jogsértéseknek (2. ábra). Ehhez a dimenzióhoz nagyon sok szállal kötődő tényezőként a munkanélküliség is hasonló fontossággal bír a válaszadók szerint. Az egyén deprivált helyzetéből fakadó bűncselekmények tehát azok, amik a legjobban érzékelhetőek a magyar társadalom tagjai számára.

2. ábra: Egyes társadalmi jellemzők mekkora szerepet játszanak a jogsértések kialakulásában (%)

Forrás: saját szerkesztés

Bár Kerecsi Klára és munkatársai a tavalyi évben bebizonyították, hogy egy település etnikai összetétele és a bűncselekmények száma közötti összefüggés (Kerecsi *et al.* 2014), ennek ellenére az utóbbi évek politikai csatározásainak és a politika közbeszédet és a nyilvánosságot befolyásoló erejének köszönhetően az etnikai hovatartozás és egyes bűncselekmény-típusok kapcsolódása a napi diskurzusban tetten érhető az általunk vizsgált vélemények között is. A megkérdezettek 72%-a mondta azt, hogy jogsértések kialakulásának fontos, avagy nagyon fontos oka lehet egy település etnikai összetétele.

Érdekes módon semmilyen összefüggést nem találtunk a kérdezett településének valós etnikai viszonyai és a véleményekben hangoztatott okok súlyosságának megoszlása között. Kérdőívünk kérdéseire települési szinten hozzárendeltük a 2011-es népszámlálás cigány etnikumok arányára vonatkozó adatsorát, ennek együtt járását vizsgáltuk a véleményekkel. Ebben a tekintetben nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a két változó között, tehát nem mondható el az, hogy a cigányság által nagyobb arányban lakott településeken élők érzik nagyobbak az etnikai összetételből fakadó bűncselekmények jelenlétét. A magyar lakosság fejében azonban létező összefüggésként vannak jelen a fent említett elemek, ami mindenképpen megfontolandó és vizsgálandó jelenség kell, hogy legyen a jövőben.

Ebből a rövid helyzetértékelésből is látható, hogy a bűnügyi helyzet megítélését és az okok értékelését nagyon sok tényező befolyásolja. A következőkben a bűnözéstől való félelmet kiváltó okokkal foglalkozunk.

3. A bűnözéstől való félelmet meghatározó tényezők elméleti modellje

A bűnözéstől való félelem jelenségét először az 1960-as évektől fedezte fel magának a tudomány, ezután vált rendszeresen és egyre több szempontból kutatott területté. (Lee 2007) Az azóta eltelt évtizedekben a téma szakirodalma egyre inkább tudományközivé, interdiszciplinárisává vált. Kutatták, hogy hogyan befolyásolja a bűnözéstől való félelem a mindennapi tevékenységeket, hogyan alakulnak ki egyéni elővigyázatos magatartásformák, milyen mértékben érzik magukat biztonságban a lakosok a lakásukban vagy az utcán, milyen érzelmi reakciókat vált ki az emberekből a fenyegetettség vagy a félelem, valamint hogy a szociális helyzet bi-

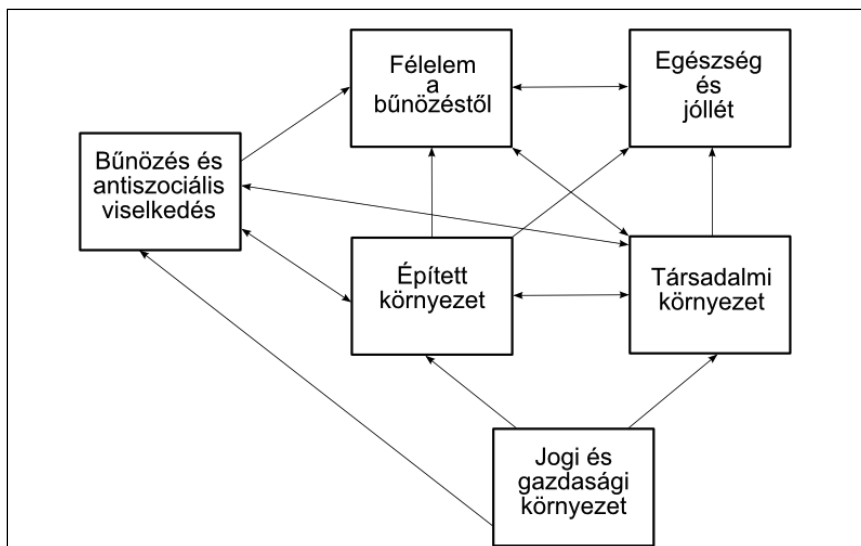
zonytalansága vagy egy lakókörnyék leromlása hogyan hat az ott élők biztonságérzetére.

A bűnözéstől való félelemnek konkrét hatásait mutatták ki egyéneken és közösségeken, bebizonyították, hogy képes rontani az egyének egészségi állapotát és fizikai funkcióit, rombolja a társadalmi kohéziót és a bizalmat, átalakítja egyes környékek, körzetek hosszú távú fejlődését, befolyásolja a gyermekek önállóságát, és erősíti, alátámasztja az egyre szigorúbb és büntetesközpontúbb bűnüldözést és igazságszolgáltatást. (Jackson – Kuha 2014)

A probléma megértéséhez általunk felhasznált fogalmi háló jól tükrözi, hogy az egyes, külön-külön többszörösen vizsgált dimenziók hogyan hatnak egymásra és közvetlenül vagy másik tényezõn keresztül közvetve a bűnözéstől való félelemre. (Lorenc et al. 2012)

A modell 5 kulcstényezõt nevez meg, melyek egymásra is hatva alakítják, befolyásolják a bűnözéstől való félelem mértékét. Ezek a kulcstényezõk feloszthatók több altényezõre is. A következõkben ezen altényezõket mutatjuk be, mivel a vizsgálat során az altényezõk mérhetõsége és a köztük lévõ összefüggések bemutatása volt a cél.

3. ábra: A bűnözéstől való félelemmel közvetetten, ill. közvetlenül összefüggõ dimenziók elméleti modellje

Forrás: Lorenc et al. (2012) alapján saját szerkesztés

3.1 Az elméleti modell dimenziói

A bűnözés és antiszociális viselkedés kategóriájába értendő minden egyéni vagy társadalmi viselkedés, mely a bűnözéssel és a deviáns magatartásformákkal kapcsolatba hozható. A modell szerint ez a tényező közvetlen hatással van a szubjektív biztonságérzetre azáltal, hogy az egyén a környezetében, családjában, ismerősei körében tapasztalt korábbi problémákból, áldozattá váltak elmondásából, ill. saját tapasztalatból olyan következtetésekre juthat, amelyek a későbbiekben befolyásolják a percepcióját a lakóhelyét jellemző bűnözés mértékéről, ez pedig közvetlen hatással lehet a bűnözéstől való félelmének mértékére. A korábban széles körben elterjedt, majd több kutatás által cáfolt tétel, miszerint a személyes áldozattá válás tapasztalatai egyedülként és kizárólagosan befolyásolják a szubjektív biztonságérzetet, mára megkérdőjeleződött, de ezen faktor jelenléte a sok tényező közül egyként értelmezhető.

A társadalomban jelenlévő bűnözés és antiszociális viselkedés, valamint a bűnözéstől való félelem jelenségével összefüggésben fontos szerepet játszik egy gondolkodást-egyszerűsítő stratégia, kognitív heurisztika, miszerint az egyén minden esetben megbecsüli, hogy milyen eséllyel válhat áldozattá az adott helyzetben, és később is ehhez a sémához tér vissza helyzete megítélésének megkönnyítésére. Ezen folyamat során egy tényezőt gondolati horgonyként használva ahhoz csoportosítja a többi beszerzett információt, és vonja le a számára szükséges következtetéseket.

Gondolkodásegyszerűsítő stratégiáknak nevezzük a döntéshozó minden olyan lépését, amivel leegyszerűsíti a döntési folyamatot. A kognitív heurisztikák esetében vita tárgyát képezi, hogy mely körülmények között és milyen hatékonysággal lehet őket használni, azonban a szakirodalom abban egyetért, hogy a heurisztikus döntéshozatal az esetek nagy részében jó eredményt hoz, gyors és kevesebb erőforrást igényel. (*Tversky et al.* 1974)

Az egészség és jóllét tényezője magában foglalja a fizikai és mentális egészséget, az egészségtudatos viselkedést és a társadalmi szempontból értelmezhető jóllétet.

A modell értelmezése szerint a bűnözéstől való félelem és az egészség egymásra kölcsönösen ható tényezők, melyek egymás mértékét, állapotát alapvetően befolyásolják. Ezenkívül az épített környezet és a társadalmi környezet is meghatározza az egészség és jóllét faktorát.

A bűnözés direkt és indirekt hatásokat is gyakorolhat az egészségre és jóllétre. A direkt hatások között olyan helyzetekre gondolunk, mikor valaki fizikai sérülést, fájdalmat szenved el egy bűncselekmény miatt, mely-

nek szenvedő alanya, áldozata lett. Ezek egyértelműen az erőszakos, személye elleni bűncselekmények negatív hatásaiként jelennek meg. Ezenfelül indirekt módon is hatnak az egyén környezetében történt bűncselekmények a személyre, legfőképp a szomszédság, lakókörnyezet szintjén.

A szubjektív biztonságérzet hatása az egyének mentális és fizikai egészségére több szempontból is vizsgálható. A bűnözéstől való félelem által indukált szorongás hatása az egyén mentális egészségére, ill. ezen folyamat ellentétes irányú megvalósulása, azaz a gyenge mentális állapot hatása a kialakuló félelemre, érdekes egymás mellett ható, párhuzamos folyamatokként is értelmezhetők.

A bűnözéstől való félelem olyan elkerülési mechanizmusokat is kiválthat, ami befolyásolja az egyén otthonán kívüli mozgását, ezzel hosszú távon negatív hatással lehet a személy szociális kapcsolataira és fizikai aktivitására.

Az épített környezet faktora a fizikai környezet ember által alakított dimenzióit, a mindennapi élet tereit tartalmazza. Egyes elméletek bizonyos környezeti hatásoknak is fontos szerepet tulajdonítanak. Ide sorolhatók a lakókörnyezetre jellemző zajhatások, zajszennyezés, közlekedés, deprivált lakókörnyezet, zsúfolt lakókörnyezet akár lakáson belül, akár azon kívül. Ezzel párhuzamosan vizsgálandók olyan tényezők is, mint a szociális interakciók gyakorisága, a szociális kapcsolatok kiépítettsége.

A fenti gondolatmenet alapján felírható, hogyan hat az épített környezet az egyén mentális egészségére azáltal, hogy befolyásolja az egyének egészségtudatos, egészséggel kapcsolatos viselkedését, valamint azáltal, hogy befolyással bír a bűnözésre, a bűnözéstől való félelemre és a társadalmi környezetre.

A társadalmi környezet konceptuálisan összegyűjti a társadalmon belüli egyenlőtlenségeket, a társas kapcsolatok hálózatát, a közösségi kapcsolatok térbeli mintázatát (pl., lakókörnyék, szomszédság), ami már átvezet és átfedéseket is tartalmaz az épített környezettel.

A jogi és gazdasági környezet az elméleti modell szerint a bűnözéstől való félelmet csak áttételesen, azonban több irányból is befolyásolja. Ez a faktor magában foglalja a tágabb értelemben vett politikai döntéseket, irányzatokat, a törvényhozás irányvonalait, a kormányzat és igazságszolgáltatás gyakorlatát, irányultságát.

A bűnügyi statisztikák nyilvánossá tétele, a médiában kiemelt esetek és a jelenségek interpretálása hatást gyakorol a bűnözéstől való félelemre azzal, hogy akaratlanul is beépül az egyén kockázattertelézésébe.

Két elméleti irányzat is foglalkozik a társadalmi, gazdasági környezet hatásaival. A társadalmi zűrzavar elmélet kiemeli a szorosan vett környezetben megtörtént bűnesetek, a személyesen tapasztalt antiszociális viselkedés hatását, de ide tartozik a vandalizmus nyomainak megjelenése, a gazdátlan területek lezüllése, ill. a társadalmi környezet problémái, például a drogkereskedelem látható jelei. Ez a vonulat már olyan, konzervatív szociológiai elméletben is megjelenik, mint a törött ablakok elmélete. (broken windows theory, *Wilson – Kelling* 1982)

A társadalmi integrációs elmélet a helyi közösségek szerepét hangsúlyozza a félelem mértékének kialakulásában. Megfigyelték, hogy a nagyobb intenzitású helyi társadalmi kapcsolatok is csökkenthetik a szubjektív biztonságérzet mértékét egyszerűen azért, hogy a közbeszédben gyakrabban esik szó a bűnözésről, több forrásból lehet értesülni nyugtalanító eseményekről. (*Skogan* 1986)

3.2 Az elméleti modell dimenzióinak mérhetősége

A továbbiakban az előző fejezetben ismertetett dimenziók létrehozására vállalkoztunk a kérdőívből vett változók aggregálásával. Mint az fentebb látható volt, a jóllét általunk értelmezett összes aspektusa tetten érhető az elméleti megközelítés által felsorolt elemek között, vagyis a kutatócsoport által korábban közösen létrehozott jóllét-dimenziók mindegyike beépíthető volt az elméleti modell gyakorlati alkalmazhatóságának vizsgálatakor. Ezen dimenziók mellett más változók bevonására is szükség volt, ezek létrehozását írjuk le most bővebben. Az összes dimenziót és azok mérhetőséget biztosító változóinak leírását a *2. táblázatban* tettük közzé.

Korábban utaltunk arra, hogy a bűnözéstől való félelem komplex jelenség, amiben az egyén elképzelései, tudása, előzetes ismeretei is tetten érhetőek, de a vélekedések mellett a valós cselekedetek és érzetek is a jelenség részei. Ezt a kettőséget ragadtuk meg a bűnözéstől való félelem kognitív és affektív típusával, ahol a kognitív oldalt a közbiztonságról alkotott vélemények (a korábban már bemutatott, a közbiztonság változásával kapcsolatos vélemények a kérdezett lakótelepülésén témakör), míg az affektív oldalt maga a félelemérzet adta. Az affektív oldalnál megjelöltük a lakóhelyi, kültéri esetlegesen bekövetkező eseményektől való félelmet és a beltéri, a kérdezett saját ingatlanában ellene elkövetett bűncselekmények bekövetkeztétől való félelmet. Ebből a két változóból faktoranalízissel készítettük el az *összevont félelem indexet*, ami a két változó varianciájából 73,261%-ot őrzött meg, és a bűnözéstől való félelem általános dimenziójaként használhattunk fel.

Még komplikáltabb volt a bűnözéssel és egyéb antiszociális viselkedéssel kapcsolatos attitűdök és élmények összesítése, hogy a dimenzió értelmezhető legyen. Ebben az esetben a tényleges áldozattá válás és egyéb, az egyénnek mások antiszociális viselkedéséből származó konfliktushelyzeteinek számosságát vettük alapul. A saját, illetve ismerősi körben megélt áldozati szerep hatása a szakirodalom szerint elenyészőnek mondható: külön értelmezésével viszont ebben a kutatásban is tesztelhettük a fenti összefüggést. A *megélt konfliktusok* számosságbeli különbségét az egyes átélt konfliktustípusok erősségének (skálaértékek) összesítésével és az így kapott változó standardizálásával kaptuk meg. (A egyes konfliktusok különálló vizsgálatokor, a mediánok összehasonlításokor kiderült, hogy a magyar lakosság szerint a hajléktalanság és a betörések és rablások a legnagyobb probléma hazánkban.)

Az egészséggel és jólléttel, az épített környezettel kapcsolatos változók, illetve a társadalmi környezet társadalmi státuszt mérő kérdései között találhatóak a kutatócsoport által létrehozott jóllét-indexek is, ezek létrehozásának részletes leírását itt nem közöljük.

2. táblázat: A bűnözéstől való félelem dimenzióinak konceptualizálása és operacionalizálhatósága

Dimenzió neve	Dimenzió elemei	Kutatásban használt változók
Bűnözéstől való félelem	kognitív	sz33e - Közbiztonság. Ön szerint milyen irányban változott a település helyzete a közelmúltban az alábbiakat tekintve?
	affektív	Összevont félelem index: sz24 - Hogy érzi Ön, lakóhelye környékén sötétedés után mennyire biztonságos egyedül sétálni? sz25 - Szokott-e Ön félni a bűnözőktől, ha éjjel egyedül van a lakásában/ házában?

Bűnözés és anti-szociális viselkedés	tényleges elkövetések	sz24 - Az elmúlt 5 évben volt-e Ön, vagy a háztartásának bármelyik tagja betörés, vagy erőszakos támadás áldozata?
	megélt konfliktusok	Problémaindex, jogellenes cselekmények kiindulópontjaiból a településen - Kérem, mondja meg, hogy az Ön lakóhelyén, lakása környékén mennyire súlyos problémák az alábbiak? sz34a - hajléktalanság. sz34d - alkoholizmus sz34e - drogfogyasztás sz24f - prostitúció sz34g - nemzeti, etnikai konfliktusok sz34h - betörések, rablások sz34i - erőszak, élet elleni bűncselekmények sz34j - gazdasági bűncselekmények sz34k - szervezett bűnözés sz34l- családon belüli erőszak
Egészség és jóllét	mentális állapot	szubjektív jóllét index - Argyle alapján (munkastressz nélkül)
	szubjektív jóllét	szubjektív jóllét index - Argyle alapján (munkastressz nélkül)
	egészségi állapot	eg_2 - egészségi állapot változó
Épített környezet	közterületek, épületek állapota	lakohelyi_4 - Lakóhelyi főkomponens változó
	környezeti stressz	lakohelyi_4 - Lakóhelyi főkomponens változó
Társadalmi környezet	kapcsolatok, hálózatok	sz50_count - Hány fajta kapcsolat fordul elő az életében?
	társadalmi státusz, jövedelmi egyenlőtlenségek	jollet_4 -szubjektív jóllét index obj_2 - objektív jóllét index
	szomszédsági faktorok	sz52r - Mennyire bízik meg a szomszédai-ban?
	társadalmi tőke, társadalmi kohézió	sz48_count - Hány területen számíthat csak magára?
	etnikai diszkrimináció	A dimenzió ebben a formában nem mérhető - A roma népesség aránya a településen
Jogi és gazdasági környezet		A dimenzió az egyén oldaláról nem mérhető ebben az esetben

Forrás: saját szerkesztés

A társadalmi környezet dimenziójának számos eleme között betekinthetünk a társadalmi tőke mértékét befolyásoló változószettek különbségeibe is, amit egyrészt a különböző kapcsolattípusok összeszámlálásával kaptunk meg, másrészt pedig az egyedüllet aspektusának bemutatásával (az élet hány területén számíthat a válaszadó kizárólag magára). Ehhez kapcsolódik a szomszédsági viszony felmérése is.

Az etnikai diszkriminációt esetünkben nem tudtuk megmérni, hiszen kérdéseink többsége azzal volt kapcsolatos, hogy létezik-e az adott településen ilyen jellegű probléma, a kérdezett etnikai háttéréből fakadó konfliktusokra nem kérdeztünk rá. A jogi és gazdasági környezet működésének bemutatására sem vállalkoztunk, mivel ezek külső hatásként, közvetetten jelennek meg az elméleti modellben is.

4. A bűnözéstől való félelmet meghatározó tényezők összefüggéseinek elemzése az adatfelvétel eredményei alapján

Elsőként az egyes változók egymáshoz való viszonyát vizsgáltuk meg. A korábban bemutatott változók közötti korrelációk alapján, amit a 3. táblázatban összesítettünk, több megállapítást is tehetünk.

Magával a bűnözéssel kapcsolatos attitűdök sem feltétlenül hozhatók össze egy komplex félelem-indexbe, hiszen látható, hogy az egyes elemek másként, vagy egyáltalán nem viszonyulnak egymáshoz. Ahol szignifikáns kapcsolatok mutathatók ki, azok sem mutatnak erős, inkább gyenge együttjárást. A bűnözéstől való félelem kognitív eleme például csak a megélt konfliktusok változóval mutat kapcsolatot, a másik kettő, bűnözéssel kapcsolatos változóval nincs szignifikáns kapcsolata. A település bűnözési rátájának megítélése és a településen előforduló, egyes esetben bűncselekményhez vezető konfliktusok percepciója kapcsolatban van egymással (X_1 és X_4 a táblázatban).

Amennyiben a bűnözéssel kapcsolatos változóinkat tovább vizsgáljuk páronkénti korreláció szempontjából, a tényleges, bűnözéstől való félelem, vagyis a félelem affektív oldalát leíró változónk (X_2 -el jelölve a táblázatban) az, amelyik a kognitív dimenzió kivételével, a másik két dimenzióval is korrelál, ráadásul ebben a szegmensben itt a legmagasabbak a korrelációk együtthatók. És bár a szakirodalom szerint a valós élmények hatása elhanyagolható a bűnözéstől való félelem mértékének alakításában, itt nem ezt az eredményt kaptuk, hiszen a bűnözéssel kapcsolatos változók közül

legmagasabb korrelációt (0,271) a tényleges események és a félelem affektív oldala között mértünk. A többi, a bűnözéstől való félelmet közvetetten vagy közvetve befolyásoló változóval azonban nagyon gyenge, vagy semmilyen korreláció nem mutatható már ki.

Térjünk vissza most a bűnözéstől való félelem affektív oldalához, hiszen a nemzetközi kutatások többsége ezt használja a téma bemutatásakor, illetve ez az index bizonyult a legerősebb és a legtöbb korrelációval rendelkező, félelmet kifejező változónak az általunk felhasznált, bűnözéssel kapcsolatos négy megközelítésből. Legerősebb kapcsolatot a szubjektív jólléttel (0,282) és a kérdezett lakóhelyének épített környezetével (0,283) találtunk. Mindkét itt említett változó erős kapcsolatban van a társadalmi környezetet leíró, jövedelmi egyenlőtlenségeket összegző változójával, ami nagy valószínűséggel közvetve ezeken keresztül fejt ki hatását a bűnözéstől való félelemre.

3. táblázat: Bűnözéstől való félelmet befolyásoló dimenziók korrelációja (Pearson-féle korrelációk)

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂
Bűnözéstől való félelem - kognitív (X₁)	1			,136**	,064**		,130**		,063**			
Bűnözéstől való félelem - affektív (X₂)		1	,271**	-,252**	,282**	,190**	,283**	,150**	,141**	,101**		
Bűnözés - tényleges esemény (X₃)			1	-,069*	,055*	,054*						
Bűnözés - megélt konfliktusok (X₄)				1	-,177**		-,123**		-,068*		-,072**	
Egészség és jóllét - mentális állapot, szubjektív jóllét (X₅)					1	,293**	,462**	,159**	,767**	,396**	,113**	-,094**

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂
Egészség és jóllét - egészségi állapot (X ₆)						1	,090**	,389**	,316**	,365**		
Épített környezet - környezet állapota, környezeti stressz (X ₇)							1	,070**	,401**	,248**	,057**	-,023
Társadalmi környezet - kapcsolatok (X ₈)								1	,199**	,364**	-,044*	-,100**
Társadalmi környezet - jövedelmi egyenlőtlenségek (szubjektív) (X ₉)									1	,369**	,074**	-,117**
Társadalmi környezet - társadalmi státusz (objektív) (X ₁₀)										1	,009	-,094**
Társadalmi környezet - szomszédság (X ₁₁)											1	-,038
Társadalmi környezet - társadalmi tőke (X ₁₂)												1

**Korreláció szignifikáns 0,01, *Korreláció szignifikáns 0,05

Forrás: saját szerkesztés

A következőkben az elméleti irodalomban szereplő modellhez hasonló modell létrehozására teszünk kísérletet többszörös regresszióval elkészí-

tett útmodellel. Amennyiben az összes korábban felsorolt változót egy regressziós modellben szerepeltetjük, úgy kiderül, hogy sem a bűnözés kognitív oldala, sem pedig a társadalmi környezet szomszédságra, illetve társadalmi tőkére vonatkozó kérdései nem befolyásolják az affektív félelem mértékét ebben a modellben. A fennmaradó változókkal lefuttatott regresszió az affektív félelem varianciájának a 25%-át magyarázta, vagyis az útmodellelben egy 75%-os egyéb/külső hatással is számolni kellett.

Ebben a modellben a félelemre a legnagyobb hatással a szubjektív (pszichikai módon mért) jóllét van, vagyis a félelem mint lelki tényező további lelki tényezők hatása alatt áll a legjobban (béta=0,358). Ezt követi a szubjektív jóllét anyagi oldala, vagyis a jövedelmi egyenlőtlenségekből fakadó különbségek hatása, ami fordítottnak hat a vizsgált félelemre, azaz minél tehetősebbnek érzi magát valaki, minél magasabbra teszi magát a társadalmi ranglétrán, annál kevésbé fél (béta=0,271) (4. táblázat).

4. táblázat: Bűnözéstől való félelem affektív elemét meghatározó dimenziók regressziós együtthatói ($R^2=0,255$)

	Béta	t	Szig.
Konstans		-10,375	,000
Bűnözés - tényleges esemény (X3)	,244	10,340	,000
Bűnözés - megélt konfliktusok (X4)	-,161	-6,643	,000
Egészség és jóllét - mentális állapot, szubjektív jóllét (X5)	,358	8,318	,000
Egészség és jóllét - egészségi állapot (X6)	,091	3,379	,001
Épített környezet - környezet állapota, környezeti stressz (X7)	,208	7,674	,000
Társadalmi környezet - kapcsolatok (X8)	,088	3,375	,001
Társadalmi környezet - jövedelmi egyenlőtlenségek (szubjektív) (X9)	-,271	-6,907	,000
Társadalmi környezet - társadalmi státusz (objektív) (X10)	-,090	-3,229	,001

Forrás: saját szerkesztés

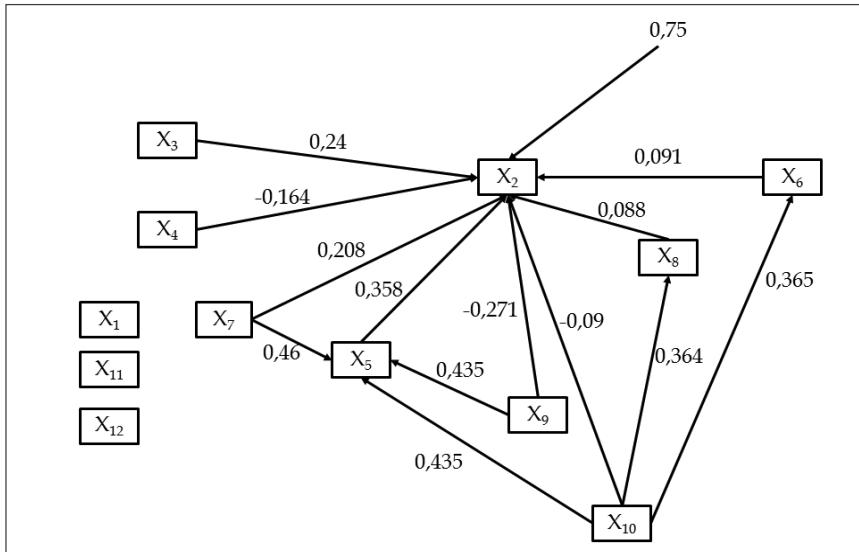
A tényleges bűncselekmények tudatát, tehát az áldozattá válással kapcsolatos saját, avagy másoktól kapott információk is jelentősen befolyásolják (béta=0,244), azaz esetünkben a szakirodalmi közmegegyezésen egy kicsit finomítani kell. Itt a korábban átélt eseményeknek látható hatása van a félelemre. Ezt követi az épített környezet, a lakóhelyhez való viszony, ami a jövedelmi egyenlőtlenségekhez hasonlóan fordítottnak hat a félelem-

re, azaz minél jobban értékeli környezetét a megkérdezett, minél kevesebb stresszt jelent neki a mindennapi élet, annál kisebb félelem indukálódik hétköznapijaiban.

A másik oldalon ott állnak azok a változók, amelyek hatása nem jelentős, elhanyagolható, nagy valószínűséggel közvetve hatnak inkább a félelem kialakulására. Ezek közé tartozik a kérdezett egészségi állapota, társadalmi kapcsolata és társadalmi státusza. Ez utóbbi is fordított módon hat a félelemre, azaz minél magasabb iskolázottsággal és jövedelemmel bír a megkérdezett, annál kevésbé alakul ki benne félelem a bűnözéssel kapcsolatosan.

Nem beszéltünk még a településen megélhető/megélt egyéb, nem feltétlenül bűncselekménnyé transzformálódó események hatásáról. A megélt konfliktusok hatása a többi változóhoz képest közepesnek mondható, és fordított módon épül be a modellünkbe (béta=-0,161). Ez azt jelenti, hogy aki tisztában van a környezetében zajló egyéb konfliktusokkal, az valószínűleg jobban meg tudja ítélni lakóhelye társadalmi környezetét, amiből pontosabb képet rajzolhat annak bűnügyi fertőzöttségéről, így a félelme is csökkenhet.

4. ábra: A bűnözéstől való félelmet meghatározó dimenziók útábrája

Forrás: saját szerkesztés

További regressziók lefuttatásával a bűnözéstől való félelem affektív elemét meghatározó útmodellhez jutottunk (4. ábra), ahol kitűnik, hogy az objektív jóllét, a társadalmi státusz (X_{10}) közvetve hat a félelemre, mivel nagyon erősen meghatározza mind a szubjektív, mentális jóllétet (X_5), mind az egyén egészségi állapotát (X_6), illetve az egyén környezetében lévő kapcsolatainak számát (X_8). Legfontosabb tényezőként a mentális állapotot, a lelki kondíciót bemutató dimenzió (X_5) bizonyult, hiszen ennek a közvetlen hatása a legnagyobb, illetve közvetve ez továbbítja a legtöbb dimenzió hatását a vizsgált félelem dimenzió felé.

Az útmodellből kimaradt a bűnözés kognitív oldalát leíró dimenzió (X_1), a szomszédság szerepe és a velük kialakított viszony (X_{11}) és a társadalmi tőke hatása (X_{12}). Ezek még közvetve sem hatnak az általunk vizsgált dimenziókra. Elmondhatjuk tehát, hogy az elméleti modellben felvázolt dimenziók egy része, amennyiben az összefüggéseket empirikus módszerekkel próbáljuk alátámasztani, nem állja meg a helyét, illetve a dimenziót alkotó elemek egy része van csak kölcsönhatásban a félelem kialakulásával és mértékével.

5. A téma kutatásában rejlő további lehetőségek

Kutatásunkban rámutattunk, hogy a bűnözéstől való félelem komplex jelenség, aminek kialakulására számos, egymástól elkülönülten vizsgálandó elemnek van hatása. Nehéz helyzetben van a kutató, hiszen rendkívül szubjektív jelenségről van szó. Láthattuk, hogy a válaszadók települési valósága és annak értelmezése között nagy eltérések vannak. A magyar lakosság kétharmada nem tudja pontosan felmérni, hogy lakóhelyén mekkora rizikót jelenthet a bűnözés jelensége. A kisebb települések rendre rosszabbnak érzik helyzetüket, míg a nagyobb településeken inkább a helyzet pozitívabb értékelése van jelen.

Az azonban világossá vált kutatásunk során, hogy mindenképpen különbséget kell tennünk a települési vagy annál nagyobb területi egységek aggregált adatai és a lakókörnyezet szintjén vizsgált adatok között. Ez az a szint, ahol a megkérdezettek többsége jól-rosszul, de reálisnak mondható értékítéletet tud hozni a környék bűnügyi helyzetéről, és fel tudja mérni, hogy félelmének jogos-e az alapja. Ezen a szinten a lelki, mentális oldal és a közvetlen lakókörnyezetről érkező benyomások azok, amelyek a legjobban meghatározzák a lakosság érzéseit. Mindezen közvetlen hatások mögött azonban a társadalmi státusból fakadó különbségek hatása

is megbújik. Érdekes módon kiderült, hogy nem ott jelentkezik a nagyobb arányú félelem, ahol a felhalmozott értékek és az objektív jóllétet biztosító elemek elvesztése problémát jelenthet, inkább az alacsonyabb társadalmi státuszú lakosság körében jellemzőbb a félelem.

Nem sikerült bizonyítani az áldozattá válás hatásának hiányát, hiszen modellünkben jelentős erővel bír ezen tényező is.

A további kutatások irányát a lakóhelyi szint percepciójának és az ahhoz fűződő viszonyrendszerek jobb feltérképezésében látjuk, a lakókörnyezet hatása ugyanis az egyik legfontosabb befolyásoló tényezőként merült fel.

Felhasznált irodalom

- Adams, R. E. (1992): Is Happiness a Home in the Suburbs? The Influence of Urban versus Suburban Neighborhood on Psychological Health. *Journal of Community Psychology*, 20., 353–372.
- Aebi, F., Linde, A. (2010): Is There a Crime Drop in Western Europe? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16. évf., 4., 251–277.
- Allardt, E. (1976): Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study. *Acta Sociologica*, 19., 227–240.
- Argyle, M. (1996): Subjective Well-Being. In: Offer, A. (szerk.) *Pursuit of the Quality of Life*. Oxford University Press, Oxford. 18–45.
- Arnold, J., Cooper, L. C., Robertson, I. T. (1995): Minority groups at work. In: Arnold, J., Randall, R. [et al.]: *Work Psychology*, Pitman Publishing, Great Britain, 85–102.
- Austin, D. M., Furr. L. A., Spine, M. (2002): The Effect of Neighborhood Conditions on Perception of Safety. *Journal of Criminal Justice*, 30., 417–427.
- Baba, Y., Austin, D. M. (1989): Neighborhood Environmental Satisfaction, Victimization, and Social Participation as Determinants of Perceived Neighborhood Safety. *Environment and Behavior*, 21., 763–780.
- Barakonyi, E. (2007): A munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése. *Tudásmenedzsment*, 8. évf., 2., 79–90.
- Baruch, G. K., Biener, L., Barnett, R. C. (1987): Women and Gender in Research on Work and Family Stress. *American Psychologist*, 42. évf., 2., 130–136.
- Bauman, Z. (2001): *The Individualised Society*. Polity Press, Cambridge, 19–37., 78–103., 129–131 ., 201–223.
- Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest. 79–86., 138–288.
- Bendle, F. M. (2002): The crisis of ‘identity’ in high modernity. *The British Journal of Sociology*, 1., 1–17.
- Blanchflower, D. G., Oswald, A. J. (2008): Is Well-Being U-shaped Over the Life Cycle? *Social Science and Medicine*, 66., 1733–1749.
- Boudon, R. [et al.] (szerk.) (1998): *Szociológiai lexikon*. Corvina Kiadó, Budapest.

- Bóhm, A. (2000): Új demokrácia és a helyi hatalom. In: Táll É. (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. MTA PTI [Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet], Budapest, 97–102.
- Bóhm, A. (2003): *Az ezredvég magyar társadalma*. Rejtjel kiadó, Budapest, 88–129., 235–241. (Rejtjel politológiai könyvek 17.)
- Braudel, F. (2003): *Franciaország identitása - A tér és a történelem*. Helikon, Budapest.
- Brereton, F., Clinch, J. P., Ferreira, S. (2008): Happiness, Geography and the Environment. *Ecological Economics*, 65., 386–396.
- Brower, S. (2003): *Designing for Community*. University of Maryland Press, College Park.
- Bugovics, Z. (2007): *Társadalom, identitás és területfejlesztés*, L'Harmattan kiadó, Budapest.
- Bugovics, Z. (2014): A győri identitás háttértényezőinek vizsgálata. In: Csizmadia Z., Tóth P. (szerk.): *Helyi társadalom és intézmenyrendszer Győrben*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 100–115.
- Castells, M. (1997): *The Power of Identity*. Blackwell, Oxford, 23–45., 69–78., 129–187.
- Claes, R., Martin, G.; Coetsier, P., Super, D. E. (1995): Homemakers and Employed Women in Belgian Flanders and the Southeast United States. In: Super, D.E., Sverko, B. (szerk.): *Life roles, values and carriers*. Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 325–339.
- Collins, R. (1974): *Conflict Sociology*. Academic Press, New York.
- Cooper, C. L., Marshall, J. (1978): Sources of Managerial and White Collar Stress. In: Cooper, C. L., Payne, R. (szerk.): *Stress at Work*. John Wiley & Sons Ltd., New York.
- Cooper, C. L., Davidson, M. (1987): Sources of stress at work and their relation to stressors in non-working environments. In: Kalimo, R., El-Batavi, M. A., Cooper, C. L. (szerk.): *Psychosocial factors at work and their relation to health*. WHO, Geneva.
- Coser, A. L. (1956): *The Functions of Social Conflict*. Free Press, Glencoe, Illinois.
- Crouch, C. J. (2001): Conflict sociology. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (szerk.) (2001): *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Pergamon Press, Oxford, 2554–2559.
- Csatári, B. (2004): A magyarországi vidékiségről, annak kritériumairól és krízisjelenségeiről. *Területi Statisztika*. 6., 532–544.

- Cseh-Szombathy, L. (1985): *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Csepeli, Gy. [et al.] (2004): Nemzeti identitás Magyarországon, az ezredfordulón. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. Társaság, Budapest, 471–483.
- Csepregi, G. (1994): A konfliktusok szerepe a családban. *Vigilia*. 59. évf., 12., 894–901.
- Csizmadia, Z. (2007): Társadalmi konfliktusok és kutatási módszerek. In: Hervainé, Sz. Gy., Szirmai, V. (szerk.): *Versenyképesség és várostárségi egyenlőtlenségek*. Tanulmánykötet II-III. Kodolányi János Főiskola, MTA Veszprémi Területi Bizottság, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Székesfehérvár, 164–177.
- Csizmadia, Z. (2009): A társadalmi konfliktus problematika elméleti megalapozása. In: Szirmai, V. (szerk.): *A várostárségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 123–129.
- Csizmadia, Z., Molnár, B., Váradi, Zs. (2007): Társadalmi konfliktusok a magyarországi nagyvárosokban. In: Hervainé, Sz. Gy., Szirmai V. (szerk.): *Versenyképesség és várostárségi egyenlőtlenségek*. Tanulmánykötet II-III. Kodolányi János Főiskola, MTA Veszprémi Területi Bizottság, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Székesfehérvár, 177–196.
- Dahrendorf, R. (1959): *Class and Class Conflict in an Industrial Society*. Stanford University Press, Stanford.
- Dassopoulos, A., Monnat, S. M. (2011): Do Perceptions of Social Cohesion, Social Support, and Social Control Mediate the Effects of Local Community Participation on Neighborhood Satisfaction? *Environment and Behavior*, 43., 546–565.
- Deaton, A. (2008): Income, health and well-being around the world: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22., 53–72.
- Deeming, Ch. (2013): Addressing the Social Determinants of Subjective Wellbeing: The Latest Challenge for Social Policy. *Journal of Social Policy*, 42 évf., 3., 541–565.
- Delhey, J., Keck, W. (2008): Different challenges for social cohesion in new and old member states. In: Alber, J., Fahey, T., Saraceno, C. (szerk.): *Handbook of Quality of Life in the Enlarged European Union*. Routledge, London – New York, 328–351.
- Deutsch, M. (1977): *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*, Yale University Press, New Haven.
- Diener, E. (1984): Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95. évf., 3, 542–575.

- Diener, E. (2006): Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Journal of Happiness Studies*, 7., 397–404.
- Diener, E., Lucas, R. E., Scollon, C. (2006): Beyond the hedonic treadmill: Revising the adaptation theory of well-being. *American Psychologist*, 61., 305–314.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., Smith, H. L. (1999): Subjective well-being: Three decades of progress, *Psychological Bulletin*, 125., 276–302.
- Diener, E., Tay, L., Oishi, S. (2013): Rising income and subjective wellbeing in nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104., 267–276.
- Doherty, N., Guyler, M. (2008): *The essential guide to workplace mediation and conflict resolution*. Rebuilding working relationships. Kogan Page, London.
- Dolan, P., Layard, R., Metcalfe, R. (2011): *Measuring Subjective Wellbeing for Public Policy*. Office for National Statistics. Newport, South Wales.
- Doxiadis, C. (1968): *Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements*. Oxford University Press, New York.
- Dövényi, Z., Kovács, Z. (1999): A szuburbanizáció térbeli-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő*, 1–2., 33–57.
- Easterlin, R. A. (1973): Does Money Buy Happiness? *The Public Interest*, 30., 3–10.
- Easterlin, R. A. (1995): Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27., 35–47.
- Easterlin, R. A., Angelescu, L., Zweig, J. S. (2011): The Impact of Modern Economic Growth on Urban-Rural Differences in Subjective Well-Being. *World Development*, 39., 2187–2198.
- Erikson, E. H. (1959): *Identity and the life cycle: selected papers*. International Universities Press, New York, 23–41.
- Esser, H. (2003): *Does the New Immigration Require a New Theory of Intergenerational Integration?* Arbeitspapiere – Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, 71.
- EU-OSHA [European Agency for Safety and Health at Work]: *Occupational safety and health in figures*, <https://osha.europa.eu/en/safety-health-in-figures> Letöltés: 2015. január 5.
- Eurofound [European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions] (2006): *First European Quality of Life Survey: Urban-rural differences*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Farrall, S. J., Bannister, J. D., Gilchrist, E. (1997): Questioning the Measurement on the „Fear of Crime“. *British Journal of Criminology*, 37., 658–679.

- Gergely, J. (2009): A beilleszkedési törekvések hiánya, illetve annak következményei a budapesti agglomerációban. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica.* 1., 199–215.
- Godó, N. (2002): A viselkedésföldrajz alapjai. In: Tóth J. (szerk): *Általános társadalomföldrajz II.* Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs.
- Goffman, E. (1991): Stigma és szociális identitás. In: Goffman E.: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája.* Gondolat, Budapest, 192–211.
- Gombos Szandra (2014): A kultúrafogyasztási szokások sajátosságai Győrben. In: Csizmadia Z., Tóth P. (szerk.): *Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben.* Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 217–229.
- Hajdu, G., Hajdu, T. (2011): Elégedettség és relatív jövedelem: a referenciacsoport összetételének hatása az információs és státuszhatás erősségére. *Szociológiai Szemle*, 21 évf., 3., 83–106.
- Hale, C. (1996): Fear of Crime: A Review of the Literature. *International Review of Victimology*, 4., 79–150.
- Hankiss, E. (2002): *Új Diagnózisok.* Osiris Kiadó, Budapest, 37–38., 82., 88–90.
- Harcza, I. (2011): Gondolatok a társadalmi fejlődés méréséről. *Statistikai Szemle*, 89. évf., 10–11., 1081–1097.
- Heine, S. J., Lehman, D., Peng, K., Greenholtz, J. (2002): What's Wrong with Cross-Cultural Comparisons of Subjective Likert Scales?: The Reference-Group Effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82., 903–918.
- Helliwell, J., Layard, R., Sachs, J. (2013): *World Happiness Report*, http://unsdsn.org/wpcontent/uploads/2014/02/WorldHappinessReport2013_online.pdf
- Hodson, C. (2001): *Psychology and work.* Routledge, New York.
- HR Portal [Emberi erőforrás szakmai információs oldal] (2013): *Munkahelyi stressz – íme a legújabb kutatási eredmények* <http://www.hrportal.hu/hr/munkahelyi-stressz-ime-a-legujabb-kutatasi-eredmenyek-20130513.html> Letöltés: 2014. december 20.
- Hur, M., Morrow-Jones, H. (2008): Factors That Influence Residents' Satisfaction With Neighborhoods. *Environment and Behavior*, 40., 619–635.
- Izsák, É. (2003): *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői: Budapest és környéke.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Jackson, J., Kuha, J. (2014): Worry about crime in a cross-national context: A model-supported method of measurement using the European Social Survey. *Survey Research Methods*. 8. évf., 2., 109–205.
- Janky, B. (2005): Intergenerációs konfliktusok a modern jóléti államokban: áttekintés. *Demográfia*, 48. évf., 2–3., 291–309.

- Juhász, Á. (2002): *Munkahelyi stressz, munkahely egészségfejlesztés*. Munka- és Szervezetpszichológiai Szakképzés, Budapest.
- Kahneman, D., E., Diener, E., N. Schwarz (szerk.) (1999): *Well-being: The foundations of hedonic psychology*, Russell Sage Foundation, New York.
- Kaucsek, Gy., Simon, P. (1997): *Szervezetpszichológia*. JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, Pécs, 75–93.
- Kerezsi, K., Gosztonyi, M., Polák, A. (2014): A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai. *Beliügyi Szemle*, 62. évf., 7–8., 5–51.
- Kimball, K., Levy, H., Ohtake, F., Tsutsui, Y. (2006): *Unhappiness after Hurricane Katrina*. NBER Working Papers 12062. National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Klein, S. (2000): *Munkapszichológia*. 2. Kiadás, SHL, Hungary Kft., Budapest.
- Klitzman, S., House, J. S., Israel, B. A., Mero, R. P. (1990): Work stress, nonwork stress and health. *Journal of Behavioral Medicine*, 1. évf., 33., 221–243.
- Koltai, L. (2010): A munka és a magánélet összeegyeztetése a Visegrádi országokban. In: Simonyi Á. (szerk.): *Családpolitikák*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 68–78.
- Kopasz, M. (2004): Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich G. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. TÁRKI, Budapest, 414–424.
- Kopp, M. (szerk.) (2008): *Magyar lelkiállapot 2008*. Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió, Budapest.
- Kopp, M., Kovács, M. E. (szerk.) (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest.
- Kopp, M., Martos, T. (2011): A magyar gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya. Magyar Pszichofizikai és Egészség-
lélektani Társaság, Budapest. http://beszamolo2010.jno.hu/cd/fuggelekek/2_kutatasok_eredmenyei/kopp_gazdasagi_novekedes.pdf
Letöltés: 2014. szeptember
- Kőszeghy, L. (2007): A cigány és a nem cigány lakosság lakhatási egyenlőtlenségeinek tényezői. In: Balogh M. (szerk.): *Diszciplínák határon innen és túl*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 11–33.
- Kruger, A. B. (szerk.) (2009): *Measuring the Subjective Well-being of Nations: National Accounts of Time Use and Well-Being*. University of Chicago Press, Chicago.
- KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2014a): *A háztartások életszínvonala*. Budapest.

- KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2014b): *A jóllét magyarországi indikátorrendszer 2013*. Budapest.
- KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2014c): Érdekességek a szubjektív jóllét (well-being) magyarországi vizsgálatából. *Statisztikai Tükör*, 8. évf., 2.
- La Gory, M., Pipkin, J. (1981): *Urban Social Space*. Wadsworth, Belmont.
- La Gory, M., Ward, R., Sherman, S. (1985): The Ecology of Aging: Neighborhood Satisfaction in an Older Population. *Sociological Quarterly*, 26., 405–418.
- Ladányi, J. (1989): A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeni elhelyezkedésének átalakulása Budapesten. *Valóság*, 8., 79–89.
- Ladányi, J. (2008): *Lakóhelyi szegregáció Budapesten*. Új Mandátum, Budapest.
- Ladányi, J., Szelényi, I. (2002): Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. *Szociológiai Szemle*. 4., 72–94.
- Ladányi, J., Virág, T. (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piactudományi átmenet időszakában. *Kritika*. Július–augusztus., http://www.kritikaonline.hu/kritika_09julius-aug_ladanyi.html Letöltés: 2014. december 18.
- Lawton, P. (1980): *Environment and Aging*. Wadsworth, Belmont.
- Layard, R. (2005): *Boldogság. Fejezetek egy új tudományból*. Lexecon Kiadó, Győr.
- Layard, R. (2005): *Happiness: Lessons from a New Science*. Penguin Books, New York.
- Lee, B. A., Guest, A. M. (1983): Determinants of Neighborhood Satisfaction: A Metropolitan-Level Analysis. *Sociological Quarterly*, 24., 287–303.
- Lee, M. (2007): *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. Willan, Collumpton.
- Lelkes, O. (2003): A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf., 5., 383–405.
- Lelkes, O. (2005): A szabadság íze: boldogság, vallás és gazdasági átmenet. *Századvég*, 11., 57–90.
- Lelkes, O. (2008): Happiness across the life cycle: Exploring age-specific preferences. European Centre for Social Welfare Policy and Research, *Policy Brief*, March (2), 1–16.
- Lengyel, Zs. (1990): Interperszonális konfliktusok. *Társadalmi Szemle*, 3., 9–36.
- Lorenc, T. [et al.] (2012): Crime, fear of crime, environment, mental health and wellbeing: Mapping review of theories and causal pathways. *Health and Place*, 18., 757–765.

- Macionis, J. J. (2012): *Social problems*. 2010 census update, 4th edition. Pearson.
- Makra, E., Farkas, D., Orosz, G. (2012): A munka-család konfliktus kérdőív magyar validálása és a munka-család egyensúlyra ható tényezők. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67. évf., 3., 491–518.
- McCrea, R., Shyy, T.-K., Western, J., Stimson, R. J. (2005): Fear of crime in Brisbane: Individual, Social and Neighborhood Factors in Perspective. *Journal of Sociology*, 41., 7–27.
- Messing, V., Róbert, P., Ságvári, B., Szabó, A. (2013): *A magyar társadalom demokráciaképe. ESS Magyarország Gyorsjelentés 1*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Michelson, W. (1976): *Man and His Urban Environment*. Addison-Wesley, Reading.
- Mullins, P. (1973): Neighborhood Perception and the Effects of Forced Residential Mobility. *Journal of Sociology*, 9., 45–48.
- Nagy, B. (2014): A munka és a magánélet határán: hogyan kutassunk egy régi témát új megközelítéssel? *Kultúra és közösség*, 5. évf., 1., 7–8.
- Nagy, G. (2014): A jólét-index megjelenése és tartalmi, módszertani fejlődése a hazai szakirodalomban. *Perspective: Revista De Stiinta Si Cultura*, 20., 126–140.
- Nahavandi, A., Malekzadeh, A. R. (1999): *Organizational Behavior*. Prentice Hall, Michigan.
- Noll, H.-H. (2013): Subjective Social Indicators: Benefits and Limitations for Policy Making—An Introduction to this Special Issue. *Social Indicators Research*, 114., 1–11.
- Nussbaum, M., Sen, A. (1993): *The Quality of Life*. WIDER Studies in Development Economics. Clarendon Press, Helsinki.
- Oh, J. H. (2003): Social Bonds and the Migration Intentions of Elderly and Urban Residents: The Mediating Effect of Residential Satisfaction. *Population Research and Policy Review*, 22., 127–146.
- Örkény, A., Vári, I. (2009): Szempontok és kérdőjelek a magyarországi roma kisebbség tanulmányozásához. *Fundamentum.*, 2., 5–16.
- Paasi, A. (2009): The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observation on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35., 121–146.
- Park, R. E., Burgess, E. (1925): *The city*. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment. Chicago University Press, Chicago.

- Páthy, Á. (2014): A társadalmi szerkezet belső területi sajátosságai. In: Csizmadia Z., Tóth P. (szerk.): *Helyi társadalom és intézrendszer Győrben*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 48–74.
- Pilinszki, A. (2013): Konfliktusok hatása a párkapcsolati instabilitásra. *Demográfia*, 56. évf., 2–3., 144–170.
- Piskóti-Kovács, Zs. (2014): *A bűnözésföldrajz modern irányzatainak alkalmazási lehetőségei különböző területi szinteken*. Doktori értekezés Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kar Mikovinyi Sámuel Földtudományi Doktori Iskola, Miskolc.
- Pongrácz, T.-né (2001): *A család és a munka szerepe a nők életében*. In: Nagy, I., Pongrácz, T.-né, Tóth, I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 30–46. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a503.pdf> Letöltés: 2014. január 3.
- Pongrácz, T.-né, S. Molnár, E. (1976): *Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvélemény-kutatás*. KSH NKI [Népeségtudományi Kutató Intézet] Közleményei 43. sz.
- Pongrácz, T.-né, S. Molnár, E. (1980): *Gyermekvállalásról és a népesedéspolitikáról alkotott vélemények a több gyermeket gondozó anyák körében*. KSH NKI [Népeségtudományi Kutató Intézet] Közleményei 48. sz.
- Pongrácz, T.-né, S. Molnár, E. (1993): *Kisgyermekes szülők*. KSH NKI [Népeségtudományi Kutató Intézet] Kutatási Jelentései 47. sz.
- Pongrácz, T.-né, S. Molnár, E., Dobossy, I. (2000): *Család- és munka-értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után*. KSH NKI [Népeségtudományi Kutató Intézet] Kutatási Jelentések 62. sz.
- Price, M. E. (1998): *A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás*. Magvető Kiadó, Budapest, 96–102., 283–312., 379–397.
- Rapaport, A. (1977): *Human Aspects of Urban Form*. Pergamon, New York.
- Rechnitzer, J. (2010): Húsz év múltán - A gazdaság és a társadalom térszerkezetének változásai. In: Barta Gy., Beluszky P., Földi Zs., Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA RKK [Magyar Tudományos Akadémia, Regionális Kutatások Központja], Pécs, 317–336.
- Rechnitzer, J. [et al.] (szerk.) (2007): *Település és fejlesztés*. KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, 30–39.
- Riesman, D. (1958): *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*. Yale University Press, New Haven.
- Ringen, S. (1995): Well-being, measurement and preferences. *Acta Sociologica*, 38., 3–15.
- Ritzer, G. (szerk.) (2005): *Encyclopedia of Social Theory*. Sage Publications.

- Ritzer, G. (szerk.) (2007): *The Blacwell Encyclopedia of Sociology*. Volume I. – X. Blackwell, Oxford.
- Róbert, P. (2009): Stratification and Social Mobility. In: Immerfall, S., Thernborn, G. (szerk.): *Handbook of European Societies. Social Transformation in the 21st Century*. Springer, London. 493–530.
- Sanderson, S. K. (2007): Conflict sociology. In: Ritzer, G. (szerk.): *The Blacwell Encyclopedia of Sociology*. Blackwell, Oxford, 662–665.
- Schöpflin, Gy. (2004): *Az identitás dilemmái*. Attraktor, Máriabesenyő-Gödöllő. 41–44., 211–214., 255–261.
- Schuchmann, J. (2013): *Lakóhelyi szuburbanizációs folyamatok a budapesti agglomerációban*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- Sears, A. (2008): *A Good Book, In Theory: A Guide to Theoretical Thinking*. Higher Education University of Toronto Press, North York.
- Skogan, W. (1986): Fear of crime and neighborhood change. *Crime and Justice*, 8., 203–229.
- Smelser, N. J., Baltes, P. B. (szerk.) (2001): *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Pergamon Press, Oxford.
- Spéder, Z., Paksi, B., Elekes, Zs. (1998): Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. TÁRKI, Budapest, 490–513.
- Stewart, F. (2002): *Horizontal Inequalities: A Neglected Dimension of Development*. QEH Working Papers 81.
- Stiglitz, J. E. (2010): *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. The New Press, New York.
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2009): *Report by the Commission on the measurement of economic performance and social progress*. Commission on the measurement of economic performance and social progress, Paris http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2010): A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle*, 88. évf., 3., 305–320. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_03/2010_03_305.pdf
- Susánszky, É., Szántó, Zs. (szerk.) (2013): *Magyar lelkiállapot 2013*. Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió, Budapest.
- Suttles, G. D. (1972): *The Social Construction of Communities*. University of Chicago Press, Chicago, Illinois.

- Svelta, E. (2014): *Munkaügyi konfliktusok és rendezésük*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest.
- Szalai, P. (2014): Nők a nemzetgazdaságban. 22 éves csúcson a 15–64 éves nők foglalkoztatási rátája 2013-ban Magyarországon. *Polgári Szemle*, 10. évf., 1–2. http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=586 Letöltés: 2015. január 5.
- Szalma, I. (2014): Hogyan alakult a kétkeresős családok munka és magánélet közötti konfliktusa a válság hatására 2004 és 2010 között Európában? *Szociológiai Szemle*, 24. évf., 1., 102–129.
- Szirmai, V. (2014): The Social Well-being Issues of the European Urbanisation Stages and the Possibilities of their Management by the Creation of Spatial Configurations. *Deturope* [The Central European Journal of Regional Development and Tourism], 6 évf., 2., 64–76.
- Szirmai, V., Váradi, Zs. (2009): A nagyvárostérségi társadalmak és a konfliktusok. In: Szirmai, V. (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői: hogyan lehetnek a magyar nagyvárostérségek versenyképesebbek*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 141–149.
- Szirmai, V. (szerk.) (2009): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői: hogyan lehetnek a magyar nagyvárostérségek versenyképesebbek*. Dialóg-Campus, Budapest – Pécs.
- Szoboszlai, Zs. (2003): Kistérségek társadalma Magyarországon. In: Ágh A., Németh J. (szerk.): *Kistérségi Közigazgatás*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 319–339.
- Tallódi, T. (2012): *Ahonnán indulunk és ahová megérkezünk: Folyamatok a munkahelyi mediáció hatásainak hátterében*. Rézler Gyula Alapítvány, Budapest.
- Tausz, K., Simon, D. (2011): A három részre szakadt Magyarország. *Esély*, 4., 58–71.
- Tóth, F. (2003): *A munkaügyi kapcsolatok rendszere*. Zsigmond Király Főiskola, Budapest
- Tóth, P., Ditrói, Z. (2014): A helyi társadalom dimenziói. In: Csizmadia, Z., Tóth, P. (szerk.): *Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 75–99.
- Tönnies, F. (2004): *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest, 9., 14–15., 20–22., 30–32., 195–198., 201., 233–236., 242–243.
- Turner, J. (1982): *The Structure of Sociological Theory*. Dorsey Press, Homewood Ill.
- Turner, J. H. (2005): Conflict theory. In: Ritzer, G. (szerk.): *Encyclopedia of Social Theory*. Sage Publications. 134–139.

- Tversky, A., Kahneman, D. (1974): Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, New Series, 185. évf., 4157., 1124–1131.
- Uchida, Y., Takahashi, Y., Kawahara, K. (2014): Changes in Hedonic and Eudaimonic Well-Being After a Severe Nationwide Disaster: The Case of the Great East Japan Earthquake. *Journal of Happiness Studies*, 15., 207–221.
- Utasi, Á. (2000): A helyi vezetők és a lakossági participáció formálódása. In: Táll É. (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. MTA PTI [Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet], Budapest, 154–178.
- Váradi, M. M. (1999): A szuburbanizáció arcai a budapesti agglomerációban. *Falu, Város, Régió*. 3., 9–14.
- Vecernik, J., Mysikova, M. (2014): *(Un)happy transition? Subjective Well-being in European Countries in 1991–2008 and Beyond*. WIFO Working Papers, No. 467. Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, Wien.
- Veenhoven, R. (1989): National wealth and individual happiness. In: Grunert, K. G., Olander, M. (szerk.): *Understanding Economic Behavior*, Kluwer Academic Press, The Netherlands, 9–32.
- Veenhoven, R. (1996): Developments in Satisfaction Research. *Social Indicators Research*, 37., 1–46.
- Virág, T. (2006): A gettósodó térség. *Szociológiai Szemle*, 1., 60–76.
- Wallerstein, S. R., Goldberger, L. (szerk.) (1998): *Ideas and Identities: The Life and Work of Erik Erikson*. International Universities Press, New York.
- Walton, R. E., Dutton, J. M. (1969): The management of interdepartmental conflict: a model and review. *Administrative Science Quarterly*, 14., 73–84.
- Wilson, J. Q., Kelling G. L. (1982): The police and neighborhood safety: broken windows. *Atlantic Monthly*, 127., 29–38.
- World Database of Happiness [A világ boldogság adatbázisa], <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/> Letöltés: 2014. augusztus 30.
- Zapf, W. (1984): Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität. In: Glatzer, W., Zapf W. (szerk.): *Lebensqualität in der Bundesrepublik Deutschland. Objektive Lebensbedingungen und subjektives Wohlbefinden*. Campus, Frankfurt am Main, 13–26.

A kötet szerzői

Bugovics Zoltán – szociológus (PhD), egyetemi docens a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karán a Regionális Tudományi- és Közpolitikai Tanszéken. Emellett a Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolában oktat és vezet témát kutatási területével, a területi identitás és kötődés társadalmi vizsgálatával kapcsolatosan.

Csizmadia Zoltán – szociológus (PhD), egyetemi docens, tanszékvezető a Széchenyi István Egyetem Szociális Tanulmányok Tanszékén. A Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola tőrzstagja. Kutatási területei: innovációs rendszerek, szervezetközi együttműködési hálózatok, kapcsolati tőke.

Dusek Tamás – közgazdász, egyetemi docens a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karán a Gazdasági Elemzések Tanszéken. Kutatási területe a területi elemzések módszertana és statisztikai módszerei, a regionális gazdaságtan elmélettörténete, elméletei és módszertana, a közgazdaságtan ismeretelmélete.

Horváth Helga – szociológus, fiatalkorú-pártfogó, a Széchenyi István Egyetem Jogi Doktori Iskola első éves doktorandusz hallgatója. Doktori kutatási területe a kriminológia, illetve a szubjektív biztonságérzetet befolyásoló tényezők társadalmi és területi aspektusai.

Gombos Szandra – közgazdász, egyetemi tanársegéd a Széchenyi István Egyetem Marketing és Menedzsment Tanszék, egyetemi tanársegéd

Páthy Ádám – szociológus, a Széchenyi István Egyetem Regionális Tudományi- és Közpolitikai Tanszék egyetemi tanársegéde.

Rechnitzer János – professzor, a Széchenyi István Egyetem Regionális Tudományi- és Közpolitikai Tanszék vezetője, a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola megalapítója és vezetője. Kutatási területei közé tartozik a területfejlesztés

eszköz- és intézményrendszerének tanulmányozása, a területi tervezés, a regionális tudomány különféle területeinek elemzése, az innovációk területi terjedése, a határ menti gazdasági kapcsolatok, illetve a városfejlődés analízisa.

Róbert Péter – szociológus (CSc), főállású egyetemi tanár a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karán, a Közpolitikai és Regionális-tudományi Tanszéken. Emellett részfoglalkozású tudományos főmunkatárs az MTA Társadalomkutatási Központjának Politikatudományi Intézetében. Kutatási területe a társadalmi rétegződés, az egyenlőtlenségek, a politikai vélemények és attitűdök vizsgálata.

Tóth Péter – szociológus, történész (PhD), egyetemi adjunktus a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karán a Regionális Tudományi- és Közpolitikai Tanszéken. Kutatási területe a helyi társadalmak a rendszerváltás után, és az információs társadalom területi vetületei.